

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

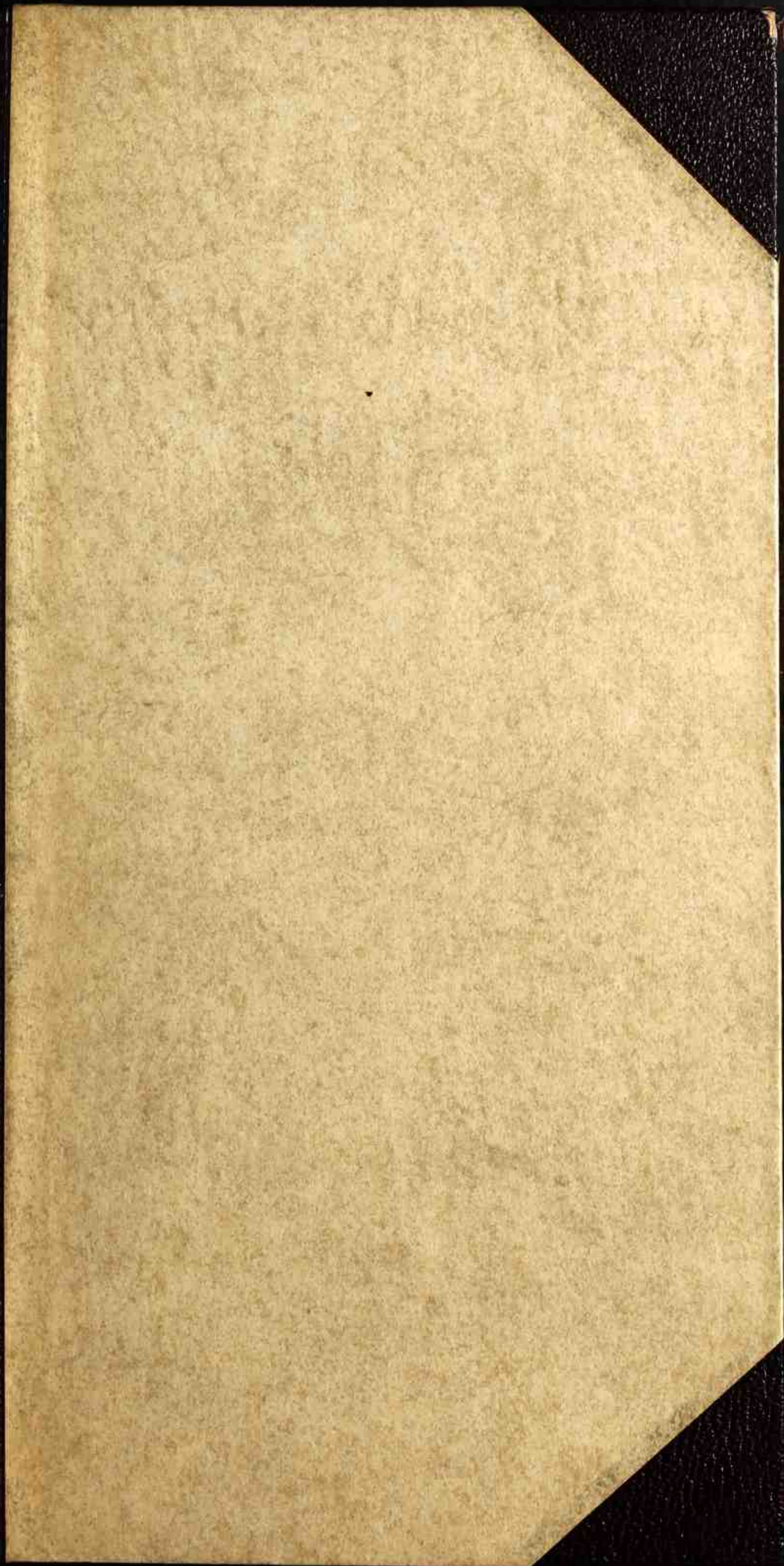
Forfatter(e) Author(s):	Birkedal, Vilhelm.; af Vilhelm Birkedal.
Titel Title:	<u>Personlige Oplevelser i et langt Liv</u>
Bindbetegnelse Volume Statement:	Vol. 1
Udgivet år og sted Publication time and place:	Kjøbenhavn : Karl Schønberg, 1890-1891
Fysiske størrelse Physical extent:	3 bd. :

DK

Værket kan være ophavsretligt beskyttet, og så må du kun bruge PDF-filen til personlig brug. Hvis ophavsmanden er død for mere end 70 år siden, er værket fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit. Hvis der er flere ophavsmænd, gælder den længstlevendes dødsår. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

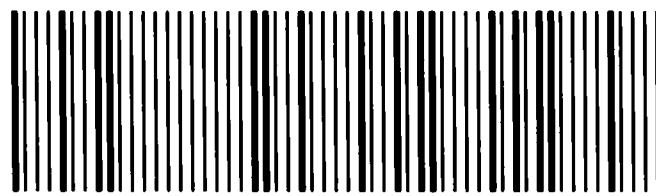
The work may be copyrighted in which case the PDF file may only be used for personal use. If the author died more than 70 years ago, the work becomes public domain and can then be freely used. If there are several authors, the year of death of the longest living person applies. Always remember to credit the author

2-202-80

DET KONGELIGE BIBLIOTEK

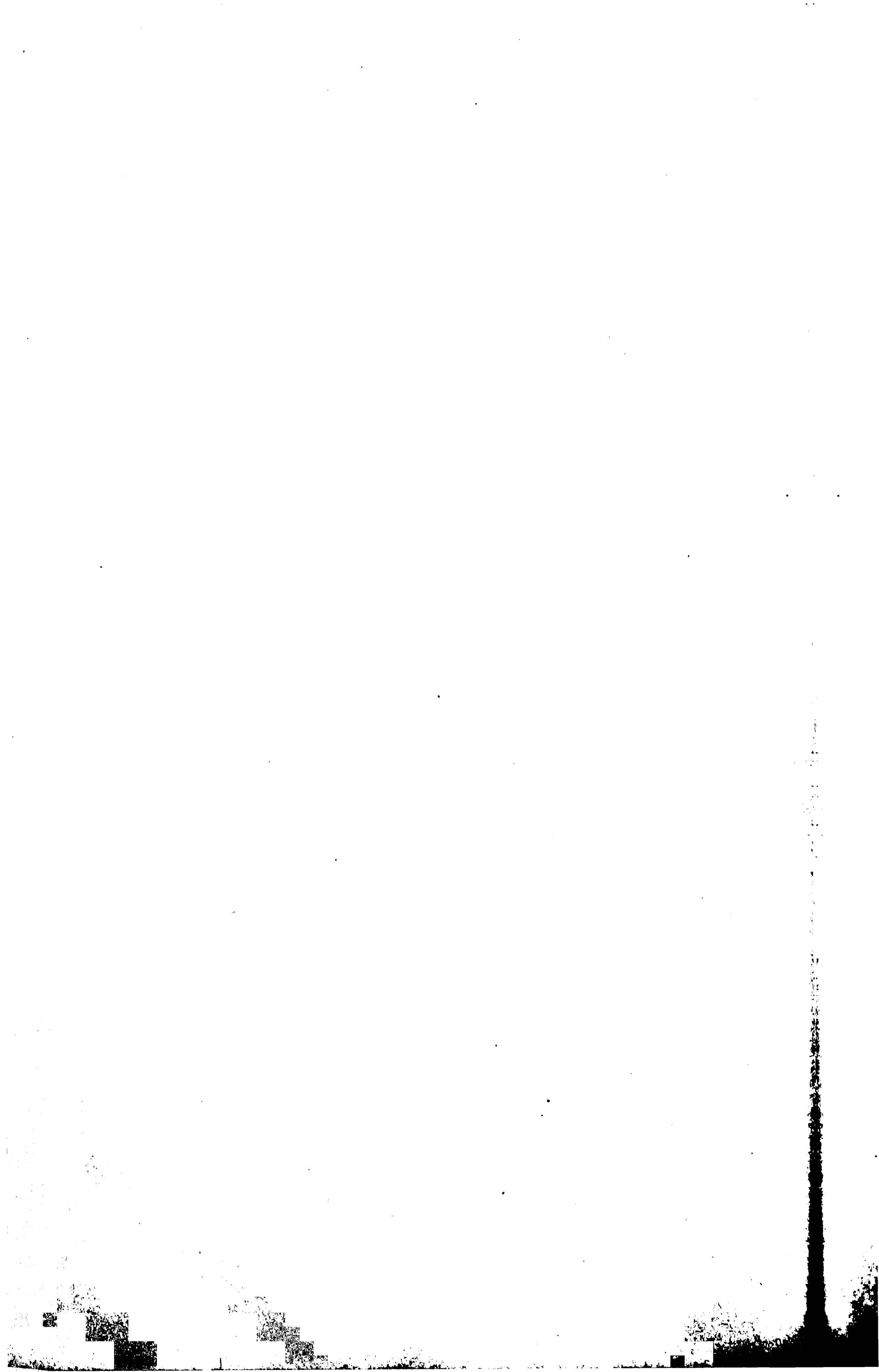

130019096158

Personlige Oplevelser

i et langt Liv.

I.

Personlige Oplevelser

i et langt Liv.

Af

Vilhelm Birkedal.

Første Afdeling.

Kjøbenhavn.

Karl Schønbergs Forlag.

1890.

Kjøbenhavn. — Bianco Lunos Kgl. Hof-Bogtrykkeri (F. Dreyer).

Min ældste Ven fra BARNEDAGENE,

Hans Peter Koster Dorph,

med Tak

fra

V. B.

Forord.

Jeg havde tænkt, at de følgende Optegnelser af Oplevelser i mit lange Liv skulde henligge, for først at offentliggøres efter min Bortgang fra denne Verden. Der var imidlertid et Ord, der henvendtes til mig af en Mand, hvem jeg meddelte denne Tanke, der slog Hovedet paa Sømmet. Han ytrede nemlig, at jeg under Forudsætning af, at jeg vilde komme til at udtale mine Domme om Personer og Tilstande fra mit Standpunkt, vilde forholde mig værdigst og aabnest, naar jeg, ved at udgive disse mine Livserindringer i levende Live, ikke unddrog mig det personlige Ansvar for mine Udtalelser, men derved erklærede mig villig til at staa for Skud overfor Angreb og Imødegaaelse fra dem, der maatte mene, at jeg havde begaaet Fejltagelser eller endogsaa Uretfærdigheder, baade hvad Kjendsgjerninger og Personligheder angaar. Jeg fandt dette Ord følgeværdigt og mest stemmende med mit eget Ønske om at være vederheftig. Men deri ligger da ogsaa Dette: at jeg ikke, om jeg lever saa længe, skal undslaa mig for at tilstaa og bede om Forladelse, naar det virkelig bevises mig, at jeg har fejlet. Naturligvis ere mine Bedømmelser udgaaede fra mit eget Stade; og kan derfor ikke forandres i Kraft af Indsigelser fra et ganske andet.

Man kan ganske vist finde, at jeg har stundom været alt for hensynsløs i mine Meddelelser om de Forskjellige og det Forskjellige, og at jeg har draget altfor Meget af personlige Udtalelser ind under det Stof, jeg behandler, har ladet det

hist og her noget skorte paa Takt med Hensyn til at drage Grændsen for det Tilladelige og Utilladelige i Fremdragelsen af gjorte Erfaringer. Det er muligt, at Man heri kan have Ret, og jeg selv er bange for, at det i et Par Tilfælde er sket, og i saa Fald beder jeg om villig Tilgivelse. Men jeg kan kun hertil sige, at jeg er mig bevidst at have stræbt alene at meddele Det, hvad jeg ansaa for karakteristisk for vedkommende Personer eller for Samfundstilstande. Fremfor Alt har det været min Bestræbelse at undgaa at saare Hjertet ikke blot hos Venner, men ogsaa Modstandere. Jeg faar da finde mig i at blive angrebet, med Rette eller Urette, for min mulige Hensynsløshed eller, om Man vil, Taktløshed. Iøvrigt vil jeg gjøre Biskop Martensens Ord til mine, naar han i Forordet til anden Del af sin Levnetsskildring udtaler sig saaledes:

«Jeg har ved Udgivelsen af disse Meddelelser ikke villet følge deres Eksempel, der først udgive deres Memoirer efter deres Død, og, som det er blevet udtrykt, først ville tale til Offentligheden hinsides Graven, fra den anden Side af Graven, hvor de ikke mere af Mennesker kunne drages til Ansvar. I Modsætning hertil har jeg fulgt deres Eksempel, der udgive deres Livserindringer i levende Live, og af hvilke Flere saa at sige have villet tale «fra Gravens Rand». Idet jeg i nærværende Skrift i min høje Alder indtager det Standpunkt at tale ikke hinsides Graven, men «fra Gravens Rand», maa det for mig være den højeste Lov uforbeholdent at udtale, hvad der for mig staar som objektiv Sandhed, selv om andre Hensyn herved trænges tilbage. Kun ved den uforbeholdne Udtalelse kunne Meddelelser som de nærvæfende faa noget Værd, uden denne blive de værdi- og betydningsløse.»

V. B.

Mine Venner have gjentagne Gange bedet mig om, inden jeg lægger min Vandringsstav, at nedskrive, hvad jeg i mit lange bevægede Liv har oplevet og erfaret, navnlig med Hensyn til de mange mer eller mindre fremtrædende Mennesker, med hvem jeg er kommet i Berøring. De gaar ud fra, at jeg maa have en Del at fortælle fra Samfundslivets Interiør, der kunde kaste noget Lys over Oplysningens, Sædelighedens og i det Hele Kultur- og Karaktertilstande, som maaske i flere Henseender kunde bidrage til Forklaring af mangt og meget med Hensyn til danske Samfundsforhold i den nærmest forgangne og nuværende Tid.

Jeg vil da nu i min høje Alder forsøge derpaa, ikke fordi jeg vil anmasse mig nogen afgjørende Dom om Tider og Personer, heller ikke fordi jeg tiltror mig at have indtaget en saadan overskuende Plads i Folket, at mit Syn og min Betragtning af Forhold og Tilstande skulde være andet end en Udtalelse fra En af de mange, der har havt et nogenlunde uhildet sanddru og kjærligt Blik for Begivenhederne og de handlende Personligheder, men fordi jeg føler, at mine Erfaringer, Oplevelser og Kjendskab til flere af det danske Fædrelands bekjendte Mænd dog kunde føje et lidet Træk til Billedet af en svunden Tid; ja, vel ogsaa fordi det for den gamle tidt er en Trang at gjenleve i Minnet det tilbagelagte Liv og dvæle med Kjærlighed ved, hvad der førtes ham imøde baade af Glæde og Sorg og især af Mennesker, han skylder ikke lidet af det, han blev til under Vandringsen.

Født paa den skjøne Ø, Møen, opvoksede jeg i flere Henseender under lykkelige Forhold, baade hvad de nærmeste Menneskeforhold og Naturforhold angaar.

Jeg havde en Fader, der var fuld af Livslyst og ikke uden digteriske Stemninger. Men ham mindes jeg kun dunkelt; thi i mit 10de Aar døde han. Men min Moder var en i høj Grad poetisk bevæget Kvinde. Hun tog os Børn med sig til Øens Klint, naar Stormen piskede Bølgerne mod Kysten; dèr kunde vi sidde timevis og være Vidne til Naturkampen, og dette Optrin prægede sig dybt i Børnenes Sind. Eller hun i en stille Skjærsommeraften tog os med ind i Lunden, hvor vi lyttede til Nattergalesang. Hun var en øm Moder, som vi Børn skylder meget for hendes Kjærlighed. Ellers var Møen et Sted, hvor der var saare liden aandelig Rørelse. Man var stolt af Øens Naturskønhed, og om Sommeren valfartede man i store samlede Skarer ud til „Store-Klint“ og „Liselund“ og nød Samlivet dèr under megen Lystighed og ofte Dands paa Plænen paa det sidstnævnte Sted. Men alt var vistnok meget overfladisk; til Aandens og de dybere Hjertenydelser kjendtes kun lidet, derimod desto mere kjødelig Lyst, der stundom gik temmelig vidt, ja ud over alle tilladelige Grændser. Der var en af de mest ansete og velsete Mænd, der næsten stadig fulgtes af tre unge Piger, i det mindste med Skinnet af et anstødeligt Forhold. Og saa slap var Folks sædelige Bevidsthed, at selv hans Hustru, med hvem han levede tilsyneladende lykkelig, stadig var et velvilligt Vidne til dette Følgeskab, ja, var med i Følget. Det kan være, at Tilstanden paa denne lille Ø ikke var væsentlig en anden end i det øvrige Land dengang; men mig forekommer det rigtignok, at der her var en særlig Blødagtighed og Kjødelighed, hvad dog først gik op for mig, da jeg som voksen besøgte mit Fødested. Den yppige, svulmende Natur havde vel ogsaa sin Andel heri; den indbød til Magelighed og sandselig Nydelse af enhver Art. Skjøndt der her var efter de Tidens Maade privat Teater i Stege, hvor Dilettanter gav, nok især Kotzebues Stykker

— dog har jeg ogsaa her set Schillers „Røvere“ opført — saa var der neppe noget synderligt Kjendskab til vor danske eller nordiske Digtning: et Liv i virkelig poetisk Nydelse var nok meget langt fra at høre til Fornødenhederne. Vi Børn maa prise vor Lykke, dels for vor Moders Naturpoesi, dels ogsaa for en Morbroders sagtens her enestaaende Sands for Øhlenschlägers Værker, hvoraf han i Vinteraftenerne forelæste os det ypperste: Hakon Jarl, Aksel og Valborg, Aladdin o. a., og jeg mindes endnu, hvorledes det var mig (uforstaaet naturligvis), som om der gik en Aand gennem Værelset med mægtige Skridt, naar disse Toner blev af ham anslaaede i Hjemmet. Denne Morbroder, som blev min Lærer, gav mig Syn for saare meget af aandelig Betydning, der blev mig til stor Velsignelse i mit følgende Liv. Ellers vød jeg kun et Hjem paa Øen, hvor der dengang var Syn og Sands for et højere Tankeliv: en Præstefamilie, hvis Husfader havde været Prinds Frederiks (senere Frederik den 7des) Barndomslærer. Som Præst var denne Mand nok ikke af stor Betydning; men der var hos ham og hans unge, smukke Hustru en Intelligens, der vistnok ellers var sjelden eller slet ikke tilstede paa Øen. Saavidt jeg senere har kunnet bringe i Erfaring, var Kristendomsforkyndelsen af samme flade og aandløse Art som dengang i det hele Land. I det mindste sporede jeg aldrig — heller ikke siden, da jeg som Student kom til Møen — noget kristeligt Menighedsliv der, skjøndt der jo senere kom alvorlige kristne Forkyndere, blandt hvilke jeg kun skal nævne Tage Müller (død som Biskop i Ribe), for ikke at tale om den allersidste Tid, da Fr. Boisen blev det mest fremtrædende Vidne blandt mine Landsmænd. Jeg skal dog her udtale, at den Præst, i hvis Sogn mit Fædrenehjem var beliggende, saa vidt jeg har kunnet erfare, var en orthodoxs Mand, hvis Prædiken vel var uden Liv, men dog kristelig Lære; hans Daabsmaade var utvivlsomt efter vort Ritual, hvad der tidt har været mig en Trøst. Jeg husker endnu, hvorledes jeg som Dreng sad i Borre Kirke og hørte hans monotone

Peter Panum.

Prædikestemme, tyk og tildels utydelig, fordi han altid talte med et Stykke brunt Sukker i Munden. Hvad i denne Henseende mit eget Fædrenehjem angaar, da var der hos min Moder megen naturlig Fromhed og Gudsfrygt; hun formanede os trolig til at være gode, sædelige Børn, og tog os ikke sjældent i Kirke om Søndagen; men egentlig Kristendom erindrer jeg ikke at have faaet Indtryk af i Barndommen. Det var Skik hos os, at vi Julemorgen stod op ved Lys og sang nogle Salmer, bl. a.: „Af Højheden oprunden er.“ Hvad der derimod allerførst gav mig en levende Forestilling om et højere og ædlere Menneskeliv end det almindelige, var Skuet af en Fætter, der siden blev min Svoger — en Yngling med høj Stræben og af uplettet Dyd, og jeg er derved bleven bestyrket i den Overbevisning, at mer end alle Formaninger, selv fra kjærlige Moderlæber, er dette: at se en særlig udpræget Personlighed komme sig imøde med Adelspræget paa Pande, i Øje og i Færd. Det er ikke Morallæren, der virker mest, men det er Idealet — og naar der viser sig for os et Glimt af dette hos et levende Menneske, da bliver det uforglemmeligt, da hvisker, maaske ikke mindst hos Barnet, en Røst, der siger: saadan skal ogsaa du være. Men inden jeg afbryder denne korte Skildring af det møenske Liv dengang, maa jeg dog til yderligere Oplysning om, hvorvidt det kunde gaa i Yppighed af gennemgribende Art, fortælle Følgende: én af Øens tonegivende Stormænd, en Kammerherre, der var Besidder af flere indbringende Godser, ødelagde selv sin timelige Eksistens ved en saadan storslaaet, fyrstelig Gavmildhed og Galanteri, at han lod bringe hele Skibsladninger af Stads og Herligheder til Stege, hvilke han uddelte som Foræringer til den ikke bondefødte Befolkning — Bønderne var alle Fæstere og Hovbønder — det endte naturligvis med, at han døde under Fallit, og alle hans Godser og Herregaarde gik over i andre Hænder.

Trods alle disse uheldige Forhold kan jeg dog sige, at alt dette Løse gik næsten sporløst forbi mig uden at

afsætte særlig Rust paa Barnesjælen. Det er vist en almindelig Erfaring, at hvis ikke Barnets Hjem selv er undergravet af fordærlige Kræfter eller aandelig Svamp, er der en usynlig Beskjærmelse, der bevarer dets Sjæleliv for at tage grundig Skade af det længere borte Liggende og kun sporadisk sig nærmende Usædelige. Det er, som en Guds Engel (Barneengelen) staar paa Vagt og bortvifter den befængte Luft fra det.

Efter nu saaledes at have i faa Træk anlagt den almindelige Baggrundsfarve for den Skueplads, hvorpaa den følgende Enkelthed skal træde frem, gaar jeg over til at skildre denne: én af de Skikkelser, som voksede op i disse Omgivelser, til hvem jeg kom i fortroligt Forhold i et længere Tidsrum, og som hører til de Mænd, som har indtaget en mer end almindelig synlig Plads i vort Folk, skjøndt det mere var ved en fremragende Begavelse end ved nogen særdeles Indgriben i Folkets Udvikling eller særligt Bidrag til dets Livsindhold. Jeg vêd, at Møens Befolkning har peget paa ham, naar der spurgtes om, hvorvidt denne Ø havde frembragt nogen Mand af større og betydeligere aandelig Rang. Der har ikke været mange af denne Klasse, men han indtager virkelig paa en Maade en saadan Plads, og jeg kan ikke forbigaa ham, naar jeg skal bringe dem i Erindring, som en Tid med store Evner har spillet en i det mindste mer end almindelig betydelig Rolle i vort offentlige Liv i udvortes Henseende. Det er

Karl Kristoffer Georg Andræ.

Han er født omtrent 3 Fjerdingsvej fra mit Hjem i Hjertebjerg Præstegaard, hvor hans Bedstefader, Holm, der havde været Missionær i Grønland og var en Slægting af dette Lands navnkundige Apostel, Hans Egede, nu var Sognepræst paa Møen. Hans Fader, Kaptejn Andræ, havde efterladt sin Hustru, Holms Datter, straks efter sit Bryllup dêr i Præstegaarden, da han selv i Aaret

1812 drog med den danske Hær til Holsten i Krigens Tid. Dêr døde han — jeg tror endnu før Sønnens Fødsel — og Enken blev hos sine Forældre i sit Barndomshjem indtil Sønnens 10de Aar, da hun med ham tog Bolig i Kjøbenhavn for at sætte Sønnen i Skole. I den Tid, vi tilbragte sammen paa Møen, indgik vi To, han og jeg, et ubrødeligt Fostbroderskab med hinanden, der, skjøndt jeg var henvend tre Aar ældre, holdt ud i mange Aar og havde til naturlig Forudsætning vore Familiers gjensidige Venskabsforbindelse. Jeg havde mange jævnaldrede Kammerater paa Øen, men kun Karl og endnu en anden til Venner. Denne anden, som aldrig fik noget Navn i Offentligheden, skal dog ikke glemmes her, og det saa meget mindre, som han i det Dybeste, i Karakterens Renhed og Adel, langt overgik mig og ham, som her nærmest skal omtales. Denne anden Ven, der har været Præst i mange Aar paa Sjælland, Peter Dorph, hører til dem, som Øhlenschläger saa skjønt har skildret i sit Mindedigt over Karl Heger, naar han om denne synger:

En Stjerne var du ikke selv,
men fra det Nære, fra det Fjerne
stod Billedet af hver en Stjerne
med Blinken spejlet i din Elv.

Og skulde der være det, der har gjort, at han ikke har faaet noget Navn i Rækken af Kristi Evangeliums Forkyndere, da er jeg tilbøjelig til at mene, at det bl. a. har været dette: at han i sin Sjæls uantastelige Renhed — saavidt saadant kan siges om et syndigt Menneske, der trænger til Forløsning — har været saa ubekjendt med Syndens almindelige Uhumskhed, at han ikke har kunnet naa de fleste Syndere i Dybet af deres Jammer og maaske ikke har kunnet skildre dennes forfærdelige Forvrængelse af Menneskenaturen. Er der Nogen af dem, jeg mødte paa min Vej — og Gud ske Lov! af dem er der ikke faa — der har givet mig et levende Indtryk af, at det, at være et „stort Menneske“, er uendelig mere end at være

en „stor Mand“, da er det denne min uforglemmelige Barndoms og Ungdoms Ven.

Karl Andræ var en god og kjærlig Dreng; vi havde megen Glæde sammen paa Møen. Lege kunde vi til Gavns, som Søfolk i Parken med selvlavede Skibe under Dannebrog, som Landsoldater, idet vi sammen med mine Søstre delte os i Forsvarere og Belejrere af Høstakke, hvor det tidt gik varmt til, og vi fra Toppen stundom styrtede ned i Dybet. Vi boede som sagt 3 Fjerdingsvej fra hinanden, saaledes at vi kunde fra et højt Træ i Haven hejse Signalflag, der bragte Bud fra den Ene til den Anden og brugtes til at kalde til Sammenkomst. I dette Træ havde vi ogsaa indrettet en Luftsæl, hvor vi i Krukker og Glas gjemte forskellige Hjerteudgydelser paa Papirstrimler, navnlig om vore smaa ungdommelige Kjærlighedsgjenstande. Mine Søstre vidste imidlertid om disse Mysterier, som de vare udelukkede fra, og om Morgenen efter en Blæstnat ilede de da tidlig ned i Haven og samlede tidt adskillige nedblæste Hemmeligheder op, som de da triumferende viste frem for os til vor store Smerte. De prøvede ogsaa paa at krybe op i det høje Træ; men det søgte vi at forhindre ved at skjære Træets lavere Grene, der brugtes til Trappetrin op i Højden, halvt over, og til Gjengjæld kunde vi da le dem ud, naar vi stundom traf dem faldne ned paa Jorden med mer eller mindre ømme Arme og Ben.

Vi var hinanden dengang hjertelig hengivne. Jeg mindes saaledes engang, da Karl stod for mig og spurgte mig indtrængende, om han var min bedste Ven — han vilde nødig nøjes med mindre. Jeg husker ikke nu, hvad jeg svarede, men har vist ikke været lidt i Knibe med Svaret; thi jeg havde en Følelse af, at der var en Anden, jeg elskede endnu mere, hin forhen omtalte møenske Barndomskammerat. Men Karl og jeg holdt sammen i Lyst og Nød, og hvor tidt har vi ikke i Forening nydt glade Timer, naar vi saaledes Arm i Arm vandrede Barndomsaarene igjennem, og hvor tidt har vi ikke med hin-

anden ladet Møens skjøne Natur med den hvide Klint og det blaa Hav sænke sine Billeder i vore unge Sjæle. Hvor lidet drømte vi da om, at der skulde komme en Tid, da vi stode vidt adskilte, og det Baand, vi mente evigt skulde binde os sammen, var løsnet saameget, at det kunde kaldes løst. Der er noget usigelig vemodigt i saadanne Erfaringer, og hvad mig angaar, da er det stundom, at der gaar et Stik igjennem mit Hjerte, naar jeg staar foran de gamle minderige Steder og maa komme i Hu, hvor-meget af det, jeg har drømt skjønt sammen med en kjær Ven, der nu er svundet hen i Taager og opløst — synes det — til intet. Saaledes ogsaa, naar jeg i mine ældre Dage gaar forbi Huset, hvor Barndomsvennens Hjem var.

Karl Andræ drog imidlertid i sit 10de Aar med sin Moder til Kjøbenhavn, og vi skiltes saaledes for en Tid. Vi lovede hinanden evigt Venskab, og da vi sidste Gang saas før hans Afrejse, gav vi hinanden et lille Afskedsvers, vi selv havde forfattet. Det er ret mærkeligt, hvorledes Karls Digt — maaske det eneste, han i sit Liv har skrevet — anslaar en Tone, vidt forskjellig fra den, hvori han senere i sit Liv har talt — Sentimentalitetens og den ha-stemte Følelses Tone. Det begyndte saaledes:

• I Nordens Zone
skal min Sorg gentone,
o, Vilhelm! ved dit Navn!

Han var i Følelsen af Skilsmisens Smerte — thi han var virkelig bedrøvet derover — skruet op til et Højdepunkt paa Tonestigen, der ikke var ham naturlig. Mit lille Afskedsvers udmærkede sig just ikke ved højt Sving og Flugt i Tonen; det er temmelig fladt og prosaisk, men var da vel ogsaa adskilligt naturligere. Det lød saaledes:

Du maa mig aldrig glemme,
thi jeg kan ikke tæmme
min Kjærlighed til Dig;
at ha' en Ven i Nøden,
det gjør saa godt i Døden —
glem derfor ikke mig.

Under vor Adskillelse — han i Kjøbenhavn, jeg paa Møen — vekslede vi Breve med hinanden. Jeg har desværre ikke bevaret dem, jeg fik fra ham. Men han har senere vist mig adskillige af mine. Og det er ret betegnende for vort daværende Stade at se i dem, hvorledes vort Forhold havde antaget en Slags verdenshistorisk Farve. Thi i disse Breve udtaler jeg mig altid om de Bøger, jeg har læst i Mellemtiden, tildels om Datidens brændende Spørgsmaal, og de viser, hvorledes jeg har pløjet den tørre „Statstidende“ igjennem, hvorfra min Visdom sagtens skriver sig. Det er Grækernes Frihedskamp, der især beskæftiger Brevskriveren, og en Tirade som denne: „Det er en Skam, at Aleksander af Rusland ikke hjælper dem — dog, den hellige Alliance binder ham vel“ — viser, hvor vidt skuende mit Blik da var, og hvad der havde mit Hjertes Medfølelse, hvor kritisk jeg alt dengang kunde være, men tillige, hvor undskyldende og overbærende jeg dog alligevel dømte. I et andet Brev taler jeg om, at jeg har læst Tordenskjolds Levnetløb, og betoner med Kraft, hvorledes jeg har fulgt denne Danmarks Søhelt fra den lille „Snav Ormen“, som han først førte, igjennem alle hans Trin paa Æresstigen til hans skjændige Fald i Hannover.

Adskillige Aar derefter, da jeg selv kom til Kjøbenhavn, hvor jeg blev sat i en Latinskole, opsøgte jeg naturligvis først og fremmest ham i hans Moders Bolig, og vi levede atter sammen i fuld Fortrolighed og oprigtigt Venskab. Med ham levede jeg mine bedste Timer; vi opfriskede de gamle Minder fra Møen og føjede ny smaa Livsglæder til de gamle. Hans Moder ønskede inderligt, at ogsaa han skulde blive Student og Præst. Men han stred en tapper Kamp med hende for at opnaa sin Sjæls Attraa efter at blive Officér, og vandt tilsidst hendes Minde til at optages som Kadet paa Landkadetakademiet. Nu, naar jeg tænker paa, hvor ihærdigt han satte sin Vilje igjennem, undres jeg over, at hans følgende Bane dog i Grunden kom til at ligge langt fra den egentlige Militær-

gjerning. Thi han kom aldrig til at gjøre virkelig Tjeneste i den Retning. Han blev vel Officér, men blev aldrig brugt som Befalingsmand i Hæren. Selv i den treaarige Krig 1848—50, da han var Major i Generalstaben, blev han liggende i Kjøbenhavn. Jeg var engang under denne Krig hos ham, og da havde han faaet Ordre til at møde ved Hovedkvarteret i Sønderjylland, havde allerede pakket sin Kuffert, men fik Dagen efter Kontraordre og maatte blive hjemme, jeg tror som Medlem af en Militærkommission, og vi vèd, at han siden traadte ind i ganske andre Stillinger. Jeg tror heller ikke, at han i Grunden nogensinde omfattede det egentlige Krigsvæsen med synderlig Kjærlighed; det var ganske andre Interesser, der optog ham. Men dengang han blev Kadet, var han ganske henrykt over at være naaet til denne Værdighed. Jeg kom op til ham just den Dag, han havde faaet sin første Kadetuniform: den røde Kortkjole med Sablen ved Siden; han bad mig da om at gaa med ham ind i „Kongens Have“, kjendelig stolt over at kunne vise sig for Folket i denne Dragt. For Resten overstraalede han snart paa Akademiet alle sine Kammerater i Evner og Fremskridt, og lagde her Grunden til den Dygtighed i de matematiske og naturvidenskabelige Discipliner, som siden udmærkede ham. Vi lagde dengang store Planer for vor Fremtid — vi vilde begge naa et stort Maal — han vilde ende som General, og jeg som Biskop. Han kom endnu videre paa Rangstigen, om end ikke som Hærfører saa dog paa anden Maade. Men ak! — mine store Fantasibilleder om Biskopsstillingen bleve grundigt skuffede, jeg naaede ikke højere op end til Landsbypræstens beskedne Plads. Og naar jeg nu skal gjøre mig Redè for Forskjellen i vort indre Væsen, da tager jeg vist ikke fejl, naar jeg siger, at han var anlagt som et ualmindelig begavet Forstandsmenneske — Barndommens letbevægelige Følelsesliv blev snart hos ham afløst af en klar Tankeretning, mens min Sjæl droges ind i en Indbildningskraftens Verden. Jeg tror derfor ikke, at han

har havt meget med Digtningens Verden at gjøre uden som tilfældig Aandssyssel, medens jeg levede og aandede i denne og navnlig fordybede mig i Øhlenschlægers Poesi, der fyldte mig med et Aandsindhold, som var min største Glæde. Men endnu dengang, i Overgangen fra Dreng- til Ynglingsalderen, kunde vi ypperligt sammen og meddelte gjensidigt hinanden lidt af vort Særegne. Siden uddybede Kløften i vor Natur sig mer og mer, og vi kunde kun dele lidet med hinanden, tilsidst næsten intet mere end Barndomsminderne.

Hans Moders Hjem var i længere Tid det Sted, hvor jeg bedst følte mig tilfreds. Vi morede os meget sammen, og adskillige Scener fra Huslivet dør staar endnu levende for mig, som naar Tjenestepigen kom ind en Aften og spurgte Fruen, om hun maatte gaa ned i Porten og tale med sin „Pjalt“ — det var den Betegnelse, hun gav sin Kjæreste, — og som en anden Gang, da vi opsnappede et Brev fra denne Pjalt, som var Skomagersvend. Brevet var forseglet med Beg og udenpaa stod skrevet af ham:

Det er lakket med Bai —
Gud være lovet for dei!

Der kunde nok komme smaa Rivninger mellem Karl og mig. Jeg skal saaledes fortælle om en saadan, skjøndt den ikke geraader mig til Ære. Vi vare som Dreng- gaaede ud i Charlottenlund sammen paa en varm Sommerdag og vare, da vi kom ud i Skoven, uhyre tørstige. Til Ulykke havde vi kun 4 Skilling i Lommen, og for dem kunde vi kun bestille ét Glas Øl, hvad vi ogsaa gjorde. Dette Glas skulde altsaa deles mellem os. Jeg drak først og skulde kun have drukket det Halve. Men Tørsten var altfor brændende, og det var mig umuligt at tage Glasset fra Munden, før det var tømt til Bunden. Derover blev Karl rasende og skjældte mig Huden fuld, hvad jeg ogsaa ærlig havde fortjent. Vi gik hjem, men holdt os hver paa sin modsatte Side af Vejen uden at tale med hinanden. Da kom der én af de dengang saakaldte „Kaffe-

møller“, Kapervogne, der gik mellem Byen og Charlottenlund og samlede Passagerer op paa Vejen. Den holdt, og Kusken indbød os til at stige ind; det gjorde vi, men da vi stod i Vognen, sagde han: „Det koster en Mark for hver“, og vi, som i vor Barnlighed havde troet, at det var af uegennyttig Kjærlighed, Pladsen var tilbudt os, maatte indskrænke os til at spadsere over Vognen ned paa den anden Side, hvor vi da mødtes midt i Kjøretøjet. Men dette Uheld og denne skuffede Forventning bragte os atter til Forsoning, saa vi i bedste Forstaaelse kom hjem til Kjøbenhavn. Endnu skammer jeg mig over min Egenkjærlighed, hver Gang jeg kommer til at tænke herpaa. Men dette lille Træk af Barndommen er i det Smaa et træffende Billede paa, hvor langt Teorien ogsaa i det store kan være fra Praksis, hvor svært det er at gjøre det Ideal for et ædelt Menneskeliv fyldest, man i Forestillingen har svoret til som den Fane, man vil følge i Liv og Død, naar man staar lige overfor Valget mellem Egenkjærlighed og Selvfornegtelse.

Paa samme Tid blev Karl Andræ Officer og jeg Student (1829). Han gik da straks over til den nylig oprettede Militære Højskole for at naa op til de mere videnskabelige Stillinger i Hærvæsenet. Jeg vilde studere Teologi. Men fra dette Tidspunkt begyndte ogsaa vore indvortes Veje at fjerne sig mere og mere fra hinanden, skjøndt vi i det udvortes blev ved at pleje stadig ven-skabelig Omgang.

Han blev — saaledes staar det for mig — under sit Højskolekursus mer og mer optaget af den franske radikale Friheds- og Lighedsretning, og skjøndt jeg ogsaa i Trediverne blev revet med af de højere og højere lydende Krav paa en fri Forfatning for Danmark, saa var jeg dog en Fjende af den franske Smitsot og det franske Frihedsindhold; thi skjøndt alt dette endnu stod uklart for mig, havde jeg det dog paa Følelsen, at min Vens og min Betragtning af denne Sag var bundforskjellig, og vi førte stærke indbyrdes Kampe om disse Spørgsmaal. Han lod

sig vistnok i høj Grad paavirke paa Højskolen af sine Lærere og Kammerater, af hvilke adskillige gik i en Retning, som var mere fransk eller evropæisk end dansk. Af Docenterne her talte han mest, erindrer jeg, om J. L. Heiberg, der som Lærer i Logik vistnok førte sine Tilhørere ind i Aandsforestillinger (Hegel), der maatte fjerne dem fra den positive Aabenbaringstro, ligesom ogsaa denne Mand som Digter — trods det danske Element, der var i hans Digtning — dog mer var den almindelige Humanitets Skjald, end han var en Sanger, der kunde kaste Lys over eller ophente fra Folkets Naturgrund dettes ejendommelige Aandsindhold. Thi dette var det andet, der hang sammen med Frihedsspørgsmaalet, som skilte mig mer og mer fra Barndomsvennen, at hans Tankesæt i det Hele og Syn paa Tilværelsen blev mere almeneuropæisk end dansk, mens jeg fra første Færd og til denne Dag, hvad jeg i det mindste selv antager, har skuet ud over Livet, Fortid, Nutid og Fremtid med mit danske Øje. „Folkeligheden, tror jeg, har Andræ aldrig ret havt Blik for: han forstod den vistnok ikke og kunde saaledes ikke bøje sig for den, men mente sagtens, at den var mer Fantasi end Virkelighed, mens kun en almindelig Menneskelighed var Sandheden. Jeg mente lige tværtimod, at Den, der taler om det Menneskelige uden Forstand paa det Folkelige, sigter skjævt og faar aldrig noget klart Begreb om det Menneskelige. Naturligvis kunde han ikke afføre sig sit medfødte danske Væsen — det brød tidt frem, og selvfølgelig elskede han sit Fædreland og ønskede det alt Godt. Men den dybere gjensidige Forstaaelse manglede imellem os, fordi vi skiltes i et stort Grundspørgsmaal. — Men et Tredie var der, som endnu mere fjernede os fra hinanden. Det var Evighedsspørgsmaalet. Saalænge jeg selv var Barn, og i min Drengalder, var jo, som sædvanlig for Børn, denne Sag ikke særlig oppe hos mig som en Livssag, og jeg savnede derfor intet i vort Forhold med Hensyn herpaa. Men da jeg blev ældre, og Trangen opkom hos

mig til at gjøre mig Rede for mit Forhold til Gud, og Kristendommen blev min eneste ledende Stjerne, da var det naturligt, at der for mig kom et stort Hul i Hjertesamfundet med denne min Barndomsven. Han spottede aldrig, men det var aabenbart for mig, at min KristendomsOpfattelse var grundforskjellig fra hans, og af hele hans Forhold kunde jeg slutte, at han dengang stod temmelig fremmed for disse Spørgsmaal, og at hans Evighedsforhold var et andet end mit. Saadan stod han for mig, da jeg som Præst forlod Kjøbenhavn, og saadan stod han atter for mig, naar jeg efter Aars Mellemrum besøgte ham i Hovedstaden: klar og skarp i Tanken, men forunderlig afvisende, naar det Dybere, ja det Dybeste i Tilværelsen bragtes paa Bane. Jeg skriver her naturligvis kun om, hvad jeg har erfaret i mit Samliv med dette ualmindeligt evnerige Menneske, og om hvorledes Tingen stillede sig for min Betragtning og min Følelse. Om han i de mange Aar, der nu ere forløbne, siden vi talte sammen — thi i over 20 Aar har vi i Grunden aldrig talt fortroligt sammen — er kommet i et væsentligt andet Forhold til disse Tilværelsens største Spørgsmaal, véd jeg jo ikke.

Altsaa Frihedssagen, Danskheden og Kristendommen lagde sig som et Dække over vort gamle Venskab, og det kjendtes ogsaa derpaa, at han søgte andre Venner, ligesom jeg søgte andre. Han blev selv Lærer ved den Militære Højskole, og det var vistnok navnlig de eksakte Videnskaber, Matematik i alle dens Forgreninger og Naturgrandskning (særlig Geodæsi), der fængslede ham, og hvori han vistnok blev en fremragende Mester, skjøndt han aldrig eller dog saare sjældent gjorde Offentligheden bekjendt med Resultatet af sine Forskninger, hvilket vistnok hængte sammen med en vis Magelighed, der skyede Skrivningsarbejde, og en stærk Drift til at leve i et behageligt dolce far niente.

Hvad nu først hans Frihedssind angaar, da vedligeholdte det sig vistnok hos ham i flere Aar. Saavidt jeg

ved, blev han valgt til den grundlovgivende Rigsforsamling, og senere til Rigsdagen, paa Bondevennernes Program, og var i længere Tid Folketingets Formand. Det var altid med Dygtighed, skjøndt sjældent, at han tog Ordet, og han styrede med Takt Forsamlingens Anliggender. Dog kjendtes det alt mere og mere, at hans oprindelig radikale Syn paa Frihedsudviklingen forandredes, alt som han blev ældre. Men dog stod han endnu paa den national-liberale Side i 1854, da han, paa Grund af sine frisindede Ytringer i Anledning af det ørstedeske Ministeriums reaktionære Holdning og Bestræbelser, blev afskediget fra sin Post ved Højskolen, og med det samme gik ud af Militærstillingen som Oberstløjtnant. Dette blev imidlertid Overgangen til en mere fremragende Plads, idet han efter hint Ministeriums Fald kaldtes til Finantsminister og senere endog til Chef for det nye Ministerium. Han skilte sig vist nok med stor Dygtighed ved disse Hværv, men var i den Tid med at danne Danmarks Riges Rigsraad, der skulde være en Repræsentation for hele Monarkiet (Holsten og Lauenborg indbefattede). Det blev og maatte af flere Grunde blive en dødfødt Forfatning, og den viste bl. a., at Andræ havde i høj Grad stillet sig paa Afstand fra sin tidligere Ungdoms Frihedsteori, idet den Lov, paa hvilken denne Indretning hvilede, havde tilmaalt Folket en saare liden konstitutionel Frihed, og indskrænkede Landets Repræsentation, hvad Tallet angik, til et Minimum og saaledes stod i en skjærende Modsætning til Danmarks Riges Grundlov af 1849. Andræ blev ikke længe Minister, og her aabenbarede sig dog hos ham et klarere Blik for de virkelige Forhold end hos de andre i hans Ministerium, idet han fratraadte paa Grund af Regeringens vaklende og eftergivende Politik overfor det oprørske Holsten. Han fik aldrig senere nogen fremtrædende Stilling i Staten, hvortil han ellers i saa mange Maader var anlagt og vel ogsaa søgtes. Jeg tror, det hang sammen med hans før omtalte Drift til at leve et uforstyrret og uanfægtet næsten Eneboerliv, hvorunder han kunde hengive sig til stille

Studier og Nydelser. Kun stod han til den allernærmeste Tid i Spidsen for Gradmaalingen i Danmark, en Bestilling, der vistnok ikke i nogen særlig Grad lagde Beslag paa ham i udadgaaende Retning. Men indtil nu sidder han i Rigsdagens Landsting, og er et af dette Tings mest fremragende og veltalende om end ikke indflydelsesrigeste Medlemmer, skjøndt han sjældent tager Ordet dèr. Men naar det sker i større Sager, aabenbarer det sig, at han lidt efter lidt er kommen til at staa paa et aristokratisk Stade langt, langt borte fra sin Ungdoms franskfarvede Friheds- og Lighedsteori. Men dette er, saavidt jeg kjen- der ham, en naturlig Følge af, at dette hans Ungdomssyn i Grunden kun var Teori, og at han aldrig selv i sit videstgaaende Sværmeri for Frihed og Lighed vilde have taget virksom Del hverken som Fører eller som Ført i en virkelig i Livet fremtrædende Rørelse og Opstand for at hidføre saadanne Tilstande, der svarede til Tanken. Dertil var han i Grunden altfor ædru, forstandig og magelig — det var kun en Tankeleg for ham og ikke en Hjerte- og Viljessag. Men det er Aands- ikke Fødselsaristokratiet, hvis Talsmand han er, og den dybe Haan og skjærende Satire, der bryder frem hos ham, naar Talen er om den saakaldte „uintelligente“ Del af Folket og dennes Krav og Længsler samt Syn paa Forholdene vidner om, hvor lidt han forstaar sig paa den danske Folkelighed, der, om end tidt skjult, er til Stede hos Menigmand, og har For- dring paa Anerkjendelse. Der er vistnok nogen Ærgjerrig- hed hos ham, men han vil naa Æren ikke ved stadig Indgriben i de offentlige Forhold og Fremtræden, men saa at sige som i en jævn Vækst af sig selv. Thi hans Kjærlighed til det stille Nydelsesliv er stærkere end Ærgjerrig- heden. Og mærkeligt nok har han paa den Maade naaet et højt Trin paa Hædersstigen forholdsvis uden stor Anstrengelse. Han er nu Gehejmekonferentsraad, Excel- lense og Besidder af de største danske og adskillige udenlandske Ordener, hvilke han skylder sin kortvarige Stilling som Minister.

Med Hensyn til Danmarks Livs- og Dødssag, dets Udsigt til at gaa frelst ud af den store Farefrist tror jeg nok, man kan sige, at Andræ ser afgjort pessimistisk paa Fremtiden. Da Ulykken væltede ind over os 1864, var han visselig paa Forhaand overbevist om, at vi maatte ligge under, og da det var sket, var og er han vistnok lige saa vist overbevist om, at vor endelige Undergang som uafhængigt Rige kun er et Tidsspørgsmaal. Jeg véd, at han i hin mørke Aften paa Kristiansborg Slot, da Folketinget skulde stemme ja eller nej til den forsmædelige Fredstraktat, der skulde berøve os Sønderjylland, sad paa Tilhørerpladsen og sagde om en Taler (det var for Resten mig), der vilde hævde Nejet og forlangte Kampens Fortsættelse for vor Odel og Eje: „Det er en Tale for Børn og barnlige Sjæle“. Han er vistnok enig med en forhenværende, nu afdød Minister, der ytrede til mig, da jeg opfordrede ham til med godt Haab at arbejde for Fædrelandets Fremtid: „Danmark er nu et Træ, der af Forstmanden er mærket til Omhugning“; og kanske enig med en endnu levende Minister, der sagde til en Mand, der pegede paa „Forsynet“ som en Magt, der dog kunde frelse Riget: „Ja, med al min Agtelse for Forsynet, tror jeg dog ikke, at det har noget at gjøre i Politiken“. Og naar det staar saaledes til med ham, maa han naturligvis være en Modstander af Kjøbenhavns Befæstning, ja i Grunden af ethvert alvorligt Offer af Penge og Arbejde for at sætte vor Forsvarskraft i god og efter vore Forhold betryggende Stand. „Det kan ikke nytte; vi er dømte af Skjæbnenødvendigheden til Udslettelse“, denne Overbevisning, synes mig, fremlyser af hele hans Forhold i dette Stykke. Modstanderne af Kjøbenhavns Befæstning beraabe sig særlig paa Andræ, naar de paa-staa, at der er grundige militære Sagkyndige, der er enige med dem i denne Sag. Der er Intet, der mere savner Grund, dersom disse Modstandere dog ellers nok vil Befæstning, blot ikke Hovedstadens. Thi uden at tale om, at Andræ aldrig hverken teoretisk eller praktisk har

havt stort at gjøre med det Militære, siden han tog sin Officerseksamen, maa hans Bekjæmpelse af Befæstnings-sagen forklares ikke som en Kamp af en Sagkyndig, men alene som en Kamp af en Mand, der har opgjort en Regning for og imod Danmarks Uafhængighed og Selvstændighed og faaet til Facit: Nul — der er hverken menneskeligt eller guddommeligt Lægemiddel, vi ere mærkede til Døden.

Som en Følge af disse Uoverensstemmelser har da vort gamle Venskabsforhold været brudt for længe siden. Der har i det hele, naar vi tilfældigt mødtes i Aarenes Løb, været en underlig Blanding hos ham af opdukkende Minder fra vor Barndom og Ungdom — og saa kunde han en Stund være saare elskværdig — og et kjøligt Forbehold, der holder ham i en vis Afstand fra mig, samt en Slags Nedladdenhed overfor mig, som jeg ikke ønskede at være Gjenstand for. Aldrig har han søgt at knytte det gamle Baand, og i de sidste 20—30 Aar aldrig bedet mig om at besøge sig. Det har dog gjort mig ondt. Mens vi sad sammen i Rigsraadet, han i Lands-, jeg i Folke-tinget, var der nogle Gange personlige Rivninger mellem os; saaledes erindrer jeg, at han efter et Udvalgsmøde, hvoraf han og jeg var Medlemmer, og hvor Stemme-givningen faldt ud til Gunst for den Side, jeg tilhørte, gik forbi mig med de harmfulde Ord: „Atter en Skandale!“ hvortil jeg noget umildt svarede: „Du har gjort saamange Skandaler, at Du ikke har Ret til at anke over Andres“.

Men der er en Magt i Barndomsminderne, og ofte drages jeg hen i Tanker om denne min Ven fra de glade unge Dage og føler, at dog ogsaa han udgjør en Del af det Gode, Vorherre skjenkede mig i mit Liv. Jeg tror ogsaa saa gjerne, at det aabne, friske og kjærlige Hjerte, der slog i Drengens Bryst, endnu slaar i den gamle Mands Bryst inderst inde og er Kjernen i hans Væsen. Men hvad jeg skrev om ham og om vort Forhold 1863, underskriver jeg endnu:

Ad Storhedens Stige han stadig steg op;
fornylig saa stod han paa Hæderens Top;
naar stundom vi mødes i Manddommens Færden,
lidt bange jeg bliver for den fornemme Verden.

Og stundom mig griber en hemmelig Gru,
som brændte vi os paa det gamle „Du“:
„Hvorledes befinder Du Dig med din Frue?“
det er som om Barndoms minderne true.

Men stundom jeg hører en Hjerteklængs Røst
med Mindernes Ord fra min Barnevens Bryst —
saa kommer der atter saa meget, der blænder —
jeg vèd ikke ret, om vi kan kaldes Venner.

Ligesom jeg, før jeg forsøgte at tegne min Barndomsven, Karl Andræ's Billede, gav en lille kort Beskrivelse af den stedlige og aandelige Baggrund for den Skueplads, hvor han og jeg først aabnede Øjet her i Verden — saaledes vil jeg ogsaa begynde med en Skildring af det Skoleliv, under hvilket jeg fandt nogle andre Venner, der blev mer eller mindre fremragende Personligheder som Mænd i forskjellige Stillinger.

I Borgerdydskolen paa Kristianshavn gik jeg i fire Aar (1825—29). Denne Skole var stiftet af flere kristianshavnske Borgere og stod formelt under en Direktion, der bl. a. talte teologisk Professor Jens Møller i sin Midte. Han var ogsaa i Grunden den ledende Formand, hvis det overhovedet kunde siges, at der var nogen Ledelse. Det gik i de 3 første Aar, jeg var i Skolen, hulter til bulter dèr. Jens Møllers Svoger, en ældre afskediget Landeværnskaptejn, var Skolens Inspektør og Lærer i Historie og Geografi — det var kun en Retrætepost for ham; han var aldeles ukyndig i begge disse Fag og var aldrig gladere, end naar han kunde blive fri for at læse med os. Ofte kom han ind i Klassen og strøg sig over Panden med alle Tegn paa en heftig Hovedpine. „Aa, Hr. C.! vil De ikke lade os gaa i denne Time!“ „Ja, jeg lider svært i Hovedet, men det gaar ikke an.“ „Aa jo,

vi skal tage dobbelt Lektie til næste Gang“. „Ja, saa lad gaa!“ — Vi kom en Blækklat over en af de store Øer i det avstralske Hav. Saa laa vi med ham over Kortet og ledte efter denne Ø, indtil han opdagede vore daarligt tilbageholdte Ansigtsvridninger — da udbrød han: „Der-som Øen ligger under denne Klat, skal hele Klassen ha' Bank“. Et andet Kort blev hentet og Kjendsgjerningen bevist. Ved Eksamen sad Kaptejnen med Bogen halvvejs paa Klem, hvori han kikkede, læste da ofte helt galt, hørte os f. Eks. om Sigrid den store i Stedet for Sigrid Storraade, og især gik det ud over Aarstallene, som han forlangte gjengivne af os med den lille Mislighed, at det tidt var Hundreder af Aar, der blev lagt til eller taget fra Begivenhedernes virkelige Datum. — Ved Nytaar, første Skoledag efter Juleferien, havde han aldrig Hovedpine — han gik gjentagne Gange før Timen omkring i alle Klasserne, lagde med højstegen Haand i Kakkelovnen o. s. v.; men da kom Disciplene ogsaa efter gammel Skik med en Nytaarsgave indsvøbt i hvidt Papir, som han med et Buk i synlig Hast puttede i Lommen. Da straalte hans Aasyn altid af huldsalige Smil. Men ellers kunde han være saare glubsk og holdt da af at vise sin Myndighed. Jeg husker, hvorledes vi engang i Frikvarteret havde været nede paa Pladsen, hvor vi trak frisk Luft; dør havde Hall, som dengang var 16 Aar, truffet sammen med en Kontorist, med hvem han om Natten havde været paa Familiebal. Hall spillede den fine Kavalier i Samtalen med denne unge Svend. Da vi kaldtes op til Læsetimen, lod Hall, som det ikke angik ham, og vilde ikke afbryde Samtalen. Da lød det pludselig med Tordenrøst: „Hall, impertinente Slubbert! vil Du herop!“ Den Tiltalte eller Tilraabte sagde nu henkastende til Kontoristen: „Ja, nu maa jeg nok anbefale mig“. — En anden Gang gik det ud over mig. Jeg havde i en Ferie ligget syg paa Landet og kom paa Skolen nogle Dage efter de andre. Jeg tænkte ikke paa at melde mig hos Inspektøren; men da han saa mig i Klassen, lød der følgende Klimaks-Tiltale: „Ah, min Herre!

Velkommen! Jeg vidste ikke, at De var kommen. Det plejer ellers at være god Skik, Mo'ssjø! at man melder sig hos mig. Dit Kjødhoved! Din uforskammede Slynge!" — Da han endelig, Aaret før jeg blev Student, afskedigedes fra Inspektør- og Lærerposten, og Dr. N. B. Krarup selvstændig overtog Skolen, blev han rasende, trængte sig ind i øverste Klasse, hvor Krarup sad paa Katedret og sagde: „Det er en lumpen Karl, der vil tage Brødet ud af Munden paa en Mand med Kone og Børn“. Krarup blev befippet og kunde ikke faa et Ord frem. Han var ingen snarraadig Mand. Siden saa jeg Kaptejn C. som Toldbetjent ved Vesterport.

Men under disse Forhold var Styrelsen af Skolen saare ledeløs, og vi Drengene havde til dagligdags megen Frihed uden Disciplin og sædvanlig Skoleorden. Alt var meget uregelmæssigt. Lærerne var ogsaa saare fri under Løsningen af deres Opgaver: nogle meget paapasselige med at give deres Timer, andre derimod meget skjodesløse: de kom for sildigt, eller ogsaa talte de med os om andre Ting og læste kun et Kvarterstid med os. Hvem der valgte dem, véd jeg ikke; men der var iblandt dem mange dygtige Mænd, baade af Lærdom og af Aand. Blandt de første nævner jeg Dr. Krarup, Filolog af første Rang, men som vistnok oversatte Filolog ved „Bogstavens Elsker“ og ikke ved „Ordets Elsker“; den senere Rektor i Frederiksborg, Flemmer, Dr. Thortsen i Græsk, Velschow i Historie, en saare tør men grundig Lærd, der aldrig kunde blive færdig i Timen, o. fl. Blandt de sidste (de aandfulde) mindes jeg med Tak Dr. Kalkar i Græsk, hvis Behandling af Homers Iliade gav mig et Indtryk af Grækernes Skjønheds- og Tankeverden, som jeg aldrig glemmer; Fabricius i Dansk, der var begejstret for vor danske Literatur og førte os ind i Øhlenschlägers bedste Digtningværker; og der var P. Fenger, L. Kr. Müller i Religion, hvilke jeg skylder det første levende Indtryk af alvorlig Kristendom; ogsaa Dreboldt i Tysk var en begavet Lærer. I Matematik havde vi Hr. Svenningsen, en godmodig Særling,

udmærket Lærer, men ude af Stand til at give mig nogen Kjærlighed til dette Fag; det var dog min egen Skyld eller min Mangel paa Evne i denne Retning; thi han kunde gjøre Matematiken saare fængslende for en stor Del af de andre Lærlinge. Ogsaa J. K. Lindberg havde vi i Hebraisk og Religion; men hvad denne sidste (Religionen) angaar, var han en daarlig Lærer, beskjæftiget som han var i den Tid med at korrigere sine Stridsskrifter paa Katedret. Vittig kunde han være. Der var en af vore Skolekammerater, der havde ildrødt Haar, og som vi derfor kaldte „Brandmajoren“ paa Grund af Ildebranden paa hans Isse. Hver Gang der om Natten havde været Ildløs i Staden, spurgte vi ham om Morgenen: „Du var da med at slukke Ilden?“ En Dag, da det var Regnvejr, udeblev denne Discipel fra Skolen. Lindberg spurgte om ham, og vi svarede: „Han er bange for at slukkes i dette Regnvejr.“ Da sagde Lindberg: „Det var mer passende at sige: han er bange for at gaa ud.“

Under denne Løshed i Forholdene blev det en Selvfølge, at der aabnede sig et uudtømmeligt Væld af kaade og næsvise Drengestreger. I en Vinteraftentime ved Lys havde vi Historie under Velschow. Før han kom, havde vi lavet Papirflipper. Emil Fenger, Duksen, kom først op til Katedret med en saadan Flip ganske smal over Hals-tørklædet; derpaa kom Hall med en noget større; Buntzen med en meget større, jeg med en, der gik spids op til Næsen — og saaledes skulde det blive ved hele Klassen igjennem, saa den Sidste ganske skulde skjules af Flippen. Men Velschow kom ikke længer end til mig og gav os fire første en alvorlig Anmærkning i Protokollen for usømmelig Opførsel. Vi fire gik da op paa Borchs Kollegium, hvor Velschow boede, for at bede om godt Vejr; men da vi havde banket paa Døren og gik ind, blev Hall staaende udenfor og lod os andre tage Stødet af. Da vi nu var midt i Forhandlingen med den vrede Lærer, hørte vi en Klirren paa Laasen og vidste da, at Hall med sit funklende Øje stirrede paa os gjennem Nøglehullet. Da

brast vi i Latter og blev sat paa Døren af den paa ny fornærmede Velschow. — Endnu en Fortælling fra denne kaade Drengeverden. Vor Lærer i Tysk sad og rettede Stil i Klassen. Da bankede det paa Døren, og Emil Fenger lukkede op. „Hvem er det?“ spurgte Hr. Rønne. „En Amagerkone“, var Svaret. Lidt efter atter Banken paa Døren. „Hvem dèr?“ „En Amagerkone“. Tredie Gang: „En Amagerkone“. Da fo'r Læreren fnysende op og raabte med Raseri: „Kommer der flere Amagerkoner, kaster jeg dem“, saa bandte han, „ud af Vinduet!“

Saadant var nu af forholdsmæssig uskyldig Art. Men der var ogsaa Ting, som skete, som var af alvorligere Beskaffenhed og strejfede hen mod det Usædeligt-usømmelige. Kun et Eksempel skal jeg her anføre. Vor Religionslærer — ikke de forannævnte — blev adspurgt saaledes: „Hr. N. N., er det umoralsk rigtigt at gaa til Alters om Fredagen for at blive fri for Skolegang den Dag?“ Hvad Læreren svarede, husker jeg ikke, men Spørgsmaalet smager af særlig Urenhed.

Men trods denne Skolens Mangel paa Orden, Tugt og Regelbundethed, viste det sig, at der i den Tid, Hr. C. forestod den som Inspektør, udgik flere Mænd, der i ikke ringe Grad har gjort fyldest baade som særdeles dygtige i Embedsstillinger og som Videnskabsmænd. Saaledes: Peter, Ferdinand og Emil Fenger, Frederik og Martin Hammerich, Hagen, Laurent (Martensens Hjerteven), I. V. Bloch, E. Glahn, Buntzen, Hall o. fl. I det Aar (1829), jeg blev dimitteret til Højskolen, var vi ni, der blev Studenter, og vi stod os alle godt, hvad Karaktererne angaar, idet to blev indkaldte (Fenger og Hall), 6 fik Laud og kun én Haud. Jeg tror ogsaa, at der under disse Skoleforhold reddedes mere af Liv og Aand, Sjælesundhed og virkelig forholdsvis Modenhed end i de Skoler, hvor Regelen og den stive Orden som en tung Haand hvilede over Livet og bortvaskede mer af Ungdomsfriskheden end ønskeligt var, fordi man ikke lod de ejendommelige Spirer hos Disciplene faa Lov til at gro og udfolde sig. Jeg kan

sige, at vi virkelig morede os paa Skolen, den blev os ikke en Tvangsarbejdsanstalt — vi længtes efter dèr at samles, og under Leg og Alvor hjalp vi hinanden til Udvikling, hvad vistnok vanskeligt kan finde Sted i en Skole, der med sin strenge og stive Regelmæssighed lægger an paa at fremkalde en Enshed, en flad Almindelighed, samt filer Takkerne runde paa det Sjælens Drivhjul hos de Unge, som er bestemt til at gribe hver paa sin Måde ind i den Kreds og det Omraade, hvor de siden kommer til at virke. Jeg mindes her, hvad den bekjendte Skolemand Kold sagde til Biskoppen i Ribe, der raadede ham til at afslibe de skarpe Kanter hos sig for bedre at komme gennem Livet: „Nej, Deres Højærværdighed! saa blev jeg ganske rund, trillede bort og blev borte i Mængden“. Grundtvig sagde en Gang til den norske Digter Welhaven, der beklagede, at han havde gaaet i en „skidt“ Skole: „Tak De Gud for det; derfor er De bleven til Noget“.

Skjøndt jeg ikke er en Ven af „Drengevidenskabelighed“, som for en stor Del er Humbug, og derfor heller ikke af den saakaldte lærde eller latinske Skole, er det dog min Overbevisning, at skal den bestaa, da maatte den hellere følge den Skoleplan, der var gjældende i min Tid, end den nuværende. Dengang samlede Undervisningen sig i Grunden om ét: den formelle Dannelse, der søgtes tilvejebragt ikke ved „mange Ting“, men ved „meget“ (*multum, non multa*), og hvor bagvendt det end er at lægge Latinen til Grund for det Hele, saa var der dog en sund Tanke i, at man vilde saa vidt muligt lade Disciplene fordybe sig i det Foreliggende og erhverve sig en forholdsvis Grundighed deri. Den nyere Skole, der splitter Lærestoffet i en Uendelighed og lader de stakkels Drenge lugte til de mange „Videnskaber“, uden at det kan lykkes at bibringe dem mer end en overfladisk Kundskab til nogen af dem, er efter min Mening mange Gange slettere end den gamle og gjør Sit til at sende aarlig en Flok unge Mennesker ud i Verden med uberettiget Krav paa at anses som „Herrer i Aandernes Rige“ og med en Blaserthed, der lettelig

bliver Følgen, naar man fra Drengalderen vænnes til at betragte Skallerne som Kjerne. Ogsaa den Forandring fra den forrige Tilstand, der bestaar i, at Studentereksamen afholdes paa Skolen selv, er en stor Mislighed. Det frister ligefrem til, at man slavisk søger at tilegne sig sine mangeaarige Læreres Maade og Udtryk for at opnaa gode Karakterer, mens der baade for Disciple og Lærere er langt større Opfordring til at vinde og give en friere selvstændig Opfatning af vedkommende Fag, naar man ved, at den afgjørende Prøve skal bestaaes ved Universitetet under fremmede Docenter og aflægges for Mænd, der maa lægge Vægt paa og kræve Bevis for en mere selvstændig Tilegnelse hos Eksaminanden. Desforuden vil alle de, der bleve Studenter efter den gamle Plan, vistnok enstemmig vidne, at Rusaaret ved Højskolen, hvor de Unge, før de begyndte deres Fagstudium, samledes saa at sige i dette Aar til et Samfundslag og blandedes mellem hinanden, var af største Betydning for dem paa Overgangen fra Skolen til Studiet af deres egen Videnskab, idet det paa den ene Side kunde give en Slags Bevidsthed om det almindelige Enhedsbaand mellem alle Videnskaber og paa den anden Side gav Lejlighed til en Sammenslutning af det Ensartede i det Forskjellige. De fleste vil mindes, at de i Rusaaret har knyttet Venskabsforbindelser med dem, som de uden dette Aar sagtens aldrig havde mødt, til gjensidig Berigelse. Nu gaar enhver ved Ankomsten til Kjøbenhavn ind i sin Baas.

Naar jeg nu skal give en lille Tegning af nogle af de Lærere, vi havde i Skolen, skal jeg begynde med ham, der tilsidst som dens enevældige Styrrer gav den sit Præg i det sidste Aar af min Skoletid og senere indtil 1844, da han døde: Dr. Niels Bygom Krarup, Lærer i Latin og siden ogsaa i Historie og Geografi. Da han kom til Herredømmet, afsatte han straks alle de Lærere, der smagte af Grundtvigianisme, og dem var der adskillige af: J. K. Lindberg, L. Kr. Müller o. fl. a. Thi han var en afgjort Fjende af alt, hvad han kaldte „Mysticisme“.

Han var Humanitetens Mand til Bunds med dens gode og dens flade Sider. Han var virkelig paa sin Maade begejstret for en vis Almenmenneskelighed og den Dannelse, hvis Kronskud han fandt i de klassiske Aandsfrembringelser. Han var ikke blind for det i de latinske Forfattere, som han kaldte Aanden, og gik ikke op i det blotte lærde Bogstavvæsen, skjøndt han tillagde Bogstaven og Grammatiken en overvældig Betydning og ansaa det for en stor Vinding, da han udfandt, at *Domus* virkelig trods gammel Mening havde en eneste regelmæssig Genitiv. Han saa stor Visdom i Ciceros populære Filosofi og moralske Fladhed, og stor Poesi i Horats's Digterflugt uden Vinger. Og vi Dreng, som snart aflurede ham, hvad der var hans Kjærlighed og Livsopfattelse, morede os ved at sige om ham, at han om Søndagen i Stedet for at gaa i Kirke sad hjemme paa Borchs Kollegium og bad til sine „*Penater*“ (Husguder), opbyggede sig ved at synge Horats's Oder og lod Cicero prædike for sig. Men han var i højeste Grad Pligtmenneske, ikke mindst som Lærer; han forsømte aldrig en Time, og han var velvillig stemt overfor sine Elever, var ogsaa, tror jeg, godgjørende, hvad jeg senere erfarede, da jeg som Præst i Jylland sendte ham en fattig jydsk Bondesøn, der havde det brændende Ønske at komme til at studere; thi da antog han sig ham med Raad og Daad og betalte for hans Ophold og Lærdom i flere Aar. Men idet jeg her skriver om ham, rinder det mig i Hu, at han engang gav os et lille tysk Digt af Gøthe at oversætte paa Latin, som jeg her vil anføre, især fordi det synes mig at give en klar Skildring af hans eget aandelige Væsen. Det lyder saaledes:

Je mehr als sich ein Dichter übt,
 Je mehr er sich zum Fleisze schwingt,
 Um desto mehr es ihm gelingt;
 Dadurch wird jedes Zweck erreicht,
 Dadurch wird alles schwere leicht.

Drum übe dich nur Tag für Tag,
 Und du wirst sehen, was das vermag.
 Und nach und nach kommt der Verstand
 Unmittelbar dir in die Hand.

Hvad Digteren her peger paa: det nødvendige Forstands- og Arbejdsunderlag for enhver aandelig Gjerning og Stræben, der skal kunne lykkes i Længden, det var Dr. Krarups ét og alt, og derved blev han staaende: Fliden, Øvelsen, det ihærdige Arbejde. Men hvad Gøthe vist ikke vilde have lagt i hine Ord: at denne Flid, dette Arbejde, denne Øvelse skulde kunne frembringe Værker af højere Aandsrang i denne Verden, at Aandens Skaberliv (Genialiteten) skulde kunne undværes hertil eller kunne naas ved dette Underlags Tilrettelægning, det holdt vor latinske Lærer for givet. Jeg kan endnu høre en Efterklang af den i Grunden varme Følelse, hvormed han med en af Bevægelse næsten brudt Stemme dikterede os dette Vers, og tilsidst sagde: „Det er trøsteligt, at enhver ærlig Stræben og alvorlig Flid kan føre os til et godt og stort Maal“. Nej, Aandsløftelse var der ikke hos ham. Og jeg har aldrig ret kunnet tænke mig, at han var med i „Tylften“, der stod paa Vagt for Øhlenschläger i gamle Dage imod Baggesen, skjøndt jo nok dette: at man stævnedes Baggesen ind for et latinsk *forum* (han skulde jo disputere med de 12 paa dette klassiske døde Sprog), nok kunde friste ham til at være med. Et maa endnu tilføjes, fordi det er et Træk i hans sjælelige Væsen: han indførte i vor Skoletid „den indbyrdes Undervisning“ i Latin, samt Historie og Geografi. Hvor mærkeligt! Her sad vi Drengene fordelt som Lærere og Elever hos hverandre, og han gik omkring og lyttede til vore Præstationer i disse Stillinger. Det var naturligt, at vi, naar han fjernede sig, gav os hen til anden Underholdning, og saa kunde han, naar han stundom mærkede det, blive bedrøvet eller vred. Han sagde engang til mig ved en saadan ørkesløs Times Slutning: „De kan rigtignok idag sige: *horam perdidisti*“ (jeg har spildt Timen). Men dette Træk

af hans Skolevirksomhed hænger sammen med en Ejenommelighed hos flere af den Krarupske Slægt: et vist godmodigt Projektmageri, der har givet sig Udslag foruden som her i Læremetoden f. Eks. i Landbruget. Men trods alt det, man kunde savne eller misbillige i min gamle Lærers Færd som Skolemand, skal han dog have det fornyede Vidnesbyrd af mig, at han var en samvittighedsfuld og i det hele human Arbejder, som med de bedste Hensigter søgte at føre os ind i den Dannelse, han ansaa som Højden af menneskelig Udvikling. Vi morede os tidt over, hvad vi kaldte Pedanteri hos ham, og der blev tidt skrevet paa vore Stilebøger det bekjendte Grundtvigske Vers af „Nyaarsmorgen“:

Ja vist maa man smile
ad sprænglærde Smaa,
som ikkun at file
paa Stile formaa.

Ja stundom var vi saa ondskabsfulde, at vi gjorde ham nærgaaende Spørgsmaal. Vi vidste, at han havde modtaget Doktorgraden i Jena for en latinsk Afhandling: *de usu imperativi*, og saa spurgte En i Klassen ham: „Hr. Doktor! er ikke Jena det berømteste Universitet i Verden?“ Han svarede os som sædvanlig ved saadanne Lejligheder med et indigneret Pust.

Jeg skal nu nærmere omtale flere af de andre Lærere. Thortsen (tilsidst Rektor i Randers), der ikke var uden Aand og Forstaaelse af den græske Skjønhedsverden, senere Borgen, død som afskediget Kirkeminister, Olsen, der blev Rektor i Viborg, og Gøtje, der, skjøndt saare ukyndig udenfor vore daglige Lektier (naar vi spurgte ham om et græsk Ord, der ikke stod i vort Pensum den Dag, tav han altid stille, mens det lød i Klassen: „Det er der ikke Nogen, der vèd i denne Stue“), dog kunde give os skolemæssig Dressur, saa vi stod os udmærket til Studentereksamen i hans Fag. Alle disse var Lærere i Græsk. Men blandt vore græske Lærere vil jeg særlig

nævne En, der ubetinget for mig bar Prisen for dem alle og skjenkede mig Følelsen eller Anelsen af den græske Aandsverdens Herlighed navnlig gennem Homer, skjøndt han kun et halvt Aar var vor Vejleder. Det var Dr. Kalkar. Han gav i det mindste mig Stødet til en Kjærlighed, som aldrig senere har forladt mig, Kjærlighed til det Skjønhedens, Skjaldskabets og Tænknings Rige, hvor Homer, Æskylos og Plato ere Konger, Præster og Profeter. Her fik jeg Indtrykket af, hvad stadig senere har stadfæstet sig for mig, at det ikke er gennem Dr. Krarups „Übung, Fleisz, Zwang“ o. s. v., i hvor nødvendige disse end kan være, at man naar til et overskuende Syn eller til en virkelig Aandsløftelse og Nydelse af Aandsværkers egentlige Kjerne, at det ikke er igjennem Grammatik, Bogstavkendskab eller Sætningsbygning, heller ikke ved aarelang Pløjen i Stoffet, at man modtager Glæde af og virkelig Forstand paa et Kulturfolks Grundvæsen og dets Frembringelser. Det sker ved den Beaandelse, der i et Øjeblik og saa at sige ligesom paa én Gang giver os det Hele i Synet, i Forestillingen, hvorved man da efterhaanden kommer til Forstaaelsen af det Enkelte. Den Lærer, der kan give sine Disciple dette, han er en Velgjører for de Unge, som man aldrig glemmer. Underligt nok. Han, som oftere har paastaaet, at der ikke hører Folkelighed til for at blive en sund Kristen, og har villet bevise denne Paastand ved sit eget Eksempel, idet han, som han siger, hverken har trængt til sit Fødelands (Danmarks) eller til sit Fædrefolks (Jødernes) Folkelighed for at finde Jordbund for sin Kristendom — han var i Stand til at give os et klart Blik og en dyb Følelse af et fremmed Folks, Grækernes, ejendommelige Folkeaand. Jeg glemmer aldrig den Klang i hans Røst, der straks greb mig, da han læste de første Heksametre op af Iliaden, og hvorledes han ligesom alene ved denne Klang lukkede Døren op til Hellas' Tempelhal. Da sker jo noget Lignende, som er Tilfældet med en Skjald, og det maa jo saa være, thi vel er Skjalden saa at sige i en vis Maade et Menneske paa

første Haand, et Menneske i højere Potens end vi andre; men alle virkelige Mennesker har dog Poesien skjult i deres Natur, der kan fremkaldes, om end ikke Udsigelsens Gave bliver skjenket dem. Skjalden faar det Hele paa én Gang i Synet, der slaar ned som Lyn hos ham, og ingen Steds er det gamle Ord mer berettiget end for ham: „Det Hele er forud for alle sine Dele“, hvilke udvikler sig udaf en livssvanger Spire, der indeholder dem alle; han faar det saa at sige uden Mellemlid, uden at søge, om han end først kommer til Bevidsthed om sit Kald ved at komme nær til en Aandskilde (som med Øhlenschläger i Forhold til Steffens). Vi andre faar ogsaa det Poetiske hos os løsgjort fra Naturbundetheden ved, at der skjenkes os et Helhedssyn af andre; men det bliver kun Stødet til at aabne Kilden i vort Indre, uden at vi derved faar Evnen til selv at frembringe en Digtning udenfor os. Der er en Tænkter, som har sagt, at Forskjellen paa Geni og Forstand er den, at Tanken eller Synet søger den, som har Geni, mens Forstanden derimod selv søger Tanken eller Synet. Men Forskjellen mellem Poesien hos den egentlige Skjald og andre kan sættes deri, at Digteren ved Siden af den skjulte Poesi hos sig har faaet Udsigelsens Gave og Billedsproget, som Vi andre ikke besidde uden i al Fald i det Smaa.

Jeg skal slutte denne Omtale om Dr. Kalkar med følgende Bemærkning, at han i de mange Aar, der er forløbne, siden jeg sad paa Skolebænken hos ham, stedse har vist mig stor Kjærlighed og Deltagelse, og skjøndt jeg jo langt fra har kunnet være enig med ham i meget af det, han siden har udtalt — ligesaa lidt som han med mig — saa har det dog aldrig kastet en Uenigheds-skygge over vort Forhold. Vi havde i Skolen kun én Anke imod ham: han syntes os ikke altid retfærdig i Bedømmelsen af de Forskjelliges Præstationer; det Sympatetiske spillede en for stor Rolle i hans Syn og Karaktergivning. Faren for ham i hans lange Liv har været en altfor stærk Længsel efter at være en lærd Mand. Den

drog ham i en lang Tid af hans Liv bort fra Livet i Kirken for at hævde det Teoretiske. Jeg lykønskede ham engang, da hans store Bibliotek brændte i Gladsakse Præstegaard, til, at dette Tab friede ham for en stor Fristelse. Han var i sit Svar ikke tilbøjelig til at indrømme det. Og virkelig tog han fra denne Tid ganske anderledes fat paa praktiske Opgaver (navnlig Missionen) og lagde Vægt paa Livsudviklingen hjemme og i det Fremmede.

Men idet jeg i det Foregaaende er kommet ind paa det Græske, maa jeg vende tilbage til en gammel kjær Yndlingstanke hos mig: at det klassiske Grundlag for den alménmenneskelige Dannelse burde være Græsken i Stedet for Latinen. Jeg behøver ikke udførlig at gjentage, hvad tidt nok er sagt, at Romerne var et Røverfolk, og at dets Literatur maatte bære Mærker af Folkets Aand eller Uaand, og det ikke blot spredte Mærker; men den maatte i det Hele være et klart Spejlbillede af denne Uaand og af dette kunstigt sammensatte Folkehjerte. Hvorfor da lægge til Grund for den højere Dannelse den Literatur, der, naar den forstaas, letteligen forgifter den Unge og lamslaar den inderste og bedste Kraft hos ham: den friske Umiddelbarhed og det unge Vingeslag mod Idealet, ja, hvis den virker — som jo er Meningen — drukner al Poesi i den bundløse, filistrøse Prosa? Martin Hammerich, som jeg engang talte med herom, bemærkede, at ganske vist var Romernes Aandsværk (!) ikke som den græske Aandsverden en Sol; men det var Maaneskin, laant fra Hellas's Solglands. Jeg mener, at dette Billede ikke er et Udtryk for det virkelige Forhold. Romerne røvede her som ellers i den haandgribelige Verden fra Grækenland: saaledes dettes Gudeforestillinger; men de tog Livet af dem for at kunne bruge dem i deres Aandløsheds og Hjerteløsheds Tjeneste, og Afspejlingen af det Græske er saa langt fra „det blide Maaneskin“, at det kun var grimme Kjødvrængbilleder, hvorimod Grækernes Forestillinger var Affødnings af Aand, eller for at blive

i Billedet af Sol og Maane: det var lavede Blik- og Jernefterligninger af Solglandsen i Grækenland, eller osende Tællepraase, der skulde lyse gennem den kvalme, tykke, romerske Dunstkreds. Og hvorfor da ikke gaa til Aandskilden eller til Solen selv, naar Spørgsmaalet er om at lægge Grund til en Almédannelse i højere Forstand? Man siger, at det græske Sprog er for svært at bruge til dette Formaal; men naar Latinen kun fik anden eller tredie Rang, og Græsken fik alle de Timer i Skolen, som i gamle Dage offredes Latinen, kunde det da ikke lade sig gjøre, især naar man opgav at lægge al Vægten paa det Grammatiske og det fortærende Bogstavrytteri, men brugte Tiden, naar de første Vanskeligheder med Sproget vare overvundne, til at føre ind i den Historiens, Tænkningens og Aandens Verden, som Homer, Herodot, Plato, Æskylos, Sofokles og de andre aabner for os? Men ganske vist — ved Siden af denne klassiske Dannelse, bør den nordiske Ungdom gjøres nogenlunde hjemme i dens eget Folks Oldtid, hvor Roden ligger til den ejendommelige, folkelige Udvikling, igjennem vor Sagaliteratur og nordiske Skjaldekunst paa Oldsprogets Veje — og naar det skete, og da navnlig Historieundervisningen indtog sin Herskerstilling i Skolen, vilde der være lagt en anderledes god Grund for den saakaldte studerende Ungdoms virkelige Dannelse end under Nutidens stakaandede Undervisning med det Mylr af Fag, der nu som sagt truer med at gjøre vore Studenter til smaa blaserede Herrer med Snu af Alt uden grundig Fordybelse i noget: en Undervisning, der med sin Overfladiskhed fra først af vænner Vedkommende til i de senere Aar at fare let hen over sit Studium og maaske mer, end man tænker, gjør, at virkelig sand Videnskabelighed iblandt vore saakaldte klassisk Dannede faar Svindsot og Tallet paa virkelige Videnskabsmænd bliver mindre og mindre. Thi Begyndelsen sætter gjerne sit Præg paa den følgende Udvikling. Naturligvis er alt dette sagt under Forudsætning af, at „Drengvidenskabeligheden“ opgives, og den omtalte

Undervisning henlægges til en Alder, da der er Forstand i at vente Modtagelighed for den tilstræbte Dannelse.

Pryglesystemet var endnu ikke afskaffet i vor Skole. Flemmer, til hvis Metode det hørte, lod neppe nogen Dag gaa hen, uden at hans Spanskrør gav Musik paa en eller anden Drengeryg; det samme var Tilfældet med v. Wylich, som i dette Stykke gik i Flemmers Spor, men ellers var en meget dygtig og hæderlig Lærer; ligeledes med vor franske Lærer, en Nordmand, der trods al sin sædvanlige Godmodighed, men ogsaa Utilbøjelighed eller Uskikkethed til at komme i personligt Forhold til sine Elever, stundom kunde blive rasende og fare op, gribende efter Spanskrøret, der da i ustandselig Fart lod som en Plaskregn falde paa Synderens Ryg under Brølet: „Nu kan han gaa hjem og sige, hvordan jeg banker!“ eller: „Ser han ikke paa mig, som han vilde æde mig med sine Øjne; nej, se han paa mig, jeg skal æde ham med mine Øjne“. Vor tyske Lærer Dreboldt var en fint dannet Mand med flersidig Kundskabsfylde; han var juridisk Kandidat med bedste Karakter, men lod sig i mange Aar nøje med et lille Skriverembede under Magistraten. Da han efter 20 Aars Tjeneste dør søgte et lidet juridisk Embede, skrev han i sin Ansøgning (som det fortælles), at han nu ansaa det for „passende“ at bede om denne Befordring. Men han døde nok i stor Fattigdom. Der var Hr. Fabricius, der læste Dansk med os: en saare elskværdig Mand (Søn af den Biskop Fabricius, der skrev paa de københavnske Præsters Klage over Grundtvig i Anledning af dennes Dimisprædiken: „Jeg føler mig ikke truffet.“). Han var en mer end almindelig smagfuld Kjender af vor danske Literatur, især dens digteriske Afdeling, og kunde læse aandfuldt op af dens Mesterværker, gav os ogsaa selv Lejlighed til mundtlig at gjengive udenadlærte Digte af Ewald, Øhlenschläger, Baggesen o. a., hvorved der tidt kom Morsomheder frem, naar En af os havde valgt Noget af det mest Rørende og deklamerede det med Patos under de andre Drenges Grin, saaledes naar jeg stod frem og

begyndte: „Dèr stod hun, nej hun svæved“ („Rafaels Madonna i Dresden“ af Øhlenschläger). Det endte da gjerne med Latter ogsaa af Hr. Fabricius, især naar Deklamatoren maatte standse midt i en ha-stemt Linie af Brist paa Hukommelse. Desværre var denne Lærer meget døv, hvad der bidrog til, at megen Kommers i hans Timer dreves af os, og til mange Misforstaaelser mellem ham og os. Endnu skal jeg her, før jeg kommer til den Bedste og Dyrebareste af mine Ungdomslærere, nævne Hr. Rasmussen, der sædvanlig kun gav os et Kvarter af sin Time i Tysk og i den øvrige Tid talte med os om Teatret, Jomfru Pätges, Bournonville o. s. v.

Før jeg nu gaar over til den af mine Religionslærere, der havde en afgjørende Betydning for hele mit Liv, maa jeg dog nævne en anden af disse, som jeg ogsaa mindes med Kjærlighed. Det var L. Kr. Müller. Han var en frisk, umiddelbar Natur, barnlig, men dog fuld af Kundskaber i Hebraisk og Islandsk, med uskrømtet Tro paa Herren og noget vist originalt Indtrængende i sin Maade at tale til os paa. Jeg erindrer saaledes en Vending af ham, da han talte til os om Syndefaldet: „Det kan nok være, at Djævelen narrede sig selv, da han forførte vore første Forældre!“ thi, mente han, havde de syndet fra først af ud af deres eget Væsen og ikke fristede udenfra, havde der ikke været Redning for dem saa lidt som for Løgnens Fader.

Peter Andreas Fenger

(og 2 af hans Brødre).

Han blev mig næsten et Forbillede paa, hvorledes en Kristen og Præst skulde være foruden Det, at han blev min aldrig svigtende, velsignede Ven. Det var igjennem ham, at Vorherre første Gang, saa vidt jeg véd, rørte ved det Inderste hos mig, og er der Nogen, der førte mig ind i den store og gode Ypperstepræsts Palads, som Johannes var Fører for Simon Peder ind i den onde Ypperstepræsts Palads i Jerusalem, fordi „han var kjendt

med den Ypperstepræst“, da var det P. Fenger, en Velgjører for min Sjæl. Han var en saare smuk Mand med stærke, brune Øjne og Sundhedsrødme paa sin Kind. Under ham vovede vi ikke som under de andre Lærere at øve nogensomhelst Kaadhed, Drilleri eller Opsætsighed. Thi der var et Strenghedspræg paa hans Pande og i hans Blik, som holdt alt Saadant nede. En stor Alvor var udbredt over ham, og i hans Ungdom kogte der et lidenskabeligt Blod i hans Aarer, der kunde bruse op, og da blev vi bange. Men der var en Troværdighed, Vægt og Varme i hans Tale, som ikke undlod at gjøre Virkning. For mig stod han i den Tid som en mægtig Skikkelse, hvem jeg endnu ikke kunde elske, men som jeg maatte bøje mig for. Og, som sagt, han var den Første, der lod mig fornemme et Aandsvidnesbyrd om Kristus. Jeg mindes særlig en Aftentime i Skolen, da Vintersolen var ved sin Nedgang og kastede sine sidste Straaler paa hans Aasyn, da han stod foran os og talte stærke Ord i Troens Navn. Da, husker jeg, traadte Billedet af Moses frem for mig, da han stod foran den brændende Tornebusk — saa rank, saa højnet og baaret af en indre mægtig Livsstrømning stod han for mig: Solstraalen derude fra og Straalen i hans eget Øje mødtes som i en Forklarelsens Glands hos ham, og der var Noget, som rørte sig inderst inde hos mig; jeg glemte det aldrig siden. Han vækkede mig, og jeg kan med Sandhed sige, at skjøndt jeg ikke dengang virkelig blev vundet for Vorherre, saa var det dog en Adventstime for mig og, som alt paapeget, min Indførelse som Katekumen i Paladsets Forgaard; jeg var overbevist, uagtet Hjertet endnu ikke var frigjort. Det var ogsaa ham, som paavirkede flere af „Borgerdydskolens“ Elever, Hagen, Fr. Hammerich, Laurent, Ley, Holger Tryde o. a., der senere blev dygtige og nidkjære Tjenere i Menigheden. Hvor kan en enkelt aandfyldt Mand under Guds Velsignelse øve en Virkning i større Kredse langt ud over hans egen Tids Gjerning! Det er, som naar en Sten kastes i Vandet, og Ringene, som derved fremkaldes, udvider sig

i større og større Cirkler, der naa lige til Kysten — ja, her lige til Evighedskysten. Siden, efter min Skolegang, kom jeg ikke i Berøring med ham før flere Aar efter. Men jeg tabte ham ikke af Syne, og Rygtet om hans kraftige Virksomhed og den Kamp, han bestod som Præst i Slotsbjergby imod fnysende vantro Fjender, samt om, hvorledes han vakte mange Sovende i sin Kreds, naaede ogsaa mig som Student og Kandidat og var mig en Mindelse om, hvad jeg selv havde erfaret som hans Discipel. Da saa ogsaa jeg, mange Aar efter, gav mit Ord med i Laget under Kirkekampen, fik jeg et usigeligt kjærligt og formanende Brev fra ham. Kort efter besøgte jeg ham, og vi var fra den Tid af uadskillelige Venner i Jesu Tro og Navn. Aldrig kan jeg fuldt takke ham for, hvad han har været for mig i gode og onde Dage. Nu hviler hans gamle Legeme i Graven, men paa den er der, det ved jeg, usynligt plantet tusinde Kjærligheds- og Taknemlighedsblomster, der ikke visner i nogen Vinterkulde, ikke blot af mig, men af Mange, Mange, hvem han var en Vejleder til den Herre, han selv saa trofast tjente, fordi han lod denne Herre tjene sig i sin Naade.

Naar jeg skulde med ét Ord betegne ham som kristeligt Vidne, da maatte det være ved at sige: han stod som det levende Udtryk for Troens **Lydighed**. Det var ikke en Lydighed under Loven. Ganske vist var der nok fra Begyndelsen af hos ham som hos de fleste saadanne stærke og af Naturen mørke, alvorlige Mænd en Tilsætning af det Lovmæssige i hans Forhold til Gud. Men Kjernen i hans Kristendom var og blev i Tidens Løb mer og mer den frie Viljes Underkastelse under Evangeliet, og den Kraft, der drev ham og satte alle hans Evner, især hans Vilje i Bevægelse, var Følelsen af Helligaandens Krav, som denne Aand selv opfyldte i ham, Kjærlighedskravet paa at vise ham den glade Lydighed, ham, der havde været lydig til Korset og fortjente vel, at et forløst Menneske vandrede for hans Aasyn i Forsagelse og Tro under Hengivelse af sit Eget for at leve af Naaden. Jeg

tror ikke at have kjendt et Menneske, der som han altid spurgte: Hvad vil Du, Herre Jesu! at jeg skal gjøre eller lade i Dette eller Hint? og havde han faaet Svaret, da adlød han, medens han dog tidt klagede over, at han saa lidt formaaede at glæde Vorherre ved sit Liv og sin Færd, og navnlig klagede over, at hans Hjerte endnu rummede saa Meget, der ikke duede, og tidt var saa søvnigt. Men trods denne ofte saa trykkende Følelse, vèd jeg aldrig, at han tvivlede om sin Naadestand, men løftede sit Hoved i sikker Forvisning om, at han havde Syndernes Forladelse og var et Guds Barn; thi han var aldrig en sygelig og mørk Pietist. Med denne hans Troslydighed hængte derfor hans dybe Ydmyghed sammen. Han var ydmyg, ikke af Natur — thi den var snarere stolt — men af Naade: han havde af Guds Kraft tilkjæmpet sig den. Ikke én, men mange, mange Gange har han sagt til os, naar vi vilde udtrykke vor Kjærlighed og Ærbødighed for ham: „Ros mig ikke; holder Du af mig, saa gjør det ikke; thi jeg har Skade deraf“. Han saa klart sin Gaves Begrændsning og var altid langt fra i sin Præstegjerning at ville samle til sig i Stedet for til Herren. Jeg glemmer aldrig det usigeligt glade Smil, hvormed han engang sagde til mig i Kjøbenhavn: „Blædel præparerer Tilhørere til mig, og jeg præparerer dem til Grundtvig!“ Og hvor var han hjerteglad, naar han kunde sige: „I Søndags saa jeg Den eller Den af mine Tilhørere i Vartov; dér skal han havne“. Han voksede mærkeligt i Mildhed. Som før sagt var han anlagt som en streng, alvorlig, noget mørk Natur, og Solskinnet skjulte sig tidt bag Skyen hos ham. Men i Aarenes Løb brød dette varme Solskin mer og mer igjennem. I hans Præstegaard paa Landet var der noget Klosterligt tilstede baade i Studerekammeret og Dagligstuen; men under hans Ophold paa Kristianshavn som Præst (1855—78) var, som det syntes mig, den sidste lille Skygge svundet, og al hans Naturs Lidenskab havde lagt sig som en logrende Løve for Herrens Fod, saa mild og velsignet var han. Det

gav sig ogsaa Udtryk i hans Aasyn, der i Ungdommen kunde være barskt og mørkt; men nu var Solskinnet ogsaa der fremherskende. Der siges, at naar En af vore Kunstmalere mødte P. Fenger paa Gaden, stod han tidt stille og saa efter ham, idet han sagde til sin Sidemand: „Der gaar igjen den Mand med det dejlige Aasyn“.

Der er et Dobbelt i os Mennesker: noget Trælleagtigt, der, naar Syndefølelsen faar Magt over Sjælen, da mest gjør sig gjældende i Forfærdelse og Frygt for Helvede, saa man vrider sig i Støvet og trygler om Naade, — og paa den anden Side noget Kongebaarent hos os, der, naar det træffes af Evangeliets Røst, vel ogsaa kaster sig paa Knæ for Herren, men saaledes, at det er i en dyb Skamfuldhed over, at Man er et faldent Kongebarn og raaber: lad mig igjen naa Barneretten hos min Kongefader af Naade, jeg begjærer at udfries fra disse uværdige Lænker, som skjæmmer Den, der er skabt til at være fri i Samfund med Gud. Den strenge Lovens Tordentale kan fremkalde det Første hos os, det Sidste skal bryde igjennem ved Evangeliets Toneklang, og vel maa vi sige, at Ingen kommer ind i Guds Rige som Træl af Frygt for Helvede; skal vi derind, maa det ske derved, at Levningerne af det Kongebaarne vaagner, og den dybe Længsel efter Himmerig og Faderhjemmet. P. Fengers Vidnesbyrd var alvorligt, men med al dets Alvor var det stedse det dybt faldne Kongebarn, skabt i Guds Billede, han kaldte paa til Hvile ved Faderbrystet. Selv var han nok gaaet den Vej.

Dette P. Fengers kristelige Præstevidnesbyrd var ikke af nogen henrivende eller glimrende Art; Veltalenhed i den almindelige Betydning af Ordet var ikke ham givet. Hans Prædiken var jævn og for det meste i den senere Tid stille, noget bred i Anlægget og Foredraget, skjøndt han ogsaa kunde lade sig bære op af en ægte Aandsvinge, og da lyste han paa Prædikestolen. Men hvad der især betegnede hans Forkyndelse, var det uudslettelige og indtrængende Præg af Troværdighed, der gik igjennem

den; der var en Troens og Erfaringens Vægt i hans Ord, som var velgjørende. Han var maaske altfor grundig i sin Udarbejdelse af Prædikenen; han maatte lægge alle Ting til Rette med stor Udførlighed — og derfor kunde det stundom synes, at navnlig hans Indledninger til den egentlige Tanke, han vilde slå fast, var noget trættende. Men havde Man Øre for Sandhedstale, da lyttede Man gjerne til ham og gik vist aldrig fra hans Kirke uden at være beriget med en Alvorsstemning eller en Tanke, der var bleven ny og levende ved hans Vidnesbyrd. Der var Vægt i hans Ord, de sank. Selv var han ofte misfornøjet med sin Prædiken. En Fasteonsdag havde jeg været i hans Kirke; da jeg efter Gudstjenesten traadte ind i hans Kammer, gik han nedstemt op og ned ad Gulvet og sagde til mig: „Ak, hvor daarligt prædikede jeg dog! Og“, føjede han til, dybt bevæget, „jeg vilde dog saa gjerne prædike godt om Vorherres Lidelse for min Skyld“. En Anden af os vilde vel enten tiet eller have spurgt: „Hvorledes prædikede jeg?“ maaske med den Bagtanke at faa et bedre Vidnesbyrd end sit eget indre. Han forsmaaede dette og vilde ikke skuffes. Da han havde faaet Lov til at bruge det af ham selv samlede Tillæg til Salmebogen i Vor Frelsers Kirke, var han sjæleglad og sagde: „Gud ske Lov! saa faar dog Menigheden altid noget Godt at høre og synge i Kirken, naar jeg har holdt en daarlig Prædiken.“

Det maatte ligge i en Natur som P. Fengers og med hans nødvendige Evner til at give sit Bidrag til Kampen imod det Modstridende, — at han følte sig dreven til at melde sig til Tjeneste og arbejde kamprustet for, hvad der stod for ham som Tilværelsens Kjerne. Men han har ikke sluttet sig til de Stridendes Rækker for at kjæmpe udadtil, før han havde kjendt og kjæmpet Kampen inde i sig selv. Det kjendes saa tidt paa dem, der blande sig i en aandelig Kamp, at de er fremmede for Stridens Bølger i deres eget Hjerter, og da navnlig især under de kristelige Holmgange. Det kjendes derpaa, at

de behage sig i en flot, overfladisk, rethaverisk Kampmaade og tilsvarende Kampmidler, og navnlig derpaa, at man mere synes at kjæmpe for selv at blive Sejrherre, end for at Sagen kan sejre; der kan i deres Haand være en styg, i Gift dyppet Klinge, der søger at slaa Modstanderen ned, uden Bevidsthed om, at en Sejr vundet paa den Maade i Grunden er et Nederlag for Sandheden, hvorfor Man heller aldrig vil paa noget Punkt tilstaa en aabenbar Fejltagelse og bede om Forladelse. Pavlus formaner til at stride „Troens gode Strid“. I det Ord ligger der en skjult Paamindelse om, at Man ogsaa kan stride for Troen saaledes, at det ikke bliver en god, men en ond Strid. P. Fenger løftede sine Vaaben imod sin Tros Fjender, navnlig i sin første Manddom; men Man vil vanskelig hos ham kunne paavise, at han nogensinde stred uædelt: det fremlyser klart, at Alt, hvad han talte og skrev til Forsvar for Kirkens og hans dyreste Eje, var Udtryk for et dybt alvorligt og kjærligt kristeligt Sind, der først og fremmest vilde værne ikke om sig selv, men om den Tro, der for ham var Saliggjorelsens eneste Mittel. Han stred „Troens gode Strid“, og Den, som gjør det, han har erfaret i sit eget Indre, hvad det er at stride mod det gamle Naturhjerter for at vinde og bevare et Naadehjerter, og at Sejren kun vindes af Vorherres Kjærlighed og Aandens gode Kræfter. Hvor ofte har vi Stridsmænd ikke glemt det i vore Kampe!

Der var trods al hans medfødte Alvor en Barnlighedens Kilde hos ham, og det var yndigt at se ham med et af sine Børnebørn paa Skjødets, ligesom hans Betjening af Barnedaaben var saare opbyggelig. Men skjønnest forekom han mig under Udførelsen af Altertjenesten: denne mandige, af Embedet baarne Skikkelse med Præget af Tjeneren, men af Tjeneren i den store Kjærlighedskonges Brød, et Præg, der gav ham en Aandens Værdighed og Myndighed. Og naar han med sin dybe Orgel-Sangrøst istemmede Messebønnen med Indstiftelsens Ord og Fadervor (det sidste knælende), da fik man en Følelse af

noget Gribende, der maaske længe efter gav Gjenklang i Sjælen.

Det er bekjendt, at P. Fenger var næst efter Grundtvig vor grundigste Kjender af den danske Salmeskat. Det havde vistnok været bedst, om man havde overdraget ham alene Arbejdet for at samle en ny og bedre Salmebog end „den evangeliske“; den vilde nok være bleven mere holdbar og kunnet anderledes have udholdt Tidens Ildprøve og tilfredsstillet Menigheden i længere Tid end den, vi fik i den Roskildske, som snart lod føle sine store Mangler. Der var hos P. Fenger en historisk Takt og en poetisk Forstaaelse af Salmernes Væsen og deres Bestemmelse som Menighedssang, som maaske hos ingen Anden. Vi havde da ikke saa snart maattet føje Tillæg til Bogen og famle frem og tilbage, som det er sket i denne Sag. Han var ogsaa særlig skikket til at give os en ny Alterbog; thi han havde sin dybe Rod i Kirkebevidstheden, en Sands for den historiske Sammenhæng mellem alle Kirkens Tidsaldre og en Sky for alle disse Omdannelser af Kirketjenesten, der udgaar fra subjektivt Skjøn, løsrevne fra det gamle Givne. Hans Forslag til en saadan fornyet Alterbog er derfor et fortjenstligt Arbejde, der forhaabentlig har en Fremtid.

Det Kjærlighedsforhold, hvori han havde stillet sig til mig, fremlyser af de Breve, jeg modtog fra ham, og jeg kan ikke negte mig den Glæde at meddele et Par af dem, ogsaa fordi de give et godt Bidrag til at lære hans alvorlige og dog saa milde Sind at kjende. Han skriver saaledes efter at have hørt, at jeg var syg:

Slotsbjergby, d. 13de December 1848.

„Kjære Ven og Broder! Det har gjort mig ondt at høre, ikke at Du har været i Kjøbenhavn; men at Du har været der for dit Helbreds Skyld; og at Du har ytret for vore fælles Venner, at Du frygtede for, at Du kom til at holde Kapellan. Ak, det gør mig saa ondt; thi jeg kan vide, det maatte trykke haardt, førend Du, der er

Præst med Liv og Sjæl, i din Manddomsalder maatte tænke paa en Medhjælper, tilmed i et saa ringe Kald, hvis Indtægter, man skulde synes, kun ved den største Tarvelighed kunde forslaa til Udkomme for Dig og Dine. Tillad mig derfor, kjære Broder! at tilskikke Dig nogle Linier; thi ligesom det er Trang for mig at henvende nogle Ord til Dig, saaledes forestiller jeg mig, at Venners Ytring om Deltagelse ikke kan være ukjærkommen.

Først vilde jeg gjerne, om jeg kunde, ved en venlig Tiltale søge at trøste eller maaske endog opmuntre Dig. Og dertil synes mig, at det bedst kunde tjene at henvise Dig til, hvad Du vel véd og har betænkt, men maaske kunde vinde Styrke for Dig ved at høre det af Vennens Mund. Jeg vil minde Dig om Guds Godhed imod Dig, hvoraf Du vil slutte, at dette Kors er en Naade, kun at det, medens Korset trykker haardt, ikke er og vel efter Omstændighederne ikke kan være saa tydeligt for Dig, som det siden vil blive. Gud har forunderlig ledet din Skjebne, saa Du maa skjønne, at han fra din Moders Liv har udset Dig til at være en Tjener i sit Hus, at undersøge i hans Tempel, at gaa omkring hans Helligdomme, at bringe det gode Budskab til Bjergene, idet Du taler om Fred. Derfor har han kaldet Dig tilbage fra vildfarende Veje, oplyst Dig ved sin Aand og Naade, og lagt sin Velsignelse til din Gjerning, som han gav Dig at udføre, og det ikke alene i den nærmest Dig anviste Kreds, men ogsaa ved Tale og Skrift i en større Kreds. Du har faaet fuldført et Arbejde, som ved Guds Naade vil stifte Gavn baade nu og maaske endog, efter at Du ikke mere er i denne Verden. „Vidnesbyrd fra Herrens Hus“ og „Synd og Naade“ er, hvad jeg nærmest sigter til. Sidstnævnte Arbejde har jeg begyndt at læse i. Jeg haaber, at det vil stifte Nytte, som jeg nylig havde baade Nytte og Fornøjelse af at læse et Par Prædikener, og haaber at faa mere. Der er ogsaa mere for Dig at gjøre. Arbejdet, Du har lovet om Epistlerne, venter vi paa, og om Du hidtil ikke er kommet saa vidt frem, som

Du ønskede, naar Du skulde fremlægge dine Betragtninger for det større Publikum, og om ogsaa den Dig tilstødte Svagelighed synes at standse dine Arbejder, saa tøv kun lidt; maaske var det nødvendigt, at Korset blev lagt paa Dig, for at Du selv kunde gjøre bedre Fremgang, og alt som Du selv forfremmedes, kunde blive til desto større Nytte for andre. Naar det lykkes saaledes som for Dig i Menigheden og med, hvad Du skrev, saa kunde det let være, at det var nødvendigt for at holde Dig i Ydmyghed, at Korset maatte til. Tag det op og tak til! Jeg erindrers saaledes, at din Medarbejder ved Udgivelsen af „Vidnesbyrd“, min kjære Broder Ferdinand, for en Del Aar siden saa mærkelige Beviser paa Guds særdeles Velsignelse ved hans Arbejde i Menigheden, saa at paa ham kunde det anvendes, hvad der staar i Ap. Gj.: „At Gud arbejdede med dem og stadfæstede Ordet ved medfølgende **Tegn** ... (ja, Tegn!)“ Men hvad skete? Sommeren efter geraadede han i Anfegtelser, saa svære, at han vægrede sig ved at lade sig trøste, og det truede med aldeles at lamme hans Virksomhed. Du véd vist, at hvor svær en legemlig Sygdom og Smerte kan være for os lidet Troende, de aandelige Lidelser ere dog langt større. Men Vederkvægelsens Tider kom dog atter tilbage fra Herrens Aasyn, og Det, der syntes at ville tilintetgjøre ham, hjalp ham frem. Saaledes, kjære Broder! kan det maaske ogsaa gaa med Dig. Fat Mod! Gud er rig paa Barmhertighed og Naade, han tugter det Barn, han elsker, og han revser haardeligen den Søn, som han antager sig. Har han ikke givet Dig din kjære trofaste Livsledsagerinde, har han ikke givet Dig dine haabefulde Børn? Maa Du ikke dog sige: jeg er langt ringere end al den Trofasthed og Barmhertighed, han har udvist imod mig? Maa Du ikke udbryde: „Snorene ere faldne for mig paa de liflige Steder?“ Han er ikke bleven træt af at gjøre Barmhertighed imod Dig. Sig med David: „Hvorfor nedbøjer Du Dig, min Aand! Hvorfor bruser Du over mig? **Bi** efter Gud; thi jeg skal endnu takke

ham; thi han er mit Ansigts megen Frelse og min Gud!“

Næst efter disse Ord (de ere ikke mine, men Herrens), hvormed jeg vilde opmuntre, trøste og formane Dig, modtage Du følgende broderlige Raad, som tildels støtte sig paa Erfaringer, jeg har gjort. Efter hvad jeg hører, skal det især være Hæmorrhoidalbesværligheder, Du lider af. Det er en besværlig, ogsaa paa Sindet trykkende Sygdom. Men det er en Sygdom, der ikke plejer at blive bedre, men værre ved at give efter for den. Tag ikke Kapellan, før det uundgaaeligt er nødvendigt. Arbejd! og styrk Dig ved Bønnen til Arbejde, ogsaa naar Arbejdet er Dig imod. I Særdeleshed skaf Dig Bevægelse, ved at gaa, ved at ride, ved at kjøre. Gjør Rejser! Saa vidt muligt saadanne, der staa i Forbindelse med Et eller Andet, som Du vil udføre. Lad ikke ublidt Vejrligt eller Andet afholde Dig. Jo mere Arbejde og Bevægelse desto bedre, kun ikke Overanstrengelse. Vogt Dig, ogsaa en enkelt Gang, for at leve det, man kalder „godt“, og for alt, hvad der hidser eller stærkt nærer, f. Eks. krydrede Spiser, fede Spiser, stærk Kaffe eller The, Spiritus o. s. v.; spis Dig knap mæt og kun paa de simpleste Fødevarer. Forskriv fra Kongens Bryghus i Kjøbenhavn en Fjerding Øl ad Gangen, af den Slags, som brygges for at føres til Vestindien; det er ikke meget maltstærkt, men særdeles humlestærkt, og nyd deraf en $\frac{1}{2}$ Potsflaske daglig til din Mad. Jeg har kjendt flere Personer, der have haft særdeles Nytte deraf, og det er Noget, som paa ingen Maade kan skade, og er snarere en behagelig end ubehagelig Drik.

Om de politiske Sager vil jeg ikke skrive. Vi tænker og taler vel snarere formeget end forlidet paa og om disse Ting. Kirkens Anliggender synes heller ikke for Øjeblikket at gjøre Fordring paa Indskriden, saalænge de borgerlige Sager og Fædrelandets Frelse fra Fjendevold optager alle Sind og Tanker. Det er et ansvarsfuldt og ingenlunde misundelsesværdigt Stade at være Rigsdags-

mand. Efter mine Tanker skulde Præster nødigt og, under sædvanlige Forhold, slet ikke stille sig til Valg. Derom kunde være mere at tale. Men nu vil jeg slutte; thi Papiret er fuldt, og det er den travle Advents Tid, da Tiden til Brevskrivning maa stjæles. Gud give Dig, dit Hus og din Menighed en glædelig Jul!

Din gl.

P. Fenger.

I et andet Brev, hvori han svarede mig paa min Beklagelse over, at han under en stor Sjæls- og Legems- sygdom havde taget for haardt paa mig, skriver han:

Slotsbjergby, d. 2den Decbr. 1852.

Kjære Broder Birkedal!

Har jeg skjændt? Det forsikrer jeg Dig, at jeg ikke har vidst af eller endnu véd af. Er det virkelig bleven „ligesom en Vane hos mig, som jeg slet ikke kan lægge af?“ Ja, jeg maa jo tro det, naar saa kjærlig en Ven siger det, og Du skal have Tak for, at Du siger det, om jeg kunde aflægge saa hæslig en Vane, og det haaber jeg dog skal efterhaanden lykkes ved større Aarvaagenhed og Opmærksomhed paa mig selv. Ja, jeg maa ret være kommen ind i en slet Vane, uaar jeg slet ikke mærker det, for det véd jeg vist, at det var Hensigten med begge mine Breve at sige et Trøstens Ord til Eder, I Kjære! Men saa har jeg baaret mig saa ubehændig ad, at det blev det Modsatte. Jeg forestiller mig dog, at det til dels maa have været saaledes, som naar En ligger syg, og klager over, at han ligger ikke godt. Der er først prøvet paa at lægge Haanden lidt anderledes eller det ene Ben, eller stoppe en lille Pude ind, rette lidt ved Hovedgjærdet; men det vil ikke forslaa, den Syge vil ligge paa den anden Side, og det kan den ømme Kone eller de andre ikke godt. Saa kalder Man paa en stor og stærk Tølper, der iøvrigt ogsaa gjerne vil være den

Syge til Tjeneste, og siger: „Hjælp Du at løfte paa ham, at vi kan faa ham vendt.“ Straks kommer han og tager fat med sine klodsede Næver. „Av, av! Du tager for haardt. Er det ogsaa at tage saaledes paa et sygt Menneske.“ Saa bliver han jo rigtignok lidt fattig ved det og siger: „Jeg troede ikke, at jeg tog haardt; men om Forladelse! Jeg skal nok bestræbe mig for at tage mere lemfældig en anden Gang.“ Og disse Ord vil jeg gjøre til mine ved den Lejlighed. Ak, jeg er saa haardhaandet. Det kan jeg vide. Havde Du og Dine ikke været syge og svage, saa havde det maaske kunnet gaa an; men nu var I syge og svage, og derfor burde jeg været forsigtig, hvor og hvordan jeg tog fat.

Jeg kan dog nok nogenlunde sætte mig ind i, hvordan I har det. Vi have ikke haft saa lidt Sygdom adskillige Overgange i vort Hus. Blandt andet har vi to Overgange haft en tyføs eller nervøs Feber, som for det meste gik rundt (thi dette Tyføse, Nervøse, Billiøse, eller hvad Lægerne kalde det, turde være forskellige Benævnelser paa samme Sygdom, der efter sin forskjellige Styrke eller efter deres Beskaffenhed, der faar den, ytrer sig paa noget forskjellig Maade). Saaledes den Gang, vor Huslærer Wöldike og vor Bryggerpige døde, og min Kone og alle Børnene, endnu en Karl og en Pige havde Sygdommen, og der kun var en gammel Pige og Avlskarlen og jeg, der vare fri. Og jeg, der dengang var fri, har dog ogsaa prøvet at være syg. Men jeg tilstaar, dels at jeg nok er mere haard end de Fleste i dit Hus, dels at jeg ikke har været saa langvarig syg som Du, dels endelig, at jeg langt fra ikke har været saa aandelig anfeftet som Du. Af det lidet, jeg kjender til denne Nød hos mig selv og af, hvad jeg har erfaret paa Andre, har jeg imidlertid set, at den hører til de tungeste Kors, og jeg kan godt sætte mig ind i, hvad Du derved lider og Andre med Dig, og synes jeg ogsaa at være noget haard, kunde det maaske komme af, at jeg knap tør udtale mig for Dig. Men vær endelig ved godt Mod, kjære Broder! Jeg

synes dog virkelig, der er en stor Trøst i de Ord, jeg sidst skrev Dig til af Hebræerbrevet: „Dersom I ere uden Revselse, i hvilken Alle ere blevne delagtige, da ere I uægte og ikke Børn.“ Det er det samme, som alt Salomo har sagt: „Agt ikke Herrens Revselse ringe, vær ej utaalmodig under hans Tugt; thi Herren tugter Den, han elsker, som en Fader sin elskelige Søn.“ Korset bliver nok lettet for Dig og det i en salig Stund. Vær ikke bange! Er det ikke ham, der raader, hvis Væsen er Kjærlighed, og Kjærligheden, vendt mod os Usle og Arme, er det ikke Barmhjertighed? Om han end tøver, tro ham dog, „han ingen har bedraget, som trods al Prat om Billedsprog paa Ordet ham har taget.“ Jeg synes ogsaa, Du kunde have Trøst af at nynne den Salme, jeg sidst nævnede nogle Strofer af. Den staar i Sangværket, Pag. 272; thi skjøndt adskilligt deri ikke passer paa Dig, saa passer den dog paa den Tid, hvori vi leve, med sin „liden Kraft“, og den passer godt til Tankerne, hvortil vi ledes ved 2den Adv.-Søndags Evangelium. Nu er Papiret fuldt. Venlig Hilsen til Eder alle og god Bedring paa alle Maader! Det beder din Ven

P. Fenger.

Det blev ved P. Fengers Død udtalt i et Dagblad, at han, med alle sine anerkjendte Gaver som en ædel, kristen Personlighed, dog i Aandsbegavelse stod tilbage for sine to Brødre, Ferdinand og Emil. Jeg har nu en anden Overbevisning, og jeg stod i fortroligt Forhold til dem alle Tre, saa jeg kan have en Dom derom. Ganske vist havde Ferdinand Egenskaber, som i større Grad kunde drage Opmærksomheden hen paa ham. Han var efter almindelig Maalestok mere veltalende end Broderen og kunde hastigere anslaa Hjertestrengene ved sine indtrængende Ord. Dertil var hans Fremtræden saa tiltalende elskværdig, at han, som man siger, kunde „med Træske gaa ind i Menneskehjernerne.“ Han var ogsaa i en vis Retning, navnlig i

sin Ungdom, mere kundskabsrig end Peter, ja stiledede jo engang efter at blive Professor ved Universitetet. En from, levende Mand var han med særlig Gave til at bringe Røre, et stort Hjerte til at antage sig de aandelige og timelige Nødlidende og Forkomne, og det var næsten umuligt at modstaa hans Hjertelighed og Livlighed i Omgang og Samtale. En stor og velsignelsesrig Virksomhed har han udfoldet under sit Præsteliv. Han har været Redskab til at føre Mange, Mange til Vorherre, maaske flere end det gaves P. Fenger at være dette for. Ved sin folkelige Prædiken og ved sin dejlige Sang har han sat sig et Eftermæle i mangfoldige Sjæle. Men med al denne Anerkjendelse af Ferdinand, skal det dog siges, at Peter var en dybere Natur: der var en større Vægtfylde i hans Ord, og naar F. kunde vække flere end Broderen, saa kunde P. føre Sjælene videre og dybere ind i Kristendomslivet. Ogsaa hvad Tankelivet angaar, tror jeg, at P. stod over F. Den første havde ganske vist ikke den Tankebevægelighed som den sidste. F. var en lykkelig Natur, solbeskinnet fra første Færd baade efter medfødt Gave og af Naade, og Alt hos ham kom let og i det Hele uden store Fødselssmerter frem, saaledes ogsaa Tanken. P. var mere ligesom født i Skygge; men vi véd jo, at det tidt ikke er de ringeste og mindst duftende Blomster, der gror i Skyggen. Tanken brød sig tidt en Vej hos ham, igjennem lange og stundom svære Overvejelser for og imod. Men til Gjengjæld kom den dybere fra og gik dybere. Hvad han tilegnede sig, det skulde være set fra flere Sider, og naar det da slog Rod hos ham, da var det grundigt. Der var vist ikke Mange, der var saa fortrolig med den hellige Skrift som han, og dens Tanker, Syner og historiske Skildringer var gaaet over i Kjød og Blod hos ham: det blev ikke blot som for saa Mange af os staaende som Billeder for ham, det var bleven næsten nuværende Virkelighed. Ja, det er jo vanskeligt at træffe Grændseskjellet imellem to saa ædle og elskelige Forgrundsskikkelser, der begge havde deres

Rod i samme aandelige Jordbund; men skal der her tales om et Større eller et Mindre, saa er det min Overbevisning, at P. Fenger i Begavelse ikke stod tilbage for sin Broder, men i visse Henseender et Stykke foran ham. Hvad den tredie Broder, Emil, min gamle, inderlig kjære Skolekammerat, angaar, da er det jo almindelig anerkjendt, at han som Læge indtog en udmærket Plads blandt sine Kolleger, at han var en dygtig Finantsminister, og i alle sine Stillinger viste en Arbejdskraft og en Lyst til at virke alt Godt, der sikrer ham et hædret Navn i vort Fædreland. I min Skoletid var jeg Vidne til, hvor Alt gik let for ham; det var ham en Leg at lære og det paa den korteste Tid, og han gjorde ogsaa derfor altid en glimrende Eksamen. Hvad der siden udmærkede ham, var dog vistnok mest det praktiske Blik og den lykkelige Haand navnlig som Læge. Hvor forandret fra de gamle Skoledage! Da kaldte vi Emil Fenger „Fregatten“, fordi han i Frikvartererne sendtes af os Andre til Bageren nærved for at „lades“ med Rundbrød til os. Fire Skilling fik han med fra hver af os sultne Drengene, og en lille Kvotadel af Rundbrødene var hans Belønning! Siden fik han hele Landets Pengevæsen at bestyre. Han var og blev en kjærlig og dygtig Natur, og navnlig har jeg ham meget at takke for, da han i mange Aar var min omhyggelige Læge. Fra den Tid har jeg et morsomt Træk at fortælle. Som Finantsminister skrev han en Recept for mig, som blev præsenteret vort Landapotek. Det gjorde uhyre Opsigt at faa en egenhændig Recept at besørge fra Danmarks Finantsminister, og der blev fortalt, at Man tænkte paa at sætte den i Glas og Ramme for at ophænge den i Apoteket som en stor Mærkelighed og Hæder for dette. Han havde dog tilsidst ikke stor Tillid til Lægekunsten, som han jo ogsaa opgav. Han sagde en Gang til mig: „Jeg véd ikke, om Du véd, at vi (Lægerne) Intet véd.“ — Da jeg en Gang sagde til ham: „Du kan tro, at det er underligt for mig at mærke, hvorledes Ormen gnaver paa min Livstraad“, svarede han: „Det er ikke

paa Livstraaden, den gnaver hos Dig; thi den er ikke saa tyk, at Ormen i saa mange Aar kunde have gnavet paa den, uden at den var gaaet over." Men indtil det Sidste har jeg staaet i den hjerteligste Venskabsforbindelse med denne min gamle Skolekammerat, og skjøndt vi jo stode hinanden fjernt i det største Livsspørgsmaal, saa havde jeg stedse en Førnemmelse af, at der var en Længsel hos ham efter at komme tilbage til Barnetroen. Han førte tidt selv Samtalen hen paa denne Gjenstand, og der var da en dæmpet Klang i hans Stemme, som lod mig føle, at der her var Spørgsmaal oppe hos ham, der krævede et andet Svar end det, Forstanden kunde give. Jeg véd ogsaa, at han en Gang som Kandidat paa Frederiks Hospital med de andre Medicinere kom til en Sygeseng, hvor En af de saakaldte „Hellige“ laa. Man begyndte at gjøre sig lidt lystig over denne Syge. Da sagde E. Fenger alvorlig: „Spot ham ikke, den Tro, han har, den havde vi i vor Barndom, og den vil vi faa, inden vi dør.“ Biskop Monrad gav ham jo ogsaa det Vidnesbyrd ved hans Baare, at han var død i Troen. Paa sit Sygeleje lod han sig forelæse af det N. T., og erklærede sig trøstet derved. I de sidste Aar var han jo bleven meget svækket, og jeg havde i denne hans Tilstand en alvorlig Samtale med ham. Han klagede over, at Alderdom berøvede ham den gamle ungdommelige Frejdighed, Ungdomshaab og fortonede Livets friske Farver for ham. Jeg svarede ham da med Mester Eckarts skønne Ord: „Et Guds Barn bliver yngre, jo ældre det bliver. Thi Man er desto yngre, jo nærmere Man er sit Udspring. Jeg vilde sørge, hvis jeg ikke i Dag var yngre, end jeg var i Gaar.“ Da sagde han med et smerteligt Smil: „Ja, det er skjønt, ak, men det er ikke sandt.“ Hvor jeg blev bedrøvet derved! men det var ogsaa nogle Aar før hans Død. Han saa op til sin Broder Peter, og paa dennes 78 aarige Fødselsdag, paa hvilken ogsaa jeg var til Stede, udbragte han Broderens Skaal med de Indledningsord: „Jeg har

altid ved alle større Afgjørelser i mit Liv spurgt mig selv: hvad vil Broder Peter sige, naar jeg gjør Det eller Det?“

Denne ældste Broder, som jeg først og sidst vilde skildre, var en saa elskelig og i sin Alvor og Nidkjerhed en saa sjelden Hædersmand, at selv de, der i høj Grad var „den kirkelige Anskuelses“ Modstandere, dog tilsidst maatte se op til ham med Ærbødighed og en Anerkjendelse, der stundom blev udtalt paa en saare naiv Maade. Jeg talte en Gang med Biskop Martensen, der i Ordskiftets Løb kom med mange skarpe Udfald imod os, men sagde tilsidst: „P. Fenger, ja ham holder jeg paa.“ Jeg mente, at P. Fenger paa sit faste Stade nok snarere kunde holde paa Martensen end omvendt, men Dennes Ord viste dog, at han saa paa P. Fenger som en Mand, der ragede frem over alle os Andre. Et andet pudsigt Eksempel paa naiv, men temmelig taktløs udtalt Anerkjendelse har Fenger selv meddelt mig. Han havde prædiket et Sted i Sjælland ved et Missionsmøde. Dr. Zeuthen, vor gamle ihærdige Modstander, var til Stede og hørte ham. Efter Prædikenen kom han hen til F. og sagde: „Tak, det var jo virkelig en kristelig Prædiken.“ F. svarede: „Ja, sørgeligt var det, om jeg, der har været Præst i 40 Aar, ikke kunde prædike kristeligt.“

Fra mine Lærere i Skolen vender jeg mig til dem af mine Skolekammerater, som i nogen Maade har vundet sig en mer end almindelig Plads i vort Folks Bevidsthed. Først maa jeg da nævne

Carl Christian Hall,

(med Studentertiden som Islæt)

med hvem jeg sad paa Skolebænken i 4 Aar. Og naar jeg nu skal udkaste et Billede af ham, saaledes som det har dannet sig hos mig i 60 Aar, da er der mange Tanker og dyrebare Minder, der fra denne lange Tid

besøger mig. Jeg ser ham endnu som den store, stærktbyggede, men ogsaa noget fuldproppede Dreng, hvilken sidste Beskaffenhed indbragte ham det Navn, hvormed han nogle Aar gik i Klassen: „Pølsen“. Udpræget dansk var hans Udseende med det lyse, stride, halvt krusede Haar og den sunde Ansigtifarve. Øjnene var vel brune, men, om de end ikke kunde gives den Tillægsbetegnelse: „med blondt Udtryk“, som vi i vor Ungdomstid yndede at sige om en Ungmø med brune Øjne, som tiltrak os, der ellers sværmede for det Blonde som det ægte Nordiskkvindelige, — saa lyste der dog saa megen Godmodighed og Hjertelighed ud af disse hans brune Øjne, at de kunde siges at have et dansk Udtryk. Men i disse Øjne spillede der ogsaa det særlige Lune og det Vid, der har udmærket denne min Ungdomsven til hans Livs Aften. Hertil kom hans rene, ædle, hvide Pande, der først sent fik Rynker. Han var Søn af Bødkermester Hall paa Kristianshavn, der nok stammede fra en Bondefamilie i Randersegnen; og denne Afstamning fra den jævne danske Befolkning har sat sit Præg paa denne Mand, der i højere Grad end nogen Anden som senere Statsmand forstod at ramme Instinktet hos Folket. Han var Familiens Haab, og tillige med Emil Fenger Skolens mest fremragende Discipel. Med et lyst Hoved forbandt han stadig Flid, skjøndt han i Grunden havde Hang til lidt Magelighed. Han behøvede heller ikke at anstrenge sig, da han havde let ved at lære. Han var altid rede til ungdommelig, tidt kaad og overstadig Spøg og Drengestreger. Han og E. Fenger kjæmpede i Skolen bestandig om Duksepladsen, som dog F. for det meste indtog, og begge bleve de indkaldte til Studenterprøven (fik Udmærkelse). Jeg følte mig straks hendraget til ham, og skjøndt vi først efterhaanden kom til det fortrolige Samliv, som har skjenket mig Meget af Ungdomstidens Indhold og Glæde, saa blev vi dog alt i Skoletiden nøje knyttede til hinanden. Hvert Aar paa hans Fødselsdag var vi sammen i hans Hjem, hvor vi slog Katten af én af hans Faders mange Tønder. Han, Victor Bloch og

jeg var stadig i vort sidste Skoleaar uadskillelige, øvede mangen Sport sammen, som Skøjteløbere paa Fæstningsgraven, som Sømænd paa lejede Baade i Kalvebodstrand, som Fodgjængere til Skoven o. s. v. Kristelig Paavirkning fra vore Lærere, P. Fenger, Lindberg og L. Chr. Müller, sporedes ikke hos ham, ligesaalidt som hans Konfirmation efterlod nogen synlig Virkning, og Den, hos hvem han „gik til Præst“, Provst Bregendahl, skulde heller ikke kunne vække eller pleje noget Trosliv hos sine Konfirmander. Derimod kunde mine Kammerater, der den Vinter forberedtes hos Provsten, fortælle lystige Historier fra Timerne hos ham. Der var især En af disse mine Skolefæller, Andreas Buntzen, som var uudtømmelig i at berette om Saadant. En af Scenerne satte han paa Vers, og jeg skal her hidsætte disse som et Eksempel paa, hvad man særlig var optaget af under Forberedelsen:

Det hændte sig en Gang, da jeg til Præsten gik,
 at To af Drengene at slaas i Sinde fik;
 og da de i en Tid hinanden havde slaet,
 men Ingen af dem Overhaanden faaet,
 da fandt den Ene paa at bruge slig Gevalt,
 at Peter, som han hed, baglænds af Bænken faldt,
 og tog en Anden med, som før sad ganske stille,
 saa begge To med et paa Gulvet maatte trille.
 Ved saadan fæl Alarm kom Provsten hurtig ind,
 og, tro mig, han var dygtig opbragt i sit Sind;
 han hæved mægtigt truende sin barske Stemme,
 som selv den Modigste paa Jorden kunde skræmme;
 han sagde: „Hvis I ej kan være her i Ro,
 forføjer Eder straks paa Porten begge to“.
 „Hans Højærværdighed“ og andre smukke Navne,
 som de tillagde ham, slet Intet vilde gavne;
 men begge i et Øjeblik paa Trappen laa,
 og straks derpaa man saa dem ned ad Gaden gaa.
 Man ved ej, om de siden mere kom til Præsten,
 Historien mælder ej en Snus om hele Resten.

Dette Digt læste Buntzen op næste Dag i Skolen og lod os faa Afskrifter af det med følgende Efterskrift: „Det var d. 3^{die} Decbr. 1827, denne sørgelige Begivenhed fandt

Sted. Kun én Trøst har den ulykkelige Peter (den Uskyldige), at alle Gode tage Del i hans Skjebne; en Kollekt vil snart gaa om i denne Anledning.“

Denne samme Buntzen, et udmærket Hoved, men mere af fransk end dansk Natur (hans Moder var en Datter af den franske Komponist Dupuy), blev senere Overlæge paa Frederiks Hospital og skal have været dygtig i sin Kunst, men døde som en ulykkelig Mand. Han var mig en Gang kjær, men vi skiltes himmelvidt fra hinanden; thi vore indvortes Baner gik i helt modstridende Retning. Jeg traf ham kort efter, at jeg havde faaet min Afsked, og vor Valgmenighed var dannet, i et Selskab, og da sagde han til mig med sit uforlignelig paatagne, højtidelige Minespil: „Jeg vil nu slaa mig fra Verden, og har i Sinde at melde mig ind i din Menighed“. Jeg svarede: „Men jeg vil ikke tage imod Dig.“ Det var vistnok sidste Gang, jeg talte med ham.

Efter at vi vare blevne Studenter, sluttede en lille Kreds af Jævnaldrende sig sammen til et ængt Ungdomsamfund, hvis Løsen kan udtrykkes med de tre Ord: Danskhed, Frihed og Begejstring for Aandslivets og Kjærlighedens Indhold under Digtningens og Aandsløftelsens Banner. Det var i Aaret 1829, en Overgangstid. Endnu bar Tiden det æstetiske Mærke; hvor der var noget virkeligt Aandsliv, dér var dette det Overvejende deri, skjøndt Gud véd, at Mængden, ogsaa i Studenterverdenen, var prosaisk nok. „Herrerne i Aandernes Rige“ var for det meste kun optagne af Tanken om en god Eksamen (den videnskabelige Sands vare saare ringe), og om det tilkommende Levebrød som Hovedsagen. Det hørte til Sjældenhederne, naar vi under vore Samtaler kom ind paa Grundspørgsmaalene i vor saakaldte Videnskab, endnu mindre paa Spørgsmaalene om Kristendomsdybderne og Sjælens Evighedslængsler. Hvad Teologien angaar, da fik vi heller ikke synderlig Besked ved Højskolen om Kjernen i Frelsens Sag. Jeg véd, at havde jeg ikke andetsteds fra hørt levende, kristne Trosord, da

var jeg gaaet fra Universitetet, uden at kjende det Mindste til Kristendomslivet. Ingen af Professorerne lagde an paa eller var i Stand til at blæse Støvet fra Kjødøret, Kjødøjet og Kjød hjertet til et levende Indtryk af Aand og Liv. Men var der Noget af Aandsart, der rørte sig iblandt os, da var det som sagt det Æstetiske, skjøndt ogsaa dette meget ofte var paa Overfladen. I Studenterforeningen var Tonen saare fad og uden Sving. Jeg mindes, hvorledes jeg en Formiddag sad dér lige overfor to ældre Studenter, af hvilke den Ene endog var traadt op som Digter. Efter en lang alvorstfuld Tavshed, hvorunder de begge havde stirret dybsindigt frem for sig, som om de var inde i dybe Tankedrømme, spurgte Digteren pludselig den Anden: „Hør, L., hvor kjøber De Deres Blanksværte? Deres Støvler er saa forbandet spejlblanke!“ Seniorerne var skikkelige Folk, men ikke synderlig opsatte paa at bringe livligt Røre blandt os. Stundom skoptiserede vi over dem; jeg husker saaledes, at En af disse Seniorer, K. B., der vilde gjælde for en Skjønaand, som Foreningens Bibliotekar maatte se den tarvelige Vittighed paaskrevet de Træklodser, der i Reolerne var bestemte til at udfylde de tomme Rum: „K. B.'s samlede Værker“. Det, der i den første Studentertid optog os mest, var den hidsige Strid mellem Kjøbenhavn og Sorø om Stof og Form i Skjaldskabens Rige, en Strid, hvori J. L. Heiberg og Hertz paa den ene, Hauch og Wilster paa den anden Side førte an, medens Øhlenschläger, der i Grunden var Den, man vilde træffe eller forsvare, stod i Baggrunden uden at blande sig i Kamprækkerne. Jeg tror dog, at de Fleste af os slog Kreds om „Skjaldenes Adam“ og harmedes over Angrebet paa ham, en Harmes, der ogsaa i vort lille Samfund gav sig Udslag i en Pibekoncert, vi satte i Scene, da et Stykke under Heibergs Navn opførtes paa Teatret. Siden fik vi at vide, at han ikke var Forfatteren, men hans Moder, Fru Gyllembourg. For Resten havde vi nok alle en uudtalt Følelse af, at Heiberg og Hertz, hvad Aand og Vid angaar, stod som Sejrherrer paa Valpladsen,

medens Hauch med al sin ædle og dybere Alvor kom til kort i denne Vaabendyst, hvortil han slet ikke var anlagt. Wilster var vel ikke uden Vaabenfærdighed, men maatte dog trække det korteste Straa. Han og Hertz stod alt fra ældre Tid paa en spændt Fod med hinanden. Den første Grund til dette Uvenskab skal efter Sigende have været, at en Novelle af Wilster under dennes Sygdom blev oplæst i Studenterforeningen af en Anden og blev af Hertz anmeldt i Foreningens Forhandlingsprotokol saaledes: „N. N. oplæste en Fortælling af Wilster, som var daarlige.“ Denne Tvetydighed kunde Wilster ikke synes om.

Jeg sagde, at Tiden dog i mine Studenteraar var en Overgangstid. Den begyndte at løsrive sig fra det gamle æstetiske „*dolce far niente*“, hvorunder der i Grunden skjulte sig en stor Ligegyldighed for et virkeligt Nutidsliv med Aandsrøre og Deltagelse i de store Samfundsspørgsmaal. Der havde jo vel alt i længere Tid staaet en kirkelig Kamp med Grundtvig som Mærkesmand for den gamle kristne Tro imod Rationalismen; men den var endnu ikke bleven en Almensag — det var kun en lille Flok, der sluttede sig til Gr., i det mindste i Hovedstaden, og man betragtede ham og hans Kamp som en Abnormitet, der ikke kunde vinde den dannede Portions Opmærksomhed uden som en Gjenstand for Spot eller haanlig Afvisning. Det skal dog siges, at vor lille Kreds saa med Ærbødighed op til denne enlige Kjæmper, vistnok især paa Grund af et Instinkt hos os, der følte sig tiltrukken af den Djærvhed og Danskhed hos ham, hvortil der ogsaa var Spirer i vore Hjerter, skjøndt jeg i det mindste (og senere Bloch samt Monrad) ogsaa havde Syn for den store kirkelig-profetiske Højde, hvorfra han taledede ud over Tidens Smaahed. Men der var en anden Sag, som bidrog til at føre Tiden over Dørtærsklen fra den ørkesløse poetiske Nydelse til Virkelighedens Skueplads, hvor der kaldtes til Daad og Kamp for at sætte større Indhold ind i Folkelivet. Det var Frihedsspørgsmaalet,

som dukkede op med Krav paa Besvarelse. Polen rystede i sine Lænker Hænderne til Blods, og den hvide Ørns Vingeslag fra Ostrolenka og Warschav bragte ogsaa Luftbølgerne til at suse om vore Kinder; vi følte, at her var der noget Ædelt at sætte Livet ind paa, og vi lyttede med bankende Hjerter til Frasagnene om Heltene, der stred og blødte i den ulige Kamp: den hvide Ørn mod den sorte fra Ruslands Stepper. Jeg tør nok sige, at dette blodige Skue fra Polen opildnede os Danske mer end den store „Revolution“ i Paris, for hvilken Karl d. 10de maatte vige. Dette sidste Optrin, som Grundtvig kaldte „de parisiske Gadedrenge Ridderspil i Hundedagene 1830“, kunde nok sætte i Røre, men ikke begejstre, medens vi havde paa Fornemmelsen, at Polakkernes Rejsning mod den fremmede Ransmand var et ganske anderledes mægtigt og storslaaet Udbrud af de dybeste og ædleste Drifter i et Folks Hjerter. Dønningerne af disse Bølgeslag naaede naturligvis ogsaa Danmark, og fra den Tid begyndte da noget Andet end det Æstetiske at røre sig i vort Folks ledende Kredse. Man begyndte ikke blot at „politisere“, men at drøfte de store Samfundsspørgsmaal om et Folks, vort Folks Vilkaar og Betingelser for at vinde en Fremtid med virkelig Udvikling og Ære, og saa trængte Frihedskravet sig uafviseligt frem som et nødvendigt Vilkaar for en saadan Fremtid, hvor Folkekræfterne kunde løsgjøres og vor Folkeejendommelighed komme til Udfoldning. Vort lille Studentersamfund var ivrigt med i denne Bevægelse. Der var vel forskellige Røster (Barfod), der lod sig høre i modsat Retning iblandt os, men i det Hele var vi dog paa Frihedskjærlighedens Stade. Det skete jo ogsaa i disse Aar, at den borgerlige Frihedsidé fik Lov til at pippe op længst ude i Synskredsen. Frederik d. 6te blev af det evropæiske Røre ligesom manet til at kaste en Krumme Frihedsbrød ud til Folket, idet han i 1831 bebudede at ville kalde Stænderne sammen til raadgivende Indflydelse paa Statens Lovgivning, og det kan jo gjerne være, at det saaledes var bedst dengang og en god

brugelig Forberedelse til en virkelig fri Forfatning. Rigtig nok var Brøndsted, den navnkundige græske Videnskabsmand, der lige kom hjem fra sin store europæiske Rejse, ingenlunde fornøjet med denne Krumme; thi jeg hørte ham straks ved Hjemkomsten sige: „Jeg hører, at Kongen her vil smøre Jer om Munden med en prøjsisk Harefod“ (det var jo efter prøjsisk Mønster, de raadgivende Stænder hos os blev dannede). Men vi Unge var begejstrede for dette Fremskridt, og vi besluttede just den Aften, Budskabet om denne Gave stod i Bladene, at bringe Kong Frederik en Hyldest. Det var i Studenterforeningen, denne Beslutning blev taget; vi vilde straks hen til Amalienborg og bringe Kongen et Hurra. Men for at blive dog nogenlunde talrige, sendte vi Bud til Regensen og kaldte paa Kammeraterne der. De mødte i deres daglige Studenterdragt, mange saa ud som Lazzaroner i lange, hist og her søndrede Kavajer og med Huer af forskjelligt, ikke synderlig fint Snit, og vi vandrede da gennem Gaderne til Palæet. Efter nogen Vanskelighed med Gardervagten i Kolonnaden, fik vi fri Gjennemgang og spredte os i en temmelig tynd Række foran Kongens Residens og sendte Bud ind om at faa Tilladelse til at bringe ham vor Hilsen. Vi maatte staa der i en ikke kort Tid; thi Kongen var ikke hjemme; han maatte hentes fra Fru Dannemand. Endelig kom han og traadte ud paa Altanen. Marckmann (død som Præst i Sønderjylland) udbragte et Leve, som istemtes af os Alle. Derpaa svarede gamle Frederik: „Tak skal I have, Børn! men gaa nu hjem og i Seng!“ Med denne temmelig lavstemte Hilsen gik vi noget slukørede bort.

Jeg skulde nu give en sanddru Skildring af min usigelig kjære Ven, Carl Hall, saaledes som jeg kjender ham gennem et 60aars Samliv. Og for at begynde med Grundtrækket i hans Personlighed, da var det den ualmindelig ædle, danske Humanitets Stempel, han bar. Der var en Harmoni og Ligevægt i hele hans aandelige Væsen. En sjelden lys og klar Forstand, der straks

lod ham se Tingene, som de vare, og var i Stand til at finde Rede paa det Forskjellige, sætte Hvert paa sin Plads og finde Udveje af mødende Vanskeligheder. Det var ikke Geniets Glimt, der vejledte ham: store, originale Tanker laa ikke for ham; men det rolige, klare Overblik har i hans mange ansvarsfulde Stillinger aldrig svigtet ham. Dertil en ren og ædel Vilje til at gjøre Fyldest, ikke ad Krogveje, men ad den gode, forsvarlige Retsindigheds Bane, der betegnedes for ham af velovervejede Grunde. Denne hans Vilje var ikke af en særlig energisk Slags, der sætter Alt eller det Meste ind paa den fattede Tanke: den tog ikke Fart, men gik i Skridtgang mod det Maal, han havde sat sig; saa stod den da heller ikke Fare for at snuble paa Vejen, medens den heller ikke var i Stand til med ét Spring at sætte over Barrikader, et Spring, der stundom kan lykkes for Viljesgeniet, men tidt mislykkes for Den, der savner dette. Og Halls offentlige Liv har i høj Grad været at kalde „et Løb med Forhindringer.“ Og her maa nok tillige tilføjes, at hans Tro stod ikke i Forhold til hans gode Vilje: hans Forstand saa klart de høje Bjerge, der i hans ansvarsfulde Stilling taarnede sig op for Maalet paa den anden Side, det Maal, han gjerne vilde naa; men hans Tro kunde ikke lige saa klart se de for en stor Del usynlige Hjælpetropper, enhver god Sag har, og derfor turde han ikke altid betro sig til Aandens Forjættelser om Sejr og Oprejsning for denne Sag. Han udtømte al sin Evne for at hidføre det Bedste; men hans Midler kunde tilsidst ikke magte Forholdene — og hvor Mange var der, som vilde have kunnet det? Hans Følelse var varm og inderlig for Alt; hvad der kom ham i Møde af virkelig ægte Værd, hans Troskab mod gamle Venner var saare stor — han glemte dem — aldrig hans Kjærlighed oprigtig og bestandig; men atter her kunne vi sige, at denne Side af hans Væsen var af en rolig og ædruelig Art og Natur: det var ingen strømmende, blussende Flamme. Det var en jevnt brændende Arnes Ild, der gjorde det saa usigelig

hyggeligt og fængslende at være i hans Nærhed. Denne hans Kjærlighed var ogsaa det inderst Drivende i hans Forhold til og Arbejde for Fædrelandet. Der har vist været faa danske Statsmænd, der saa ærligt og trofast uden egoistiske Bihensyn har elsket Fædrelandet som Hall, og som saa lidt har villet stige op paa Magtens højeste Steder for sin egen Æres Skyld; han følte i Sandhed, at „man skylder sit Fædreland Alt, hvad man kan udrette.“ Han havde saa megen Indbildningskraft (Fantasi), at han følte sig dragen til alt det Skjønne i Digtningens Verden og kunde kaste Blikket ud over Muren ind i den usynlige Aandsverden; men det var ikke hos ham, som hos Flere af os Andre, en særlig Leven i denne Verden under Syner og Drømme; han tog med af Poesien, hvad der kunde smykke hans Liv og Vandring; men der var en Ligevægt hos ham ogsaa i dette Stykke: Fantasien beherskede ikke hans Tanke, men kastede kun sit Strejflys over hans Liv. Mens vi andre Venner skrev Ungdomsdigte, var han altid den velvillige, men rolige Tilhører, aldrig den Frembringende i denne Retning. Kun én Gang skrev han en humoristisk Sang til én af Vennernes Bryllup; men det var vistnok ogsaa den eneste. Men en streng, skjøndt godmodig Kritik kunde han øve overfor vort ungdommelige Skjaldskab. Jeg oplæste i en Sammenkomst for vort Samfund et Digt, hvori der forekom følgende Linie: „Jeg har skuet Guldets blanke Klynger.“ Da udbrød Hall: „Ja, B., det kan være en poetisk Sandhed, men det er en prosaisk Løgn; thi det har Du aldrig skuet“ (jeg var nemlig en meget fattig Student). Ved en anden Lejlighed, da der optoges et nyt Medlem i vor lille Kreds (Monrad), havde jeg skrevet Velkomstsangen, og deri hed det bl. a. til denne:

„I vort Indre findes Rum
for din Fryd og Smerte.“

Dertil bemærkede Hall, at jeg vist mente „Rom“, som vi den Aften havde drukket Adskilligt af.

Vi havde mange glade, vel ogsaa stundom kaade Timer sammen i vort Rusaar. Jeg har, som før sagt, tidt beklaget, og vil atter her beklage, at den gamle Overgang fra Skolelivet til det egentlige, alvorlige Fag eller et virkelig frit Studium er gaaet ud af Tilværelsen ved Universitetet; thi det nuværende Rusaar kan ikke lignedes dermed. Jeg tror, at det bidrog ikke lidet til, at man med ungdommelig Friskhed senere kunde tage fat paa sin Videnskab og i det første Studenteraar fik et Slags Pusterrum og Stunder til at træffe sit Valg imellem de forskjellige Fakulteter, i Stedet for, saa at sige, at blive lige fra Drengeskolen lukket ind hver i sin Baas efter et tidt uvederhæftigt Skjøn fra en Tid, da man neppe i Almindelighed har aandelige Vilkaar til at dømme om sig selv og om den for enhver mest passende Fremtidsbane. Vistnok, vi lærte sagtens ikke meget Positivt i dette Aar; men, havde man Drift henimod et Aandsliv, da var denne Overgang vel skikket til at løsne den Unge fra Bogstavens Baand og løfte ham op til et friere, om end dæmrende Blik over Tilværelsen. Dertil kom, hvad man ikke maa anslaa ringe: en velgjørende Blanding af Jævnaldrende, et Samfund af mer eller mindre righoldigt Indhold, idet der just i det Aar knyttedes Venskaber og Fortrolighedsforhold mellem dem, der siden gik ad forskjellige Embedsveje og saaledes bandt Baand for hele Fremtiden til Forfriskelse af Aandslivet og Sammenhold gennem mange Aar, hvad vistnok ikke er af ringe Betydning for Folkelivet, idet noget Ensartet i Tanke- og Hjertegangen midt i Fag- og Stillingsforskjelligheden vedligeholdtes. Jeg fejler vist ikke, naar jeg siger, at nogle af de dyrebareste og bedste Ungdomsminder knytter sig til dette Aar, Minder om Venskab og Broderskab, Befrugtning og Berigelse af forskjellig Art, som har havt sin Rækkekraft indtil det Sidste. Jeg véd i det mindste, at jeg i det Aar levede et rigt Liv, og at jeg i det fandt Venner, som blev mig til Glæde indtil denne Time.

Ja, Drengen hang os jo endnu i mange Maader i

Ærmet, og det vil man faa at se af den følgende Skildring. Men jeg mindes ogsaa saare mange Timer i vort lille Samfund, da Alvor og gjensidige Tankeudvekslinger fyldte vore Samtaler, da dybe Livsspørgsmaal kom paa Bane mellem os, og en Kappelstrid om at leve et ædelt Menneskeliv var vort Løsen. Hall var trods alt sit Vid og sit muntre Lune altid færdig til at deltage i saadan alvorlig Sjælssysselsettelse og Udtalelser i denne Retning. Men det følger af sig selv, at Dette, der har haft sin gode Virkning til i Ungdommen at gennemtrænge Personligheden og Karakteren, ikke saaledes kan fæstes paa Papiret og blive Gjenstand for Meddelelse. Det huskes ikke i det Enkelte, men har været en stille Kilde, der har bragt Vederkvægelse og Frugtbarhed. Derimod huskes ganske anderledes de enkelte ungdommelige, ofte lidt groteske og grovkornede Spilopper og komiske Situationer, der oplivede os. Nogle saadanne skulle her fortælles. Prof. L. Engelstoft, der holdt Forelæsninger over Kristian d. 2dens Historie, havde den Vane under Foredraget med sin ene Støvlespids at gnide op og ned paa den anden Fods Støvlehæl, hvorved det stundom hændtes, at Støvlen paa denne sidste Fod var halvt smøget af. En Gang, da han just fortalte om det stokholmske Blodbad, var dette sket, og Johannes Øhlenschläger, der sad tæt ved Katedret, pirrede da med sin Stok Støvlen helt fra Foden, og det var pudsigt at se, hvorledes Professoren i Forfærdelse med den bare Strømpe paa Foden anstrengte sig for at finde Støvlen, der helt var halet hen til Randen af Katedret, saa han maatte gjøre adskillige Opdagelsesrejser med sin bestrømpede Fod for at faa fat paa den. En anden Historie, der vidner om vort krigerske og ærekjære Sind, bestod deri, at omtrent 12 Stykker af os udfordrede en Student paa Ruskollegiet, fordi han blodig havde fornærmet En eller Flere af os. Vi skrev da en Stævning, hvori vi udæskede ham til en Holmgang paa Fælleden, og endte med, at vi alle, én efter én, vilde møde ham paa Pistoler, „og“, skrev vi, „ville vi skyde paa Dem saa-

længe, indtil De paa Pelsen er skudt.“ Hall var nok med her; men Fornærmeren tog ikke mod vor Udfordring, hvorfor vi erklærede ham for æreløs.

Af Professorerne fra dette Aar mindes jeg Madvig, Schmidten, Sibbern, Ørsted, Werlauff (der kom til at fungere for Engelstoft, som blev syg) med Højagtelse; de gav os dog, især Sibbern, et Pust af, hvad videnskabelig Behandling af Stoffet betyder. Af de andre Professorer har vi kun sparsomme Minder. Saaledes Prof. Petersen (hvem vi kaldte „Trompetersen“); han anstillede en Gang et *examinatorium* med os Russer og opraabte efterhaanden Navnene paa de tegnede Studenter. Saa kom han til et Navn, hvis Ejer ikke svarede. „Hr. Valeur“ — Tavshed. „Hr. Valeur“ igjen, Ingen meldte sig. Tredie Gang: „Hr. Valeur.“ Da rejste En sig og sagde: „Han er død.“ „Ja, saa“, bemærkede Professoren, falder *Kvæstionen* ganske bort.“ — Prof. Jens Møller læste det Aar Moral-filosofi for os. Han brugte stundom snurrige Eksempler paa de Læresætninger, han foredrog. Saaledes da han talte om større eller mindre Strafskyld i Livet. „Mine Herrer! Der er en Embedsmand, der besørger sit Embede saa la-la, saaledes at han lader det slæbe af, saa han ikke kan tiltales og komme til Kort, i Sløsevornhed, uden Kjærlighed og Nidkjærhed. Det er i høj Grad lastværdigt. Der er en Anden i samme Stilling, som sætter al sin Kraft ind paa sin Embedsgjerning, fordi han elsker den og føler sit Ansvar. Men en Gang imellem kan han tillade sig en lille Afvigelse fra den strenge Retfærdigheds Vej, f. Eks. han kan paa en trættende Vandring lade sig forlede til at stjæle nogle Pærer i en anden Mands Have. Det kan ikke forsvares, det er ogsaa lastværdigt; men dog alligevel ikke nær i den Grad, som det er Tilfældet med den førstbetegnede Embedsmand. Deraf lære vi, mine Herrer! at det er langt uværdigere at slæbe sit Liv hen saaledes, at Loven ikke kan ramme En, men uden Iver og Agtelse for sin Gjerning, end engang imellem at vige af, som sagt, fra den strenge Retfærdigheds Vej,

mens Man dog i det Hele gjør sin Pligt til det Yderste.“ Da han talte om Løgn og vilde gjøre Forskjel paa den og de Usandheder, Man betjente sig af i daglig Tale, hvorved Man ikke bedrog Nogen, fordi Ingen tog dem for Andet, end hvad de var, oplyste han dette ret godt ved at ende med: „Jeg kalder Dem, mine Tilhørere! mine Herrer. Men De ved nok, at dette ikke er Forholdet mellem Dem og mig. Det er altsaa ikke Løgn.“ — Sibbern, som var den Højskolelærer, hvem jeg dengang skyldte allermest, var jo i flere Henseender en Original, og vi havde stundom megen Moro af ham, saaledes som da han en Gang i sin Forelæsning vilde pege paa Forholdet mellem Drøm og Virkelighed og da bemærkede: „Naar jeg nu den halve Del af mit Liv, den Del, som Man kalder Dag, ser mig selv som Professor ved Københavns Universitet, men jeg derimod den anden halve Del af min Tilværelse, den saakaldte Nat, stadig i, hvad Man kalder Drømme, ser mig som Kejser i Marokko, og Drøm knyttede sig til Drøm i uafbrudt og sammenhængende Række — kunde jeg da ikke komme i Tvivl om, hvad jeg virkelig var, om jeg var Professor i Kbhvn. eller Kejser i Marokko?“ — Denne elskværdige Mand var som bekjendt saare hidsig og kunde blive vred til Gavns. En Dag da han kom til Kollegiet for at holde sin Forelæsning, mødte han sine Tilhørere nede i Gaardens Port: „Hvad skal det betyde?“ Man svarede: „Hr. Professoren er jo hæs.“ „Er jeg hæs?“ raabte han, „hvoraf véd De det?“ „Ja, det staar paa Døren deroppe.“ Sibbern ilede op ad Trappen, og der stod ganske rigtig: „Prof. Sibbern holder ingen Forelæsninger i Dag paa Grund af Hæshed.“ En Spøgefugl havde slaaet denne Annonce op. Prof. var rasende og holdt saa en Forelæsning for os om „*Pennalisme*“ — der gives de unge Studenter i Tyskland Navn af Pennalister, fordi de endnu fra deres Skolegang gaar med et Pennalhus til deres Penne og Blyanter, og det anvendte han paa os, der havde taget utilgivelig mange Unoder og Uvornheder med os fra vor Drengetid.

— Han hængte altid sin gamle Hat paa en vis bestemt Knage i Høresalen. En Gang havde en Student flyttet den hen paa et andet Sted. Sibbern stod da længe og famlede efter Ord (hvad ellers ikke var hans Vane); paa én Gang sagde han: „Mine Herrer! En af dem maa gaa hen og hænge min Hat paa den og den Knage — jeg bliver konfunderet i min Tankegang, naar jeg ikke ser den paa sit gamle Sted.“ — En doven Islænder, som meldte sig hos ham Dagen før Eksamen i Filosofi, sagde ganske ligefrem til Prof., der udtalte Haabet om et godt Udfald af hans Eksamen: „Ja, men Hr. Professor! jeg har ikke læst noget paa min Logik.“ Da udbrød Sibbern: „Men det er jo det Halve af det, De skulde kunne præstere i Morgen.“ Og efter at have udtømt sin Harmen herover, endte han godmodig med at sige: „Ja, saa kan De vel Deres Psykologi saa meget bedre.“ „Nej, Hr. Professor! jeg har heller ikke læst paa min Psykologi.“ Nu raabte Sibbern: „Menneske, hvad tænker De da paa?“ Islænderen svarede: „Hr. Professor! jeg tænker paa Bestikkelse,“ og rakte nogle Penge frem. Han fik naturligvis et Fur ud ad Døren og ned ad Trapperne.

Her er jeg, idet jeg taler om en Islænder, kommen til at tænke paa en anden Islænder fra min Studentertid, som pludselig forsvandt og blev eftersøgt af Politiet i mange Dage. Fortællingen hører i Grunden ikke herhid, men den kan dog give en lille Oplysning om, hvor ugenert og gemytlig-naivt Studentersindet kunde være i den Tid. Vi sad i Teatret før Forestillingens Begyndelse. En Politiassistent Gjessing havde Plads nede i Parkettet. Da lød der pludselig en høj Røst oppe fra 2^{den} Etage: „Har De fundet Islænderen, Gjessing?“ Den værdige Mand fandt sig ikke foranlediget til at svare paa den uofficielle Henvendelse. Men hele Publikum brast naturligvis i Latter.

Om Sibberns Hidsighed, der hurtig kunde afløses af stor Godmodighed, har jeg personlig en betegnende Erfaring. Det var mange, mange Aar efter Studentertiden.

Jeg var dengang Præst i Jylland og havde nylig skrevet en Bog om „Stænderforhandlingerne i Roskilde angaaende Sognebaandets Løsning,“ hvori jeg havde kritiseret Biskop Mynsters Forhold ved denne Lejlighed. Da jeg kort efter kom til Kjøbenhavn, gik jeg op til Sibbern, hvem jeg fra gammel Tid holdt meget af, og vilde udtale for ham min Hengivenhed og Taknemlighed. Da han hørte, hvem jeg var, kom han straks i Harnisk, fordi jeg havde angrebet hans kjære Mynster, og modtog mig med en just ikke udsøgt Høflighed. — Da han nogenlunde havde udtømt sin Harme, sagde jeg: „Jeg kom herop, Prof. Sibbern! fordi jeg vilde vise Dem min Erkjendtlighed fra gamle Dage — og nu overfuser De mig med en Grovhed, jeg aldrig før har været Gjenstand for.“ Han tav en lille Stund, og da svarede han: „Hertil har jeg kun at svare, at jeg var saa ganske inde i min' Materie, at jeg glemte baade Deres Subjektivitet og min egen.“ „Men,“ indvendte jeg, „der er Noget, Man aldrig skulde glemme i Omgang Mand og Mand imellem, det er den almindelige Hensynsfuldhed, især naar Den, der tales med, kommer med den velvilligste og kjærligste Hu.“ Saa endte det med, at Sibbern sagde til mig: „Kom igjen herop en anden Gang; thi det vilde særlig interessere mig ret meget at disputere med Dem.“

I min Studentertid var Sibbern Den af alle Professorerne, der især havde en stor og velgjørende Indflydelse paa mig. Jeg søgte stundom op til ham for at faa Svar paa Spørgsmaal, som trængte ind paa mig og pinte mig. Det var ikke altid, han kunde løse Gaaden for mig; men der var i hvert Tilfælde en menneskelig, varm, deltagende Imødekommen hos ham, der gjorde et sygt Sind godt. Det gjærede stærkt i mig. Han havde selv i sin Ungdom havt en mægtig Gjennembrudstid, saa han kunde forstaa mig. Saa laante han mig sin „Gabrielis Breve“ og hjalp mig tilrette i flere Maader. Jeg mindes ogsaa, at min Ven Victor Bloch og jeg blev uenige om det Spørgsmaal: „Er det ene Menneske skyldigt til at vise Ædelmodighed

mod det Andet, og har den Sidste Ret til at kræve saadant af sin Næste?" Bloch sagde nej, jeg sagde jo. Saa gik vi til Sibbern og plæderede vor Sag for ham. Men han var ikke i Stand til at klare Sagen. Naar jeg talte, gav han mig Ret; naar Bloch førte sin Sag, gav han ham Ret. Spørgsmaalet blev ubesvaret indtil denne Dag imellem os. Men Sibbern var under hele Forhandlingen saare elskværdig og bad os om snart at komme igjen.

Af Ørsted, denne forunderlig elskværdige Mand, der optraadte næsten som et uskyldigt Barn, kunde jeg i det mindste ikke have nogen anden Nytte end den at se mig glad paa ham. Thi paa Grund af min daarlige Fundering i Matematik var jeg ikke i Stand til at følge hans Forelæsninger. Men jeg som de Andre kunde mere mig over ham. Som bekjendt var han ikke altid lykkelig i sine Forsøg paa at eksperimentere med sine kemiske og fysiske Stoffer. Saa gik han stundom ud for at hente bedre Instrumenter eller Materialier. I Mellemtiden traadte da en Gang imellem hans Karl, der hjalp ham med Forsøgene, op paa Katedret og sagde! „Ja, jeg kan ikke holde Taler om Tingene som Prof.; men jeg kan maaske stundom gjøre det bedre end han.“ En Dag stod Ørsted med en Flaske i sin Haand, hvori der var et Fluidum, en Blanding af forskjellige Væsker, og hvoraf et bestemt Fænomen skulde fremkomme. Han løftede Flasken op imod Lyset og betragtede dens Indhold nøje. „Se, nu kommer det, mine Herrer!“ sagde han, „nu kan jeg tydelig se, at det kommer. Nu kommer det,“ sagde han flere Gange. Men hvilket ubeskriveligt Udtryk fik hans Ansigt ikke, da han med nedstemt Tone endte med at sige: „Nej, nu kommer det ikke.“ Et løjerligt Eksempel paa hans Ubehjælpssomhed har Andre fortalt. Han havde ladet en Elektriskmaskine og sagde til sine Tilhørere: „Nu er den fyldt saa stærkt, at den kan slaa en Okse ihjel.“ Da eksploderede Ladningen, og Ørsted gik baglænds over, men beholdt dog Livet, hvoraf man kunde slutte, at han dog havde større Styrke end en Okse.

Efter at have overstaaet første Del (Filologikum) af anden Eksamen, foretog Hall, V. Bloch og jeg os en Jyllandsrejse for at besøge Slægtninge og Venner der. I Kallundborg maatte vi opholde os 5 Dage for Modvinds Skyld; thi Smakken var dengang eneste Befordringsmiddel derfra til Aarhus. Vi fordrev Tiden der under stor Kjedsommelighed og havde kun den Afveksling (vistnok efter Halls Forslag) daglig at gaa hen til Byens Barber for at lade os rage, skjøndt vi endnu dengang intet Skjæg havde og derfor sagtens foruden at ville korte os Tiden havde den Bagtanke, at Skjæggesæben og Barberen skulde fremskynde den Grøde paa vor Hage, som vi længselsfuldt ønskede at se fremspire.

I de Aar, vi nu under Studenterlivet tilbragte sammen i Hovedstaden, levede vi i det ængeste Samfund med hverandre. Vi mødtes saa at sige daglig eller dog flere Gange om Ugen, og der var neppe noget af Betydning, der hændtes den Ene af os uden at blive Fælleseje, Glæde eller Sorg. Alle vore smaa eller større Hjerteanliggender betroede vi gjensidigt hverandre, og jeg ved ikke, at der nogensinde kom en alvorlig Kurre paa vor Venskabstraad. I vor lille Kreds, hvori der dengang sad 3 tilkommende Ministre (Hall, Monrad, Knuth) havde vi rige Timer, samledes skiftevis hos hverandre, oplæste Afhandlinger og Digte, spiste saa til Aften og drak derefter „Biskop“. Disse Lag var Glandspunkterne i vort Ungdomsliv, og i dem smeltede Alvor og Gammen sammen paa den skønneste Maade. Naar vi saa efter et saadant Gilde hen ad Natten Arm i Arm gik ud til Langebro, stod der og stirrede paa Maanens Skin hen over Kalvebodstrand, da fik vort romantiske Sind Næring, og Drøm og Virkelighed blandede sig sammen i vore Tanker. Men stundom gik vore Ture længere bort — til Fredensborg og Helsingør, til Møen og Iselingen i Sydsjælland, til Gjørslov i Stevnsherred. Men i det jeg her nærmest vilde fordybe mig i Minderne om min Ven Hall, skal jeg pege paa en saa at sige Slutningsfest, vi beredte ham og

Knuth, da de efter at have taget deres juridiske Embeds-eksamen stod rede til at foretage en Udenlandsrejse til Tyskland, Italien og Frankrig. Det var en skøn Vaardag, da vi i 4 Vogne med Knuths Landauer i Spidsen drog ud til Frederiksdal, hvor Gildet skulde holdes. Det kan nok være, at vi, skjøndt Demokrater af det reneste Vand, dog med en vis Fryd og Selvfølelse saa de aristokratiske Topper paa Knuths Heste og hans Tjener paa Bukken. Det gav os dog et vist Relief. Først skulde der gives os en aandelig Bispisning, som vi var meget spændte paa: Monrad, der nys havde fuldendt et storartet Drama: „Kong Savl“, vilde skjenke os en Nydelse ved at oplæse det for os. Vi sad i Hotellet derude og lyttede til Digterens skønne Syner og beundrede ham som Skjald. Der indtraf den Gang kun et lille Uheld, idet Tjeneren midt under Oplæsningen bankede paa Vinduet (thi Døren var lukket i Laas) for derigjennem at faa Besked paa Noget, han skulde udføre. Monrad, som just var paa et gribende Sted i sin Tragedie, blev synlig og hørlig saare ilde stemt over denne prosaiske Afbrydelse af Poesiens ublandede Herredømme, og det varede noget, inden han kunde fortsætte med den förrige Aplomb og Begejstring. Endelig var denne Del af Festen til Ende, og vi gik ud i den maanelyse Aften og lejrede os langs med Furesøens Bred under de mægtige Bøgetræer. Der vekslede vi mange glade, men ogsaa lidt bevægede Afskedsord med de To, der skulde forlade os. Jeg oplæste et Digt i den Anledning, og vi vare i den bedste Stemning, da noget Uformodet pludselig frembragte en Misklang i Festens Glæde. Som vi bedst sad der, bad en af Vennerne mig at synge en „Frihedssang“, jeg havde skrevet, og som han mente skulde høres nu, da to Frihedskjæmper drog ud at rustes til Fremtidskampen. Jeg sagde: „Det tør jeg ikke for ham der, som bliver rasende derover.“ (Denne Ven var nemlig dengang en ivrig Tilhænger af Enevoldsmagten.) En af os svarede: „Jeg skal holde paa hans Mund, medens Du synger.“ Det gjorde

han saa, og jeg sang; men midt under Sangen fjernede Vennen sig. Da Sangen var endt, traadte han frem mellem de ranke Bøgestammer; han var iført en laant gammel grov Kavaj af Georg Aagaards forlængst afbrugte Skolegarderobe. Ærmerne hang slappe ned uden Arme i, fordi Kavajen var for snæver for den svære Krop, og den var bunden med Seglgarn omkring Halsen. I den dæmrende Maaneskinsbelysning kunde Man komme til at tænke paa Avden i „Hakon Jarl“, der frister Olav Trygvason. Han holdt en Tale til os, hvori der var Klem: „Saa I er Venner? At I kan saare mig saaledes paa det ømmeste Sted! I véd, at jeg hader, hvad I kalder Frihed, og der er i den Sang Ord, der synes myntede paa mig; der staar jo i den: „Den gamle Fordom hviler alt paa Baare“ — er jeg den gamle Fordom, ligger jeg paa Baare? Men I tager aldrig Hensyn til mig. Naar jeg ønsker en Sang, vil I aldrig synge den, f. Eks. den Sang, jeg holder saa usigelig meget af, og som begynder: „Kasper var en pudsig Fyr ...“ Længer kom han ikke — alle Mand rejste sig imod ham, og tilsidst slog Hall til Lyd og sagde: „Den, som kan nænne at forstyrre denne Afskedsfest, da vi er bevægede ved at skulle skilles, med en Tale som din, ham kalder jeg et egoistisk Dyr.“ Det virkede paa den Fortørnede — han blev rørt indtil Taarer, bad om Forladelse, fik den ogsaa, og Alt endte i bedste Forstaaelse. Paa Tilbagevejen blæste imidlertid som til en Hjem søgelse vor Vens Hue eller Hat af og ud i en af Søerne, og han kjørte ind i Byen med et spraglet Silketørklæde bundet om Hovedet og en Sløjfe derpaa i Panden. Det var Nemesis, der traf ham for hans mindre velbetænkte Optræden ved Furesøen.

Straks efter Tilbagekomsten fra Udlandet blev Hall ansat i det gamle kongelige danske Kancelli, og jeg forlod Kjøbenhavn først som Huslærer senere som Præst i Jylland. Men vort Venskab hørte ikke op, fordi vi udvortes skiltes, og, skjøndt han vistnok langt fra altid kunde være enig med mig under min offentlige Færd og vel

ofte ikke kunde forstaa min Fremtræden, saa brast Baandet imellem os aldrig, men han var stedse tilrede med Hjælp og Bistand, naar jeg trængte dertil. Da jeg saaledes første Gang sattes under Tiltale for en Provsteret 1844, fordi jeg havde modsat mig Kancelliets Forbud imod os Præster med Hensyn til at udtale os offentligt om Salmebogs-sagen — var Hall straks villig til at forfatte de Indlæg for Retten, jeg indleverede til den, da jeg selv forsvarede Sagen, hvad der indbragte mig stor Berømmelse i hele Egnen som en sjelden lovfast Mand. Mange Aar derefter, da jeg atter sattes under Tiltale for samme Ret, skrev han til mig et kjærligt Brev, som begyndte saaledes: „Det er jo i sin Orden, at Du endnu engang faar fat i en Provsteret eller den i Dig; thi uden Dig vilde denne gamle, ærværdige Institution staa Fare for at udslettes af Tilværelsen.“ Senere har jeg atter været i samme Tilfælde; men min gamle kjære Ungdomsven kunde ikke komme mig til Hjælp. Hans Kraft var brudt. — Man vil deraf se, at hans ærlige Hjertes Troskab har givet sig Vidnesbryd til de graa Haar. Ja, han har været sjelden trofast i Venskab. Han steg højt paa Æresstigen, og jeg blev altid paa de lavere Steder, tidt og ofte under Unaadens Skygge fra de højere og allerhøjeste Steder, hvor han havde sin Gang og Plads, men aldrig nogensinde har han fornegtet mig, og det ikke blot som den ringe Landsbypræst; men ogsaa som den i allerhøjeste Ugunst faldne Mand, der var paa Kant med de øverste Myndigheder og derfor ilde set og bedømt af disse, — har han stadig vedkjendt sig mig, vandret med mig paa de mest befærdede Steder og bedt mig til Taffel med sine højtstillede Kolleger, og det, skjøndt han var Minister, ja Chef for Regjeringen. Saadan Troskab skal ikke anslaaes ringe, men flettes med som en Blomst i den Hæderskrands, han fortjener som Menneske og Stormand.

Vi kunde som sagt være uenigt om Mangt og Meget. Der var nu Kristendommen, som vi ikke delte med

hinanden. Han var ingen Fornegter, langt fra; han havde Ærbødighed for den kristne Tro, ja mente sig selv at være en Kristen. Men dog har jeg aldrig turdet regne ham med til de troende Kristne. Men han havde et klart Blik eller Instinkt for, hvad der var ægte ogsaa i dette Stykke, navnlig med Hensyn til Præster, der kom for at ansøge om Befordring hos ham som Kultusminister. Han beskyldtes for at favorisere Grundtvigianerne, og han sagde en Gang til mig: „Man kalder mig Grundtvigianer, det er jeg ikke („nej“, indskjød jeg, „det er Du rigtignok ikke“); men jeg kan se, at der hos de grundtvigske Præster er Aand og Liv, mens Mynsters Disciple meget ofte er Dødbidere.“ „Jeg har“, sagde han en anden Gang, „gjort mange Erfaringer som Kirkeminister, og ikke altid glædelige.“ Han kunde i en fortrolig Kreds fortælle med Lune morsomme Historier om ansøgende Præster, saaledes om En, der søgte om et af de største Præstekald i Sjælland, et Kald, som dog tilfældigvis havde det Ord „lille“ foran sit egentlige Navn. „Hvad søger De?“ „O, jeg søger Lille-L.“, med et ydmygt, sødligt Eftertryk paa „lille“ for at bringe Begjæringen til at glide lettere ned hos Ministeren. — Men han kunde ogsaa fortælle om Mænd, der indtog ham ved deres ædle Fremtræden; thi han havde levende Sands for Sandhed og Adel. Der var en ældre Præst, der søgte et Kald i Jylland. Hall spurgte: „Er det Dem meget om at gjøre at faa dette Embede?“ Manden svarede: „Ja, Deres Ekscellense! jeg ønskede gjerne at opnaa denne Befordring. Men er der en anden Ansøger, der mer end jeg er værdig dertil, da træder jeg med Rette tilbage.“ Han fik Kaldet. Hall sagde siden til mig: „Havde jeg dengang havt et Bispeembede at give bort, kunde jeg have faaet Lyst til at give denne Mand det.“ Det var jo som bekjendt ogsaa Hall, der skjenkede vor Folkekirke den første og endnu eneste Biskop af den grundtvigske Skole: P. Chr. Kierkegaard. Saadan var Hall, menneskelig og med ædel Sands for, hvad der havde Vægt i Aandens Verden, og hans høje Stilling afsleb ikke,

som det saa tidt sker, hans bedste og inderste Natur, der husede Sandhed og Kjærlighed.

Hvad Politiken angaar, da var han en ærlig virkelig frisindet Mand. Men som alt hos ham var uden Forcing og Ekstase, saaledes ogsaa hans Frihedssind. Medens Orla Lehmann, Monrad o. fl. af Vennerne formelig glødede af Begejstring for en fri Forfatning og konstitutionelle Rettigheder, var der hos Hall en rolig brændende Ild, der aldrig gik over til blussende Flamme. Men han havde en ærlig Kjærlighed til Folkefrihed, saaledes som de Nationalliberale tænkte sig den. Thi ganske vist var det dem, der menneskelig talt banede Vej for Bruddet med Enevælden og for Erhvervelsen af Danmarks Riges Grundlov, dem, som skaffede os almindelig Valgret, men dog stadig med den naive Tanke, at de underste Folkelag skulde følge de „Intelligentes“ Fane og afgive Relief for dem selv som Forgrundsfigurer. Det er forbavsende, at man kunde staa i denne Illusion trods alle Historiens Lærdomme om, at Saadant aldrig har været Tilfældet. Men saaledes var det virkelig hos Hall som hos Ploug, Lehmann og de fleste Nationalliberale: de vilde oprigtig Bondens Frigjørelse og Velfærd baade aandeligt og materielt, men de mente, at de alene forstod bedst at hidføre velgjørende Tilstande for de Smaa og Lavtstillede i Samfundet. Og deraf er den Bitterhed fremspiret, som betog dem, da Illusionen brast. Og denne deres Bitterhed er ikke uden Skyld i, at den dybe Spalte er slaaet imellem den saakaldte Intelligens her til Lands og den menige Befolkning. Ploug skal sandelig ikke kunne vaske sine Hænder i Uskyldighed, naar Talen er om den Masse af Had og Forbitrelse, der findes i Bondestanden imod os Andre. Thi er der Nogen, der har lagt Tønder til denne fortærende Flamme, da er det ham med al den Haan og Foragt, han har slynget ud imod Menigmand, naar denne vilde gaa andre Veje, end han anviste. Saaledes har dog Hall aldrig tét sig — han kunde være inderlig bedrøvet over, at det gik, som det gik, vel ogsaa

blive noget harmfuld over Modstandernes Beskyldninger, men hans rolige Sind og hans medfødte Lune lod ikke nogen giftig Braad faa Lov til at forstyrre hans milde Ligevægt, og han kunde tidt paa sin godmodige Maade omtale selv nærgaaende Angreb paa ham og hans Ministerium. Et Eksempel herpaa mindes jeg. Der var en Mand, der med Navns Nævnelser i et offentligt Blad havde sagt: „Dette Ministerium skal sejpines ud af Stillingen.“ Samme Mand kom nogen Tid derefter op til Hall for at opnaa en eller anden Begunstigelse paa sine egne og sin Kommunes Vegne, han var meget høflig og hensynsfuld; Alt blev afgjort til hans Tilfredshed; men da han skulde gaa, sagde Hall: „De vilde jo have mig sejpinet ud af min Stilling, lad det være, vi kom jo dog saa godt ud af det sammen.“ Manden gik meget slukøret ud af Døren. Men dette Spørgsmaal: hvorvidt Bønderne skulde frem uden at være et Appendiks til den saakaldte dannede Stand, selvstændig tage Tømmerne i Haand, naturligvis ikke med Brutalitet, men med Sjælsadel, hvortil just Friheden, rettelig opfattet, skulde opdrage dem mer og mer, — eller de skulde blive ved at gaa i Ledebaand ad den af Andre betegnede Bane — det Spørgsmaal var tidt oppe mellem min Ven Hall og mig. Naturligvis maatte jeg indrømme ham, at saaledes som Bondestanden førtes af Lederne for Tiden, var det moralsk lige saa godt, at de førtes af de Nationalliberale; thi lige saa uselvstændig stod de til deres Høvdinger, som de vilde have staaet til Ploug og Orla Lehmann. Men saa vilde jeg ogsaa, at han skulde indrømme mig, at ad denne sidste Vej blev der vanskeligere Plads for Udfoldningen af Bondens ejendommelige Kraft og Natur til at sætte ogsaa sit Præg paa Fremtidsudviklingen. Der skulde og maatte oprinde en Folketid i særlig Betydning og ikke en almeneuropæisk Tid uden national Særkjendelighed.

Den danske Folkekirke vil altid have en særlig god Plads for Halls Navn som Kultusminister i sin Historie; thi han havde det som saadan forunderlig paa Instinktet,

hvad der baadede den, og hvilke Frihedskrav den med Rette nærede og forlangte opfyldte. Han greb aldrig med plump Haand ind i Forholdene, som saamange senere Kultusministre gjorde. Han løste flere Baand, der snærede, i Kirken, og han bandt aldrig nye eller opgravede gamle, mølædte Kirkebestemmelser og Love, som vilde slaa Livet og den fornødne Frihed ned. Sognebaandsløsningsloven, Ophævelsen af den tvungne Barsedaab, Frihed til at bruge Kirkerne for fremmed Præst og meget andet Godt var det ham, der gennemførte. Og, da efter hans Afgang som Minister Valgmenighedssagen vakte saa megen Bitterhed og Modstand hos Høje og Lave, fra Kongen ned til Husmænd og Inderster, fra Biskop og ned til den ringeste Kapellan, da stod Hall i Folketinget som en Forkjæmper for denne Sag og var vistnok blandt dem, der forfægtede denne Frihed, Den, hvis Stemme havde mest Vægt og omstemte Mange, saa Sagen tilsidst gik igjennem.

Som Udenrigsminister var han mindre heldig. Han var, som sagt, en dansk Mand; men hans bløde Natur og hans Mangel paa stærk Tro til at stole paa Sandheds og Retfærdigheds Sejr trods de Kjæmpehindringer, der rejste sig mod det lille danske Folk, gjorde, at han, mer end godt var, bøjede sig for Vanskelighederne, i Stedet for at besejre dem ved en resolut Optræden. Hans Syn kunde ikke ret naa ud over Muren, vore Fjender rejste og indesluttede os i Aar for Aar. Han kunde ikke med en kraftig Beslutning gjennembryde denne Mur og overhugge Knuden i Forvisning om, at der er usynlige Magter, der staa den Kjække bi i de store Afgjørelsers Stund. Hans Natur var anlagt til ikke just at lirke sig frem, men i klog Beregning, som ikke kunde slaa til, at forfølge Sagen med fortræffelige Indlæg, Noter og Statskrifter. Under Forhold, der var af en mindre truende Art, os og Tyskland imellem, vilde han have været en sjelden dygtig Udenrigsminister; men her, hvor det angik Liv og Død for Danmark, kunde denne idelige Papirnote-Udveksling med Bismarck og Rechberg kun vikle os dybere

og dybere ind i Nettet, Man vilde kaste over os, og, hvad der var Noget af det Værste, vor gode Sags Friskhed og saa at sige Ungdommelighed blegnede hen i den evropæiske Bevidsthed, saa vore saakaldte Venner tilsidst blev saa lede og kjede af den, at, da Afgjørelsen kom, var det halvt med Glæde, om end blandet med et lille Suk, at man kunde sige: nu er da den fortrædelige Sag bragt ud af Verden. Havde Hall og Regjeringen i det Hele, da det viste sig, at Tyskland og især Prøjsen vilde bruge den Helstatsordning, Man selv havde paatvunget os, til en Snare for at beherske vort selvstændige Liv, straks brudt Forhandlingen af, da vilde Sagen have faaet et ganske anderledes Sving til at oppe England og Rusland, naar Man havde sagt: velan, nu skriver vi ej mere, men nu handler vi, skiller os ved Holsten og Lauenborg og indlemmer helt og fuldt Sønderjylland i det danske Statslegeme. Da var vel Krigen ogsaa kommen, men den var kommen, mens Frederik d. 7de endnu levede, og hvad Virkning det havde, at den først kom, da han havde lukket sine Øjne, det har vi vel alle en Følelse af. Men et saadant Krafttræk paa det diplomatiske Schakbrædt laa ikke for Hall. Vi talte tidt derom senere, men blev naturligvis ikke enige. Et lille enkelt Træk i denne vor Uoverensstemmelse skal jeg dog anføre, fordi det er betegnende for vort Forhold. Jeg havde skrevet et Stykke i „Fædrelandet“ og deri udtalt mig som ovenfor paapeget imod denne Noteveksel med Bismarck. Kort efter var jeg til stort Selskab hos Monrad, der dengang var Kultusminister. Der var i det hele 5 Ministre til Stede, og jeg blev angrebet ved Bordet af Fru Monrad for denne Artikel. Jeg forsvarede mig, saa godt jeg kunde; Striden blussede op og fortsattes længe. Men pludselig udbrød Fru Hall, som hidtil havde siddet stum: „Jeg holder med B.; Politiken er sk...; jeg véd, at I kalder mig taabelig, men jeg er pæredansk og vil blive ved at være pæredansk til min Død.“ Der blev pludselig en dyb Stilhed ved Bordet; Hall

kastede et døende Blik paa sin Hustru, og dermed var Striden tilende.

Men idet jeg nævner Marie Halls Navn, kommer jeg ihu, hvad hun fra Ungdommen af har været for mig og mange Andre. Hun var en Datter af den navnkundige P. O. Brøndsted og blev under Faderens mange og lange Rejser, moderløs som hun var, opdraget som Datter af Assessor Aagaard og hans Hustru, som var hendes Moster, paa Iselingen til sin voksne Alder. Der traf jeg hende første Gang i Begyndelsen af Trediverne som 17aarig Pige, og indgik „Fost-Sødskendeskab“ med hende i Haven, ved at vi delte et Jordbær med hinanden. Hun var og er en ualmindelig original Kvinde, der trodsér al tilvant Sæd og Konveniens, naar den vil hindre hendes Natur i at ytre sig paa hendes ejendommelige Vis. Varm Hjertelighed udmærker hende, men ytrer sig som Alt ellers hos hende paa en sjelden naturfrisk Maade. En dyb og inderlig Kjærlighed til alt Dansk er gjennemgaaende hos hende, og naar hun finder, at der ikke er Danskhed nok hos Mændene, kan hun udtale stærke, skjærende Ord derom og stikker Intet under Stol af Høflighed. Hun skal have sagt ved Hove: „Vær Dansk, og tal Dansk, da kommer Folkets Kjærlighed.“ En anden Gang sagde hun til En af Prindsesserne: „Lad dog de unge Prindsen (Kronprindsens Børn) faa danske Navne, at vi ikke bestandig skal blive ved at sige med Kjedsommelighed: Kristian og Frederik i vor Kongerække.“ Hun bad mig engang om at skrive en knusende Artikel mod Halls Udenrigspolitik, der, som alt sagt, forekom hende uheldbringende. Jeg gjorde det, og da Artiklen kom ud i „Fædrelandet“, og Bladet kom til Huset under Halls Fraværelse, gjemte hun det til ham og bad ham læse det. „Hvad siger Du om det?“ Han svarede: „Aa, det er et Stykke for Børn og barnlige Sjæle som Du og Birkedal.“ Denne lille Begivenhed er betegnende for Forholdet mellem disse To, der med al indbyrdes Kjærlighed dog var

saare forskjellige og derfor kom til at bryde manges Landse med hinanden. Naar Hall syntes hende ikke at være varm nok i sin Kristendom, da kunde hun sige: „Hall, Du tænker vist, at Du med en Witz kan komme ind i Himmerige; men den gaar ikke.“ Folk saa ofte paa hende som en Særling og havde tidt kun Øje for det Afstikkende i hendes Karakter og Væsen; men saa kjendte de ikke det trofaste Hjerte, der slog i hendes Bryst. I Venskab var hun vedholdende til Døden, og hvem hun én Gang havde skjenket det, fik i Aarenes Løb mange skjøne Vidnesbyrd om, hvor trofast hun bevarede dem i sin Tanke og Kjærlighed. Uforfærdet var hun til at forsvare sine Venner imod haarde Domme. Da ved et Middagsselskab hendes Bordkavaller, en Kammerherre, siden Minister, begyndte at tale ilde om mig efter min Afskedigelse, da atbrød hun ham og sagde: „Hr. Kammerherre! før De gaar videre, vil jeg lade Dem vide, at B. er min topmaalte Ven,“ hvortil Vedkommende svarede: „Ja, han er vist en superb Mand.“ Hun var vokset op under fri og aandrige Forhold paa Iselingen, en Herregaard i Sydsjælland, der var som et andet „Bakkehus“, hvortil Landets berømte Mænd søgte — Øhlenschläger, Grundtvig, Thorvaldsen, Brøndsted, Chr. Winther, Høyen, Forchhammer og mange Andre. Saaledes havde hun faaet Syn og Sands for Poesi, Kunst og Aandsliv i det Hele. Men aldrig kom hun til at kunne skikke sig i Omgangslivets finere Former, og jeg glemmer ikke, hvorledes hendes Fader, Brøndsted, da han endelig med hende tog fast Bolig i Kjøbenhavn, ømmede sig over hendes Optræden i Selskabslivet: han var en Mand af slebne Sæder og satte Pris paa Repræsentation og en fin, navnlig engelsk, Tone, mens hun brød disse Skranker. Og ganske vist: hvad man sædvanlig forstod ved sædvansmæssig Kvindelighed, besad hun ikke; hun havde noget af Christiane Øhlenschlägers Natur og navnlig dette: at hun for at hjælpe sine Venner eller Andre, kunde sætte Himmel

og Jord i Bevægelse og selv i dette Øjemed ikke skyede nogen Møje.

Som Udenrigsminister var Hall meget diskret og tilbageholdende, og vi pumpede ham forgjæves, for at faa noget Paalideligt at vide om Sagernes Tilstand overfor Tyskland. Det gik da os Spørgende, som det gik med Arveprindsesse Karoline, der en Gang ved en stor Hoffest, hvor alle de fremmede Diplomater var til Stede, og just i et af de alvorligste Øjeblikke under Forhandlingerne med Bismarck, — spurgte Hall: „Men hvorledes gaar det, Deres Ekscellense! det ser jo gyseligt ud?“ Alle de fremmede Gesandter nærmede sig og spidsede Øren for at faa Noget at vide; men Hall svarede: „Aa jo, Deres kongelige Højhed!“ Det var det Hele. Derimod fortæltes stundom Adskilligt fra Hove baade under Frederik d. 7de og Kristian d. 9de. Her skal jeg gjengive en lille Fortælling angaaende hver af disse to Konger, der ligesom i et bestemt Stykke karakteriserer dem begge. Fr. d. 7de sad ved sit Taffel paa Kristiansborg, omringet af sine Ministre. Det var dengang, Nørreport var bleven nedbrudt, og der var bleven et dybt Hul paa Volden der, hvor før Portens Overdækning havde frembudt en ligefrem Passage for Gaaende og Ridende. Kongen henvendte sig til Finansministeren: „De maa skaffe mig en Bro over dette Hul; thi jeg gider ikke ved mine Ride-ture paa Volden dukke ned og op i denne Aabning.“ Ministeren svarede: D. M. maa henvende Dem til Krigsministeren, som har Bestyrelsen af Fæstningen og dens Volde.“ Kongen forlangte da det samme af Denne; men han svarede: „D. M., det er Finansministeren, der har Pengene; han er den rette Vedkommende.“ Saaledes gik det i nogen Tid; da udbrod Kongen: „Jeg vil have det Hul lukket; om jeg saa skal lukke det med Ministre; thi dem har jeg havt nok af.“ Kongen fik Broen. En anden Historie er følgende: naar Hall, som en Gang var Minister for Hertugdømmerne, foredrog Kong Fr. d. 7de de indkomne Sager fra Lauenborg og det i sin kostelige, komiske

Belysning, da maatte Kongen tidt holde sig paa Maven, saaledes lo han ved Fremstillingen; thi lauenborgske Sager var tidt saa ravnekrogsagtige, at det komiske var uimodstaaeligt. Da det nu faldt i Halls Lod ogsaa i nogen Tid at foredrage disse samme Sager fra Lauenborg for Kristian d. 9de og anvendte den samme lunefulde Belysning som før, da saa Kongen forbavset og ganske uden Forstaaelse paa Ministeren, og det viste sig, at den Maade yndede Kong Kristian ikke.

Et Optrin paa Slottet dvælede Hall særlig ved, fordi det havde grebet ham dybt og gav et Bidrag til at se Frederik d. 7de i sin bedste Skikkelse, der nærmede sig Idealet af en ædelbaaren Konge og Høvding: Som bekjendt var det ikke altid Tilfældet med den afdøde Konge, at det virkelig Kongelige hos ham kom til sin Ret. Kongen ventede i Riddersalen paa Kristiansborg Slot, omringet af alle Rigets Stormænd og de fremmede Gesandter, paa den græske Deputation, der skulde bringe Budskab om, at Grækerne havde valgt Prinds Vilhelm (nu Kong Georg) til Konge og udbede sig den danske Konges Samtykke og Minde dertil. Ventetiden blev lang; thi Grækerne maatte kjøre Fod for Fod gennem den tæt-pakkede Menneskemængde, der fyldte den hele Vej fra Hotellet paa Kongens Nytorv til Slottet. Kongen sad paa sin Trone timevis; Øjeblikkets Alvor og den Del, han skulde tage i denne Begivenhed, prægede umiskjendelig hans Aasyn og Holdning. Han sad som støbt af Malm paa sin Trone, og det var, sagde Hall, som om denne Kongens i Sandhed majestætiske Skikkelse og Udtryk holdt alle dem, der fyldte Salen, oppe, uden at de gav efter for Ventetidens lamslaende og bedøvende Magt eller opløste sig i holdningsløse Grupper: de stod alle som levende Støtter foran og omkring Kongen. Og da saa endelig Deputationen blev indladt og røgtede sit Ærinde, idet den henvendte sin Begjæring til Kongen, da maatte det blive uforglemmeligt, hvorledes Denne rejste sig med en imponerende Værdighed og svarede Grækerne,

samt endelig kaldte den unge Prinds frem for Tronen, kyssede ham, udtalte sin kongelige Velsignelse over ham og gav ham sit Kongeord med paa Vejen om, hvorledes han skulde vinde sit Folks Kjærlighed. Hall fortalte, at dette Optrin var saa gribende, at der stod Taarer i Alles Øjne, og at selv Grækerne, der ikke forstod et Ord af det Hele, græd som Børn. Jeg spurgte Hall, om Kongen her kun havde udtalt, hvad hans Ministerium forud havde lagt ham i Munden. Han svarede: „Ja, Kongen fulgte vor Anvisning, indtil han kom til Slutningen og tiltalte Prindsen; da fulgte han sin egen personlige Følelse, og det var den, der gjorde det mægtige Indtryk.“

Men jeg maa slutte min Skildring af Hall. Det har været min Sjæls Trang at sætte ham et personligt Eftermæle i disse Linier. Han sagde en Gang om mig, da det under min første Kirkekamp blev spottende føreholdt mig, at jeg havde talt om „utallige“ danske Præster, der ikke prædikede den lutherske Lære; „thi“, sagde Man, „den danske Kirke har ikke utallige Præster“; —: „Det er dog bogstavelig sandt for Birkedal; thi han har aldrig kunnet tælle; det véd jeg fra vor Skolegang.“ Nu siger jeg: jeg kan heller ikke tælle alle de mange Gange, Hall har glædet mig ved sit Venskab, sin Hjælp og sit trofaste Hjerte. Derfor har jeg her ikke let kunnet rive mig løs fra de kjære Minder om ham. Men hans Kraft blev brudt — hans ranke Skikkelse bøjet, hans klare Tanke omtaaget, og hans Færdighed til at kunne finde det rette Ord for sin Tanke borte; han var næsten bleven blind og kunde ikke mer som i gamle Dage følge med Tidens Strømninger, kunde ikke mer lade sit Lune spille over den Kreds, der samlede sig om ham. Men ét beholdt han, ja fik det, synes jeg, endnu mere skjønt og velsignet op hos sig end nogensinde: det var hans ædle Menneskelighed og hans forunderlige Mildhed og Kjærlighed. Jeg har kjendt dem, hos hvem under samme Sygdom som den, han led af, det mindre Gode, den tilbagetrængte

Forfængelighed, Hovmod, Ærgjerrighed o. s. v. er kommet op i forstærket Grad, naar de da ikke mere kunde sætte Bom for disse Rørelser; — hos Hall har det været anderledes, og usigelig rørende var det at se ham og mødes med ham, den gode Natur havde sejret og brød igjennem, og aldrig har han været kjærligere eller ydmygere og mere fyldt med lyse, varme Minder end under denne hans Svaghed.

Ogsaa med Martin Hammerich, der fik et bekjendt Navn i min Samtid, sad jeg paa Skolebænk. Her i Skolen levede vi sædvanlig paa Kant med hinanden. Thi vi vare saare forskjellige af Art og Natur, og i Dreng- og den første Ynglingsalder er man ikke tilbøjelig til at anerkjende hinanden, naar de modsatte Naturer støde sammen. Han gjorde paa sin sarkastiske Maade Nar af mig og tegnede Karikaturbilleder af mig, og jeg kastede, naar det syntes mig at gaa for vidt, Bøgerne i Hovedet paa ham. Saa skiltes vi efter Udgangen af Skolen fra hinanden i flere Aar og gik hver sine Veje. Han blev en fint dannet Mand, anlagt for Videnskab og med Forstand, paa Kunst og Poesi. Men hans Naturel førte ham nærmest til den Side, hvor den saakaldte højere klassiske Intelligens sad paa Højsædet, og, skjøndt han havde et varmt dansk Hjerte, fik han dog aldrig ret Forstaaelse af den folkelige Dannelse; men han, som sad inde med mer end almindelig klassisk Kundskabsfylde og var tilmed grundig bevandret i Nutidens højere Tanke- liv og Kunstdigtning — han kom stadig til at se med Mistænksomhed, ja endog stundom Foragt paa den menneskelige og folkelige Udvikling, Livs- og Lysmeddelelse og Løftelse af Menigmand, der vandtes paa andre Veje end paa den lærde studerende Bane, og som navnlig fik sit Udtryk i de folkelige Højskoler, der rejste sig trindt i Landet. Han delte den for de Lærde sædvanlige Tro,

at der her for det meste kun gaves Skaller uden Kjerne, en luftig, overfladisk Paavirkning, der snarere skadede end gavnede, fordi den bildte de Unge ind, at de var langt mere, end de kunde svare til. I det Hele var han af den Tanke som de fleste Nationalliberale, at Almuen eller de underste Folkelag nok skulde have en Oplysning, men saaledes, at der sikredes „Intelligensen“ Overtaget, saa at Bondestanden kun skulde være Relief for de Intelligentes Optræden paa Tinge og i Livets Virkelighed. Det var derfor ikke uden Bitterhed, at han saa „den tredie Stand“ ligesom overfløje de andre og selvstændig ville hævde sig en Stemme i Landets Velfærdssager. Men han havde som sagt et varmt Hjerte for Danmark og alt Dansk, for Modersmaalet og Folkets Aandsskatte, og jeg er vis paa, at han havde kunnet ofre Mere end de Fleste for dette sit Fædreland og dets Frelse. Han havde store Evner, navnlig til Virksomhed som Forfatter, og naar han ikke skjenkede os flere og mer omfattende Værker, da havde det vel for en Del sin Grund i, at han i den bedste Del af sin Ungdom og Manddom havde daglig betydeligt Arbejde som Forstander og Lærer i en talrig besøgt lærd Skole (den samme, hvori han og jeg begge havde gaaet), men maaske dog især deri, at han gjorde altfor store Fordringer til Formen i et literært Arbejde. Skjønhedskravet var hos ham næsten overvældende, og han filede saa længe paa hver af sine Bøger for at lade Tanken faa sit mest mulig skjøne Udtryk, sin Form, at det tog altfor meget hans Tid og Kræfter i Beslag. Og det forekommer mig, at denne Formsands, der træder os i Møde i alle hans Arbejder, har berøvet Æmnet noget af den Friskhed og Frihed, som ved en mindre Udpensling vilde være bleven bevaret. Han lignede som Forfatter en af vore meget begavede Kunstnere, Vermehren, der ogsaa altfor meget lader sig fange af Detaillen. Hammerichs første Skrift „Ragnaroksmysten“ synes mig den fortrinligste af hans Bøger; da var endnu ikke Kravet paa den fuldendte Form blevet saa herskende hos ham, og

skjøndt jeg ikke er enig med ham i Resultatet af hans Bearbejdelse af denne storslaaede Myte, saa er der dog heri ikke blot en Grundighed, men ogsaa en Tankerigdom, som tager En med. Hans Oversættelse af det indiske Digt „Sakuntala“ er mesterlig, og hans Bog om Thorvaldsen af stor Interesse, skjøndt han, som her vilde føre Menigmand ind til Forstaaelsen af denne Mesters Kunstværker, vistnok ikke tilfulde naar dette Maal, som det kunde ønskes, maaske mest just paa Grund af den klassiske Form.

Han hørte til det første Hold af Skandinaver og arbejdede paa sin Maade ihærdigt paa Nordens Sammenlutning til et Hele overfor Udlandet, og for at de tre nordiske Riger mer og mer kunde komme til at leve et fælles Aandsliv. Men just fordi han aldrig kom til i sin Tanke og Virksomhed at tage Folket i det Hele med, men som de Andre blev staaende ved det Akademiske — dansk-norsk-svensk Fællesskab — derfor kunde denne Bestræbelse, skjøndt god som en Begyndelse, ikke slaa igjennem og blive en Magt, der havde Kræfter at sætte ind paa et aandeligt og materielt Værn for Nordens Selvstændighed, Ære og Frihed.

Vort nærmere Venskabsforhold efter den aarlange Skilsmisse blev foranlediget gjennem Familien paa Iselingen, Aagaards, som jeg før har nævnet. Derhen havde jeg fundet Vej i Ungdomsdagene; thi Familiens Søn, Georg Aagaard, var bleven en af mine kjæreste Venner. Senere kom H. ogsaa i Forbindelse med denne Slægt, og jeg saa ham da dêr eller hos Brøndsted, som var Assessor Aagaards Svoger, og som samlede en Kreds af Gamle og Unge hver Torsdag Aften i sit Hjem, dengang paa Vestergade. Dêr saas vi og nærmede os mere til hinanden. Det blev dog først til et varmere Forhold, da han hjemførte en af Døtrene fra Iselingen, Anna Mathea Aagaard, som sin Hustru, efter at han var bleven Bestyrer af Borgerdydskolen paa Kristianshavn. Hans Hus var anlagt efter en god Aands og en smagfuld Skjønheds

Maalestok. Man var der altid vis paa at finde Tankeindhold i Samtalen, og Husets Frue bragte en Ynde og Hjertevarme med som sit rige Bidrag til at gjøre Hjemmet usigelig hyggeligt og velgjørende for alle Besøgere. Der var fuldt op af Kunstgjenstande, udmærkede Malerier og Buster, saaledes af Kingo, Brorson o. A., et Billede af Ewald paa Sygelejet under Arendsøes Besøg o. s. v. Men særlig var der et Værelse, hvorind man aldrig traadte uden at faa en Følelse af, at man her stod overfor noget af det Skjønneste, ja, mer end dette, Noget af det Evige og Hellige: det var en udmærket Gjengivelse af Rafaels Madonna i Dresden, som Hammerich havde forskaffet sig ved at lade sin Ven, Maleren Roed, rejse derned, for at male Billedet i samme Størrelse som Originalen. Det var umuligt i dette Værelse for Alle at tale et urent eller løst Ord, ja vel næsten at tænke en slem Tanke. Det var som et Huskapel, og jeg var ubemærket Vidne til, at Fru Hammerich, naar hun om Morgenen første Gang traadte ind i denne Stue, stod stille foran det med foldede Hænder og vistnok der gjorde sin Morgenbøn. Dette Billede fik en endnu skjønnere Plads paa Iselingen, da Hammerich i de sidste Aar af sit Liv som Ejer af denne Herregaard opslog sin Bolig der. Hos denne Familie traf Man sammen med mange forskellige Mennesker, Kunstnere (Roed, Konstantin Hansen o. Fl.), Digtere (Bj. Bjørnson, Molbech, Richardt o. Fl.), Videnskabsmænd (Martensen, E. Holm, Broderen Hammerich o. Fl.), Rigsdagsmænd o. A. Norske og Svenske saas hyppigt i dette Hus. Hvad mit personlige Forhold til H. angaar, da blev det inderligere med Aarene. Og jeg skal aldrig glemme den varme og bløde (Blødhed hørte ham ellers ikke naturligt til) Deltagelse og Kjærlighed, han viste mig, da jeg blev afskediget fra mit Embede 1865, og Fremtiden laa dunkel for mig. En Broder kunde ikke have vist sig mere øm og omsigtsfuld.

Naturligvis var vi uenige om Mangt og Meget. Han var en oprigtig Kristen, men Samfunds- og Menigheds-

trang havde han dog nok egentlig ikke. I Kjøbenhavn blev P. Fenger hans Præst; han gik hver Søndag i Kirke med sin Hustru, og at det var Alvor hermed, derom vidner det, at han lige fra Kirken gik med hende en lang Tur ud af Byen for at lade den opbyggelige Stemning fæstne sig og ikke straks efter hjemme at være udsat for Besøg og derved for Udviskningen af Gudstjenestens Indtryk. Hans Kristendom var dog nok af den Mynsterske Farve og fandt sin Tilfredsstillelse kun i den skjulte Inderlighed; thi han saa med Mistillid, ja Misbilligelse paa Troens Udslag i aabenbar Bekjendelse og Sammenslutning til et udvortes Fællesskab. Jeg havde en Gang en Samtale med ham, under hvilken han kom med den sære Paastand, at en Menighedspræst just skulde søge at holde nede, ikke blot virkelig usund Opbrusning, men ogsaa al opdukkende Bevægelse i Retning af at lade Kristenlivet udfolde sig til et Samfundsliv. Han var bange for, at det Inderligste skulde blive for aabenbart. Ellers havde vi, trods mange Forenings-, ikke faa Modsætningspunkter, navnlig forskellige Svar paa Nutidsspørgsmaal. Især var der to Gjenstande for livlig og stundom heftig Forhandling mellem os. Den ene er allerede berørt: Synet paa og Bedømmelsen af den folkelige Livsoplysning, der navnlig meddeltes paa vore Højskoler; den anden, som dog staar i nær Forbindelse med denne, var om den klassiske Dannelse paa vore lærde Skoler og ved Universitetet. Uden her at tale om, hvorvidt Drengalderen skulde være den passende og naturlige Alder til at begynde et videnskabeligt Studium, var vi i høj Grad uenige om, hvilket Grundlag fra først af en virkelig klassisk Dannelse skulde bygges paa, idet han blev ved at paastaa, at den latinske Litteratur og det romerske Aandsliv skulde blive ved at være dette Grundlag, medens jeg forfægtede, at det skulde og maatte være de græske Bogskatte og det græske Aandsliv, der i Pagt med Nordens skulde afgive dette Grundlag. Han indrømmede vel — og det kunde ikke være anderledes for en Mand med Aand som han — at

Hellas med dets Skjalde, Kunstnere, Historikere og Tænkere langt overstraaede, hvad der af Saadant og Saadanne fandtes i Rom; han kaldte som sagt det Romerske „Maaneskin“, laant fra den græske „Sol“; men mente dog, som endnu de fleste lærde Skolemænd, at der kunde ikke være Tale om at lægge det sidste til Grund for Dannelsen, fordi det var for svært at komme grundigt ind deri, og han havde desuden langt fra det Syn paa det latinske Væsen, som jeg, der mente, at der var slet intet Aands Udbytte at hente fra Roms Forfattere, Digtere og saakaldte Filosofer, men derimod Pest og Gift, urene Forestillinger og Billeder. Jeg mente tillige, at naar man slog en tyk Streg over det skrækkelige Pindehuggeri med Grammatik og Stilvæsen, saa vilde der nok blive baade Tid og Kraft til at føre de Unge ind i den græske Skjønheds- og Tankeverden, under Forudsætning af, at Latinens mange Timer blev anvendte til Græsken, og der begyndtes paa Undervisningen heri paa et senere Tidspunkt, end det nu sker. Under disse stadige Kampe med mig kunde han blive meget heftig og komme med voldsomme Udfald mod disse grundtvigske Synsmaader, der efter hans Mening vilde undergrave den højere Dannelse og Oplysning i Folket, saa at jeg en Gang imellem maatte minde ham om at kjæmpe ridderligt og uden Bitterhed. Han var da ogsaa straks igjen den gode, gamle Ven, der siden søgte paa enhver Maade at udslette det Haarde i sine Ytringer. Han kunde da sige: „Lad os nu ryge en Fredspibe,“ og en Gang opsatte vi følgende Fredsbetingelser:

Jeg: „Martin Hammerich indrømmer, at jeg er aldeles vild paa Karreten, og tilstaar, at Birkedal har fuldkommen Ret.“

Han: „Vilhelm Birkedal indrømmer, at han har aldeles intet Begreb om klassisk Dannelse, og at Hammerich forstaar den Sag bedre end han.“

Det var til stor Moro for Husets kvindelige Medlemmer, naar Sagen kom til dette Punkt.

Man vil heraf se, at H. ikke var „Grundtvigianer“. Han havde i mange Stykker stor Respekt for Grundtvig, og der er i hans eget Forfatterskab ikke faa Træk, som vidner om, at han, tidt uden at vide det, har øst af Gr.s Kildevæld, ligesom det ogsaa var kjendeligt, at han, naar han samtalede med Gr., havde en Følelse af dennes Overlegenhed, thi det var med en vis ydmyg Tilbageholdenhed, at han da fremførte sin egen Betragtning i Modsætning til Gr. Men hans hele aandelige Ejendommelighed var af den Art, at han ikke kunde følge denne Høvding, men i mange Stykker maatte gaa en modsat Vej.

Han gik pludselig bort, endnu, som det syntes, i sin fulde Kraft. Han døde mildt og stille med Kjærligheds-Blik og Ord til Hustru og Børn, og jeg mindes ham som En af dem, der trods al Forskjellighed har givet mig ikke faa gode Tanker og Bidrag til at lysne mit Liv.

Broderen, Fr. Hammerich, kom jeg først i Forbindelse med, da baade han og jeg var blevne Præster i Jylland. Han var udgaaet fra samme Skole som jeg, men blev 3 Aar før Student, saa vi havde ikke været i Klasse sammen. Vi saas vel i Studentertiden jævnlig, navnlig paa Sibberns Forelæsninger over Religionsfilosofi; men vi talte vist aldrig sammen i disse Aar. Men i Starup ved Kolding, hvor han var Præst, besøgte jeg ham nogle Gange, og vi blev fra nu af hjertelig forenede og delte saare Meget med hinanden. Vort Venskab fik mere og mere Fylde, alt som Tiden gik, og paa hans Dødsleje rakte vi for sidste Gang hinanden Haand og sagde hinanden Farvel med fuld og glædelig Bevidsthed om Fællesskabet i Jesu Navn.

Han var vistnok ikke fuldt saa begavet som Broderen, men havde dog maaske flere Interesser end han. Der var en stærk historisk Drift hos ham i Forbund med en poetisk Skuen, der gav de historiske Skikkelser Farve og Lysning, en varm kristelig Tro med dybe Evighedslængsler, en Trang til at søge ind til Nordfolkets oprindeligste Kildespring i dets Gudelære og til at grunde

derover, hvilken Trang naturligvis var udsprunget af den inderligste Kjærlighed til Fædrelandet og en Attraa efter at finde i Nordens Anelser og Drømme, hvad han dunkelt følte røre sig i sit eget Indre — alt Dette var denne i Sandhed romantiske Personligheds Særkjende. Thi han var Romantiker af det reneste Vand, som Man kan være det i Nutiden, og Romantikens Mærke: bestandig at ane og drømme noget Skjult bagved det Synlige og Udtalte baade i Natur, Historie og Digtning, denne Blanding af det Mangfoldige, hvor det Ene kalder Glimt frem af det Andet — det prægede i Grunden Alting hos ham. — Men, var Broderen, Martin, en Mand, der skyede offentlig Strid og holdt sig inde, saa var Frederik H. altid slagfærdig og rede til at gaa ud og aflægge Vidnesbyrd om, hvad der var ham sandt og kjært. Som Præst i Jylland kastede han straks sin Handske til alt Vane- og Dødbidervæsen, der saa frodig bredte sig i sin Selvvelbehagelighed, og talte til Folket om, at „de flokkedes ved Alterbordet som Svin omkring Truget.“ Som kirkelig Frihedsmand var han ikke bange for at træde i Skranken mod Biskop Mynster og blev noget uvillig over, at jeg ved en bestemt Lejlighed ikke vilde gaa med ham i Kampen mod denne Kirkens Stormand, fordi Anledningen ikke syntes mig at være tvingende. Da han var bleven Professor, tog han ikke i Betænkning at skille sig fra sine Kolleger i Spørgsmaal angaaende Teologi og Kirke, ja havde Frimodighed til ved Grundtvigs Jubilæum at foreslaa Fakultetet at udnævne Gr. til Doktor i Teologien, hvorved han kastede en Brand ind i denne fjendtlige Lejr.

Skjøndt selv „Grundtvigianer“, kunde han i Grundtvigs Nærværelse og midt i den grundtvigske Kreds staa frem og ligefrem udtale sig stik imod, hvad der var Høvdingens bestemte Mening — og det hørte der ikke saa lidet til. Jeg var langt fra enig med ham i Alt, hvad han saaledes forfegtede, men altid saa jeg i ham den højsindede Riddersmand, der vilde være sig selv tro og kastede alle Tvangslænker fra sig. I det sidste Aarti af

sit Liv stod han som en ærlig og ihærdig Bekjæmper af sit eget, det grundtvigske Partis politiske Færd og Kampmaade, hvori han saa store og farlige Udskejelser. Hvor Mange af os, der har set det samme, har gjort det? Derfor stod han i de mange Aar forholdsvis ensom midt i Kredsen, og Mange i denne saa paa ham som paa en halvt Frafalden, der ikke kunde følge Gr. og „Partiet“ i Tykt og Tyndt, som Man krævede for at erkjende En som Fuldblods. Han blev udhyset paa Odense Vennemøde, da han udslyngede sit strenge, men sande Ord om B. Bjørnson og om den grundtvigske Kreds's falske Alliance som en Pagt mellem Aand og Kjød. Jeg kunde ikke andet end beundre hans Mandighed og Mod, skjøndt jeg ikke billigede, at han kastede denne Brandfakkel ind i et Vennemøde. Jeg foreslog ham altid at lade Vennemøderne beholde deres Karakter som saadanne, men derimod at udstede et Opraab til et Kampmøde, hvor de to forskjellige Retninger i Kredsen kunde bestaa en Holmgang med hinanden, der skulde afgjøre, om vi herefter kunde og skulde dække over de skrigende Modsætninger, eller aabenbart skilles ad og danne to Lejre, der i et bestemt Livsspørgsmaal ikke vilde gaa sammen, eller endelig om vi ikke dêr kunde „slaa os“ sammen og blive enige i Sagen: Gudslivet og det ædle Folkeliv paa den ene Side contra Verdenslivet og det udanske Demokratiske paa den anden Side. Men dette mit Forslag vilde ikke slaa igjennem, og Hammerich følte det som en Samvittighedssag at lade Kampluren lyde ind i Trosbrødrenes Rækker.

Han var ogsaa forskjellig fra Broderen i en anden Henseende. Martin H. havde, som vi har set, en Sky for at træde frem med sine Tanker paa Prent, før Emnets Form var slebet ud i sine fineste Enkeltheder, og han kom derfor aldrig til at blive en frugtbar Forfatter. Frederik H. derimod havde en uudslukkelig Trang til ikke blot at fordybe sig i sine videnskabelige Studier, men til at udtale sig i større eller mindre Værker om, hvad der

havde fyldt ham selv med Glæde og Lys. Derfor blev han en Skribent, der lod den ene Bog udgaa efter den anden. Men deraf fulgte, at han ikke i lige Grad kunde være omhyggelig for Formen, skjøndt han skrev et godt Sprog, ja, maaske mer end tidt ønskeligt, lod sit poetiske Syn kaste altfor stærke Strejflys over det historiske Stof. Men saa blev heller ikke hans videnskabelige Verker jævnt kjedelige — der var Sving og Farve i Fremstillingen, skjøndt ogsaa stundom noget Pretentiøst. Hans Kirkehistorie er, trods de Mangler, den kan lide af, en fornøjelig Bog, og navnlig er hans Evne til at stille de kirkelige Personligheder frem i et skarpt Omrids og i deres Ejendommelighed beundringsværdig og Skildringen fængslende. Hans Foredrag i Talen var derimod saare uheldigt — der var en vis affekteret og opstyltet Tone over disse Foredrag, der ikke kunde tiltale. Af alle hans Frembringelser tykkes mig ingen saa vellykket og gribende som hans Bog om de gotiske og angelsaksiske Oldkvad. Her pulserer helt igjennem den ædle nordiske Aand i sin Pagt med et lyst og stort Syn paa den mandige Kristendom, der skal være vor Folkestammes kristelige Særkjende. Ogsaa hans Gjengivelse af Vølvekvadet røber en inderlig Natursammenhæng imellem Oversætteren og den nordiske Grunddigtning. Jeg minder fremdeles om hans „hellige Birgitte“ og flere andre historiske Monografier, der er belærende og grundige.

Han var en ædel Mand, der med alle sine Svagheder, som han i sit „Levnedsløb“ uforbeholdent, maaske mer end ønskeligt, har bekjendt efter sin Død, dog aldrig tabte af Syne det straalende Forbillede for Menneskelivet og under sin Vandring stadig stræbte at nærme sig det. Han var en levende Kristen af Grundtvigs Skole, der dog altid vilde bevare sin egen Personlighed i Sandhed og derfor aldrig gik længere, end han hjertelig kunde være med, og som derfor maaske i flere Stykker ikke naaede saavidt som Andre af denne Retning. Og han var Dansk med Liv og Sjæl, og den nordiske Grundtone gik igjen-

nem ham, ligesom hans Hjerte dybt delte Fædrelandets Sejre og ydmygende Nederlag. Jeg sad med ham i hans jydsk Præstegaard, dør vekslede vi Ord om mange Ting, især kristelige, og jeg erindrer, at det fornemmelig var Tilstanden efter Døden og det Tilkommende i det Hele, der var Gjenstand for vore Samtaler. Han pegede med dyb Toneklang i sin Røst paa Schellings eller Henrik Steffens' Ord om, at paa Dommedag skulde alle de Toner, der slumre i Jordens Indre, bundne til Malmet i Bjergene, udfries fra deres fængslede Tilstand og klinge ud i Rummet -- det skal da være Skriftens „den sidste Basunes Røst“, som skal kalde de Døde frem af Gravene. Saadant kunde vidunderlig betage ham, og han levede i disse Tanker. Der i hans Egn var jeg ogsaa med ham i gudelege Forsamlinger — thi han var ikke som Andre bange for saadanne Samfunds-rørelser -- og var Vidne til, hvilken stor Virksomhed han havde som Præst, og hvor Man sluttede sig om ham. Jeg var siden hos ham i Kjøbenhavn, da han der var bleven Præst og derefter Professor. Dør saa jeg nok, at hans Gjerning som Ordets Tjener ikke ret slog an, skjøndt han samvittighedsfuldt og med levende Tro forkyndte Evangeliet, og navnlig under Koleraepidemien 1853 udviste en selvopofrende Nidkjærlighed; jeg saa ogsaa, at han som Professor ikke ret var paaskjønnet af de Fleste, skjøndt han med Liv og Lyst gav sig hen til sin Gjerning som Kirkehistoriker. Men altid var han den samme idealt anlagte, ædle Mand og Ven, og saare mange gode Timer har jeg levet med ham i hans Studerekammer paa Nørregade, belærende og oplivende. Jeg sad med ham i Rigsraadet i 2 Halvaar under Danmarks Nattetid, da Skyggerne laa rugende over Folk og Land, og den ene Jobspost afløste den anden. Da saa jeg, hvor hans Hjerte krympede sig, og hvor han kjæmpede for at holde Modet oppe. Endelig sad jeg ved hans Sotteseng, og navnlig dør saa jeg, hvor meget han holdt af mig, idet han gjerne vilde have mig ved sin Side og talte med mig om det, der forestod. Han holdt længe

fast ved Haabet om Liv, selv efter at Lægerne og vi Andre havde opgivet det. Hans Kjære turde eller nænnede ikke at sige ham, at Døden var nær. Da tog jeg Mod til mig og sagde ham det. Saa bøjede han sit Hoved og gav sig sin Frelser i Vold. Men endnu paa sit sidste Leje tænkte han kjærligt paa Vennens Anliggender. Jeg havde just da havt en Søn oppe til teologisk Embedsprøve, som kun havde faaet anden Karakter; det var sidste Gang, Hammerich eksaminerede, og han gik fra Eksamen mærket til Døden. Men et af de sidste Ord, han sagde til mig, var dette: „Hvor gjerne vilde jeg ikke have ønsket Sønnen et lille Laud.“ Den allersidste Stund, jeg var hos ham, da han alt laa som en Døende, befalede jeg ham Gud og hans Naades Ord, idet vi kyssede hinanden og sagde: „Paa Gjensyn!“

Det var sande Ord, Professor P. Madsen, hans Kollega, talte ved hans Kiste i Frue Kirke. De lød omtrent saaledes: „Det er skjønt at se et ungt Menneske glødende for Idealet, men skjønnere er det at se en Olding, der har holdt fast ved sin Ungdoms Forbillede og i sin høje Alderdom kjæmper under dets Banner.“

Han var et levende Vidnesbyrd om, hvad en jævn god og ligelig Begavelse kan bringe det til ved Troskab og ved at lade Aanden befrugte Naturen.

I det sidste Aar, før jeg tog Eksamen artium 1828—29 („Prøve paa at gjøre Kunster“ [Grundtvig]), kom en jydsk Præstesøn, Jørgen Viktor Bloch, ind i Skolens øverste Klasse og blev saaledes vor Skolekammerat. Han var indtil sit fyldte 16de Aar undervist af sin gamle Fader, der var Præst langt ude ved Vesterhavet; han var, skjøndt med mange formelle Mangler i sin Kundskab, dog os alle langt overlegen i Aandsudvikling og Livsindhold. Han havde i sit Barndomshjem gaaet i sin Ensomhed og dannet sig et Idealbillede af et Menneskeliv, vel blandet med meget ungdommeligt Sværmeri, men løftet op over

det sædvanlige Hverdagsvæsen. Han havde derovre i sit 15de Aar skrevet en stor Roman, hvori hans Betragtning af en skjøn Livsvandring var skildret. Helten deri, ved Navn Lynel, var en romantisk bevæget Karakter, i hvem Forfatteren havde malet sig selv og sin Stræben. Dette Heltebillede havde præget sig saa dybt og fast i hans Sind, at det endnu længe efter, at han var kommen ind i de langt fra idealske Skoleforhold, ved hver Lejlighed dukkede op og vinkede ham. Man kan nok tænke sig, at en stakkels Dreng med saadanne Forudsætninger snart blev til Grin for os uvorne og spottelystne Skoledrenge. I sin Godmodighed og Troskyldighed mærkede han først ikke, at Man gjorde Nar af ham, og naar vi sagde til ham ude paa Skolepladsen: „Løb nu, Bloch! derhen,“ saa løb han, og naar vi sagde: „Staa stille,“ saa stod han. Særligt krænkede vi ham ved med knusende Kritik at mønstre hans vesterjydske Dragt, „Kuskekavajen“, den runde Kasket, som vi lignede ved et omvendt uhøvisk Møbel o. s. v. Hans skriftlige Udarbejdelser gav ogsaa mangfoldig Anledning til Grin og Spot; thi han var saa gjennemtrængt af det Ideale, at han gav det Udtryk selv i en dansk Stil, hvis Opgave var af den tørreste Slags, f. Eks. han skulde skrive om Kronologiens Nødvendighed for Historien. Her indblandede han Fraser som saadanne: „O, I Ulykkelige, som jage efter Symptomer“ (han mente „Fantomer“), og: „Jeg stirrer tankeløs ud i Rummet“ (han mente „tankefuld“). Vi skulde gjensidig recensere hinandens Afhandlinger, og Hall fik Blochs at afsige Dommen over. Han begyndte saaledes: „Ligesaa tankeløs, som Bloch stirrer ud i Rummet, stirrer jeg paa denne Stil.“ „Symptomerne“ fik ogsaa deres ondskabsfulde Hip. Endelig blev han fortvivlet, ilede op til sin Farbroder og Formynder, den gamle Viceprovst paa Regensen og Underbibliothekar ved Universitetsbogsamlingen, Bloch, og raabte: „Jeg vil ikke længer være Skoledreng, jeg vil være Lynel.“ Den gamle skikkelige og lærde Mand udbrød: „Herre Gud, jeg troede, jeg kjendte de

fleste bekjendte Mænd i Historien; men Lynel kjender jeg slet ikke.“ Victor Bloch var en romantisk Blomst plantet midt ind mellem realistiske Kjøkkenurter.

Men det varede endda ikke saa lang en Tid, før hans Alvor, Elskværdighed og Dygtighed vandt Kammeraternes Anerkjendelse, og før nogle af os sluttede med ham et ubrødeligt Venskab. Iblandt dem var Hall og jeg. Hvad mig angaar, saa blev han i den største Del af den Tid, som siden er forløben, min bedste og fortroligste Ven, med hvem jeg delte Alt, og med hvem jeg kunde udveksle det Inderste og Dybeste. Hvad hans udvortes Menneske angaar, gik han gennem den før paapegede Skjærsild ved Slutningen af Skoleaaret ud som en forholdsvis elegant ung Fyr i kjøbenhavnske Klæder: „Kuskekavajen“ blev afløst af en smuk sort Dragt, ja endog af en Slængkappe, Kasketten af en fin Hat, og i sin Haand svingede han en med Messingtraade omviklet, skinnende Spadserestok til stor Forargelse for Rektor, Dr. Krarup, naar han stundom mødte denne sin Skolediscipel i denne Skikkelse. Men indvendig blev han den samme: en sværmende Yngling, der mest levede indadvendt og krævede af Livet, hvad det ikke syntes at ville give ham. Naar jeg med et Ord skulde særtægne ham, da vilde jeg sige: han var og blev et Længselsmenneske, der stadig i det Fjerne bag alle Bjerge og Dale søgte „den blaa Blomst,“ søgte et idealt Hjem for sin Sjæls Attraa og sin Tanke. Han var som Den, der higede op mod en Bjergtop, for derfra at faa Syn paa sit Ønskeland, men saa, naar han var kommen derop, øjnede andre Bjerge, der lukkede for Udsigten. Saa stræbte han derhen — men altid det Samme: higende efter Stedet, hvor han kunde slaa sig til Ro, men aldrig findende det. Thi han forstod ikke ret, at det var Evighedslængslen, der drev ham, og at han derfor godt kunde blive, hvor han var, og dêr være lige nær sit Paradis. Stadig længtes han efter nye Forhold i den Tro, at fandt han dem, da vilde Savnet i hans Bryst stilles. Vorherre føjede ham

vidunderlig i mange Ønsker. Som 15aarig Dreng fattede han en dyb Kjærlighed til en ung, men dog i Forhold til ham ældre Pige; han havde endogsaa bejlet til hende dengang, men naturligvis da faaet Afslag. Han sejrede dog tilsidst i denne sin ungdommelige Kjærlighedskamp, da han blev forlovet med hende som Student, og hun blev hans trofaste Hustru i mange Aar. Men foruden dette var Lykken ham gunstig paa en næsten vidunderlig Maade. Han tog teologisk Attestats paa 2¹/₄ Aar med bedste Karakter; han fik samme Aar Embede som Adjunkt i Randers og giftede sig da straks, saa at han blev forlovet, teologisk Kandidat, Embedsmand og Ægtemand paa ét Aar. Men Længslen veg ikke. Efter et Aars Forløb tog han sin Afsked, misfornøjet med sin Stilling, drog til Kjøbenhavn, skrev og forsvarede en akademisk Afhandling og blev Licentiat i Teologien. Men atter utilfreds med at staa ledig paa Torvet, søgte han igjen et Adjunktembede i Horsens og fik det. Men nu følte han en stærk Drift til Præstens Gjerning, og just paa sin 25de Aarsdag — den første Dag, han kunde blive kaldet til Præst — fik han Kaldsbrev som Sognepræst i Borbjerg ved Holstebro. Aaret efter blev han kaldet efter sin gamle Faders Død til sit Barndomshjem, Lønborg, som sin Faders Eftermand i Præsteembedet der, idet den da Kaldsberettigede indstillede ham til denne Befordring. Her havde han en velsignet Virksomhed, var omringet af en talrig Kreds i Menigheden, og der skulde han efter sine Venners Mening være bleven. Men Længsien drev ham andetsteds hen, han søgte, efter flere Aars Ophold i Lønborg, Kjerteminde og Drigstrup Sognekald og fik det. Her var der ogsaa en stor Arbejdsmark, og Bloch udfoldede der i længere Tid en af Gud velsignet Evne til at samle en levende Menighed. Men saa kom Længslen over ham igjen: „Den græsk-danske Mission“ lyste for hans Tanke og Fantasi, og fra denne Stund løsnedes Baandet noget mellem ham og hans Menighed, der ikke kunde følge ham i denne Sag, og som han da bebrejdede,

at den overhørte Helligaandens Kald til den. Han stiftede en liden Forening for denne Mission, men den fik aldrig Trivsel. Dog sammenskjød Man saa mange Penge, at Bloch kunde rejse til Athen, for at gjøre sig bekjendt med de kirkelige Forhold der. Han kom tilbage lige opfyldt af sin Tanke, der mer og mer tog hans Hjerte fangen, saa dette blev ligesom noget delt, skjøndt han dygtig og samvittighedsfuld blev ved at prædike Evangelium i sin Kreds. Men bort, bort til det fjerne Land og den store Gjerning higede hans Sjæl, og han tænkte alvorligt paa at nedlægge sit Embede uden Pension og paa Lykke og Fromme drage ud i den vide Verden. Dette forhindredes dog af daværende Kultusminister Kierkegaard, der fik ham forflyttet til Vig i Ods herred. Men Længslen blev ved at drage; hans Hustru døde, og endelig søgte og fik han sin Afsked og lever nu i Kjøbenhavn, hvor, som jeg tror, en dobbelt Længsel brydes sammen i hans Sjæl: Længslen efter igjen at forkynde Ordet og Længslen efter at komme ud paa den saakaldte græsk-danske Arbejdsmark, hvad han dog nu i sin høje Alder af 77 Aar ikke kan tænke sig muligt.

Allerede Dagen efter Artium sad V. Bloch ved sit Bord fordybet i Studier, mens vi Andre i Maaneder derefter hengav os til det frie Studenterliv, stundom ikke uden Kaadhed; thi Skoledrengen stak endnu i os. Det kunde da være tragi-komisk at se hans Fortvivlelse, naar vi midt paa Formiddagen stormede op til ham paa Østergade, hvor han boede hos sin Broder, og afbrød hans alvorlige Arbejde. Stundom gik det saa vidt, at vi under vore lystige og livlige Bevægelser brækkede et Stoleben eller knækkede en Rude. Jeg glemmer ikke den indædte Bitterhed i Tonen, hvormed Bloch da sagde: „Der ligger den“ — „Der gik den.“ Men foruden det nidkjære Studium var der noget Andet, som i høj Grad kunde optage denne min Ungdomsven. Det var Musik — han tog selv Undervisning i Violinspil. Han sagde tidt, at han hørte henrivende Toner selv igjennem Vognrummelen,

naar han kjørte paa en Vogn, og vilde da ikke gjerne afbrydes ved Tale af de Medrejsende. Operaen paa det kongelige Teater og navnlig de mözartske Stykker drog ham med uimodstaaelig Magt. Især var Don Juan hans Ideal i Tonekunsten. Jeg fulgte ham da, saa ofte jeg havde 3 Mark i Lommen til en Parterrebillet. Til Gjengjæld drog jeg ham med til Øhlenschlägers Tragedier, der var mit Sværmeri. Naar vi da kom fra Skuespillet, gik vi gjerne ind til hans Broder, hvor der stod et Aftensbord dækket. I vor Begejstring over, hvad der var set og hørt i Teatret, kunde vi da sige til Værten, der indbød os til Maaltidet: „Det er umuligt efter en saadan aandelig Nydelse at spise disse kjødelige Ting.“ Men det endte dog stadig med, at vi lod dette „Kjødelige“ smage os godt, og det var just ikke i smaa Portioner, vi tog imod denne legemlige Nydelse.

Viktor Bloch var anlagt mer end almindelig til Tankearbejde. Han havde en skarp logisk Evne og kunde med Skarphed begrunde sine Paastande, ligesom han ogsaa var i Stand til at forstaa og tilegne sig fremmede og dybere Aandsudviklinger selv i spekulativ Retning. Naar nu hertil kom, at han med Drift til at erhverve sig grundig Kundskab (han var lidt af en Bogorm) forbandt et rent og varmt Hjerte, der væmmedes ved alt Smudsig, Plumpt og Raat, — skulde Man synes, at han havde været fortrinlig skikket til at blive en ualmindelig, tankerig og skarpsindig, især teologisk, Forfatter. Og viselig, hvad han offentlig har meddelt paa Prent, vidner ogsaa om disse paapegede Egenskaber. Han har i den kirkelige Debat givet gode Indlæg, logisk ordnede og med klar Udvikling, og i hans faa større Arbejder er der en umiskjendelig Dygtighed. — Der var dog Et, der hindrede ham i at blive, hvad han uden det maaske kunde og vilde være bleven. Saa underlig det lyder, tror jeg dog at kunne sige: det var en eller anden Tanke, der til forskjellige Tider beherskede ham saaledes, at just Tankearbejdet blev ufuldbaarent hos ham for en Del. Han var

ingen Fantasiens Mand i sædvanlig Forstand. Det var i Grunden ikke, hvad man kalder Syner, der tog ham; det var en Tanke, tidt næsten uvilkaarlig kommen, der ikke altid stod i Forbindelse med andre Tanker hos ham, ofte ikke udsprunget af Erfaringens Jordbund, men løsrevet, saa at sige, og vinkende i det Fjerne. For ham som fortrinsvis Tankens Mand maatte det være en Tanke, der betog ham, naar han skulde sværme. Men saa skete det da ogsaa, at hans almindelige Tankeevne stræbte at omgjærde denne næsten fastnaglede Idé hos ham med logisk Begrundelse. Og naar den ham beherskende Tanke i sig undertiden selv var blottet for Virkelighedsbetingelserne, kunde det ikke være Andet, end at han, naar han desuagtet holdt fast paa den, maatte søge at underlægge den en tænkt Virkelighed og saaledes ofte give en uholdbar Begrundelse, der hildede ham selv i sit Svøb, saa at han saâ Vilkaar for Tankens Iværksættelse dêr, hvor der ingen var. Alt maatte han passe til for at skaffe sin Idé Plads, og var der nogen af hans egne forrige Tanker, ihvor grundmurede de endog syntes at have været hos ham, der stred imod den nye Tanke, da maatte de læmpes efter den. Jeg har ovenfor kaldt ham Romantiker, og det er i den Betydning, han er det, hvori Øhlenschläger kalder Lessing saaledes i den Linie: „Hvo har selv lært Dig at gjøre Forstanden romantisk?“ De egentlige Sværmere tænke med Fantasien; han fantaserede med Forstanden. Saaledes gik det med ham, da den græsk-danske Missionstanke greb ham. Da maatte hans gamle grundtvigske Stade for en stor Del faa en Bresche, fordi dette, som det var, ikke vilde passe ind i det Nye, der var blevet hans Kjærlighed. Jeg kommer senere tilbage hertil. Der var tillige en jydsk Sejghed i hans Natur, der blev ved at holde ud, ubekymret ved og ubevæget af alle Indvendinger, og selv om den hele Verden stod imod ham, veg han ikke en Tomme. Saaledes spilles der os ofte et Puds just der, hvor vi har vor Styrke.

Vi vare, saa at sige, uadskillelige i en lang Aar-

række. Thi ikke blot levede vi daglig sammen i Studenteraarene (vi boede en Tid lang sammen), men som Præster i Jylland og siden paa Fyen gik vi Side om Side og fulgtes ad under alle Omskiftelser og Skjebner i Kirke og Folk, idet vi stod Ryg mod Ryg i Kampen for Tro og Liv. Vi vare forskjellige, men just derfor næsten uundværlige for hinanden. Den Ene udfyldte den Andens Mangler. Jeg véd, hvad han i den lange Tid har været for mig til Oplivelse, Glæde, Styrkelse og Lysning i og over det Bedste, der er givet os Mennesker. Og medens jeg skriver Dette, gaar hans kjære Skikkelse forbi mig med tusind rige Minder, og jeg sender ham mit Hjertes inderligste Tak. Han har været min Ven i den dybeste Betydning af Ordet, og ikke blot delte vi som Venner i lang Tid hver en Tanke med hinanden og lukkede op for det Inderste i vort Hjerte for hinanden; men han viste mig sit Venskab og sin Kjærlighed i Villighed til at dele Mer end Dette med mig. Da jeg 1865 blev afskediget fra Ryslinge Præsteembede, var han straks tilrede og tilbød mig at drage med Hustru og Børn til Kjerteminde, bo hos ham med fælles Husholdning og saaledes, at vi kunde hjælpes ad i Præstegjerningen, idet vi som et aandeligt Firma etablerede et Fællesskab, saa at jeg under hans Ansvar kunde blive ved at være Ordets Tjener i den danske Menighed. Jeg maatte af flere Grunde afslaa dette Tilbud, iblandt Andet af den, at det ikke var sagt, at vore respektive Hustruer kunde blive ligesaa glade ved et saadant Fællesskab som Mændene, og det vilde dog ikke være godt, om det skulde volde Forstyrrelse.

Viktor Bloch har en Gang skrevet en lille Bog, som mest af Alt, hvad han har ladet trykke, giver et Billede af ham. Det handler om Ønskeligheden af i Protestantismen at have et Asyl for „Hjemsyge Kristne“, d. e. for Sjæle, der ikke ret kunne finde deres Plads i Mangfoldigheden, fordi deres Hu staar til Evigheden, et Sted, hvor disse Sjæle kunde fordybe sig i sig selv og i Naaden samt i stille indadvendt og opadvendt Tankesyssel, altsaa

et evangelisk Kloster. Man vil forstaa, at Manglen heraf kunde være et Savn for en Mand som ham, der fortrinsvis var et Længselsmenneske. Det var dog ikke saaledes, at han ønskede at være en Eneboer i sin Celle. Jeg spurgte ham engang, om han tænkte paa at være en fra Familielivet løsrevet Mand, hvortil han svarede Nej — han vilde træde derind med sin Hustru og sine, jeg tror, 8 Børn. Det vilde være en mærkelig Klosterbroder. Af hans øvrige Skrifter skal jeg nævne hans „Lærebog i den kristelige Religion“, der er et dygtigt Arbejde, men maaske ikke ret anlagt til at være en Bog for Skolebørn, medens den kan være en fortrinlig Vejledning for Læreren. En lille Bog: „Lønkammeret“ aander hans dybe, inderlige Omgang med Gud og Kristus i Helligaandens Samfund. Af hans andre udgivne Skrifter skal ikke lades uomtalt hans Bog om Servet. Den blev skrevet ogsaa med det Formaal at forsvares som en Disputats for den teologiske Doktorgrad ved Universitetets 400-Aars Fest 1879. Den blev ikke antaget af Fakultetet, efter min Mening med stor Uret. Thi den var en grundig og videnskabelig Sigtning af den bekjendte, saakaldte Martyrs Liv og Lære, en Afhandling, der godt med Ære kunde staa ved Siden af de Doktordisputatser, som i Hobetal ere antagne, ogsaa ved Siden af dem, der skaffede Andre Doktorværdigheden ved den nævnte Lejlighed. Jeg véd, at det krænkede Forfatteren dybt at lide denne Tilsidesættelse. Han har ogsaa leveret en kortere Afhandling om Calixt (Jørgen Callisen), der giver gode Bidrag til Bedømmelsen af denne vor Landsmands særlige teologiske Stilling i Tyskland: et delvis Sidestykke til Grundtvigs Stilling i Nutiden, vel uden dennes Liv, Aand og Syn paa det levende Ord, men som dog er et Fingerpeg paa den almindelige Kirkes Grundvold i Trosbekjendelsen. Desuden har han skrevet mange spredte Artikler i „Dansk Kirketidende“ og andetsteds, og Man maa, selv hvor Man er uenig med ham, altid anerkjende hans ærlige Stræben, hans dygtige Begrundelse og hans

varme, ædle Tone, ogsaa da naar han maa træde i Mod-sætning til Andres Meninger. Man har fra det lærde, teologiske Lavg kaldt ham „den vilde Teolog“ fra Heden, fordi han ikke altid føjede sig i de en Gang for alle tilvante Former for det saakaldte Videnskabelige; men der er hos ham ofte mere Friskhed og Sving end i mange andre skolerette Udtalelser.

Som før sagt, var og er det Tanken selv, der — underligt nok — stundom lægger Hindringer i Vejen for hans ellers medfødte klare Tankeliv. Naar en Hjertetanke griber ham, da gjør han som sagt ofte en Vending, der bevirker, at en gammel, grundmuret Tankegang hos ham maa omformes og, om ikke ganske slippes, dog blive uklar for at skaffe Plads for det Nye, der har betaget ham, og saa mærker han ikke selv, at den forrige Klarhed bliver afløst af det mindre Klare, ja, at der kommer en delvis Blanding i hans gamle Grundsyn. Det er saaledes sket med ham, da Synet paa „en græsk-dansk Mission“ slog ned hos ham i Forbindelse med Synet paa den hele, store afsluttende Missionsgjerning af den samlede Kristenhed. Alt dette forekom ham som nærforestaaende; thi han saa i en Kikkert med Forstørrelsesglas, der drog det Fjerne nær til. Han oversaa her, at Betingelserne for en saadan Mission endnu slet ikke var tilstede; men han ønskede inderlig, at det skulde være saaledes, og saa lod han Forstanden fantasere en sandsynlig Mulighed frem: Unionen mellem de forskjellige Kirkeafdelinger skulde være nær eller dog Begyndelsen dertil, skjøndt vi Andre saa de uoverstigelige Hindringer, der navnlig i vore Dage taarner sig op baade i Katolicisme og Protestantisme. Fordringen paa, at alle de forskjellige saakaldte „Kirker“ skulde enes om, med Forbigaaelse af deres Særegne, i Missionsgjerningen at række hverandre Haand over Daaben i den apostolske „Tro“, en Fordring, vi Andre anser det for umuligt at faa almindelig anerkjendt, den mente han nok vilde kunne vinde Imødekommen i vore Dage. Og saa — for at hans Yndlingstanke om

Arbejdet i Forening med Grækerne for Kristendommens Plantelse hos Muhamedanerne skulde kunne blive en Virkelighed, — maatte det Græsk-Katolske antages at være med i Kristendomsstrømningen; thi var det ikke det, stod det udenfor den almindelige Kirkes Omraade, kunde der jo ikke tænkes noget Samarbejde til Evangeliets Udbredelse, — ja, saa maatte Grækernes Tro og Daab anerkjendes som noget nær lige saa gyldige som vor, og det, at Man der har forandret Trosordet, som han hidtil havde set paa som vi Andre og betragtet som Herrens eget Mundsord til Menigheden, maatte da ikke have standset Livskildens, Daabsordets gjenfødende Kraft. Men deraf fulgte da tillige, at dette Ord, Trosordet, ikke kunde være et Ord, der har ledsaget Daaben fra første Færd, men et Ord, der har arbejdet sig op gennem Tiderne, altsaa heller ikke et Ord i Herrens Mund — altsammen, for at Grækernes Daabspagt kunde komme til at staa næsten paa samme Linie som vor apostoliske Tro. Saa tog han Skriften til Hjælp, for at bevise, at, havde Daabspagten fulgt Menigheden fra hin første Pinsedag, saa maatte det ny Testaments Bøger ganske anderledes have givet denne Paa-stand Vidnesbyrd; han gik da her ganske i Skrifteologiens Fodspor og lod Skriften være Dommer og Prøvesten for „Ordet“. Men trods dette bliver han dog ved i god Tro at hævde Urokkeligheden og Uforanderligheden af denne Trosgrundvold, ja som Aandens Livsmeddelse, og ser ikke, at den kan ikke være det, naar Ordet tages ud af Herrens Mund, og der efter hans Antagelse er gaaet en længere Tid hen, før den blev den Grundvold, han paa-staar, at den er. Og hvorfor? Atter fordi hans Hjertes Tanke kan ikke slippe, hvad der staar en anden Hjertetanke imod. Paa den ene Side slipper han Grundtvigs grundmurede Syn for Grækernes Skyld, paa den anden Side holder han fast paa dette Syn (skjøndt det jo synes forladt af ham) for det gamle kristne Samfunds Skyld herhjemme. Men der er ogsaa en anden Hage ved hans

græsk-danske Missionsbetragtning. Det var nærmest Herrens Ord i det sjette Brev til Menigheden i Filadelfia i Johannes's Aabenbaring, der vakte denne Tanke hos ham. Efter Grundtvigs Syn er dette Brev profetisk og betegner den nordiske Menighed i dens Ejendommelighed. De Ord i Brevet, der slog ned hos min Ven og affødte hans Plan med Hensyn til Missionen, lyder saaledes: „Se, jeg lader komme nogle af Satans Synagoge, som sige sig selv at være Jøder og er det ikke, men lyve (Muhamedanerne, Ismaels Folk). Se, jeg vil gjøre, at de skulle komme og tilbede for dine Fødder og kjende, at jeg har elsket Dig (Aab. 3).“ Heraf sluttede han som saa: de falske Jøder, Muhamedanerne, skulle omvendes til Kristendommen af den nordiske Kirke, og vi heroppe skulle derfor tage fat paa denne Gjerning i Forening med Grækerne, der nødvendig maa være Gjennemgangsleddet, da de høre den orientalske Folkekreds til og alt i Aarhundreder staa i Berøring med disse uægte Jøder. Forgjæves indvendte jeg, at, ihvorvel jeg delte hans Syn paa hint Brev og paa, hvem de falske Jøder var, saa maatte vi dog som ædruelige Herrens Tjenere vogte os for at stille os saaledes til det profetiske Ord i det Hele, at vi paa Forhaand gjorde den Slutning: saaledes, paa den Maade skal Profetien opfyldes, og vi erklære os rede til at hjælpe Vorherre, at den bliver opfyldt. Naar Apostlen Peder i sit andet Brev (Kap. 1) skriver: „Aldrig er nogen Profeti fremført af menneskelig Vilje,“ da er det formentlig ogsaa apostolisk Tankegang, at ingen Profeti iværksættes af menneskelig Vilje; hvorimod det vistnok er i den rette Orden, ikke at vi sidde i vort Studerekammer og forud udtænke: saaledes skal og maa Tingen ske, og saa melder os til Tjeneste for en saaledes af os udtænkt Plan, men at Spaadommen opfyldes trods alle vore Tanker paa en Maade, som Ingen af os har kunnet ane, saa vi med Undren maa sige: „var det saaledes, det skulde ske! dine Tanker, Herre! gaar dog altid oven over vore Tanker.“

Men det var forgjæves; det skulde nu være saaledes,

og det var næsten rørende at se, hvorledes denne min kjære Ven søgte og fandt mange Tegn paa, at hans Tanke nærmede sig sin Opfyldelse, hvor vi Andre ikke kunde se dem. Saaledes mindes jeg det underlig alvorsglade Blik, hvormed han en Gang 1863 i en Præstesamling traadte ind iblandt os og med sin bevægede Stemme sagde: „Den danske Prinds er bleven Konge i Grækenland.“ Ogsaa dette tog han som et glædeligt Varsel for Nærmelsen af den dansk-græske Missionstankes Virkeliggjørelse. Siden har han ganske vist forladt Aab. 3 som Grundlag for sin Missionstanke, ja, han har helt underkjendt Joh. Aabenbaring som et apostolisk Skrift; men endnu fastholder han sin almindelige Missionstanke.

I Forbindelse med denne hans „kjære, stadige Tanke“ om en Fælles-Mission blandt Hedningerne staar ogsaa dette, at han med anderledes Tillidsfuldhed end de Fleste af os Andre ser paa „den evangeliske Alliance“ og kan vente sig noget af den, skjøndt det forekommer os, at et Samfund og Samarbejde med alle saakaldte evangeliske Partier af saare forskjellig Art og uden at lægge samme Grundvold for Kristendomsforkyndelsen, vil blive en Umulighed.

Hans Sejghed og ihærdige Stræben efter saa at sige at kile sin Betragtning af Kirketiden som en Pinsetid og dens paastaaede Opgave ind i Samfundet var saa overvældende, at den skaffede sig Udslag i alle hans offentlige Udtalelser, der stadig indskærpede paa rette og urette Sted, at Menigheden var kommen til eller nærmede sig sin Pinsetid, hvori den skulde afslutte Missionen. Han ændrede ikke, at denne idelige Tale om Pinse, Pinseklokken, der stedse kom igjen, havde sin komiske Side, der ikke undgik Samtidens snart godmodige, snart ondskabsfulde Smil.

Viktor Bloch blev som Præst i Fyen en Gang valgt til Landstingsmand. I denne Stilling gjorde han Fyldest med Samvittighedsfuldhed og Dygtighed. Han var ogsaa bleven Provst i Jylland; men hans Biskop kaarede ham

vist til dette Embede i et ubetænksomt Øjeblik og fortrød det nok snart, da det aabenbaredes, at denne Provst efter hans Mening nærrede kætterske Anskuelse om Forholdet mellem den saakaldte lutherske og den hellige almindelige Kirke. Bispem udsendte endogsaa et Hyrdebrev i Stiftet, for at advare imod Provstens Udtalelser. Baandet løstes dog snart, da Bloch blev befordret andetsteds hen.

Han har gjort en god og velsignet Gjerning i sin Herres Navn, fornemmelig i Lønborg og Kjertemind, og der er saare mange Sjæle, bortkaldte eller endnu levende, som gjemmer hans Navn i et taknemligt Hjerte. Hvad mig angaar, da staar hans Skikkelse for mig omstraalt af de dyrebareste, rige Minders Glands. Der kom jo den Tid, da vi ikke mere fulgtes saaledes helt jævnsides hinanden i alle Ting som i de første skjønne Ungdoms- og Manddomsdage, paa Grund af at han i sin græsk-danske Begejstring ikke fuldt ud indtog det gamle Stade paa „Trosordets“ uforanderlige Klippegrund, men vilde give Plads ogsaa for Forvandskningen af dette Ord, uagtet han selv aldrig veg et „Haarsbred, nogen Stund“ derfra — og jeg kunde ikke følge ham paa disse Veje. Det var en tilsyneladende lille Vending, men ogsaa en saadan kan have sin Mislighed. Her blev der et Mellemværende mellem os, ikke i Troen, men i Anskuelsen, og denne forskjellige Anskuelse kan dog stundom hindre det fulde jævnsides Følgeskab. Det er som paa en Jernbanestation — et lille Tryk af Banevogteren kan gjøre, at Togene gaar ind paa forskjellige Spor. De kan i nogen Tid gaa tæt ved Siden af hinanden; men lidt efter lidt udvides Afstanden. Eller som med to Skibe, der længe følges ad — en lille Drejning af Roret fjerner dem efterhaanden. Ja, Gud ske Lov! Endemaålet er det samme — til den sidste store Station, den sidste sikre Evighedshavn; men herved vil dog Gjerningen og Virksomheden i Fællesskab lide mer eller mindre Afbræk, og Synet paa Virkeligheden, og hvad den kræver af os, bliver forskjelligt. Det har fyldt mig med dyb Smerte,

at dette skete, skjøndt Hjerteforholdet aldrig blev et andet end det varme Kjærlighedsforhold. Jeg opholdt mig for et Par Aar siden i den Egn af Jyllands Vestkyst, som var Skuepladsen for hans og min første Manddomsgjerning. Der saa jeg hver Dag Lønborg Kirketaarn titté frem bag Bakken, og de mange, mange Minder om vort Samliv der i Præstegaarden ved denne Kirke og i den mylrede frem for mig og stemte min Sjæl til Vemodsglæde — Vemod over det Forsvundne, Glæde over den Velsignelse, Vorherre dør og da lod mig times. Men selv det Stik, der da stundom gik igjennem mit Hjerte ved Tanken om, at der dog var kommet Noget i vor forskjellige Udvikling, der stod imellem os, var mig en Maalestok for, hvor dyrebar Vennen var og er mig; thi saadanne Stik føles kun da, naar Sjæl har sluttet Pagt med Sjæl i den bedste Kjærlighed, Vorherres Jesu Kristi Kjærlighed, og den taaler ikke den mindste Braad uden at ømme sig.

Idet jeg nu slutter min Omtale af denne min Ven, vil jeg helt afskrive det Vers af Øhlenschlägers Digt om Lessing, hvortil jeg før kortelig har peget:

Modige, herlige Kjæmpe! i Sværmen gigantisk,
i Dæmringen klar!
hvo har selv lært Dig at gjøre Forstanden romantisk?
Svar mig, o svar!

Viktor Bloch var i ingen Henseende gigantisk; men hos ham var Forstanden bleven romantisk, en Romantik med dens Dybde og dens Mangler.

Jeg gaar nu over fra Skildringen af mine Skolekammerater, der kom til at indtage en mer eller mindre fremtrædende offentlig Stilling, til at give en Tegning af Adskillige af de Venner, jeg fandt i Studenteraarene, og hvis Navne siden fik en Plads i Nutidshistorien. Iblandt dem maa jeg først nævne

Ditlev Gotthardt Monrad.

Han var en Søn af en Embedsmand i Norge, blev som fattig Dreng anbragt hos en jævn Borgermand i Præstø, for at gaa en eller anden Handelsvej. Her blev han opdaget af Præsten Sætoft, der drog ham frem og fik ham sat i Vordingborg Latinskole, hvor Adjunkt Westengaard fattede Kjærlighed til ham og antog ham som sin Plejesøn, tog ham med sig, da han (W.) blev Præst, og selv dimitterede ham til Kjøbenhavns Højskole i Aaret 1830. Han bestod Artium glimrende, ligesom enhver af de følgende Eksaminer, han underkastede sig. En af hans og mine Venner, Dorph, bragte ham ind i den lille Kreds af jævnaldrende Studenter, jeg før har talt om, og han var fra nu af min stadige Omgangsfælle i Ungdomsaarene, indtil vi udvortes skiltes ad, da jeg blev Kateket i Ringkjøbing, mens han blev tilbage og siden gjorde en Udenlandsrejse paa offentlig Bekostning.

✕ Og naar jeg nu skal tale om Oplevelser og Erfaringer under mit Samfund med Monrad, da maa jeg først fremhæve, at han langt overgik alle os Andre i Aandsbegavelse, og at der hos ham var Tanke- og Livsrørelser af forskjellig Art, som gav hans Ungdom en mærkelig Fylde og Indhold trods al Uklarhed, der jo var naturlig for en Yngling paa 20 Aar. Han kom til Kjøbenhavn, stærkt paavirket i levende kristelig Retning, vistnok som Følge af hans Samliv med den elskelige Westengaard, og mens hans Aand kunde stige højt, svulmede hans Hjerte og krævede Dybde og Varme. Der var en mærkelig Gjæring hos ham, og han kunde ikke komme til Forligelse med den i mange Maader fattige og lavtkrybende Tid, som han forefandt i Hovedstaden. Der stod et straalende Ideal af Menneskelivet for hans Syn, og han kunde længe ikke give Tid for at naa det, men vilde springe alle Mellemlid over. Først og fremmest pinte det ham, at han stadig stødte paa denne sejge og vingskudte Kristendomsopfattelse i Tiden — der var intet Sving, ingen Løftelse,

Alt syntes som Graaspurvekvidder, hvor han krævede Lærke- og Nattergalesang. Saa gik der stundom stærke Dønninger gennem hans Sjæl. Han kunde komme op til mig næsten aldeles opløst i Taarer og udbryde: „Jeg holder ikke dette Graat i Graat ud — jeg gaar til Grunde; jeg vil drage bort, jeg vil gaa som Missionær til Grønland; der er dog Noget at sætte sit Liv ind paa.“ Men ved Siden af disse aandelige Rørelser gik der stærke Elskovsstrømninger gennem ham, og han var saare fængelig overfor kvindelig Skjønhed og Ynde, naar den var forbundet med Sjælsadel og Aand, og han førte i alle Maader et sædeligt og rent Liv. Jeg tror, at det var denne Blanding af kristelig Begejstring paa den ene Side og Kjærlighedslængsler paa den anden, der en Tid lang bragte ham til at forsøge sig som Digter i en idealsk Verden; han søgte et Udløb for de stærke Gjæringskræfter, og da han baade havde Fantasi og Hjerte, var der ofte en Kraft, en Varme og ikke sjeldent en Billedpragt i hans poetiske Skildringer, der i det mindste rev os, hans unge Venner, med, ligesom der ogsaa var et dybt Blik for det Psykologiske og for Karakterudviklingen, som var usædvanligt for saa ungt et Menneske som han. Han oplæste i vor Kreds mange Digte, dels lyriske, navnlig erotiske, dels to store Tragedier: „Jefta og hans Datter“ og „Kong Savl“, der for os stod som mærkelige forjættelsesfulde Fremtoninger paa Poesiens Himmel. Han båd mig da en Gang om at gaa til Øhlenschläger med det sidstnævnte Sørgespil, for at æske Dennes Mening om hans Digterkald. Det var det, der bragte mig i aarelang Forbindelse med Nordens Digterkonge, og derfor kan jeg aldrig nok fuld- takke ogsaa Monrad som ufrivilligt Redskab til den for mig uvurderlige Rigdom, som derved blev mig til Del. Ø. dømte da saaledes: „Forfatteren er en højtbegavet ung Mand med en poetisk Aare; men han er neppe Digter. Der er skønne Ting i dette Værk, men som Helhed er det forfejlet.“ Saaledes omtrent. Iblandt de skønne Ting, Ø. udhævede, mindes jeg en Scene i „Kong

Savl“, hvori denne ulykkelige, fortvivlede Konge, der har smittet sine Hænder med Præsternes Blod og ser den hele Verden som gennemtrængt af Urenhed, siger til et Kildevæld, der springer ud af Klippen: „Du maa dog vel i Fødselsøjeblikket være ren?“ Ø. mindede mig da tillige om, at Lessing engang nødtes til at kassere en større Digterskildring af en ung Student i Wolfenbüttel, hvorover Forfatteren blev saa betaget af Bitterhed, at han vilde kaste sit Digt i Ovnens Brændsel. „Holdt!“ sagde Lessing da, „lad mig, før De gør det, afskjære to Blade i Deres Digt, som indeholder en smuk poetisk Scene, der ikke fortjener at brændes.“ Monrad blev lidt nedslaaet over denne Dom, men fra den Tid, tror jeg, han lagde sit poetiske Arbejde paa Hylden. Men medens disse Fantasiens Syner svævede for ham, kunde han stundom være saare nervøs og eksalteret. Hans dengang svage Legeme rystedes i sin Grundvold, og en Gang blev han under Udarbejdelsen af „Kong Savl“ greben saa stærkt ved Fantasisynet af den bloddryppende Konge, at hans Forstand forvildedes; han faldt i en Nervefeber og laa i længere Tid paa Hospitalet. Det var denne Tragedie, han oplæste for Vennekredsen ved Furesø; hvad forhen er fortalt under min Skildring af Hall. Ellers studerede han navnlig Hebraisk i den første Tid af vort Bekjendskab og gav siden ved Embedseksamen det hele gamle Testamente op paa Grundsproget.

Under hele vort stadige Samliv i Kjøbenhavn mener jeg at kunne sige, at han nærmest og inderligst sluttede sig til mig. Efter senere Erfaringer tror jeg at have set, at denne hans Tilslutning ganske vist vel var grundet i særlig personlig Kjærlighed til mig, men for en stor Del ogsaa deri, at han trængte til en Sjæl, for hvilken han kunde udgyde sine Stemninger og de stærke Rørelser under sin voldsomme Gjæring, og jeg var den af Vennerne, som maaske lignede ham mest i Mangel paa Ligevægt og derfor bedst kunde forstaa og dele hans Følelser, fordi ogsaa jeg befandt mig i en aandelig Kamp-Til-

værelse, som de Andre ikke kjendte synderlig til, og fordi jeg navnlig i kristelig Retning dengang var den, der kunde gaa med paa hans Betragtning af Kristendommens Bestedelse paa denne Tid. Saaledes var vi enige med hinanden i at se med Uvilje paa Professor H. N. Clausens Rationalisme, der ellers tiltalte de Fleste af de Dages teologiske Studenter. Vi to drillede ofte Monrads Sambo paa Regensen, C. F. Allen, til hvem jeg senere skal komme, med hans Begejstring for denne Professors Teologi.

Jeg levede da med denne min Ven (M.) i det ængeste Fortrolighedsforhold. Der var neppe Noget i vore indvortes eller udvortes Anliggender, som vi ikke delte med hinanden, og jeg gjenkalder tidt i min Erindring de mange Timer, da vi enten paa vore Vandringer i Byens Omegn eller paa vort Kammer udvekslede vore Tanker, udkastede Billeder af vor Fremtid og af, hvad der skulde være vor Stræben. Jeg skylder ham Meget; der var i hans Omgang Noget saare Æggende i god Forstand, idet han kastede mange livssvangre Frø i min Sjæl: et Gjæringsstof, som krævede sin Klaring, Spørgsmaal, der fordrede sit Svar. Ved vore Sammenkomster med Vennerne var hans Forhold iblandt os meget forskjelligt: snart var han overstadig lystig og talende, skjøndt ofte saaledes, at Man følte gennem hans Spøg og Lystighed en dunkel Baggrund af Smerte, — snart var han tavs og tilbagetrukken i sig selv, naar han sad i en Krog som drømmende, mens han saa stundom pludselig sprang op, svang sit Punscheglas og stødte det imod en Andens, idet han med løftet Stemme raabte: „Kamp og Sejr, Du!“ Det var, som om han anede, at han skulde bestaa en streng Kamp, før han kunde komme til Fred med sig selv og til Sejr over stærke, modstridende Magter. Og denne hans Anelse har vist sig rigtig. Der er nok Ingen af os, der har kjæmpet som han — ikke mindst indvortes —, om end hans Sejre mangen Gang har været tvivlsomme. — Vi samledes ogsaa stundom hos adskillige Familier i Byen, iblandt hvilke jeg særlig nævner Brøndsteds efter

dennes Hjemkomst fra Udlandet. Her forelæste Monrad for Brøndsteds to Døtre et af sine Sørgespil, og det var ogsaa mærkeligt, hvorledes han, der fra først af i sin snevre brune Frakke, som var syet om til ham af en af Westengaards gamle Dito, var saare ubehjælpelig og gjerne trak sig tilbage i en Krog, naar han var sammen med Fremmede, pludselig kastede sin Gegenerthed bort, traadte frem som en aandrig Selskabsmand og kunde indlade sig i livlig Samtale især med Damer, ja, kunde møde selv betydelige Mænd med Indvendinger, endog med Sarkasmer. Saaledes mindes jeg et lille Sammenstød, han havde med Brøndsted, just i Anledning af det Sørgespil, han havde oplæst for Dennes Døtre. Denne berømte Mand sagde nemlig temmelig fornemt og henkastende til Monrad: „De har jo smeltet mine Døtre til Taarer ved Deres højtstemte Tragedie. Vil De ikke ogsaa nok læse den for mig?“ Monrad svarede: „Ja, naar Hr. Etatsraaden vil høre den saaledes, at De tager alt det Tragiske fra Dem selv.“ „De er forbandet høflig,“ sagde Brøndsted. Ogsaa hos Kammersangeren, Komponisten, Prof. Rudolf Bay fik jeg Monrad til at oplæse sin Digtning. Her fik han en meget smigrende Bedømmelse af den, idet Bay sammenlignede hans Digtertone med en af Italiens berømte senere Poeters, jeg erindrer ikke hvilken. Men som sagt, han afbrød snart denne Syssel og har siden som Biskop ytret til mig: „Jeg forsøgte mange Aar efter at gjenne læse disse mine Ungdomsarbejder, men kunde ikke udholde at læse dem til Ende.“

Hvad Kristendommen angaar, da vedblev han at be- kjende sig til Troen i et Par Aar af sin første Studenter- tid. Men det Oversvømmende og Svulmende og mod det Bestaaende Oprørske hos ham tabte sig efterhaanden som han blev ældre. Han og jeg gik dengang meget i Slotskirken, hvor vi hørte Mynster, og han var meget optaget af denne Prædikants Forkyndelse. Mynster stod for ham og for mig som Den, „der var et Hoved højere end alt Folket.“ Men i 1832 begyndte Grundtvig

igjen at prædike i Frederikskirken paa Kristianshavn, og jeg, som fra Barndommen havde været berørt af denne Seers „Roskilderim“ og i mine Skoledage stadig i et Aar havde hørt Grundtvig i Frelsers Kirke, fik en Gang Monrad med mig til hans Aftensangsprædiken. Da Guds-tjenesten var endt, udbrød Monrad: „Det er jo, som om En af Israels Profeter havde opløftet sin Røst.“ Saa vidt jeg vèd, har han altid set noget Stort i Grundtvig, skjøndt han dog aldrig har kunnet blive hans Discipel. Det er vist gaaet ham med Grundtvigs kirkelige Syn, som det gik ham med Dennes politiske: han sammenlignede en-gang i Rigsdagen Gr. med et Fyrtaarn paa den ene Side af et snevert Sund, der maatte have sit tilsvarende Fyr paa den anden Side, for at Skibene kunde sejle sikkert i Midten og undgaa at strande. Ved Grundtvigs 50aars Jubelfest mindede han selv som Kultusminister ved Bordet Grundtvig derom; men denne svarede: „Ja, men husker De ikke ogsaa, at jeg sammenlignede Dem med en Lygte-mand, det ikke altid er heldigt at følge.“

Der kom imidlertid et betydningsfuldt Vendepunkt i Monrads hele aandelige Tilstand. Jeg kom kjørende fra et landligt Besøg paa Iselingen. Paa Vesterbro mødte Monrad Vognen; jeg stod af og fulgte ham til Frederiks-berg. Under Vandringen sagde han pludselig: „Du skal vide, at jeg har opgivet Kristendommen.“ Vel havde jeg noget før hørt Ytringer af ham, som kunde tyde paa et forandret Livssyn; saaledes en Gang, da han sagde: „Det synes, som om der er ingen kjærlig Styrelse af Verden; det er, som om en Skjebnens Vogn gik hen over Jordan og knuste Alt under sine Hjul, ubekymret om alle Hjerters Kval og Pine.“ Men jeg havde antaget disse Ord for et kun øjeblikkeligt Udbrud af en saaret Sjæl, der ikke havde nogen alvorlig Betydning. Nu for-færdedes jeg over denne aldeles utvetydige Fornegtelse; jeg var vant til at se hen til ham som til en Trosfælle i Liv og Død. Paa mit Spørgsmaal om, hvorledes Dette var sket, svarede han, at han i den senere Tid var kom-

men stadig i H. Chr. Ørsteds Hus, og at han ved der at høre Dennes og flere andre udmærkede Mænds Udtalelser var kommen til ikke blot at tvivle om Kristendommens Sandhed, men til rentud at maatte sige sig løs fra den. Hans Sjælstilstand under denne Krise fremlyser af følgende Digt, han skrev i min Stambog:

„Læben ler, og Øjet smiler
Hjertets Indre er fortæret,
Haabet er: til Døden iler,
Hvert Sekund, som Hjertet banker.

Hurtig Aar og Dage rulle,
Snart skal Aanden ikke tænke,
Hjertets Følelser de skulle
Hvile kolde i min Grav.

Men naar Dagens Farver svinde,
Og Du sidder for din Viv,
Tænk da paa mig, lad mit Minde
Svæve for din Vennesjæl.

Men, er ogsaa det udslettet,
Dækket til af Aar og Dage,
Vid, af ham, der elskte Dig,
Er der Intet mer tilbage.“

D. G. Monrad.

Dette gav en Forandring i vort Forhold, idet der nu var noget Væsentligt, ja Grundvæsentligt, hvori vi ikke mer kunde mødes. Men vort Venskab var dog saa fæstnet, at vi ikke skiltes menneskeligt og hjerteligt, men vedblev at pleje Samlivet med hinanden, skjøndt vi jo tidt maatte bryde en Landse om denne Sag over alle Sager. Fra nu af hørte han op at studere Teologi og hengav sig til Fordybelsen i Hegel; men ved Siden deraf lod han sig af Professor Petersen, Regensens Provst, bevæge til at skrive Anmeldelser og Recensioner af æstetiske Værker i det af Petersen udgivne „Maanedsskrift for Literatur.“ Det varede dog ikke længer end et Aarstid, førend han

sagde til mig: „Jeg vil dog tage teologisk Embeds-eksamen, ikke fordi jeg vil bruge den til at gaa Præstevejen, men fordi det dog altid giver Relief at have et Stempel som Kandidat.“ Det gjorde han da og bestod Prøven med særlig Udmærkelse. Han kom nu til at bo paa Borchs Kollegium og studerede videre paa det Hegelske. Der besøgte jeg ham ofte og havde megen Gavn af hans livlige og tankebefrugtende Omgang. Da jeg i Hjemmet skulde besvare de skriftlige Opgaver ved Bisperksamens hos Mynster, og vi havde Lov til at bruge boglige Hjælpe-midler dertil, gik jeg fra Bispegaarden til Monrad paa Kollegiet og fik af ham nogle Skrifter angaaende de givne Spørgsmaal. Jeg husker, at han, som dengang laante mig en fransk Bog, hvor den Mands Historie, om hvem jeg skulde skrive en kirkehistorisk Afhandling, var behandlet, sagde han med sit lune Smil til mig, hvis Ukyn-dighed i Fransken han kjendte: „Pas nu paa, at, naar Du omtaler denne Mand, der staar nævnet som „ministre“, Du da ikke kalder ham Statsraad; thi Ordet paa dette Sted betyder: Præst.“

Men før Dette skete, havde han atter vendt sig til Kristentroen. Da jeg forlod Byen (1835), for at blive Huslærer paa Landet, kom han til mig og sagde: „Før Du rejser, skal Du dog have at vide, at jeg igjen har taget ved den kristne Tro. Jeg vèd, det vil glæde Dig.“ Ja, visselig glædede det mig. Efter et Aars Forløb kom jeg atter tilbage til Kjøbenhavn, og vi levede da en læn-gere Tid sammen paa den gamle Vis i ublandet Glæde og Fortrolighed. Dog kunde jeg ikke undlade at lægge Mærke til, at denne hans Kristendom paa anden Omgang ikke var saa gennemvarm som før det omtalte Omslag. Men jeg er vis paa, at den var ærlig og oprigtig.

Han var Den, der først bragte mig Efterretningen om, at jeg var kaldet til Præst, hvad han tilfældig havde faaet at vide. Han ilede straks hen til min Bolig, traf mig liggende paa Sofaen i halvt drømmeagtig Tilstand og sagde da: „Jeg skal sige Dig et saadant Ord, at Du

straks springer op: Kongen har i Dag underskrevet dit Kaldsbrev som Kateket i Ringkjøbing.“ Han kom til mig paa min Ordinationsdag om Aftenen, da jeg alt, træt som jeg var, var gaaet i Seng, satte sig paa Sengekanten og talte varme Venneord og Velsignelsesønsker til mig. Det glemmer jeg ham aldrig. Han var med til mit Bryllup, og min Afsked fra ham var i megen Kjærlighed. Vi korresponderede jævnligt, mens jeg var i Ringkjøbing, og fra hans Breve aandede det gamle, uforandrede Venskab. „Du skriver ikke“ — lyder det i et af hans Breve — „Du vèd jo dog, at jeg har sat min Kjærlighed paa Renter hos Dig, og jeg kræver min Ret.“ Humoristisk kunde han ogsaa være i sine Breve. Han skriver saaledes en Gang: „I Nat kunde jeg ikke sove for en Tands Oprør, der pinte mig. Det syntes mig hele Natten, at denne Tand var et uregelmæssigt Verbum i Hofal*), som jeg ikke kunde faa Bugt med.“

Saa kom Begyndelsen til det store politiske Omsving her i Folket ved Frederik den 6tes Død 1839 og Kristian den 8des Tronbestigelse. Da jeg i Aaret 1840 kom til Kjøbenhavn, traf jeg Monrad som En af det national-liberale Partis mest fremragende Medkjæmpere og Medarbejdere i „Fædrelandet“. Hans Overgang til Politiken var sket paa usædvanlig Maade, skjøndt maaske nok i Overensstemmelse med Monrads usædvanlige Karaktertræk, som var: pludselig, ja næsten øjeblikkelig at bestemme sig til Dette eller Hint, som tidt forekom os at ligge langt borte fra, hvad der hidtil fyldte ham. Saavidt vi Andre have kunnet se, havde det Politiske: Statsforfatning, Skattebevillingsret, Rigsdag o. s. v. været himmelvidt fjernet fra hans Tankekreds. De fleste af Vennerne havde allerede i den gamle Konges Tid været betagne af de politiske Frihedsideer, der laa i Luften især fra 1830, og vi diskuterede ivrigt i vore Sammenkomster disse Spørgsmaal; men Monrad, syntes det, var helt udenfor.

*) En af de vanskeligste Verbeformer i Hebraisken.

Han rejste udenlands efter at have taget Magistergraden og kom hjem tilsyneladende kun sysselsat med videnskabelige Arbejder, havde begyndt at oversætte „Tusind og en Nat“ og gik en Dag fra sit Spisekvarter hjem igjennem Gaderne. Da mødte han den talrige Studenter-skare, der i Decemberdagene 1839 gik hen til Hotel d'Angleterre for at vedtage den store Adresse til Kongen om at give Folket en fri Forfatning. Barfod, som var med, standsede Monrad og nødte ham saa at sige til at overvære Forhandlingerne. Under disse kom det til det politiske Gjennembrud hos ham, der skulde præge hele hans følgende Tid og sætte Hovedstemplet paa hans historiske Navn. Han traadte da aldeles uforberedt op og holdt sin Jomfrutale. Fra den Stund regnedes han og regnede sig selv til det nationalliberale Frihedsparti i Landet. Han gik ikke over fra en politisk Grundanskuelse til en anden, som Fr. Barfod, der fra at være den krasseste Forfægter af Enevoldsmagten svingede ind paa Folkefrihedsomraadet. Monrad havde, saavidt man kunde se, slet ingen politisk Anskuelse havt, men havde levet i sine snart drømmende, snart videnskabelige Tanker. Men da han var vundet for den paapegede Retning, saa blev han den ihærdigste og vel mest begavede Ordfører for den. Saaledes fandt jeg ham 1840, helt optaget af Røret i Hovedstaden, og bittert stemt imod Kongen, der forholdt Folket navnlig Skattebevillingsretten. Han angreb ogsaa ublidt den os dyrebare Dronning, Karoline Amalia, og beskyldte hende for despotiske Lyster. Jeg tog hende i Forsvar og overbeviste ham om, at hans Anke var uretfærdig, hvortil han kun svarede paa Tysk: „Sie ist doch die Königin,“ en Udtalelse, der synes at vidne om, at han den Gang i det Hele i Principet var imod Kongemagten.

Han blev siden Borgerrepræsentant i Kjøbenhavn og Udgiver af „Dansk Folkeblad,“ udfoldede som saadan en stor Virksomhed i politisk Retning, ligesom han endnu senere udgav „Tvangfri Smaablade“ i samme Aand. Naar

jeg nu besøgte ham i Hovedstaden, var han saa opfyldt af det Politiske, at vort mere aandelige Fortrolighedsforhold ikke længere kunde fortsættes paa den gamle Maade. Han var bleven gift med en ædel, dannet og i høj Grad aandfuld Kvinde og var Familiefader. Jeg husker, hvorledes han gik med sin lille toaarige Datter paa Armen og spurgte hende: „Hvad skal Rejersen have?“ Hvortil Barnet svarede, idet hun knyttede Haanden: „Dada!“ Rejersen var nemlig dengang „Imprimatur“ og havde nok stundom forbudt Trykningen af enkelte Monradske Artikler.

Naar Man taledede til ham (M.) om, at Man skulde være Loven underdanig, sagde han: „Det Ord er mig vederstyggeligt.“ Ja, ganske vist, naar man forstaar Ordet saaledes, at det betyder en slavisk Underkastelse, et Kryberi for Magthaverne, er saadant uværdigt for fribaarne Mænd. Men saaledes er det ikke at forstaa efter Skriften og Samvittigheden: det er en fri Sjæls frivillige Ærbødighed for Øvrigheden og den borgerlige Orden, og Man hædrer sig selv ved at staa med bøjet Hoved for den lovlige Myndighed, der hører Menneskelivet til, og uden hvilken i Grunden just det fribaarne Menneskelige vilde gaa til Grunde i Forvirring og blive til Opløsning af alle Kjærlighedens og Retfærdighedens Baånd, der holder et Samfund sammen. Monrad mente det nu ikke saa ubetinget, som hans Ord syntes at antyde. Da jeg i denne Tid tilegnede ham et lille Skrift, der hævdede Kongens gamle Enevoldsmagt, som jeg dengang med Grundtvig var saare hengiven, svarede han mig i et privat Brev, hvori han forklarede, at han ikke offentlig vilde imødegaa mig, fordi han, naar han skulde gjøre det efter sit Syn, maatte gaa imod Loven, som han for Samvittighedens Skyld ikke vilde bryde. Altsaa følte han dog, at Loven var han moralsk forpligtet til at vise Lydighed.

Og hvorledes stod det sig nu til med hans Kristendom? Ja, det er min Overbevisning, at han i den Tid lod det Politiske i høj Grad suge noget af Kraften fra Kristenlivet,

uden at dette vistnok blev fornegtet. Og jeg slutter det ikke blot af det personlige Indtryk, jeg fik af hans hele forandrede Maade at være paa, men ogsaa af ligefremme Ytringer, der fra ham faldt til mig om denne største Sag. Da jeg engang indtrængende talte til ham om, at kun i Kristendommen løstes Livets Gaade, svarede han: „Det kommer kun an paa at bringe et positivt Indhold ind i sit Liv,“ uden nærmere at inklade sig paa den nærliggende Indvending, at det Evigt-Positive til syvende og sidst kun vindes gennem Kristentroen. En anden Gang, da han stod i Begreb med at søge Præstekald, og jeg som gammel Ven spurgte ham uden Omsvøb: „Har Du Troen?“ blev han vred og sagde kun: „Hvad kommer det Dig ved?“ hvortil jeg ytrede, at min gamle Kjærlighed til ham dog gav mig en Ret til dette Spørgsmaal, og at jeg desuden ikke kunde være ligegyldig derved paa Guds Menigheds Vegne. Imidlertid er jeg vis paa, at han, ved at tage mod et Præsteembede, da gjorde det, fordi han virkelig havde Kristentro i sit Hjerte; thi ærlig har han altid været, og tilsnige sig en saadan Stilling har han aldrig kunnet ville. Mit Spørgsmaal var ogsaa kun beregnet paa at faa en Samtale i Gang med ham om Troen for at kunne skjønne, hvorledes det stod til i hans Indre.

Han blev Minister 1848 og var vistnok Hovedmanden for Grundlovens Udarbejdelse. Og naar jeg nu skal udtale mit Syn paa Monrad som politisk Størrelse og Statsmand, da tror jeg bedst at kunne gjøre det ved at stille ham ved Siden af Hall, der senere blev hans Kollega i Statsraadet. Hall var helt igjennem en dansk Natur — Alt hos ham var i Grunden Dansk, og uden at han lige saa lidt som saa Mange gjorde sig klart, hvad Danskhed var og krævede, saa greb han næsten altid paa alle Sager med det danske Sind og Haandelag. Det var Instinkt: hans Syn var dansk, hans Tankegang og Tonefald var dansk, og derfor var han i sine Velmagtsdage som en Gartner, der har en lykkelig Haand til Plantning. Alt

lykkedes godt under hans Styrelse og Pleje, Alt, som virkelig faldt indenfor det Danskes Omraade. Kun da han som Udenrigsminister skulde have med Tyskerne at gjøre, mislykkedes hans Bestræbelser — dem forstod han ikke, og hvem vilde vel kunne have redet os ud paa fredelig Maade af disse Forviklinger? Halls Fejl var her efter min Mening den, at han ikke i Tide drog Sværdet, men spildte den belejlige Tid med Noter, der ved de aarelange Forhandlinger gjorde Evropa led og kjed af vor Sag og bragte det til at ønske den endt for enhver Pris. Men det var atter Halls danske Godmodighed og naive Tro paa, at Alt kunde jævnes ved et godt Ord.

Anderledes forholdt det sig med Monrad. Han var vistnok Hall overlegen i Aandsfylde og storslaaet Blik paa Tilværelsen i det Hele. Men han havde i Grunden ikke hint danske Instinkt. Han elskede Danmark, og jeg er vis paa, at han personligt vilde have offret Alt, selv sit Kjæreste, om det kunde have frelst Fædrelandet fra de bittere Tab. Det kan nok være, at der var en Portion af Ærgjerrighed hos ham, og at Magten havde en Sødme og stærk Tillokkelse for ham; men det tror jeg vist, at denne hans Ærgjerrighed ikke var af den lave Art — han vilde bruge sin Magt til at gjøre en god Gjerning i saa vide Kredse som muligt. Men, som sagt, dansk var han egentlig ikke: denne Naturbegavelse og hemmelige Forstaaelse med Folkets Pulsslag, der uvilkaarlig træffer just Det, der er Folkets Trang og ligger tidt ubevidst i dets Naturgrund. Monrad reflekterede; men hans Refleksion bevægede sig i almene Tanker og Slutninger: hvad ethvert Folk kunde have Godt af, mens det særligt Danske i Grunden var ham fremmed. Det aabenbarede sig allerede i vor Ungdom. Naar vi kom sammen og oplæste for hverandre vore ungdommelige Frembringelser, da var iblandt os Monrad altid Den, der i sine Digte anslog almindelige Strenge, være sig i lyrisk eller i dramatisk Retning; jeg mindes ikke nogensinde i denne Tid at have hørt ham betone det Nationale, mens Barfod f. Eks. og

vi Andre som en dominerende Tone lod Fædrelandskjærligheden, nordisk Aand og dansk Hjerte, dansk Ære, Frihed og Fremtid klinge. Monrad var væsentlig Kosmopolit — hans Fædreland Danmark elskede han og vilde skjenke det al sin Kraft, alt sit Arbejde; men Naturforstaaelsen manglede. Og derfor synes det ogsaa, som om en stor Del af, hvad han som Rigsdagsmand og Minister arbejdede for i bedste Mening, ikke slog an, der var ingen ret Trivsel deri; han havde ikke den lykkelige Haand til at plante, som Hall ejede. Dertil kom, at han vistnok var begejstret for Samfundets Frihed, hvad hans Grundlov bærer Vidnesbyrd om; men den personlige Frihed saa han for det meste skjevt til, og vilde gjerne lægge Magtens, Avtoritetens tunge Haand paa den individuelle Frihed selv der, hvor det syntes os Andre at være uskyldige, ja umistelige Rettigheder og uhindrede Rørelser, der krævedes. Her stod Hall højt over Monrad: paa Grund af sin Mangel paa den ejendommelige Danskhed kunde Denne lade sig henrive af saakaldte Frihedsrøster, der formentlig aldrig kunde komme til at klinge sammen med de danske. En Gang, da han besøgte mig i Ryslinge — han var da Overskoledirektør — havde han Lamennais's: „Paroles d'un croyant“ med sig, og da jeg fulgte ham til Sengs, tog han den frem; den skulde være hans sidste Læsning, før han sov ind. Han oplæste for mig en Side af denne Bog, hvor Forfatteren taler om den underjordiske, rullende Torden, der bebuder et ildsprudende Folkevesuvs revolutionære Udbrud til Dom og Død for alle Tyranner. Der kunde i hans første politiske Vækkelsestid være et saadant lille Krater i hans eget Indre. — Men altid var han en ærlig Mand. Der har været Dem, som har ment, at der hos ham var en vis Jesuitisme, der gjorde hans Ord og Handlinger tvetydige. Jeg talte en Gang med ham derom, og han sagde da: „Jeg siger aldrig Andet, end hvad jeg mener; men jeg siger ikke altid Alt, hvad jeg mener.“ Dette er sandt, og mer kan

jo heller ingen forlange af en Mand, og allermindst af en Mand, der staar i Spidsen for Folkets Velfærdssager.

Der var en forbavsende Arbejdskraft hos ham tilligemed en Alsidighed til at sætte sig ind i det Forskjelligste. Han var afvekslende Kultusminister, Indenrigsminister, Overskoledirektør, Udenrigsminister og Konsejlspræsident — kunde i Rigsdagen tale om det Største, Fædrelandets Livs- og Dødsager, og om det Mindste f. Eks. Fiske-riernes Tilstand o. s. v., o. s. v., og altid fik Man Indtrykket af, at han havde sat sig ind i Tingene, om Man end ikke altid kunde være enig med ham. Hans politiske Veltalenhed var storslaaet: naar han løftede sin Stemme i Rigsdagen, og det var om en Sag, der fyldte ham, kunde han rive hen selv sine Modstandere som ingen Anden. Det var ikke bløde og harmoniske Følelsesudbrud, det var en mægtig Aands energiske Vingeslag, der tidt brød Tankens regelbundne Form, men just derved igjennem de brudte Former gav en Kraftspænding Luft, som til Gjengjæld kunde bryde Hul i Modstandernes logiske Tankegeledder. Han havde som politisk Taler ikke lidet, mener jeg, tilfælles med den norske Statsmand Johan Sverdrup: den samme Energi, men ogsaa den samme Farve af den sydlandske glødende Veltalenhed, mens det nordisk-danske Tonefald var forholdsvis borte.

Man har bebrejdet ham hans store Selvtillid og Overvurdering af sin egen Evne til at magte de vanskeligste Forhold og løse Knuder, som Andre veg tilbage for. Saaledes især, at han, efter at det Hallske Ministerium, hvoraf han selv var Medlem, havde erklæret sig ude af Stand til at føre an under de overvældende Begivenheder, da Tyskerne bølgede ind over Landet efter Frederik d. 7des Død — at han da, umiddelbart efter at han med de øvrige var demitteret af Kristian d. 9de, straks vendte tilbage, tilbød Kongen at danne et nyt Ministerium og tage Kampen op med Tyskland. Ja, jeg tror ogsaa, at dette var en Overvurdering af de Kræfter, der stod til hans Raadighed. Vel maa Man tvivle om, at Kongen dengang

kunde have fundet en anden Mand, der havde gjort fyldest. Thi vi var da bundfattede paa Personligheder og Karakterer med Tro paa vor gode Sag og Snille til at kalde de slumrende Folkekræfter frem. Men, idet han selv meldte sig som Manden, maatte Man stille større Fordringer til ham end til enhver Anden. Og Maaden, hvorpaa han tog Kampen op, samt Udfaldet viste, synes mig, klart, at han havde tiltroet sig større Gaver, end han havde. Ikke et løftende Ord til Sønderjyderne, ikke et mandigt Aandsord til den danske Hær, ingen Kraft til at holde Tømmerne og modarbejde de slette Indflydelser i Hæren — ja, der var Nedtrykthed nok udenfor Regjeringen; men i saadanne fattige Tider er det just Det, der giver Adkomst til at tage Styret, især naar man selv melder sig til denne Tjeneste, Det, at Man er „et Hoved højere end alt Folket“ og især et Hjerte dybere end Mængdens og er i Stand til at aande, blæse hen over Land og Folk, saa at disse løftes og bæres, her „til Danmarks Frelse i Nødens Tid.“ Men det manglede næsten ganske. Ingen Røst med Malmklang i Evropas Raad, der holdtes i London om vor Sag, hvor der netop skulde være talt til Stormagternes Samvittighed; ingen fast Haand under den blodige Kamp for Slesvigs Jordbund. Underligt nok, Det, Man her mest har lagt Monrad til Last, at han afslog Konferencens Forslag om en Deling af Sønderjylland, som vilde afskjære et helt dansk Omraade fra Moderlandet — det priser jeg ham for. Det var dog en lille mandig Holdning i den Masse af Slaphed og Misgreb, som var denne Tids Særkjende.

I det skjebnesvangre Aar 1864 mødtes Monrad og jeg i Rigsraadet, der under Kampen var indkaldt for at drøfte Stillingen og tillige med Regjeringen træffe Bestemmelser om Valget imellem en forsmædelig Fred og en fortsat Kamp med de to tyske Stormagter. Han var den Gang, som sagt, Konsejlspræsident og Udenrigsminister, paa hvem der hvilede et stort og mægtigt Ansvar. Han kom da straks efter det første Møde i Rigsraads-

salen hen til min Plads og sagde med dyb Bevægelse: „Saaledes skal vi altsaa træffes, min gamle Ven! i denne Danmarks afgjørende Midnatstime!“ Jeg svarede: „Ja, Monrad, nu staar vi som Israels Folk, dengang det stod ved det røde Hav: bag ved Fjendernes overvældende Magt, foran det bølgende Hav. Der var ingen Udvej, syntes det; der var lukket foran og bagved. Men op ad var Udsigten fri — did vendte Moses sig, og derfra kom Frelsen. Nu staar Du i Spidsen for vort, det danske Folk, og alle Sunde synes lukkede. Men endnu er Udsigten fri opad; derhen skal navnlig Du, som staar forrest, vende Dig med alle troende Danske. Saa kan Frelsen endnu komme.“ Da sagde han med en Rysten paa Hovedet: „I saadanne timelige Ting kan vi ikke stole paa Saadant.“ Og saa vendte han sig og gik. Da tænkte jeg ved mig selv: ja, saa er Du heller ikke Manden til at være Redskab for Frelsen; thi uden Tro er den ikke mulig. Som jeg før har sagt, havde hans lange stadige og ihærdige politiske Virksomhed og Gjerning draget, uden at han selv vidste det, en stor Del af Kraften fra hans kristne Tro.

Han kunde ikke føre an og gik af som Minister i Sommeren derefter. Det var da, som om han vandt sin gamle Kraft og Energi tilbage, da han ikke længer sad paa Ministerbænken, men paa sin Folketingsplads i Salen. Han kunde, tror jeg, ikke være Styrmand paa Rigssnekken; men han var en fremtrædende Skikkelse som Rigsdagsmand. Som Saadan holdt han igjen nogle af sine stærke, glødende Taler, navnlig for Fortsættelsen af Kampen og mod den ydmygende Fredsslutning. Han var da atter ganske sig selv. Hvad der foruden hans formentlige Mangel paa Styrerevne under en saadan Tilstand som den daværende gjorde ham mindre skikket til at styre Statens Skib gennem Brændingerne, var vistnok en vis Troskyldighed og Uformuenhed til at gennemskue Væv og Intriger, der spandtes bag hans Ryg. Hans Fald var vistnok besluttet og forberedt, længe før han selv følte

sin uholdbare Stilling. Han fortalte mig i denne Tid efter sin Afgang som Minister en Drøm, han havde havt: „Jeg stod med Kongen paa en høj Altan — pludselig bragede det under mine Fødder, og Altanen brast; Kongen blev staaende, mens jeg sank ned; men i det jeg saaledes dalede, hørte jeg en Røst, der sagde: vær ikke bange, Du har endnu en Mission tilbage.“ Da jeg hertil ytrede: „Men den Mission har Du da efter Drømmen ikke ved Siden af Kongen,“ udbrød han: „Nej, den Plads har jeg for bestandig forladt.“ Og han har jo havt en Mission siden som dygtig og almindelig afholdt Biskop i Folkekirken.

Saa kom da det afgjørende: Sønderjylland tabtes, og Monrad besluttede sig til at gaa i Landflygtighed. Jeg tror, det var en Slags Fortvivlelse, der drev ham dertil. Skjøndt han aldrig ligefrem har bekjendt det, mener jeg dog, at han selv følte, hvor lidet fyldestgørende hans Styrelse under denne Danmarks sidste svære Kamp havde været, og at han havde tiltroet sig for megen Statsmandskraft og Overblik. Og han skal ikke særlig høre ilde for Udfaldet; thi der var vel dengang Ingen, der kunde have ført os frelst ud af denne Farefrist. Men han havde som sagt kaldet sig selv til denne uhyre Opgaves Løsning, og jeg tænker, at det var det, der lagde sig som en tung Byrde eller tæt Taage over ham. De andre Styrende, som før havde havt Tømmerne i Haanden, og som maaske har et ikke mindre Ansvar end Monrad, har ikke, saa vidt jeg har erfaret, følt dette Tryk, men have fastholdt, at al deres Gjerning næsten var uden Brøst og Bræk, og det geraader ham til Ære, hvis han har bøjet sig dybt under Følelsen af, at han havde været svag og famlende, hvor han troede sig stærk og fast. Ja, jeg er overbevist om, at det var denne Følelse, der drev ham i Landflygtigheden. Men trods denne hemmelige Følelse var han ikke i Stand til — saadan er vi Mennesker — at bekjende Dette, men søgte for sig selv og Andre fortrinsvis at skyde Skylden

andetsteds hen i sin Sjæls dybe Bitterhed. Jeg fik en levende Fornemmelse deraf just i den Tid, da han besluttede sig til sit Nyzeelands-Tog. Jeg gik den Gang med ham et Par Timer en Aften og ud paa Natten og talte med ham derom. Jeg forestillede ham da i den gamle Venskabstone, at han burde blive her hjemme og dele den mørke og tunge Tid med sit Folk, efter at have delt de gode og glade Dage med det. Jeg gik ogsaa i Rette med ham for, at han drog sine Børn, især sine to Sønner, der stod i en lovende Udvikling, den ene som dygtig juridisk Student, den anden som Søkadet, fra den moderlige Jordbund og omplantede dem i fremmed Grund paa en Ø, hvor der hverken var hjemlig Kultur eller frodigt Samfundsliv, løsrevne fra Folk og Fædreland og dansk Fremtid. Han værgede sig ikke uden Bitterhed, og aldrig glemmer jeg de Ord, hvori hans Landflygtighedsgrunde kulminerede: „Det danske Folk er et raaddent Folk, og Ingen kan forlange af mig, at jeg og Mine skal staa Last og Brast med et saadant raaddent Folk.“ Ja, jeg véd det nok, at det Inderste hos ham ikke vedkjendte sig dette bittre Udbrud af et saaret Hjerte, og hans Hjemkomst, endog før han havde tænkt sig den, og hans Modtagelse af en velsignelsesrig Gjerning her i Danmark har jo vel tilfulde godtgjort det; men just denne bittre Udtalelse beviste mig, at det var, fordi han havde følt sin egen Statskunsts Skrøbelighed, at han greb denne fortvivlede Udvej til Retfærdiggjørelse, som han ikke selv troede paa. Han vilde ved et voldsomt forceret Angreb paa Folket værges sig mod det Angreb, hans egen Bevidsthed hemmelig gjorde paa ham selv.

Han var en rigt begavet Natur, og vi Venner knyttede store Forhaabninger til ham. Han omgikkes i sin Ungdom med den storslaaede Tanke: at skrive Ideernes Historie og Gang fra Østen og Vesten, fra Oldtid til Nutid. Jeg tror, han havde været i Stand dertil, naar hans Liv havde ført ham til en videnskabelig Stillings rolige Virksomhed, f. Eks. som Professor ved Højskolen.

Han vilde ogsaa, naar hans Levnedsførelse uden Afbrydelse havde gjort det muligt for ham, i den kristelige Tros Tjeneste have kunnet skjenke sin Samtid og sit Folks Kirke en storartet Tankebygning med friske, levende Glimt og dybe Udviklinger, ja, maaske kunnet være den, der havde været i Stand til at føre Striden om „Tro og Viden“ til en Afgjørelse. Thi der spirede stærke, oprindelige Tankekim i hans Sjæl, og han var i Stand til at beherske et stort Tænkningsstof og havde Hjerte til at lade sin Videnskab gennemstrømmes af et varmt Pulsslag. Det var morsomt at høre, hvorledes han og Martensen i Ungdommen stundom kunde tørne sammen, og det var ikke sjældent, at den Sidstnævnte trak det korteste Straa i den aandelige Brydeleg, især naar Monrad brugte sit hvasse Lune i Legen. Engang stod Martensen docerende for os og kom med en lang Udvikling af et kristeligt Døgme i en ny Belysning. Monrad hørte andægtig til og sagde beskedent efter Foredragets Slutning: „Det forekommer mig, at Twesten i den nylig udgivne første Del af sin Dogmatik har udtalt noget Lignende.“ Martensen blev synlig flov og svarede: „Ja, i Dette er jeg ganske einverstanden med Twesten.“ Men Monrad kunde ogsaa være kaad og da ikke tage det behørig Hensyn til den Alvor, som Gjenstanden krævede. Da jeg var oppe til Embedseksamen, ved hvilken baade han og Martensen var tilstede, henvendte han sig til Denne, der havde været min Manuduktør, paa denne Maade: „Det er Deres første Søn i Kristo, De idag staar Fadder til.“ „Hvad er det for en forbandet Vittighed!“ svarede Martensen.

Men han blev standset paa sin kirkelige og videnskabelige Bane; og det blev kun Brudstykker, der i Bogverdenen fra ham er blevene meddelte Offentligheden. Hvad han kunde have udrettet som kirkelig Forfatter er hans Bog om Laurentius Vålla et Vidnesbyrd om: det sprudler af Liv og et frisk Syn for Sagens Betydning. Hans udgivne Prædikener er ejendommelige og indtrængende. Men ellers er det som sagt Brudstykker, der

trods al Dybde, Varme og Tankeklarhed dog ikke kan give ham et saadant Navn i Literaturen, som svarer til hans Evner, fremragende Aand og Dygtighed. Særlig har han kastet sig over Fadervor og Bønnen, og i Udviklingen af dette Emne har han aabenbaret et stort og dybt Blik ind i „Bønnens Verden,“ som vidner om, hvilket varmt Kildevæld der var i hans Indre. Men idet han, saa at sige, stadig kredser omkring dette Stykke af Kristendommen, har han staaet den Fare, som ikke helt er overvundet, at sætte de andre Kristendommens Hovedpunkter i Skygge, ja, næsten at komme til at forringe „Troens“ Vægt og Enegyldighed som Frelsens Betingelse, saaledes at han i Kraft af sin Fortolkning af 5te Bøn i „Fadervor“ sætter et Vilkaar for Syndernes Forladelse til, ligesom han ogsaa i sin store Bog om denne Bøns Historie har taget Rub og Stub med af gamle Kirkelæreres Udtalelser, der ofte rokker ved Kirketroens Grundvold til Bedste for en Opfattelse, der ikke kan forliges med den sunde Tro. Men som Biskop har han efter alle Stemmeberettiges Udsagn udfoldet en velsignelsesrig Virksomhed, der vil sikre hans Navn et kjærligt Eftermæle i Lolland-Falsters Stift.

Hvad hans Forhold til den Grundtvigske Retning i vor Folkekirke angaar, da har han aldrig kunnet tilegne sig Dennes Hovedgrundsætning om Ordet i Herrens Mund ved de hellige Indstiftelser, hvormed Livet og Aanden følger, den ueftergivelige Betingelse for den levende Kristendoms Nærværelse i Menigheden og Herrens Samtidighed med denne. Men han har haft en Dragelse dertil, om jeg ikke fejler, og, husker jeg ret, har han en Gang paa Prent udtalt, at han kunde ønske, det var, som Grundtvig har sagt, men at han maatte nøjes med det Vilkaar, Herren selv har givet sin Kristendom paa Jorden, og som han mener ikke er det, Grundtvig har paavist; skjøndt vi Andre sige, at just det er Kristendommens Vilkaar, at Ordet i Herrens Mund er den eneste store Kraftbevæger, hvad ogsaa klarligt er Kirkens Mening ved Daaben og Nadveren.

Vi bleve begge gamle, og vort Liv er ført under Solskin og Skygge. Han har prøvet stærke Skjebner ikke blot i sit offentlige Liv, men i sit huslige. Hans ædle Hustru gik bort, og jeg er vis paa, at det skar en dyb Rune i hans Hjerte, skjøndt han ogsaa her paa sin ejendommelige Vis kunde udtrykke sig humoristisk, næsten barokt. Paa et Brev fra mig, der udtalte min Deltagelse med ham ved dette Dødsfald, svarede han iblandt Andet saaledes: „Jeg sørger ikke, men jeg savner. Naar En har mistet sit Ben, og der er gaaet nogen Tid, da sørger han ikke længer over dette Tab, men han savner Benet.“ Om det skulde være en Hentydning til Kvindens Skabelse af Mandens Ribben, véd jeg ikke, men Udtrykket var i hvert Tilfælde karakteristisk for Monrad.

Saa skiltes vi da, og siden hans Hjemkomst fra Landflygtigheden har jeg kun set ham én Gang, da jeg besøgte ham i Nykjøbing Bispegaard, hvor han tog imod mig med Venlighed, og hvor vi opfriskede gamle Ungdomsminder. Men vort første inderlige Fortrolighedsforhold kom ikke igjen og fornyes først da, naar vi finde hinanden dér, hvor alle Gaader løses, og Kjærligheden helt og fuldt skal raade. Han hørte vistnok til dem, der, naar de komme ind i de store Verdensforhold og dér spille en fremragende Rolle, lidt efter lidt blive fremmede for de mindre Forhold, til dem, der gaar til Bunds i det almene Tankeliv eller Storliv og i Slægtens større omfattende Kredse. Det Personlige bliver for ringe for dem — det er det Almindelige, der optager dem. Det var særlig med Tanken paa ham, at jeg i min „Livsførelse“ skrev de Linier:

De staar paa højen Tind og stirre hen —
 det Hele vil de vie deres Kræfter;
 det er for ringe dem: en enkelt Ven,
 den ganske Verden lægge de sig efter.

Jeg tror det vist: igjennem Vennens Smil
 jeg lærer elske, hvad er stort paa Jorden,
 og uden det er Kjærlighed ej til:
 det er Vorherres Mening og hans Orden.

Disse Ord er et Udtryk for en Forskjel imellem
 denne min gamle Ungdomsven og mig. Men vi skal
 nok mødes baade i det Store og i det Enkelte og Smaa.

Jeg gaar nu over til at omtale en Anden af dem,
 jeg kom i Forhold til paa nært Hold fra Ungdomsdagene
 til nu, en Ven, der ogsaa har faaet et Navn i Fædre-
 landet, om end ikke af de store:

Povl Frederik Barfod.

Jeg traf ham første Gang paa det Scaveniusske Herre-
 sæde Gjorslev i Stevns Herred, hvor han var Huslærer
 hos Godsets Forvalter, og hvor jeg i mine Studenter-
 ferier i Almindelighed tilbragte Julefesten. Han tiltalte mig
 straks ved en vis støt og sanddru, om end noget grov-
 kornet, Personlighed, der havde et bestemt Karaktermærke
 og vidnede om en kraftig nordisk-dansk Naturgrund. Vi
 blev snart gode Venner og havde et stærkt Fællesskab i
 vor ungdommelige Kjærlighed til Fædrelandet og til det
 danske Aåndsliv, især som det var præget af Øhlen-
 schlæger og Grundtvig, skjøndt denne Sidste dengang
 kun kunde sætte os i en dunkel Stemning uden dybere
 Forstaaelse. Barfod havde en lille digterisk Aare og var
 i Ungdomsaarene saare frugtbar i lyrisk Retning, ligesom
 han ogsaa gjerne sang til Danmarks, og til store Mænds
 Pris, og han var glad ved at kunne meddele os sine
 poetiske Forsøg. Ærlig var og er han til Bunds. Hans
 Husmoder paa Gjorslev sagde om ham: „Jeg holder saa
 meget af Barfod; thi han er saa gjennemsigtig, at Man
 kan se ham lige lukt ind i hans Sjæl og Hjerte.“ Hertil

kom, at han havde en alvorlig Aandsdrift, ikke til stort og alsidigt Tankeliv, men til Historien og med sin ualmindelig stærke Hukommelse rummede en stor Mængde historisk Stof, der tidt gjorde hans Omgang lærerig; ja, Man kunde næsten benytte ham som et Leksikon til at slaa op i, naar der var Noget af denne Art, Man vilde have Oplysning om. Da jeg her nævner hans Hukommelse, vil jeg dog anføre et fortalt morsomt Træk, der vidner om, at han selv kunde gjøre Løjer med denne Evne. Der var for flere Aar siden en Mnemonevtiker o: en Hukommelsesmester i Kjøbenhavn, der forbavsede Alverden ved denne sin Kunst. Ti Aar efter kom denne Mand igjen til Kjøbenhavn og mødte paa Gaden Barfod, der tiltalte ham og sagde: „Hør, O., jeg vil bevise Dem, at jeg har en bedre Hukommelse end De. Thi for ti Aar siden laante De af mig ti Rigsdaler — det har De glemt, men det kan jeg huske.“

Vi havde aftalt, at han, naar han kom til Kjøbenhavn for at studere til Eksamen, skulde være min Sambo. Imidlertid kom han derind paa en Tid, da jeg var fraværende fra Byen, og det var da karakteristisk for ham, at han gik hen til en Ven af mig, som aldrig havde set ham, lod sig lukke ind under Dennes Fraværelse og lagde sig der i en Seng, hvor han laa i en dyb Søvn, da Værelsets Beboer kom hjem sildigt paa Natten. Det uventede Syn af en Fremmed med det store Ansigt i Sengen, satte min Ven i Forbavselse; men, godmodig som han var, nænnede han nok ikke at vække denne Sovekammerat, og Side om Side med ham delte han Nattens Timer. Om Morgenen, da de vaagnede, rejste de sig op og stirrede forstyrret paa hinanden, indtil endelig Forklaringen gjorde Ende paa den tvivlsomme Situation. Men fra nu af var og blev Fr. Barfod selvskreven Medlem af det lille Samfund, jeg før har omtalt. Da siden denne hans ufrivillige Sovekammerat blev forlovet med en elskværdig Kvinde, skrev B. et Lykønskingsdigt til ham, som endte med de ejendommelige Verslinier:

„Hun er blød som et Voks og trofast som Beg,
Ønsker Du mer, saa gid F ta' Dig!“

Saa levede vi da en længere Tid sammen i et Par Værelser paa Østergade. Han vilde studere Filologi og læste, skjøndt med mange Afbrydelser, temmelig flittigt. Men da Historien optog næsten hele hans Interesse, forsømte han sin Latin og Græsk og satte sig dengang ind i den spanske Historieskriver Marianas store Værk, tror jeg. Det slog da pludselig ned i ham, at han for en stor Del havde glemt sine Kundskaber i de klassiske Sprog, og saa gjorde han i Hast en af sine hyppige Vendinger. Vi sad en Aften i vort Kammer og talte sammen. Han kom da — jeg husker ikke i hvilken Forbindelse — til at sige: „Gift hedder jo paa Latin *venum*.“ „Nej,“ svarede jeg, „det hedder *venenum*.“ Da gik det op for ham, at han maatte forlade det filologiske Studium og tage fat paa en anden Bov. Han besluttede sig da til at studere Jura. Han fik Hall til Manuduktør i denne Videnskab. Men Denne sagde efter nogen Tids Forløb: „Vil B. fortsætte, som han har begyndt, vil det vare 50 Aar, inden han bliver Kandidat; thi han har med minutøs Iverkastet sig over Lovene for Gjordemodertjenesten, og skal han behandle alt det Andet med samme Udførlighed, bliver han neppe færdig før.“ Det varede da heller ikke længe, inden Barfod gav Jurisprudensen Afsked og igjen kastede sig over Historie og Æstetik. Hans Fader var meget misfornøjet med Sønnens Forandringer af Studium og gav ham kun utilstrækkelig Hjælp til Opholdet i Kjøbenhavn, saa han i lang Tid næsten led Mangel paa det Nødtørftigste. Da var der en rig Mand, der tilbød ham Understøttelse paa Vilkaar af, at han (B.) tog Magistergraden. Nu syntes det, som om han var kommen paa sin rette Hylde; thi Det maatte han kunne gjøre med Liv, Lyst og Grundighed, naar han valgte et historisk Stof til Gjenstand for sin Disputats. Han greb ogsaa med Kraft og ungdommelig Begejstring fat paa Løsningen af

denne Opgave. Han valgte Peder Syvs Historie og Betydning som Æmne og arbejdede i længere Tid paa denne Monografi. Jeg vèd ikke nærmere Besked om, hvad der bevirkede, at dette Tilløb til at erholde et videnskabeligt Stempel gennem Universitetet blev uden Resultat, men jeg vèd, at B. havde gjort værdifulde Samlinger i dette Øjemed.

Da nu dette med Magistergraden var slaaet fejl, kastede han sig over sine spredte historiske og æstetiske Studier og levede kummerlig af sin Pen i nogle Aar. Endnu engang gjorde han et lille Skridt for at opnaa en fast Stilling ved at begynde paa at studere Teologi under L. Helvegs Ledelse, da han allerede var rykket langt ind i Trediveaarsalderen, og efter at han som gift med min Søster var kommen til kristen Tro. Men saa oprandt Aaret 1848, og det var umuligt for ham at fortsætte. Efter hans hele Anlæg og Natur, maatte han drages med ind i den mægtige Strømning, og hvor stærkt han var grebet af Begivenhederne, viste han, da han, alt en Mand paa 37 Aar, lod sig indskrive blandt de Unge og Ældre, der frivillig meldte sig til Rekruttskolen for at gennemgaa et militært Kursus til Fædrelandets Forsvar. Han kom dog ikke til at tage aktiv Del i Krigen.

Men jeg vender tilbage til vort Samliv i Studenteraarene. Vi boede altsaa sammen; men det varede ikke længe, maaske et halvt Aar. Der var to Ting, der skilte os ad. Han var for det første en lidenskabelig Tilhænger af Enevoldsmagten, mens jeg fulgte mine øvrige Venner i den Begejstring for en fri Forfatning, som navnlig efter 1830 greb det unge Slægtled saa godt som over hele Evropa. Det gav naturligvis Anledning til mange Rivninger, da han var voldsom i sine Ytringer, og jeg sagtens gav ham Raat for Usødet. Hvor spændt Forholdet kunde blive mellem ham og os Andre, derom vidner den Scene, jeg før har skildret under min Omtale af det Afskedsgilde, vi gjorde for Hall og Knuth i Frederiksdal, da de skulde rejse udenlands. Denne Sag voldte dog ikke en længe

varende Forstyrrelse i Venskabet; thi han var i saare høj Grad kjærlig i sit inderste Væsen, og vore politiske Uenigheder bilagdes snart. Men det, der tilsidst hidførte et Slags Brud og gjorde, at han flyttede fra mig, det var vort forskjellige Forhold til Kristendommen. Han var dengang vantro og mente at kunne bestaa for Gud uden at behøve at henfly til Naaden i Kristus, hvorom følgende Vers, han engang skrev til en af vore Sammenkomster, vidner:

Den bedste Færd: med usænket Bryn
at kunne engang sin Dommer møde,
ej skjælvé, naar han med vrede Lyn
urokket rister de Runer røde.

Vi sad og talte sammen en Aften. I en eller anden Sammenhæng kom jeg til at sige: „For mig er Kristi Tro den eneste Frelses- og Salighedsvej.“ Efter en Pavse svarede Barfod: „Jeg kunde have Lyst til her at svare Dig paa denne din Udtalelse, men vil det ikke nu.“ Dagen efter gik han ud, og da han kom tilbage, meddelte han mig kun, at han havde udsøgt sig en anden Lejlighed. I flere Dage levede vi da sammen, laa i samme Seng om Natten, uden at han vilde tale et eneste Ord med mig. Næste Søndag spurgte han mig, om jeg gik i Kirke, og da jeg svarede ja, bad han mig om at komme hjem til ham fra Kirken, eftersom han havde Noget af Vigtighed at tale med mig om. Da vi nu efter min Hjemkomst var alene, udbrød han med en høj Grad af Heflighed: „Jeg vil kun vide, hvor Du vil have mig brændt, paa Kongens Nytorv eller paa Gammeltorv, Du, som vil være en Kristen, og jeg, som er en arg Kjætter.“ Jeg svarede ham, at jeg ikke tænkte derpaa, men kunde naturligvis ikke frafalde min kristne Tro for hans Skyld; jeg ansaa ham for vildfarende, ligesom han jo, hvis han havde en anden Tro, maatte mene det samme om mig. Efter en varm Ordveksel endte det med en Forsonings-scene, da han faldt mig om Halsen, og vi sluttede atter

Fostbroderskab med hinanden. I Mellemtiden havde nok ogsaa et Par af Vennerne (iblandt dem Monrad) talt ham til Gemyt og søgt at overbevise ham om, at jeg efter min Betragtning ikke kunde udtale mig anderledes. Men ikke desto mindre skiltes vi nu ad som Samboer, uden at det dog senere hen kom til saadanne voldsomme Rivninger mellem os.

Vi var meget forskellige baade med Hensyn til Naturgrund og til vor Fremtræden og kunde derfor aldrig til Varighed leve fuldt ud vort Liv sammen. Der var Tider, da jeg var hans Sjæls Fortrolige; men saa kom der altid Noget i Vejen for vort Venskab. Vi vare begge meget hensynsløse, der var Eksaltation hos ham, og der var ofte saarende Ironi hos mig, og begge havde vi i vort Forhold altfor lidt af den overbærende Kjærlighed, der kunde dække over Uoverensstemmelserne. Men altid har jeg beholdt en uskrømtet Anerkjendelse af hans Ærlighed, Sanddruhed, hans Djærvhed og Mandighed til at staa støt paa sin Overbevisnings Post ligesom hans Villighed til at gjøre Offre for denne uden Hensyn til, at han derved tidt lagde Sten i Vejen for sin Fremtids Velværd. Siden blev han Amanuensis ved det store kongelige Bibliotek. Denne Post var som skabt for ham med hans store Bogkundskab og hans ihærdige Fordybelse i historisk Literatur; men heller ikke her fik han blivende Plads. Ærlig og ædel var han altid; han bar aldrig paa Vrede mod Nogen, og selv hans Modstandere kunde stedse gjøre Regning paa en retfærdig og mild Bedømmelse. Mit Forhold til ham og hans til mig skildrede han selv i en Skaaltale for en Del af Ungdomsvennerne, der var samlede hos ham i en festlig Anledning, i det han udtalte sin varme Kjærlighed til de Andre med Navns Nævnelser, men endte sin Henvendelse til mig med den kjølige Udtalelse, at „vi trods al Forskjellighed dog havde bevaret Agtelsen for hinanden.“ I de sidste Aar har vi dog staaet i et fuldt og varmt Hjerteforhold til hinanden.

Pludselig skete der et Omslag i hans politiske

Anskuelse ved Frederik d. 6tes Død. Barfod var særlig anlagt til at knytte sine Ideer og Tanker til det Personlige, og den afdøde Konge havde havt en mageløs høj Stjerne hos ham. Enevoldsmagten var for ham smeltet sammen med den elskede Konges Person, og han maatte da elske ogsaa den, fordi han elskede dens Bærer. Jeg mindes den næsten overvældende Eksstase, hvormed han engang traadte ind til min Fæstemø, rakte hende Haanden og spurgte: „Ved Du, hvem denne Haand sidst trykkedes af?“ Han havde været hos Kongen og udtalt for ham sin sværmende Hengivenhed, og den gode Konge havde rakt ham Haanden. Men, som sagt, da denne Enevoldshersker døde, brast ogsaa Baandet, der havde bundet ham til Enevoldsmagten, og han slog om til et næsten ligesaa hensynsløst Frihedssværmeri, som han før havde sværmet i modsat Retning. Den nye Konge, Kristian d. 8de, saa han paa med meget umilde Blikke og frakjendte ham selv det, alle Andre indrømmede ham, Aandssyn og ærlig, sand Kjærlighed til Kunst og Videnskab. „Det er en Drønnert,“ sagde han en Gang til mig. Nu kom vi atter i Modsætning til hinanden, idet Rollerne ombyttedes. Jeg var dengang Præst og havde tilegnet mig den grundtvigske Betragtning i det Kirkelige og Folkelige, var da ogsaa vundet for Grundtvigs daværende Hævdelse af „en fri Kongehaand og fri Folkestemme.“ Da jeg saa en Gang i disse Aar udgav et lille Skrift, der gik i den Retning, sagde han om mig: „Han har med denne Bog kjørt et Læs Møg ud paa Literaturens Mark.“ Der skulde da altid komme Det, der skilte os ad.

Men der kom et andet Omslag, som var af dybere gribende Art, og som skulde føre ham ind paa et Omraade, hvor vi i Sandhed trods alle Uoverensstemmelser kunde mødes som Brødre. Han blev en troende Kristen. I Aaret 1841 blev min yngste Søster hans Hustru. Hun var en from Kvinde, tidlig greben af Kristi Evangelium og med et stille Sinds stærke Magt for alle dem, der havde Øje for Storheden i „den stille Aands uforkrænke-

lige Væsen.“ Og skjøndt det er et farligt Vovestykke for en troende Kvinde at binde sig til en vantro Mand, og Følgen sædvanlig bliver, at hun taber i dette Spil, saa blev det dog her saaledes, at hun overvandt ham og blev hans aandelige Moder, skjøndt hans Hustru. Og da han først var vundet, da blev han, som havde været ærlig i sit Hedenskab, en ydmyg, ærlig Kristen, der, mandig og djærv her som ellers altid, har aflagt sin Bekjendelse for Verden og aldrig er krøben i Skjul med sin Tro, men frejdig har udtalt den mundtlig og paa Prent. Han sluttede sig til den grundtvigske Side i Kirken og var og er en af denne Retnings varme Forfegtere. Naar vi nu mødes paa denne Grund, da er der fuld Forstaaelse og hel Anerkjendelse, Gud ske Lov! Det er rørende at høre, hvorledes han i dette Stykke med Kjærlighed taknemlig kan tale om, hvad hans Hustru har været for ham, og hvorledes hun tillige med sin Haand og sit Hjerte har bragt ham den største Medgift, idet hun har ført ham til Jesu Kristi Tro. I det Hele skal Barfod have det Vidnesbyrd, at han er sjelden trofast i sine Forhold, trofast til Døden, og der er nok Faa, der som han kan gemme paa Fortidens Minder og saa usvækket kan bære dem, han elsker, i sit Hjerte. Min Hustru har ikke havt en trofastere Ven.

Han har kæmpet med trange Kaar, og det hører, som forhen antydet, til hans ærlige Karaktertræk, at han aldrig har slaaet det mindste af paa sin Overbevisning og aldrig fortiet den, selv hvor han havde kunnet det uden at forlade sit Stæde, for at vinde Gunst, Fordel og Udsigt til en god Stilling hos dem, der kunde fremme hans Vel. Han har da hovedsagelig maattet leve med Hustru og Børn af sin Pen. Denne Pen i hans Haand har skjenket os gode Ting. Den første Bog, han udgav, var „Læsebog for Børn og barnlige Sjæle“ med danske Digteres kortfattede Levnedsløb. Det er en god Bog, der godtgjør sin Samlers gode Kundskab til dansk Digtning og hans sunde Smag til at vælge det Bedste til

Øjemedet. Han aabenbarede alt her sit heldige Greb paa at skildre kvikt og livligt de forskjellige Personligheders Ejendommelighed. Saa kom der en Tid, da han ihærdigt arbejdede for at vække „Højnordens“ Bevidsthed om Stammestægtskabet og Aandssammenhørigheden mellem de tre nordiske Folk. Han udgav et Fjerdingaarsskrift „Brage og Idun“, hvor han søgte at drage disse tre Rigers fremragende Ordførere til Samarbejde med hverandre og saaledes bidrage til, at Danske, Svenske og Norske kom til Forstaaelse af Fællesskabet i Aanden. Der læses værdifulde Artikler i dette Tidsskrift af Grundtvig, Wieselgren o. A.; men det var maaske for tidligt, at dette Forsøg gjordes — Bidragene blev færre og færre, og efter et Par Aar maatte denne Barfods dengang „kjære stadige Tanke“ opgives indtil videre, og „Brage og Idun“ ophørte at udkomme. Senere har han taget Tilløb til Udførelsen af den samme Tanke og udgivet et Tidsskrift „Folke“, der skulde gjøre samme Tjeneste; men kun et Bind deraf saa Lyset. Hvorved han derimod har slaet an rigtig til Bunds, er ved sine „Fortællinger af Fædrelandets Historie“, en Bog, der i ualmindelig mange Oplag er gaaet ud i Folket og er naaet til de underste Folkelag som en kjær og velsignet Læsning. Jeg er vis paa, at denne Bog ved Siden af Ingemanns historiske Romaner har, saavidt Bøger i Pagt med det levende Ord er i Stand dertil, løftet og klaret Folkesindet for Fædrenes Aand og indskjærpet Kravet paa Sønnernes Efterfølgelse, har begejstret Utallige og lagt Ved til Fædrelandskjærlighedens og Højsindets Ild i Hjerterne. Han har selv etsteds skrevet, at han ikke er Historiker, om han end havde kunnet blive det; og ganske vist, man kan nok se, at det grundige Kjendskab til de historiske Kildeskrifter, som f. Eks. Allen ell. C. Paludan-Müller havde, det har Barfod ikke. Men til Gjengjæld har han havt Det, som i det mindste fortjener lige saa megen Pris, Ære og Tak: den Gave at fængsle dem, som ikke har Vilkaar for at følge den dybt videnskabelige Gang igjennem alle de tidt modstridende

Vidnesbyrd, hvoraf Udbyttet møjsommeligt skal vindes — og det er jo den overvejende Mængde — fængsle dem i et Sprog og med Farver og Toner, der lokker Noget af det Bedste hos Folket frem, og hvoraf det dog tilsidst afhænger, om et Folk er levedygtigt eller ikke.

Fr. Barfod var mangeaarig Folketingsmand og var altid paa Frihedens Side, men havde for Resten ikke stor Indflydelse paa Forhandlingernes Gang. Det har dog altid sin Betydning at have saadan en ædel, frisindet Mand til Stede i Folkets Raad, og selv et lille, varmt Vidnesbyrd for Fædrelandet, dets Ære og Frihed er et Led i den Kjede, der forbinder en hæderlig Folkefortid med en hæderlig Nutid og giver en Forjættelse om en hæderlig Fremtid. En lille Episode fra den Tid, da han og jeg sad sammen i Rigsraadets Folketing, skal dog her antegnes. Det var efter Fredsslutningen med Tyskland 1864, at jeg i Rigsraadet kom til at kalde denne Fred „en forsmædelig Fred.“ Formanden afbrød mig, og vilde ikke tillade, at Man kaldte en Fred, som Kongen og Rigsraadet havde sluttet, saaledes. Under den Pavse, der herved fremkom, lød der en tordnende Røst bag Formanden: „Det er en forsmædelig Fred!“ Det var Barfod, der ud af sit varme Hjerte raabte saaledes til stor Forfærdelse for Formanden, der spagfærdig sagde: „Den ærede Rigsdagsmand maa ikke tale; thi han har ikke Ordet.“

Barfod var en virkelig Frihedsmand; men han, som dengang stod i de forreste Rækker af Frihedsfylkingen, han er nu vist hen i de bageste, ja, vel sagtens udenfor Rækken af den nuværende Flertalsmængde, fordi han som jeg slet ikke anerkjender en ægte Frihedsdrift hos den. Men dog er han mere Frihedsmand end Mange af Dem, som nu til Dags raabe højest paa Folkefrihed. Ædel, som han er, oprøres han af den Kamp, som nu føres med et Sind og paa en Maade, som hans fri Sjælsadel ikke kan være med til, fordi den er et Vrængebillede af en Frihedskamp, og fordi den ikke er dan'sk.

Vi to gjorde i vor Ungdom en Gang en Tur til Langeland. Da vi kom til Rudkjøbing, var hele vor lille Pengesum sluppen op paa et Par Skilling nær, og paa Gjæstgivergaarden turde vi ikke forlange andet end „Barbervand“, i den troskyldige Tanke, at Noget maatte vi dog kræve, og at Dette var det billigste. Man fnisede, da vi forlangte vor Regning, og vi sjokkede da af som vaade Hunde. Der paa Øen var vi til et Fødselsdagsgilde hos Grevskabets Birkedommer. Vor Vært, der snart opfattede Barfod og hørte, at han var en Slags Digter, bad ham om en Sang til denne Lejlighed og lovede ham derfor et Par hvide Everlastings Bukser, der var blevne ham selv for snevre. B. efterkom Anmodningen og dandsede om Aftenen nok saa glad med sine Digtererhvervede Pantalons. Under vort Ophold paa Øen blev vi indbudne til Lensgrevens Taffel paa Tranekjær. Greven, som gjerne vilde spille Skjønaand, førte ved Bordet Talen hen paa Digtningens Egne og ophøjede bl. A. Goethe som Mesterskjalden. B. var slet ikke enig med ham herom og udtalte sig temmelig haanlig om Goethe. Greven anførte da et virkelig smukt goethisk Digt og spurgte: „Mon De ikke, Hr. B., indrømmer, at dette er af fuldendt Skjønhed?“ B. svarede frejdigt: „Har De ikke før, Hr. Greve! hørt, at en blind Hane stundom kan finde et Guldkorn paa en Mødding?“ „Lad falde, lad falde,“ udbrød den fine Hofmand forskrækket.

Til Slutning endnu en Fortælling, som vidner om B.s Væmmelse og ejendommelige Optræden overfor alt Smudsig og moralsk Fordømmeligt. Der kom en Gang en Aagerkarl til ham for at faa sit formentlige Tilgodehavende betalt af ham, der var Formynder for et ungt Menneske, som havde ladet sig forlede til Udskejelser og havde i sin Forlegenhed til ublu Renter forskrevet sig til denne Aagerkarl for en Sum Penge. B. lukkede Døren i Laas og sagde til Manden: „De skal faa Deres Penge, men ikke før De i min og min Vens Nærværelse har tilstaaet med lydelig Røst, at De er en Kjeltring.“ Synderen

drejede sig hid og did og kom med mange Udflugter; men B. blev ved sit: „De kommer ikke ud af denne Stue, før De har tilstaaet, at De er en Slyngel.“ Det gjorde Manden da tilsidst, fik Pengene og gik med Kjætringstemplet paa sin Pande.

Nu lever denne min Ungdomsfælle med sin Hustru i sin Ensomhed. Men det er en velsignet Alderdom. Han har haft en mageløs Glæde af sine Børn, der er gaaet ud fra Barndomshjemmet som dygtige, kristelige Mænd og Kvinder og vist aldrig har gjort deres Forældre nogen alvorlig Sorg. Barfods Hus har i mange Aar været et Samlingssted for alle Familiens unge Medlemmer, der kom til Kjøbenhavn, og det har været til usigelig Hjælp for Dem i den store Stad til at modtage Indtryk af Sjælsalvor og Hjertevarme. Gud glæde fremdeles de to Gamle og give Dem en lys Aften og en mild Hjemgang.

En, som hørte til vort „Tolvmandslag“ i Studentertiden, og som kom til at spille en, om og kun kortvarig Rolle i det afgjørende Drama herhjemme, maa jeg dog ogsaa her omtale med faa Ord. Det var

Frederik Markus Knuth.

Han var en dygtig Natur, ædel og elskværdig. Uagtet han hørte til Landets „Højadel“, var allerede som lille Dreng Besidder af Grevskabet Knuthenborg paa Lolland og boede under sin Opvækst og alle sine Studenteraar hos sin Onkel, Moltke til Bregentved, som var Finansminister — sluttede han sig i hele sin Ungdomstid næsten udelukkende til os Studenter, som Alle var af saare borgerlig Ekstraktion. Han kunde, syntes det, ikke ret trives i de fornemme Kredse, fandt vel ikke dèr, hvad han følte Trang til: et Indhold af dybere Art for Aand og Hjerte. Det skete vistnok ikke uden adskillig Forargelse hos hans Standsfæller; men han lod sig ikke anfegte heraf,

men søgte stadig Omgang med os og savnedes aldrig ved vore Gilder, hvor vi drak „Biskop“, forelæste hverandre vore smaa Arbejder og tilbragte Tiden under Alvor og Gammen. Han førte et fuldkomment rent Liv og sværmede dengang for „Frihed og Lighed,“ ikke i fransk, men i ægte nordisk Forstand. Alt underdanigt Hensyn til ham, den rige, adelige Lensherre, var ham i høj Grad imod. Et Eksempel herpaa, blandt mange, anfører jeg her. Han var paa en mindre Jagt i Bregentved Skove, og Skovrideren henvendte sig til ham med de Ord: „Hr. Greve, idag maa der kun efter Ordre skydes et Krondyr, og naturligvis overlades det til Dem at nedlægge det; de andre Jægere have herom faaet Meddelelse.“ Knuth svarede: „Ja, hvis Dyret først kommer mig paa Skud, saa skyder jeg paa det; men kommer det Nogen af de Andre paa Skud, bliver det hans Sag at gjøre det.“

Som sagt var han vor stadige Omgangsfælle, men var dog især fortrolig med to af Vennerne, Hall og Aagaard, med hvem han næsten daglig omgikkes, og hvis fornemste Æmne for Samtalen vistnok var den Bevægelse, der var oppe i Retning af Enevældens Afløsning, og Erhvervelsen af en fri Forfatning. Jeg havde personlig mindre med ham at gjøre; men han blev mig bestandig en tro Kammerat til sin Død og gav mig flere Beviser paa sin Velvilje og Hjælpsomhed, selv efter at han havde tiltraadt sit Grevskab, og jeg var fjernet langt fra ham som Præst i Jylland. Efter den Tid traf jeg ham kun sjeldent, men korresponderede et Par Gange med ham. Af hans Breve saa jeg, at han i det mindste til Kristian d. 8des Død og i den første Tid af Frederik d. 7des Regjering holdt fast ved sit Ungdomssværmeri for Folkets Frihed, og at han dybt sørgede over de ulykkelige Forhold, som udviklede sig mer og mer under Schleswig-Holsteinernes Oprørsplaner. Han skrev til mig: „Du haaber paa, at der skal være den, som skal føre Danmark ud af denne Jammer. Ja, men saa maa det nok være en Stor.“

Paa Grund af, at jeg sjeldnere kom til Enesamtale

med Knuth, har jeg mindre at meddele om det Nærmere i hans Forhold. Men jeg kunde dog ikke Andet end sætte denne min kjære Ungdomsven dette lille Minde; hans lyse Skikkelse staar for mig i ufördunklet Glands. Han var med til mit Bryllup og udbragte Brudeparrets Skaal. En Gang siden besøgte jeg ham i Sorø, hvor han var bleven Amtmand og af Kristian d. 8de udset til at være med til at bringe Grundtvigs Plan om „Højskolen i Sorø“ ind i Virkeligheden, men fik kun altfor kort Tid dertil, da han allerede Aaret efter af Frederik d. 7de kaldtes til Medlem af Martsministeriet som Udenrigsminister. Han var saaledes med at gaa i Spidsen for den højbaarne Konge- og Folkebevægelse, der da gik ud over Danmark. Han oplevede, ja fik en styrende Indflydelse paa at hidføre den Folkefrihed, hans Ungdom havde været begejstret for. Det var en sjelden Lykke. Siden gjæstede jeg ham nogle Gange paa Knuthenborg, hvor han var den gamle trofaste Ven, der endnu gjerne vilde dvæle ved de fælles Ungdomsminder. Men hvor vidt han ind i Halvtredserne nærede det samme lyse Syn som i sin Ungdom og første Manddom for det Velsignelsesrige i den Frihed, han selv havde været med at skabe, var maaske tvivlsomt, i det mindste for mig. Da jeg sidste Gang var hos ham paa Knuthenborg, havde „Bondevenerne“ faaet mere Hold i det menige Folk, end han, som hørte til de National-Liberale, med sit mere ideale Syn paa Friheden vistnok kunde være glad ved. Det var alt i hans liberale Studentertid spaaet af en bürgerlig Godsejer i Sjælland: „Knuth bliver, naar han bliver Mand, en fuldblods Aristokrat.“ Han var altfor meget anlagt til at være „ædel“, til at han nogen Sinde kunde komme til at gjøre Krav paa, at den saakaldte „Adel“ i Kraft af en tilfældig Fødsel skulde give ham Fortrin for den Ringeste i Folket, som var ædel. Men han skuffedes nok, som i det Hele det nationalliberale Parti, i sin Tro paa al den Glands og Herlighed, en fri Forfatning vilde bringe, da han erfarede, hvorledes den saa ud i Virkeligheden. Og saa blev han

maaske kjølig. En Ytring af ham under min Samtale med ham sidste Gang kunde tyde derpaa. Jeg, som den Gang var, hvad jeg er endnu, en Fjende af al Fødselsadel, kunde ikke bare mig for at sige til ham: „Alle Eders Forrettigheder skal afskaffes.“ Han svarede: „Vi har jo ikke mere nogen Forrettigheder.“ Paa min hensynsløse Udtalelse, som slap mig ud af Munden: „Ja, men I drømmer endnu om Magt og Myndighed,“ (hvormed jeg ikke mente K., men „Adelen“ i det Hele) gav han til Svar: „Drømmer! — skal vi nu ogsaa straffes for vore Drømme? Nej, min Ven! men vi har nogle Penge; dem vil Folk gjerne have fat i.“

Han gik bort i sin kraftigste Alder, nogle og fyrretyve Aar gammel. Det er mig fortalt, at han paa sit Dødsleje samlede sin Hustru, sine Børn, samt Tjenestefolkene paa Gaarden omkring sig, rejste sig op og bekjendte „Troen“, bad Fadervor, vidnede, at i denne Tro vilde han dø, og talte med sin sidste Kraft til dem Alle om at holde fast ved denne Tro. Ædel, som han havde levet, døde han i Jesu Navn. Hans Minde er hos alle dem, der kjendte og elskede ham, i Velsignelse. Gud glæder ham nok nu i sit Paradis.

Karl Ferdinand Allen.

Han blev for mig i flere Aar en kjær Ven, med hvem jeg levede i Fortrolighed og havde mange gode Timer. Vort Bekjendtskab skete gennem Monrad, hvis Sambo paa Regensen han var. Og jeg kan med Sandhed sige, at jeg sjelden har kjendt et Menneske, der var saa ren i Tanke og Færd som han. Han var af skotsk Herkomst og havde som Arv fra sit Stamland Noget af den Ihærdighed, Alvor og klare Tankegang, der udmærker det skotske Folk. Der var én Sans, som han var mindre begavet med: den poetiske Indbildningskraft. Hans Begavelse gik i Retning af Opfattelse og grundig Bearbejdelse af det Erfaringsmæssige i Stort og Smaat. Jævn i sin

Væren, i sin Optræden, i sin Tale bar han i sin Sjæl til- lige en varm Kjærlighed til alt ægte Menneskeligt og stærk Uvilje mod alt Uædelt, al Uret, baade i Historien og i Enkeltmandslivet. — Der kunde ikke tænkes en større Modsætning imellem to Venner end den, der var imellem ham og hans Kontubernal Monrad: Denne ilter, altid ivrig i alle sin Sjæls Bevægelser, med en digterisk Aare forbunden med spekulativ Evne, og Allen med sin lige- fremme, noget prosaiske, jævne og lidenskabfri Natur; den Ene i sin Fantasi tidt overspringende alle Mellem- bestemmelser, den Anden gaaende stille frem, Skridt for Skridt, baade i sit Liv og i sit Studium, sit Arbejde. Men de udfyldte saa at sige hinanden og nærede et dybt, gjensidigt Venskab, et Venskab, der holdt ud, lige til Allens Død adskilte dem. Der var ogsaa en anden Uoverensstemmelse mellem dem: Monrad var, som før anført, alt i sin første Ungdom grebet af Kristendommen, Allen havde i de første Studenter- og Kandidataar en stærk Heldning imod Rationalismen og satte stor Pris paa Prof. H. N. Clausen som Ekseget og Dogmatiker. Saa maatte han tidt holde for, naar Monrad og jeg gjorde Indhug paa denne Præstelærers Teologi.

Men foruden det ædle Menneskelige, som fandtes hos begge disse to mer end almindelig rigt udstyrede Personligheder, kom der tilsidst et Andet, der bandt dem inderlig sammen; det var Frihedstanken, der længere hen greb Monrad, men som hos Allen maaske næsten alt fra Barnsben af var bleven til Kjød og Blod, atter sagtens en Arv fra det frihedsstærke, skotske Folk. Thi en Frihedsmand til Fingerspidserne var han, og hans Friheds- tanker gik altid i det engelsk-skotske Spor. Jeg er vis paa, at den Frihedsfarve, der nu er paamalet det danske Frihedsliv, ikke havde smagt Allen.

Han studerede Teologi, men var fra først af enig med sig selv om, at han kun vilde bruge en Embeds- eksamen til Baggrund for en Stilling som Historiker; thi Historien var hans Hjertes Kjærlighed. Vi læste en

Tid sammen tilligemed Monrad Kirkehistorie. Det var en ejendommelig Konstellation af Størrelser. Jeg var kun ganske i Almindelighed anlagt for Historiens Studium, men lærte samvittighedsfuldt til hver Gang det kirkehistoriske Stykke, vi skulde gennemgaa med hverandre; Allen gik grundigere til Værks og gjorde større Studier til Æmnet udenfor det Reglementerede; Monrad kom og gjorde Aandsslag ind i Stoffet og opkastede nye, tidt geniale Spørgsmaal, lod Strejflys falde paa Sammenhængen og opfordrede os til at kombinere det Forskjellige i Historien, saa at ikke blot jeg, men den grundige Allen tidt sad med aaben Mund og havde intet Svar paa hans indviklede Spørgsmaal.

Foruden disse Sammenkomster paa Teologiens Vegne havde jeg en rig Omgang med Allen af mere personlig Art. Jeg skal aldrig glemme den gode Indflydelse, hans sande, sunde og gennemnoble Væsen og Tale havde paa mig, en Indflydelse, der just var saa velgjørende, fordi vi var saa forskellige: jeg med min levende Indbildningskraft, der tidt lod mig flyve for højt og leve altfor meget i en drømt Verden, og han med sin lidt prosaiske Natur, som trods det varme Hjerte, hvor der brændte en mild, men stille Ild, aldrig tillod ham at gaa udenfor Livets ædruelige Sandhed og Virkelighed. Til Gjengjæld gav jeg maaske ham noget mere Sving og forstærkede hos ham Følelsen af, at Poesien ikke var saa ringe at agte hos en Historieskriver. Ikke saaledes, som om Allen ikke altid havde haft dyb Ærbødighed for Digtning og Kunst i sin Tanke; men det har dog noget at betyde i Livet at faa et personligt Indtryk af og et lille Pust fra en Sjæl, der til Forskjel fra En selv lever i det, som ikke ligger lige for Ens eget Væsen. Vi var tidt sammen og gjorde Ture med hinanden, f. Eks. til Møen, hvor vi dog af Mangel paa Penge ikke kom længere end til Stege og Omegn. Jeg kan ogsaa sige, at jeg var Redskabet til, at han fandt sin tilkommende Brud og Ægtefælle, idet han fulgte mig til Herregaarden Gjorslev, hvor jeg fra Barndommen var saa godt som hjemme hos Kammerraad

Dorphs. Der blev han indtaget i Husets ældste Datter Marie, en varmhjertet Kvinde, som blev ham en trofast Hustru, der kraftig og øm delte Ve og Vel med ham; og Trængslen var ikke liden, da Allen paa det Sidste i mange Aar led under Sygdommens Tryk, der endelig lagde ham i Graven. Jeg spøjte da ogsaa senere stundom med ham i Anledning af, at jeg saaledes havde været hans Brudfører, og sagde: „Du kan da takke mig for din Lykke,“ hvad han da ogsaa villig indrømmede.

Han var mig som sagt en trofast Ven. Da jeg første Gang havde været oppe til teologisk Attestats, været uheldig og faaet Haud, skjøndt jeg havde Laud til den skriftlige Prøve — var han den Første, der opsøjte mig med kjærlig Deltagelse. Han kom til mig Dagen efter tidlig om Morgen, da jeg endnu laa i Sengen med triste Tanker, satte sig paa Sengekanten, og vi saa længe, som det sig burde, bedrøvede paa hinanden; men vi kunde ikke vedligeholde denne Højtidelighed, og paa en Gang brast vi begge i Latter i Følelsen af, at Tingen dog ikke var saa farlig. Tre Fjerdingaar efter gik det bedre til denne Eksamen, og det lille Saar blev da snart lægt. Man tilgive den gamle Mand, der opfrisker disse Erindringer; for ham er det en mild og stille Glæde at sætte sig tilbage i de gamle Dage og leve om igjen, hvad der mødte ham af Venskab og Kjærlighed. Allen var med til mit Bryllup og var ogsaa en særlig Ven af min Brud, hvem han begyndte paa at lære Engelsk. Han sagde en Gang til mig (det var, før han kjendte Marie Dorph): „Ak, kunde jeg faa en Brud som din, vilde jeg føle mig lykkelig.“

Under mit Præsteliv i Jylland var han engang paa Vej derover for at besøge mig; men han mødte mig paa Halvvejen, da jeg skulde gjæste Venner paa Østkysten; han fulgte da med, og vi var sammen hele denne Sommerferie.

Der fik jeg Følelsen af, at han havde nærmet sig mere til den positive Kristendom. Han lovede at staa

mig bi imod en rationalistisk Præst, vi kom til, dersom det kom til Ordkamp, hvad dog ikke skete.

I „Fyrreerne“ var han en Tid Redaktør af det Ugeskrift, „Trykkefrihedsselskabet“ udgav, og var saaledes paa sin stille Maade en af Banebryderne for den tilkommende Folkefrihed. Thi han blev sin Ungdomskjærlighed tro. Jeg husker, at han ved et Besøg, jeg gjorde hos ham i den Tid, talte med mig om den fortvivlede Tilstand, det mer og mer blev under Kristian d. 8de. Vi sad ved Tebordet, og Vandet snurrede i Temaskinen; Dampen løftede Laaget op, det faldt ned paa Bakken. Da sagde han: „Se, saaledes vil det gaa, naar Folkets ædle Frihedstrang kræver Luft, og der ingen Ventiler er til Dampens Udladning: da vil den sprænge hele Maskinen, og Laaget, Kronen, vil falde.“ Men hans Frihedskrav havde dog som sagt sin Grændse. Da Ministeriet Rotwitt, som jeg havde godt Haab til, tiltraadte Regjeringen, var han meget misfornøjet og sagde til mig navnlig om et af dette Ministeriums Medlemmer: „Han er en stor Løgn.“ I det Hele maa vi vel sige, at det nuværende Venstre kun gaar i de National-Liberales Spor, naar de kræver „Parlamentarisme“, ogsaa naar de bruger al deres Kraft til at fjerne en forhadt Regjering; hvad Venstre nu gjør, det har Hine gjort i Forvejen. Ganske vist kan Man mene, at det som Efterligning har tabt den oprindelige Modstandsdygtighed, og at det paa en Maade ligner Nureddin, der vilde eftergjøre Aladdins Gjerning og kom til kort, fordi han havde ikke Aladdins Oprindelighedsnatur og savnede Aanden. Men det klæder ikke de National-Liberale godt ubetinget at fordømme en Færd, som de selv har øvet i stort Mon. Lehmann er nok kaldet en Aladdin — og saa bliver vel I. A. Hansen Nureddin; men den Første havde lige saa lidt som den Sidste „Lampen“, og vist nok er det ogsaa saa, at til at bygge Folkestyrelsens Slot kræves der mere end én Nat; et Folk maa vokse sig op dertil, og den tomme Tale, at Man har allerede Magten, fordi Man har Flertalsnæverne

paa sin Side, ligner alt for meget den Øhlenschlägerske Aladdins sværmende Indbildning, at han havde Lampen i Haanden, skjøndt det var kun et rustent Søm, han havde grebet, et Søm, hvorpaa hverken Parlamentarismen kan fæstes til Velsignelse, eller hvorved den forventede Folkeherlighed kan vindes.

Allen forberedte sig grundigt til Opnaaelsen af det Maal, han fra først af havde sat sig: en Stilling som historisk Professor ved Københavns Højskole. Han udgav i Fyrrerne en Haandbog i Danmarks Historie, en Bog, som, til Forskjel fra de sædvanlige Lærebøger i dette Fag for Skolen, udmærker sig ved at lægge særlig Vægt paa Folkets indre Udvikling uden at lade hele Pladsen fyldes af Beretninger om Konger, Krige og alle udvortes Begivenheder. Senere var han ivrig beskjeftiget med i dygtige mindre Arbejder at hævde Sønderjyllands retslige Forbindelse med Moderlandet og det danske Modersmaals Ret i dette vort Grændseland igjennem en historisk Paavisning af dets Oprindelighed og Danskhed, og han var i denne Henseende En af de falske, oprørske Schleswig-Holsteineres dygtigste Bekjæmpere, overfor hvis klare Redegjørelse af Danmarks Ret Man kun kunde sætte fortvivlede Løgne, Gift og Galde. — Men hans Hovedarbejde, hvortil han i mange Aar samlede Bidrag og Stof ikke blot fra Danmarks, men fra flere europæiske Rigers hidtil skjulte Statsdokumenter (især nok fra Spaniens), var dog hans bindstærke lærde Værk om Kristian d. 2den og Tiden efter ham. En Udenlandsrejse satte ham i Stand til at granske disse Aktstykker paa Stedet selv, og han hjembragte en Mængde Afskrifter af disse gamle Papirer, som han viste mig en Gang, jeg var hos ham: de fyldte en hel stor Reol. Historikerne er nok enige om, at der her fra hans Haand foreligger et Værk af blivende Betydning, og at han deri har fremdraget hidtil ukjendte Kjendsgjæringer og hemmelige Forhandlinger, der kaste nyt Lys over denne bevægede Tidsalder. — Imidlertid bærer ogsaa dette Arbejde Mærker af Allens Begrænds-

ning. Det er en sund, ædel og ædruelig Aand, der gaar igjennem Bogen. En af hans Venner sagde til mig om ham: „Han er, hvad Tyskerne kalde keusch, i sin Videnskab.“ Og det er sandt. Der er ingen Leflen med uensartede og fremmede Aander; der er ingen Jagen efter at krydre Fremstillingen ved Effektmidler: ren og klar er Tonen, og alt lægges til Rette i Medfør af den historiske Muses Sandhedskrav. Men dog kan det vist ikke negtes, at denne Muse har en Side, som ikke her fuldt kommer til sin Ret: den poetiske. Ikke saaledes, at hun kræver det poetiske Bliks Overherredømme over Stoffet, men saaledes, at hun tager dette Blik i sin Tjeneste og bruger det just for til Bunds at lade Kjendsgjerningerne og Personerne i Krøniken træde saa klart og ejendommelig frem, som den blot prosaiske Beskrivelse ikke er i Stand til. Der hører en vis digterisk Evne til for at se ind i det indre Menneskeværksted, hvor de historiske Skikkelsers Færd og Gjerning har deres Kilde, og det Samfundsværksted, hvorfra Præget trykkes paa Begivenhederne, Kamp og Fred og menneskelige Dannelser til den givne Tid. Det er dog tilsidst det, der giver Nøglen til at komme ind i den historiske Sammenhæng. Det er ikke nok at paavise Skridt for Skridt den udvortes Sammenknytning af Ting og Personer; det indvortes Aands- og Sjæleliv, der giver sig Udtryk og faar sit Udslag i Det, som ses og høres, maa ikke gjerne overses og gaas forbi. Det er det Gjær, der løfter Stoffets Dejg, at det ikke synker sammen. Men dertil hører psykologisk Blik og nogen poetisk Evne for at faa det frem i Fortællingen. Det var nu langt fra, at Allen helt savnede dette, og der er vistnok Partier i hans Værk — især med Hensyn til Kristian d. 2^{den} — som vidner om Fortællerens Blik for det Indre; men det kan dog være, at det ikke var i tilstrækkelig Grad tilstede hos ham, og at derfor nogen Tørhed ikke sjældent møder os i Bogen. Men naar Danmark samler i Mindet sine gode og store Historikere, der gjorde en velsignet Gjerning i Fædrelandets Tjeneste,

skal Allens Navn træde frem i første Række af dem, der sanddru, retfærdigt og kjærligt røgtede deres Hverv og lagde en rig Gave i det danske Folks Haand. Havde han end ikke den Evne, som Sakse og Snorre havde, han havde til Gjengjæld Noget, de manglede, og det er vanskeligt at træffe en Rangforordning, som sætter den Ene over den Anden.

Men der er en Betragtning, jeg længe har baaret paa, og som jeg ved denne Lejlighed vil lade komme til orde. Skulde der, dybere set, være noget i Vejen for, at vore især populære Krønikeskrivere til en vis Grad og efter Nutidens Tarv tilegnede sig Noget af Oldtidens store Historikeres Fremstillingsmaade? Herodot, som er kaldt „Historiens Fader,“ og, saa vidt jeg ved, ogsaa Thukydid og Xenofon brugte for at levendegjøre deres Skildringer at lade de handlende Personer optræde talende, hvilket skulde udtrykke og lade forstaa, hvad der rørte sig i dem og var Drivfjederen til deres Færd og Holdning. Nordens ældste Sagamænd og blandt dem Snorre og Sakse bar sig ligedan ad for at kaste Lys paa Skikkelserne og Begivenhederne og pege paa, hvad der foregik i det indre Værksted, jeg før talte om. Der kommer derved en Bevægelse, et Liv, en Anskuelighed i Skildringen, som det ofte skorter paa i den moderne Historieskrivning (f. Eks. hos Cantù). Ja, hvad der virkelig er talt af Verdens Store, prægnante Ord, der i en afgjørende Stund er gaaede ud af deres Mund, kunne vi vel stundom finde meddelt i Bøgerne og dog kun meget sparsomt. Det har jo ikke været hverken de græske eller de nordiske Sagamænds Mening, at de Taler og Ord, de lagde deres Personer i Munden, skulde tages af Læseren efter Bogstaven; jeg tænker, at de i Stedet for med tørre Ord at gjøre Rede for de indvortes Bevæggrunde hos Vedkommende har foretrukket at give disse et Ord med, som kunde mere levende udtrykke og klare, hvad der laa bagved. Saadant bliver dog ligesaa historisk sandt som med sine egne Ord at antyde de formentlige indre Hjul i Sjælene, som drive Værket.

Allen led af en ondartet Bryst- eller Hals-syge. Han søgte Hjælp i de sydlige Lande, men forgjæves. Han blev svagere og svagere, og, alt som Aarene gik, kjendtes det, at han i sin bedste Alder maatte bukke under. Men Intet kunde standse ham i hans ihærdige Arbejde paa det nysnævnte historiske Værk. Han vilde fuldende det trods al Svaghed. Jeg mødte ham endnu paa Gaden i et af hans sidste Aar. „Vi bliver gamle, Du,“ sagde han, „vi maa skynde os.“ Og han skyndte sig. Tilsidst blev han saa afmægtig, at han fra Sovekammeret maatte bæres eller kjøres op ovenpaa til sit Arbejdsværelse, hvor han uden at unde sig fornøden Hvile sad ved sin Pult og skrev og skrev, ja, skrev bogstavelig, til Pennen faldt ud af hans Haand maaske midt i en ufuldendt Sætning. Han blev lagt paa sit Leje og gik bort kort efter. En af de sidste Dage var jeg hos ham. Døden havde allerede da skrevet sit Mærke paa hans Aasyn. Jeg sagde ham Farvel, og han fór visselig vel.

Han var iblandt Dem, der, som Rask sagde, følte, at „sit Fædreland skylder Man Alt, hvad Man kan udrette.“ Hans Minde er i Velsignelse.

Jeg gaar nu over fra min Ungdoms nærmeste Vennekreds til at skildre mine Erfaringer om Mænd, jeg kom i Berøring med, og som har havt en større Betydning for vor Historie og vort Aandsliv. Jeg begynder da med

Adam Øhlenschläger.

(Skrevet til Hundredaarsfesten for hans Fødsel.)

I disse Dage, da hele Danmark fremkælder de store Minder fra den Tid, da Adam Øhlenschläger vandrede iblandt os og sang sine uforglemmelige Sange, — dukker ogsaa uvilkaarligt frem mine smaa, men for Hjertet dyrebare og vederkvægende Minder om, hvad jeg personlig

har havt at takke denne Sanger for, op for min Sjæl, og, da disse Minder ogsaa føjer et lille Blad til Krandsen, der rækkes ham 100 Aar efter hans Fødsel, og dog kunne give et og andet Karaktertræk til hans Billede, tænker jeg, at ogsaa den lille følgende Skildring af, hvad en Enkelt har erfaret i hans Nærhed, vil kunne læses med nogen Deltagelse af dem, for hvem Smaat som Stort af Skjaldens Liv og Personlighed har en Betydning.

Saa langt jeg kan huske tilbage, har igrunden hans Navn havt en Trylleklang for mig. Som Niaars-Dreng fik jeg først fat i hans „Hakon Jarl“ og hans „Aksel og Valborg“ samt „Nordens Guder“ og „Aladdin“, og jeg svælgede deri. Naturligvis forstod jeg ikke engang halvt disse Sange. Men det var, som ringede det for mit Øre fra en fjern og dog saa nær Kyst, det var, som droges der et Teppe tilside, og jeg skimtede en Lysverden, hvor Alt var skjønnere end i den haandgribelige, som omgav mig, mens jeg havde en Anelse om, at denne Verden ogsaa igrunden var virkeligere end den, hvori jeg ellers til Hverdagsbrug færdedes. Naar min Morbroder læste højt af disse Værker om Aftenen, syntes jeg, at der var en mægtig usynlig Skikkelse, der gik over Gulvet i min Moders Stue. Da jeg mange Aar derefter som Student fortalte Fru Kristiane Øhlenschläger det betagende Indtryk, disse bevingede Sange havde gjort paa mig, sagde hun med straalende Øjne — thi hun beundrede sin Husbond —: „Det er altid en ægte Digtets Kjendemerke, at Børn kunne henrives af ham, uden selv at vide, hvad det er, der gjør det.“ — Men disse Barndoms-Indtryk har fulgt mig mit ganske Liv igjennem, og, har jeg gjerne villet i mi Liv i nogen Maade gjøre fyldest i et Aandslivs Tjeneste, da skylder jeg ham, Adam Øhlenschläger, det første, maaske afgjørende Stød i den Retning, og jeg har siden aldrig sluppet den dybe Følelse, at Man skal leve i og af Aand, om det end var fattigt nok med Kraften til Efterfølgelse, som Skjalden jo ikke kan give, men som skal søges i et andet Tempel end

hans. Men Forbilleder har han stillet frem for os, funklende af Klarhed, Skjønhed og svulmende af Kraft og Kjærlighed, og jeg for min Del har i Grunden fra den Stund, han greb mit Barnesind, stedse følt, at Livet er og skal være en Adels-Kamp for at vinde Krandsen og Kronen som et virkeligt Menneskeliv.

Da jeg som sekstenaarig Dreng kom til Kjøbenhavn, for at gaa i Skole og blive Student, var naturligvis Øhlenschläger i utallige af mine Fritimer min stadige aandelige Ledsager, dels igjennem Læsningen af hans Skrifter paa mit lille Kammer, dels paa Teatret, hvor jeg ikke saa sjelden kom, og hans Helte ved de store Kunstnere Ryge og Nielsen stilledes saaledes frem for os, at mit Hjerte brændte. Jeg saa og læste navnlig hans Tragedier saa ofte, at jeg kunde det Meste af dem udenad og endnu som en gammel Mand ikke har glemt, hvad jeg dengang nemmede, idet jeg aldrig siden har lagt disse Aands-Fostre paa Hylden, men stadig opfrisket min Ungdoms Kjærlighed. I min Kreds af Studenter og i Familier fremsagde jeg ofte lange Stykker af hans Digte og var i Striden, der rejstes af Heiberg og Hertz imod ham, en ivrig og begejstret Drabant for hans Ære og hans for mig utvivlsomme Ret.

Jeg tror, det var i Aaret 1832 eller 33, at jeg kom i virkeligt, personligt Forhold til denne af mig varmt elskede store Digter. Jeg havde aldrig tænkt eller turdet forestille mig, at Saadant skulde og kunde ske. Jeg gik forbi Bispegaarden, hvor han dengang boede, og, naar jeg stundom saa ham staa der i Hjørnevinduet med dette umiskjendelige Aandens Sejrs-Udtryk paa Pande og om Mund, da tog jeg min Hat af for ham med dyb Ærbødighed; men nærmere dristede jeg mig ikke til at tænke mig Forholdet. — Men i hint Aar var der En af mine Venner (Monrad), der dengang havde Digtingens Drift i sig, og som havde skrevet to store Sørgespil, som vi, hans Kammerater, ansaa som Forvarsler for en virkelig Skjaldebegavelse. Sandsynligvis har han havt en Mistanke til

vore ungdommelige Lovprisninger som ikke fuldt at stole paa, og han bad da mig om at gaa op til Øhlenschläger og bede ham om at afsige Højesterets-Dommen. Jeg var dog kun villig dertil under det Vilkaar, at jeg maatte sige Digteren, hvem Forfatteren var, for at han ikke skulde antage mig derfor. Denne Tilladelse fik jeg, og stod med bankende Hjerte foran denne beundrede Mestersangers Dør og bankede paa. Jeg indlodes og stod første Gang Ansigt til Ansigt med ham, jeg skyldte nogle af mine rigeste Timer, ja, vel sagtens det Meste af det Aands-Indhold, der dengang fandtes hos mig. Han modtog mig med stor Venlighed, og jeg forrettede mit Ærinde; han tog imod Haandskriftet og lovede at gennemlæse det. Men idet jeg sagde Farvel, for efter nogen Tids Forløb at hente Svaret hos ham, spurgte han mig om mit Navn, og, da han hørte det, sagde han: „Er det Dem, som har havt Striden med H. P. Holst i Kjøbenhavns-Posten?“ Det var nemlig det Aar, den Nævnte havde udgivet sine første lyriske Digte, og jeg havde i ungdommelig Opbrusen sendt ham et Fejdebrev paa Vers i hint æstetisk-kritiske Dagblad, et Fejdebrev, som foranledigede en lille Kamp imellem hin Forfatter og mig, ført i bunden Stil. — Jeg bejaede Digterens Spørgsmaal, og han sagde da: „De har skrevet Vers før, det kan jeg se af disse.“ Det kunde jeg ikke negte, og nu bød den Store den Lille at komme igjen som Gjæst hos ham, naar jeg havde Lyst dertil.

Lyst? Min Sjæl var opfyldt af Jubel over denne Lykke, og fra den Dag kom jeg jævnlig, maaske tilsidst næsten ugentlig i hans Hus; thi han tog imod mig som en faderlig Ven, indbød mig ikke blot til sine smaa Selskaber, hvor jeg fik Lejlighed til at se og høre paa — thi selv blandede jeg mig naturligvis ikke i Samtalen — Mange af Tidens udmærkede Mænd; men han tog mig tidt og ofte ind i sit lille Kammer ved Bispegaardens Port, hvor han forelæste mig sine senere Digte: Norgesrejsen, Sokrates, Olaf den Hellige, de italienske

Røvere, Erik Glipping og flere andre. Thi først 1837 forlod jeg Kjøbenhavn som Præst, og siden, naar jeg kom dertil, var han altid den Samme, der gjerne vilde give mig den Nydelse at høre ham foredrage sine egne Værker. Det var et Søndags-Liv, naar jeg saaledes sad, og hans skjønne snart malmfulde og snart igjen bløde Røst klang i Kammeret. Der var noget Underligt, men Herligt i disse hans Oplæsninger. Det er jo saa tidt blevet sagt, at Øhlenschlägers senere Digtninge ere af svagere Art og naa ikke de første i Aands-Flugt og Behandlings-Maade. Dette er vel ikke uden Sandhed, og ganske vist: Hakon Jarl, Aladdin, Aksel og Valborg, Palnatoke, Helge og de andre fra hans Skjaldskabs Morgen staa uden Modsigelse uopnaaede af hans sildigere Værker. — Men, naar han læste disse sidste, Sokrates f. Eks., da hørte Man og saa den funklende Skikkelse, han havde villet male, men ikke havde naaet fuldt at skildre, som han havde set den i Synet, der drev ham til Skildringen. Ja, naar han lagde sin skjønne Stemme og sit eget forklarede Øje og Aasyn til under Oplæsningen, saa meddelte han sine Personer en saadan Fylde, saa Man saa dem i det bestemte Omrids og med det Sjæls-Indhold, hvormed han havde udstyret dem i sin Tanke og i sit umiddelbare Syn. Da stod Sokrates klart tegnet som den rige og mægtige etiske Grundskikkelse i en raadden Omgivelse, og Xantippe med sit bittre Sind, men med sit alligevel store, opoffrende Hjerte, som Storskikkelser for Tilhørerne, som de stod for Digteren selv. Første Gang har jeg her følt — thi tænke gjorde jeg det ikke dengang — Forskjellen imellem en virkelig Aandsrøst og saa Bogstavordet, mellem Ord og Skrift. Det var rigtignok Søndagstimer, naar den fattige Student og siden Kandidat sad lyttende til disse Toner, der for ham smeltede underligt sammen med Røsterne fra Barndommen, naar jeg hist i Hjemmet hørte Skjaldens Mesterværker forelæse af min Morbroder. — Jeg husker tydeligt, hvorledes Digteren søgte en Sangbund for sine Toner hos sin Tilhører; naar han under

sin Oplæsning var kommet til et Sted i Haandskriftet, som var særligt gribende eller greb ham selv, vendte han sit Blik, der efter det Læstes Beskæffenhed snart var saa straalende, næsten taarefuldt, snart luede af Aandens Ild, til den Hørende, som for at finde et Svar, et Hjertesvar eller Aands-Svar paa sit Spørgsmaal, om hans Digt var forstaaet, og jeg glemmer aldrig Udtrykket i dette Blik, hvormed han har set paa mig Lykkelige i min Ungdoms fagre Dage, og, naar han saa nikkede til mig, naar han troede at finde en Samstemning hos mig. Og deri tog han nok ikke fejl. Til andre Tider læste han for os om Aftenen i Familiens Kreds; det var dog mest de mindre Fortællinger, han i den Tid skrev: de tre Ringe, den blege Ridder o. s. v. Jeg kan endnu huske, hvorledes han da kunde i en kort Pavse afbryde Læsningen og stirre alvorligt og bebrejdende paa sine Sønner, der stundom ikke altfor opmærksomt hørte efter, men havde deres lille Mellemspil indbyrdes med hinanden og Søsteren Marie. Hun var en overgiven, smuk Pige, med hvem Man kunde gjøre Løjer. Jeg mindes, at vi engang under et Selskab hos Faderen, hvor vi Unge sad sammen ved et lille Bord, da der spistes til Aften, bleve enige om, at vi skulde sige „Han“ og „Hun“ til hinanden, og i Kraft af den Fortrolighed i Tonen, som deraf fulgte, sagde hinanden forskellige pikante Behageligheder. Det var ogsaa under en saadan forhøjet lystig Stemning, at Marie Øhlenschläger af Kaadhed tog min Ven, G. A.s Hat og smed den ud paa Gaden, og saa i samme Øjeblik bad en Forbigaaende om at tage den op og række den ind ad det aabne Vindue.

Hus- og Familielivet var, saavidt jeg kunde skjønne, af en ejendommelig Art: efter det Udvortes ingen ret Sammenslutning, ofte Rivninger imellem Husbond og Hustru, ogsaa mellem Fader, Moder og Børnene, — og dog en Understrøm af dyb, varm Kjærlighed. — Mest saas Samfunds-Livet under den fælles Glæde over Digterens Frembringelser; da sad Hustruen og lyttede

med Glød paa Kind og Straale i Øjet, naar han engang imellem læste højt for den lille Kreds sine bedste Digte. Børnene var da ogsaa tilstede, skjøndt vistnok ikke med den dybe Følelse for Digtningen som hun (se ovenfor). Og saa, naar Man talte med Fruen om Manden og hans Gjerning, da fik Man uvilkaarlig Følelsen af, hvor fast hendes Sjæl var knyttet til hans. Stundom lød der en Bebrejdelsens Røst fra Øhlenschläger til Hustruen, naar hun talte højt i en Krog af Værelset med en Gjest i Selskabet, mens der spilledes Musik af Berggreen i den anden: „Kristiane! hører Du ikke!“ Og hun blev ham sjelden Svar skyldig; hun var en fribaaren Kvinde. For mig var det skjønnest at se Mand og Hustru efter Middagsbordet sidde ved et lille Bord og spille Schak med hinanden; thi, skjøndt de vel ogsaa her kunde komme op at nappes om Trækkene og Spillet's Gang, fik Man dog en Fornemmelse af, at de kunde ikke undvære hinanden i Tilværelsens store Alvors-Spil.

Hvor ømt hans Faderhjerter var, blev jeg Vidne til, da Datteren Charlotte, Skuespilleren Phisters Hustru, døde. Jeg kom til ham nogle Dage efter, og han lukkede sig inde med mig i sit lille kjære Kammer. Her talte han kun om hende, og Taarerne rullede ustandselig som smaa Bække ned ad hans Kinder. Det var for mig et uforglemmeligt Øjeblik, da jeg glemte Digteren for Faderen, den store Mand for det bløde Menneske. Der hang et brugt, temmelig smudsket Haandklæde foran ham paa Væggen — dette greb han gjentagne Gange og tørrede dermed sit vaade Aasyn, som vist ikke just blev renere derved. Jeg har tænkt paa, om han ikke i en saadan Stund kunde have offret alle sine Sange, hvis han derved havde kunnet købe sin Datter tilbage til sig. Men dette Menneskelige hos den store Skjald, som jeg har været Vidne til, gør mig Mindet om ham dobbelt dyrebar. Man har stundom sagt, at Mennesket tidt gaar tilgrunde hos Digteren, at Denne saaledes lever i sine Syner, at hans Sands afmattes for Livets personlige Forhold. Med

Øhlenschlæger var det ikke saaledes: Hans Digtergenius jog ikke det personligt Menneskelige bort; der var den inderligste Samklang imellem de Tvende.

Idet jeg taler om Huslivet hos Øhlenschlæger, kan jeg dog ikke tilbageholde nogle Udbrud af hans Pirrelighed og Hustruens bestemte Holdning overfor ham. — Jeg sad engang i hans lille Stue og hørte ham forelæse en af sine senere Tragedier. Under saadanne Forhold taalte han ikke gjerne at afbrydes, allermindst af Hverdagslivets Prosa. Han var i den Stund løftet; men da han saaledes var paa Højden, traadte hans Kristiane ind med Forklædet fuldt af Sokker, Skjorter og andre indre Beklædnings-Stykker, for at lægge dem i hans Chatols Skuffer derinde. Dette var unegtelig en skjærende Mod-sætning til Scenen, hvor Hellig Olaf falder paa Stiklestad (jeg mindes forresten ikke, om det var dette Stykke, han da forelæste). Bogen eller Haandskriftet, hvoraf han læste, sank ned i hans Skjød, og han kastede et langt, sagtens meget sigende Blik paa Afbrydersken. Men hun trak sig ikke tilbage, men sagde i en afgjørende Tone: „Ja, jeg skal holde Dig ren og hel, Ø., og kan ikke rette mig efter din Lejlighed.“ — „Men jeg siger jo Ingenting, ikke et eneste Ord, Kristiane!“ — „Ja, jeg kan nok se paa Dig, hvad Du mener og tænker.“ — Og nu fandt han sig tavs i, at hun gjorde Sit, skjøndt det vistnok skar ham i Hjertet, at han under sin poetiske Aands-Løftelse skulde høre Tale om „at holdes ren og hel,“ hvad Man plejer at sige om smaa Børn. — En anden Gang kom jeg en Formiddag og traf Fruen i Forstuen staa og stryge en Skjorte. „Det er godt, at De kommer, Birkedal“, sagde hun, „Øhlenschlæger gaar derinde i Stuen saa vred som en Tysker, fordi jeg ikke havde en ren Skjorte til ham i Øjeblikket; jeg vidste ikke, at han vilde gaa ud i Formiddag, saa jeg havde ikke sørget for Skjorten. Gaa ind, at han kan faa noget Andet at tænke paa!“ — Da jeg kom ind, gik Hakons og Helges Digter med lange Skridt op og ned ad Gulvet, mens der

var lejret en Sky paa den høje Pande, der truede med Lyn. Om der blev en Standsning i Uvejret ved mit Komme, husker jeg ikke. Men saadanne Erfaringer med store Mænd bringer os dem igrunden nærmere, fordi vi føle, at ogsaa de ere Mennesker som vi og have deres Skrøbeligheder, saa det gaar dem, som samme Øhlenschläger lader Palnatoke sige til Harald Blaatand:

„Du est ej blot en Askurs Søn, o Konge! (Digter)
men selv en Askurs Søn med Fejl som Andre.“ —

Han maatte dog nok ved den Lejlighed, jeg har omtalt, sande, at det er godt nok at „holdes hel og ren.“

Til Huslivs-Scenerne, jeg var Vidne til, hører det ogsaa, naar han i Tasmørketimen satte sig til sit gamle Klaver og klimprede derpaa. Da var han saa uendelig blød, stundom vemodig, og der var noget Svømmende i hans Øje. Jeg tænker, det var Hjertets Minder fra gamle Dage, der da besøgte ham, vel særlig Skyggerne af de kjære Afdøde. Da, tyktes det mig, var det ikke det Store i Syn og Tanke, der stod for hans Blik; det var det menneskeligt Enkelte, der bankede paa Døren hos ham. — Han kunde da ogsaa synge eller nynne en eller anden Melodi til sit Klaverspil. For mig var det en skøn stille Nydelse, at sidde i Krogen og se den store Digter derhenne fordybet i sine Minder og fornemme Klang af hans varme Hjerte i Sang og Spil. Engang da han havde spillet og sunget en af Berggreens Melodier til en Sang af ham selv, sagde han: „Hvor den Tone dog er sød!“

Saa vidt jeg ved, stod han selv tidlig op om Morgen. Han siger jo selv i sine „Erindringer,“ at Morgenstunden var hans bedste og sædvanlige Digtningstid. Han kunde da heller ikke lide, at Sønerne sov over sig, hvad de rigtignok tidt gjorde. Jeg mindes, at jeg engang op paa Formiddagen besøgte Johannes og Villiam Øhlenschläger paa deres Soveværelse. De laa endnu i Sengen, og vi samtalede om forskellige Ting. Pludselig gik Døren op

og Adam Øhlenschläger kom ind i Slobrok og Morgensko, gik hen til Sengen og trak Dynen fra Sønerne, og nødte dem saaledes til at staa op. — Ja, det er Smaatræk, men selv saadanne ville vi jo gjerne kjende hos Den, der er os dyrebar, ikke mindst, naar han hører til de Store.

Et Optrin i hans Hus har præget sig særlig dybt i mit Minde fra hine Dage. Det var en Vinter-Förmiddag, vi sad ene To i hans lille Stue, hvor han havde forelæst mig en nylig digtet Tragedie. Det var blevet koldt derinde; Ilden var næsten gaaet ud i Ovnén, og nu følte han Kulden, efter at Aandens Flamme, der havde opildnet ham under Læsningen, var sagtnet. Han samlede omhyggelig de faa og smaa Gnister, lagde Brænde dertil, og blæste, blæste stærkere og stærkere ind paa Gnisterne gennem Ovnens Trækhul; men Ilden vilde ikke fænge. Han lagde sig paa Knæ og blæste endnu stærkere, næsten saaledes, at Man kom til at tænke paa hans Skildring af Hejmdal, hvor der siges:

„Rædsomt svulmer Aaren i Hejmdals Pande,
saaledes blæser han“ — —.

Og endelig, da han havde opbrugt næsten al sin Aande, hæver han, liggende paa Knæ, Fingeren truende imod den svage Glød i Ovnén og siger med Kommandostemme: „Nu skal Du brænde!“ — Ak, men nej, den vilde ikke brænde, den gik ganske ud. — Han, som samlede de spredte Gnister af Nordens Aand trindt og nær og blæste, aandede saaledes paa dem, at det blev til et stort Aandens Baal — han laa her afmægtig foran den lille Glød i Ovnén og kunde med al sin Aanden ikke bringe Ilden til at blusse op. Natur og Aand — selv den største skabte Aand har sin Skranke. Thi vel siger Schiller etsteds:

„Genius og Natur staar i ubrødeligt Forbund,
hvad der kræves af Hin, skjenker den Anden ham vist“;

men det er kun den højere Natur, der paa en Maade staar til Tjeneste for den store Aand; den lavere undrager sig tidt Underdanigheds-Pligten.

Naar jeg nærmere skulde omtale den Vinding, uskat-terlig og uforgjængelig, som jeg havde af dette mit personlige Forhold til Adam Øhlenschläger, da er, hvad jeg herom kan sige, igrunder alt sagt i det Foregaaende. Han holdt mig i Aande i min Ungdoms brusende Aar, ja, ganske anderledes, end om jeg kun havde været henvist til selv at læse hans Værker eller engang imellem at se dem opført i Skuespilhuset. — Store Personligheder og Genier have ikke blot noget magnetisk Tiltrækkende ved sig, men ogsaa noget Elektrisk; der udgaar, uden at Man nærmere kan paavise det, en Aands-Strøm igjennem deres levende Paavirkning til dem, der kommer i personlig nær Berøring med dem. For en Del er der vel her en Slags Indbildning med i Spillet: Man ser og hører i Nærheden af en stor Mand maaske langt Mer, end der virkelig er tilstede; Man tillægger hans ligegyldige og hverdagsagtige Ord og Tanker en Betydning, som de langt fra indeholde; „der maa være noget Mere i disse Sætninger, end om det Samme udtales af et sædvanligt Menneske.“ Men selv denne Indbildning forhøjer og løfter Tanke-Bevægelsen hos et Menneske; Man nøder saa at sige sig selv til at grunde over Dette eller Hint, og kommer da tidt til at finde en eller anden ny Betragtning, et eller andet Syn, som Man ikke havde fundet, hvis ej hin store Personlighed havde givet Foranledning dertil, uden at han selv havde Anelse om, hvad Man saaledes kunde faa ud af hans almindelige Ord og maaske ligegyldige Tale. Jeg har saaledes engang erfaret overfor En af Nordens yngre Skjalde, da jeg havde fundet en dyb og skjøn Tanke udaf en enkelt Linie i en af hans Sange. Da jeg sagde ham den i den Tro, at det var hans og ikke min Tanke, udbrød han: „Det har jeg aldrig tænkt paa, men det er sandt!“ — Saaledes har jeg nydt usigeligt godt af mit sønlige Forhold til Mestersangeren alene ved den

ham ubevidst elektriske Strøm fra ham til mig. Og, naar hertil kommer den ligefremme Paavirkning i Kraft af hans før omtalte levende Meddelelse af de store Syner igjennem hans egen Røst, og de mange Samtaler om det Skjønne og Ideale i Livet, som han ikke holdt sig for god til at holde med den unge, umodne Student, — saa maa jeg vel erkjende, at han, som jeg før sagde, „holdt mig i Aande“ og bidrog mægtigt til, at det i min Ynglingealder aldrig glemtes af mig, at et Menneskeliv skal være omværet af Idealet, af Sands for det Ædle og Skjønne, og at det Raa, Plumpe, Uædle skal vises bort som Det, der skjæmmer en Menneskesjæl, skabt i Guds Billede. Ja, med Tak til Gud skal jeg vidne, at han var En, sagtens dengang den Bedste, af min Ungdoms Skytsaander i menneskelig Skikkelse, som, uden at vide det, aldrig lod mig glemme, at jeg skulde leve for og følge Forbilledet, at Idealet er Tilværelsens rette og eneste Realitet, og at saakaldt Virkelighed uden Ide er en Hulhed. Men, som sagt, Kraften til at leve i Renhedens og Skjønhedens Verden kan ingen Skjald skjenke. Dog var det en af mit Livs bedste Velsignelser, at jeg førtes til ham, og at han tog mig ind i sin hjemlige Kreds.

Men ganske særlig har han haft en personlig velgjørende Betydning for min hele Fremtid derved, at han bragte mig ud af en Indbildning, der kunde have ført mig ind paa en Bane, der ikke laa for mig efter min Evne og Bestemmelse. Som det saa ofte er sket med livlige unge Mennesker, der er begavede med en letbevægelig Indbildnings-Kraft, var der en Tid, da jeg skrev Vers og lullede mig ind i Digterdrømme, tænkte kun lidet paa mit teologiske Studium, og var maaske paa Veje til at bejle til poetiske Krands. Vel var der altid en Tvivl, der rørte sig hos mig, om dette ogsaa var mit Kald, og helt gav jeg mig aldrig hen i disse Forestillinger. Men Faren var der dog, Faren for at blive en middelmaadig Verse-mager og forskjertse min Udsigt til at indtage en Plads i Samfundet, hvor jeg virkelig af Guds Naade kunde gjøre

en lille god Gjerning, som stemmede med mit Anlæg og mit Hjertes virkelige Drift. Hvormange unge Mennesker ere ikke saaledes forhutlede, og have forødt deres Kraft, som kunde have sikret dem en velsignelsesrig Livs-Gjerning, paa den ørkesløse Stræben: at blive Digtere, men kun opnaaet Dette, at de sang sig selv aandelig til Graven; deres Sange vare kun deres egne Ligsalmer. — Øhlenschläger bragte mig ganske ud af disse forfængelige Drømme. Jeg husker ikke, om han bad mig om at se mine digteriske Forsøg, eller det var mig selv, som bragte ham dem. Han saa dem igjennem, og, skjøndt han indrømmede mig, at der var Glimt af Digtersyn i flere af dem, ja, endog optog et Par af disse Sange i sit Maanedsskrift: „Prometevs“, — raadede han mig til kun at berytte mig af min Evne til at kunne skrive Vers, til egen Nydelse og Vederkvægelse, naar Stemningen kom over mig, men derimod af al Magt at forberede mig til en fremtidig Stilling som Præst. En Pudsighed erindrer jeg fra denne Forhandling med ham: Han oplæste et af mine lyriske Smaastykker, som han vilde lade trykke i hint Maanedsskrift, og, da jeg gjorde Indsigelse imod en Forkortelse, han havde gjort deri, forklarede han mig, hvorledes han havde forstaaet det, og blev meget forbavset over, at det havde jeg ikke tænkt paa (se ovenfor). „Aldrig er det truffet mig,“ udbrød han, „at skulle forklare et Digt for dets egen Forfatter.“ — Under vore Samtaler om disse Ting slog især et Argument mig. „Vi Digtere trænge til Læsere med poetisk Sands, med Smag og Kjærlighed til Poesien — men, naar nu alle Disse, der have en lille poetisk Evne, vilde give sig til at være Skjalde — hvem skulde da være Læsere af vore Digte?“ — Han nævnte mig en ældre Mand, der nu var Præst, og som i sin Studentertid havde raadført sig med ham om, hvorvidt han skulde ubetinget følge et formentligt Digterkald, og som han havde bragt ud af Vildfarelsen. „Ham fik jeg dog reddet fra Hungersdøden,“ sagde han da med en vis Stolthed.

Øhlenschläger var et fromt Gemyt, han kunde ikke undvære en levende Gud som Fader, kunde ikke undvære Troen paa en Forsyns-Styrelse og Sjælens Udødelighed. Hans Kristendoms-Opfattelse var derimod vistnok præget af den foregaaende Tids fattige Betragtning af Underet og Kristi Personlighed i det Hele. Ikke saaledes, at han ej som Skjald var istand til at udstyre sit Kristus-billede med anderledes straalende og rige Farver, end det attende Aarhundredes graa Prosa var istand til; han bar dyb Ærbødighed for Herren og havde uskrømtet Kjærlighed til Ham. Men synderlig ud over et Syn paa Ham som Menneskeslægts store Lærer og ideale Mønster kom han neppe. Stundom bragte hans Skjebne ham nærmere til at se noget Mere i Jesus, saaledes som hans Digt: „Det store Krusifiks i Sorø“ lader os føle. Der taler han om „Sorgen“, der havde ført ham til at bøje sig for Korset og Ham derpaa; men tilbunds kom han dog nok aldrig i Kristustroen, og selv hint Digt ender paa en Maade, der lader ane, at Det, de Kristne altid have set i Jesu Død, kunde han ikke gjøre til Sit:

„Men, skjøndt jeg rørt mig Korset nærmer
 med barnlig og med smeltet Hu,
 skal jeg dog aldrig vorde Sværmer,
 Du blide Krist! saa lidt som Du;
 ej kaste Stenen paa min Broder
 naar han en himmelsk Fader tror,
 da favner ham vor fælles Moder
 med Kjærlighed — den skjøne Jord.“

Det var endnu kun Fadertroen, men ikke den kristelige Kristustro.

Jeg havde flere Samtaler med ham om Kristendommen; thi han var en forunderlig aaben og barnlig Sjæl, der ikke lagde Skjul paa sine Tanker, og var langt fra at agte det under sin Værdighed som en gammel Professor at afhandle selv de dybeste Spørgsmaal med en ung, i alle Maader umoden Student. Engang, da Talen var om

Kristi Personlighed, kom han med den Ytring, at Jesus med al sin Storhed og Ophøjethed dog ikke ganske kunde sige sig fri for menneskelig Skrøbelighed, f. Eks. lidt Forfængelighed, og anførte da som Bevis hint Optrin, hvor Kvinden bringer Ham Hyldest med Salven, hun udgyder over Hans Hoved. „Det var Ham dog behageligt saaledes at blive udmærket for de mange Mennesker,“ sagde han, og, da jeg rimeligvis kom med en lille Indvending, hævdede han, at just saaledes maatte det være, naar vi skulle se hen til Kristus som vort Mønster; „thi var Han mer end et Menneske, var Han Gud, da kunde Man afvise Opfordringen til at efterfølge Ham med hin Mands Ord, der sagde: „Han kunde sagtens; thi Han var jo Gud, men jeg er kun et Menneske.“ — En anden Gang faldt Talen ligefrem om Vilkaaret for Saligheden, og, da jeg beskedent sagde, at for mig stod det saaledes, at Kristustroen alene var Vejen, da blussede han op, som han ofte kunde gjøre, og udbrød med Harm: „Jeg kan godt finde mig i, at De for Deres Person gaar den Vej; men, kommer Nogen og siger, at jeg ikke kan blive salig ved min Tro, saa kalder jeg det impertinent.“ Saa naiv var han, at han ikke saa, hvor tragikomisk det var at drage Spørgsmaalet om Saligheden ned under den endelige Bestemmelse om „Impertinense.“ Jeg erindrer, at jeg mødte dette hans Angreb omtrent med det Svar: „Jeg kan ikke tro Andet, end at, hvad der er Vejen for den Ene, maa ogsaa være det for den Anden. Hvad Dem angaar, kjære Hr. Professor! saa anser jeg Dem for at være af Sandhed, og min Tro er den, at hvert Menneske, som er af Sandhed, nok skal finde Kristustroen her eller hist.“ Og dermed var hans Ophidselse brudt, og jeg glemmer aldrig det velsignede milde Blik, hvormed han derefter rakte mig Haanden og sagde: „Ja, naar De dog vil indrømme mig det, saa er jeg fornøjet.“ Hvor forunderlig elskeligt og rørende af en saadan Mand overfor den Smaa, der sad foran ham! — Ved den Lejlighed kom forresten en anden naiv Forvirring frem hos ham. Trods

Det, at han, som sagt, ikke havde tilegnet sig Menighedens Tro paa Kristus, var det dog langt fra, at han vilde fralægge sig det at være Kristen; han troede naturligvis, at hans Tro var den virkelige Kristentro; men hvor underlig Tankerne kunde blande sig i hans Sjæl med Hensyn til disse Spørgsmaal, fik jeg et slaaende Vidnesbyrd om under denne Samtale. Thi pludseligt stod han op og med et usigeligt aandsfunklende Blik og med sin Stemmes mest smeltende Klang, fremsagde han et Digt paa Tysk, som han havde lagt sin tyske Aladdin i Munden og som udtalte den visseste Tro paa Udødeligheden. Da han havde endt Dette, spurgte han: „Kunde jeg have skrevet Saadant, hvis jeg ikke var Kristen?“ — Hvilken Naivetet! Var Digtet kristeligt, havde han jo syndet imod Digtningens første Bud, ikke at lade sine Personer sige, hvad de ikke kunne sige, saadanne som de ere; Aladdin var en Muselman, og Kristendom i hans Mund vilde da have været Daarlighed. Og dernæst: hvad Aladdin her siger, er intet Andet end hvad Enhver, som tror paa et Liv efter Døden, kan sige, Jøde, Tyrk, Hedning som Kristen, og kunde saaledes ikke afgive noget Bevis for Digterens Kristendom, selv om Man betragter Digtet som en Udtalelse af Skjaldens egen Tro. Men saadan var han. Jeg er overbevist om, at der rørte sig langt Mere af det Kristelige i hans Hjerte, end han selv vidste af at sige. Men hvad han havde gjort sig selv klart, hvad der var hans Tanke om Kristendommen, stemte mere med det attende Aarhundredes Begreber herom end med den gamle Kirketro. Det var den ædleste, varmeste Humanisme under Kristendommens Belysning, og den var langt dybere og mere strømmende end den almindelige Rationalisme, fordi han var en stor Digter og kunde ikke nøjes med dennes hule, prosaiske Skaller. — Jeg har aldrig hørt et haanende eller bittert Ord af ham om Kristendommens Lærdomme, selv da, naar han ikke kunde tilegne sig dem, saaledes som jeg engang hørte det af en Anden af vore store Videnskabs-Mænd,

der i en Samtale, jeg havde med ham, udbrød med let Spot: „Jeg vil sælge min Andel i Forsoningen for fire Skilling. Naar Mynster (Biskoppen) prædiker derom, kan Man beundre hans Veltalenhed og den Kunst, hvormed han søger at gjøre denne Lære plavsibel; men det er ogsaa det Hele.“ Og dog gik denne Mand paa sin Engelsk to Gange i Kirke hver Søndag, hvad vistnok Øhlenschläger ikke gjorde. — Godmodig var han stedse og taalte med Mildhed afvigende religiøse Anskuelser. Da jeg efter flere Aars Fraværelse som Præst i Jylland besøgte ham i Kjøbenhavn, talte vi atter om Kristendoms-Kampen, som da var brændende, og da sagde han til mig: „Ja, De er nok En af de Værste,“ men sagde det saaledes, at hans gamle kjære Venskab tonede igjennem Ordet. Og dog var det vistnok saa, at han ingeni kunde billige min Deltagelse i denne Kamp. Om Grundtvig vekslede vi stundom Tanker; men Omkvædet var altid trods al Uoverensstemmelse: „Ja, han er en ædel, varm, nordisk, genial Mand, — men altfor lidenskabelig.“

At Digteren havde og bevarede et trofast Hjerte imod gamle og nye Venner, har alle hans Kyndinge bevidnet, og derom tale blandt Andet hans skønne Minde-digte om dem, der gik bort fra ham i Døden. Læs Sørgesangen om Karl Heger, efter min Følelse en af de mest taarebeduggede af dem alle. Jeg saa flere af de gamle Venner i hans Hus, især Brøndsted, en af de ældste, og det indbyrdes Forhold var baade barnligt og alvorligt. Men, let øjeblikkelig pirret, som han var, kunde der stundom komme en Kurre paa Traaden, naar han syntes at være bleven saaret ved en Vens Hensynsløshed og Mangel paa Kjærlighed. I den Tid, jeg besøgte hans Hjem, var der saaledes engang kommet en Misstemning imellem ham og Mynster. Hvad det var, der gjorde det, husker jeg ikke, derimod at Øhlenschläger engang fortalte mig et Møde, han havde havt med Mynster paa Volden. De havde længe ikke set hinanden, standsede og vekslede Ord. Biskoppen spurgte nok, hvorfor

Øhlenschlæger ikke havde besøgt ham i den senere Tid. „Jeg svarede,“ fortalte Øhlenschlæger: „Du, Mynster, gaar i Kirken, jeg i Teatret — og Han deroppe synes lige godt om begge Dele.“ „Det skulde han have,“ endte Øhlenschlæger med at sige. — Ved den samme Lejlighed var det, tror jeg, han udtalte den Dom om Mynster: „Han har ikke ret Sands for og Hengivelse til det Enkelte og de Enkelte. Han bevæger sig i det Almindelige, Store, baade som Præst og som Menneske, uden ret at have et Sind, der særlig knytter sig til Noget og Nogen i de mindre Forhold.“ — Hvorvidt denne Dom i sin Almindelighed var grundet eller kun var et Udtryk for en personlig enkelt Erfaring i den Tid, Ytringen faldt, kan jeg ikke vide. — En Misstemning imellem ham og en Anden af hans kjæreste Venner, Brøndsted, og som var af længere Varighed, kan jeg heller ikke forbigaa, saameget mindre, som jeg selv fik en Rolle i dette lille Mellemspil. Brøndsteds eneste Søn, Georg, var oppe til Studenter-eksamen og fik anden Karakter; dette gik Faderen, som var øm over sit Navns Ære og selv havde erhvervet sig evropæisk Berømmelse som sjelden aandfuld Videnskabsmand i Græsk og Arkæologi, nær til Hjerte. Og saa fik han den Tanke, at Øhlenschlæger var Skyld deri, fordi han, der bedømte de danske Prøvestile som Professor, havde givet Sønnen en Karakter, der havde gjort Udslaget. Stilen, som Faderen havde skaffet sig i Afskrift, mente Denne at være værdig til en bedre Dom. Den blev i denne Tid vist frem for næsten Alle, som kom i Brøndsteds Hus, og Spørgsmaalet var: „Finder De ikke, at Øhlenschlæger har været uretfærdig.“ — Ogsaa Øhlenschlæger havde Stilen liggende i sin Skuffe, og lod den gjøre samme Tjeneste, naar Folk kom til ham, og Spørgsmaalet lød da her: „Finder De ikke, at denne Stil kun fortjener den Dom, jeg har givet den?“ Saadanne Smaating kan stundom avle Fjendskab og Vrede selv blandt Stormænd. Jeg var ilde stillet. Thi jeg kom i begge Familier og holdt inderlig af begge Mænd. Saa

blev jeg gjort til Mellemand paa en Maade. Brøndsted sagde til mig: „Jeg ved, at De kommer til Øhlenschläger, og at han har Dem kjær — sig ham nu, at jeg viser Stilen til Alle og Enhver — den Straf skal han have.“ — Jeg efterkom Tilholdet — kanske jeg skulde have undslaaet mig derfor, — og den stakkels Øhlenschläger, som var blødere end Vennen, vaandede sig og udbrød: „Ak, hvor kan han dog tage sig denne Sag saa nær!“ Man ser, at endog den personlige Omgang var brudt under denne „Storm i et Glas Vand.“ — Det varede dog ikke altfor længe; de To var altfor nær voksede sammen, til at de kunde undvære hinanden, og det gamle trofaste Forhold vendte tilbage. Jeg erindrer, hvor vred Brøndsted var, da der holdtes Hædersfest for Øhlenschläger paa 25 Aars-Dagen efter Hakon Jarls første Opførelse paa det kongelige Teater. Hele Befolkningen kappedes om at festligholde denne Dag, og Skuespillet bivaanedes af en tæt og aandsløftet Tilskuermængde. „Men,“ sagde Brøndsted til mig — „havde det været for Meget, om den kongelige Familie havde været med, eller havde det været Prinds Ferdinands Ære for nær at hædre den danske Skjald?“ Det var jo ogsaa til en lignende Fest, at Brøndsted sendte Øhlenschläger det smukke Digt om „Sokrates,“ hvori der findes den varmeste Anerkjendelse og Kjærlighed, og vi vide, hvorledes Øhlenschläger hædrede sin trofaste Ven ved Dennes Død med et af sine skjønne, vemodige Mindekvad.

Ja, han var trofast-varm, ikke blot imod de Store, men ogsaa imod de Smaa, der vare saa lykkelige at vinde hans Kjærlighed. Han havde, som Brøndsted sagde, ogsaa mig kjær, og det er min Ære og Glæde, at jeg tør sige det, havde mig kjær, skjøndt der navnlig dengang Intet var hos mig, der kunde tiltrække ham uden min inderlige Kjærlighed, Taknemmelighed og Ærbødighed for ham, som han nok mærkede, levede stærkt i mit Hjerte. Og jeg ved, at jeg engang beredte ham en Glæde. Det var ved den før omtalte Femogtyveaars-Fest paa Teatret,

hvor „Hakon Jarl“ spilledes. Da havde H. P. Holst skrevet Prologen, som Skuespiller Nielsen fremsagde fra Scenen, og jeg en Sang, som Tilhørerskaren afsang staaende. Underligt nok kom her min gamle Modstander Holst, som jeg havde ført en lille Skjærmydsel med i „Kjøbenhavns-Posten“ og som derved havde givet Anledning til mit personlige Forhold til Oehlenschläger, han og jeg til at arbejde sammen til Skjaldens Ære, og det, tror jeg nok, gjorde, at vi To siden bestandig have været venligt forligte. — Sangen, jeg skrev, vil jeg hidsætte her, fordi den glædede min faderlige Ven:

„Hakon er falden som en Gran fra Fjeldet.
 og Dækket skjuler Nordens Maleri,
 men i vort Indre gynger Mindevældet
 til tusind Stemmers dybe Melodi;
 der se vi end, hvad hist vi saa forsvinde,
 der stander Hakon med sin stolte Hær,
 der se vi Toras blanke Taarer rinde,
 mens mild hun fletter Krandsen om hans Sværd.

Men i vor Midte se vi Den, som bredte
 sin Vinge ud mod Kraftens Morgenrød,
 mens Nordens stærke Farver trindt han spredte
 og kaldte Kjæmpelivet fra dets Død.
 Og, skal vi glemme ham, som kraftig tegnede
 den bedste Rune over Oldtids Grav,
 mens ussel Svaghed brat i Graven segned
 for Kjæmperøsten, som han Livet gav?

Nej, Øjet gløder, trofast Hjertet stræber
 til Dig, Du store Skjald! paa Tonens Flod,
 og hvad vi sjunge her med rørte Læber,
 med dybe Træk alt længst i Hjertet stod.
 Det danske Folk har samlet sig i Klynge
 at bringe Dig sin Kjærlighed til Løn,
 som Krands den skal sig om din Isse slynge, —
 modtag den kjærlig, Danmarks bedste Søn!“

Ja, nøjsom som han var, glædede den lille simple Sang ham, og han takkede mig derfor.

Ja, han var trofast ogsaa i sin Velvillie imod mig. Da jeg havde bestaaet min Embeds-Prøve med godt Udfald, og jeg kom og meldte ham det, blev han bevæget, faldt mig om Halsen med Taarer og kyssede mig — et sandt, kjærligt Faderkys, som frydede mig mere, i det mindste paa en anden, dybere Maade, end den vel overstaaede Eksamen. Mindet derom hører til mine dyrebareste Hjerteskatte, og ingen senere Venskabs- og, om jeg maa sige, Æres-Bevisning har havt skjønnere Glands for mig end dette Kys i Bispegaardens Stue af Nordens mageløse Skjald og Velgjører. — Da jeg kort derefter drog ud paa Landet som Huslærer, sendte han mig et lille Stambogs-Blad, hvorpaa stod skrevet med hans smukke Haandskrift:

„Nyd Kunsten i Naturens Favn,
og glem ej gamle Ven i Kjøbenhavn.

A. Oehlschläger.“

Siden kom jeg tilbage til Staden, og gik ud og ind hos ham, indtil jeg blev Præst i Jylland 1837. Da mine Ungdoms-Venner paa min Bryllupsdag vilde glæde mig med en Gave, vidste de, at Sølv- og Guldgaver ikke vilde være mig saa kjære som Øhlschlægers Værker, og, da han selv havde Forlaget af dem, gik de til ham, for at købe dem. Da han hørte, at det var en Bryllupsgave til hans unge Ven, sagde han: „Maa jeg være med?“ og saaledes fik jeg alle hans dengang udkomne Digtninge som en Skjenk ogsaa fra hans egen Haand, hvorved de fik en forøget Værdi for mig. — Fra nu af saa jeg ham kun sjelden; men aldrig kom jeg til Kjøbenhavn uden hos ham at finde det gamle trofaste Hjerte aabent ogsaa for mig, og havde han da et nyt Digt færdigt, bød han mig altid til Middag hos sig, for efter Bordet at forelæse mig det. Sidste Gang saa jeg ham 1848, og da hørte jeg ham læse sin sidste større Sang: „Regnar Lodbrok.“ Denne sidste Gang fornåm jeg da hans klingre

Malmrøst lyde. — Han gik bort 1850; men det er sandt, hvad Mynster sagde ved hans Baare:

„Adam Øhlenschlägers Harpe brister aldrig.“

Han har selv skildret sit Udødeligheds-Haab mange Steder, ikke mindst skjønt i „Norgesrejsen,“ hvor han ender sin Sang om Klippekløften Krogkløven, gennem hvis Spalte Man ser det skønne Ringerige med Tyrifjord og de smilende Sletter, ender den med følgende Ord:

„Du Evighedens Billed, Du!
 Saadan skal ogsaa Graven briste,
 naar Livets Rejse bli'er den sidste,
 naar svundet er det korte Nu.
 Som Dalen hist til Skjaldens Pris
 skjønt aabner sig bag Klippens Fure,
 skal Himlen sprænge Gravens Mure,
 og vinke ham til Paradis!“

Jeg tror ikke, at det er bare tom Forfængelighed, der har drevet mig til denne Skildring af mine egne Oplevelser med den store Digter. Skjøndt vi jo aldrig kunne være sikre for, at denne Trolld sniger sig ind hos os, tidt selv i vore bedste Tanker og Idrætter, mener jeg dog, at det er ædlere Drivfjedre, der her har bevæget mig til i dette Skjaldens Jubelaar at give mit lille Bidrag til hans Hæder og Mindet om ham. Det er Taknemmelighedens store Gjæld, jeg nok har Lyst til at afbetale Noget paa. Og det har været mig en kjær Syssel at fordybe mig i min Ungdoms Erindringer, der knytte sig til ham. — Ogsaa har jeg den beskedne Mening, at Digterens Forhold til den unge Student og senere Mand kunde kaste Lys over Adskilligt, til Opklarelse af hans Ejendommeligheder, og det Mindre kan jo tidt afspejle det Store og give Bidrag til at forstaa ogsaa en Aands-Høvdings Virkning i de større Forhold. Hvad han har

været for mig i det Smaa, det har han været for hele Norden i det Store. Hvad jeg her har meddelt, kan maaske ogsaa nok oplyse lidt af Tankesæt og Forhold i hint Tidsrum af vor Kulturhistorie, og saaledes maaske have nogen Betydning for større mulige Skildringer af hin Tid, ligesom det giver smaa Karaktertræk af den uforglemmelige Mand selv.

Det følger af sig selv, at de Ytringer, jeg her har anført af Øhlenschläger, ikke efter saa lang Tids Forløb har kunnet gjengives med diplomatisk Nøjagtighed. Men jeg indestaar for, at der ikke findes Forvanskninger eller endog Fordrejelser deraf.

Peter Oluf Brøndsted.

Det var, hvad Man kalder tilfældigt, at jeg gjorde Bekjendtskab med denne Mand, der havde og har vel endnu et Navn ikke blot i sit Fædreland Danmark, men i Evropa. Jeg opholdt mig nogle Uger paa Herregaarden Iselingen ved Vordingborg. Denne Gaard kunde Man kalde et andet Bakkehus. Der samledes til forskjellige Tider mange af Datidens fremragende Mænd, og Man var altid vis paa at finde en aandfuld Kreds i denne Familie. Brøndsted, der som Arkæolog havde gennemrejst Evropa og navnlig gjort sig bekjendt ved sin friske Opfattelse af det græsk-antike Aands- og Kunstliv, som han har beskrevet i et stort, pragtfuldt Værk, var en Svoger til Gaardens Ejer, hvis Hustru var hans afdøde Hustrus Søster, og kom i Efteraaret 1833 paa sin Hjemrejse fra London eller Paris først til Iselingen, hvor hans to Døtre var blevene opdragne under hans Fraværelse. Han gjorde straks et usædvanligt Indtryk paa mig. Han skulde nu tiltræde sin Post som Professor ved Københavns Universitet. Men aldrig har jeg set en lærd Professor saa ungdomsfrisk, fri for alt pedantisk, højbenet Væsen som ham. Uden fornem Nedladenhed indlod han sig straks med os unge Studenter og talte uden at svøbe

sig ind i Overlegenhedens højtidelige Toga med os om alle Ting. Han havde paa Rejsen læst H. C. Andersens: „Aarets tolv Maaneder,“ var indtaget af denne Digtning og spaaede Forfatteren en smuk Fremtid. Derom talte han med os og sagde: „Jeg tror mig i Besiddelse af en Del poetisk Sands og kan da nok have en begrundet Mening om en saadan Bog.“ Man kunde mærke, at hans mange Rejser havde øvet en befriende Virkning paa ham, saa at han var bleven i Stand til at se ud over de snevre Mure, som kun altfor tidt spærre vore hjemlige Videnskabsmænd inde. Han vilde straks erkyndige sig om, hvorvidt de unge Studenter, som dengang var paa Ise-lingen, var komne i klassisk Dannelse, og gav dem Op-gave til en latinsk Stil; thi han var i dette Stykke enig med de Fleste dengang, at Latin var og skulde være Grundlag for en videnskabelig Udvikling. Det var en interessant Personlighed, der i sin Fremtræden til en vis Grad brød overtværs med Konveniensen. Han gik paa Østergade i en Kjole af et herhjemme ukjendt Stof og Snit. Bagved sig hørte han et Par unge Mennesker for-undre og opholde sig over denne Dragt, idet de ytrede, at han nok maatte være en ekstravagant Fremmed. Han blev kjed deraf, vendte sig om og sagde: „Mine Herrer! jeg er dansk af Fødsel og hedder Brøndsted. Denne Kjole er syet i Paris hos den og den Skrædder. Ønsker De en lignende, skal jeg gjerne være Deres Kommissionær.“ Han havde nok ogsaa Lyst til at føre Sædvaner ind fra det Udland, han havde gjæstet. Saaledes var han maaske den første, der her brugte den Ordning ved sit Bord, at Tjeneren, efter at Man havde spist, kom ind med en Skaal lunkent Vand til hver af Bordfællerne, for at De med det skulde væde deres Hænder og skylle deres Mund og saa tørre sig af i Servietten. Det var vi ikke vante til og følte os meget generede deraf. En Dame sagde ved en saadan Lejlighed højt: „Nej Tak! det har jeg gjort, før jeg gik til Selskab her.“

Brøndsted havde mange fortræffelige Egenskaber, han

havde naturligvis ogsaa sine Svagheder som alle Andre. Jeg blev straks ved det første Møde Opdager af en saadan lille Skrøbelighed, som han for Resten havde og har tilfælles med de Fleste af os. Nogle Timer efter hans Ankomst til Iselingen, spurgte han sin Svigerinde, Fru Marie Aagaard: „Har Du ikke glemt dit Franske? Nu skal jeg dog eksaminere Dig deri.“ Han tog da et Nummer af den franske „Journal des debats“ frem og lod hende oversætte et Stykke deri. Det var en i høje Toner lovprisende Anmeldelse og Bedømmelse af Brøndsteds senest udgivne Del af hans store lærde Værk. Han kunde ikke negte sig den Glæde at høre sin Veninde paa Dansk for alle de Forsamlede udtale den vistnok fortjente Ros, der her ydedes ham paa Fransk. Denne sin Svigerinde elskede han højt: hun var hans uforglemmelige afdøde Hustrus Tvillingsøster og lignede hende, sagde han, paafaldende. Engang sagde han med en Blanding af Vemod og Spøg til Svogeren Aagaard: „Lad nu mig beholde hende; Du har havt hende længe nok.“

Med ham fulgte jeg til Kjøbenhavn; han behandlede mig saare venlig og imødekommende og indbød mig til at gjæste hans Hus, naar han kom i Orden med sin Husstand. Man kan forstaa, at jeg var inderlig glad over denne Indbydelse og benyttede den stadig i de 4 Aar, jeg derefter tilbragte i Hovedstaden og dens Omegn. Det var meget dannende og berigende at komme til hans ugentlige Aftensamlinger, hvor Man traf mange ualmindelige Personligheder af forskjellig Art: lærde Videnskabsmænd, Kunstnere, Digtere. Dér saa jeg Høyen, Poul Møller, Øhlenschläger, Freund, Abrahams, Ernst Bojesen, Bournonville, Jens Møller o. m. fl. Der blev altid musiceret ved disse Soireer. Brøndsted spillede selv Fortepiano og havde samlet sig et helt lille Orkester af Dilettanter (ja ogsaa nogle fra det kongelige Kapel), der opførte udvalgte Stykker af berømte Komponister. Det var for mig en stor Nydelse. For Resten sad vi Unge naturligvis lyttende, naar Samtalen førtes mellem Mændene. Dér

kunde vi ikke komme frem med vore uforgribelige Meninger, medens vi nok i Mellemlum forsøgte at være interessantē for de unge Damer, som var tilstede.

Der var ved disse Sammenkomster tidt Intermezzoer af komisk Art, som jeg endnu mindes. Det er i det Hele vist en Erfaring, Man kan gjøre i Selskabslivet, at det Morsomme, Smaa, de ofte i Grunden ubetydelige Ytringer og Situationer, i lange Tider kan staa for En i skarpe Omrids, mens de mere alvorlige Tankeudvekslinger staa for os i Taage. Jeg tænker, det kommer af, at det Betydningsfulde, Man hørte, naar Man da virkelig var med under Samtalen, gaar ind i Ens hele indre Sum af Sjæle-eje, mens det Komiske mere hænger udenpaa og derfor lettere bringer sig selv i Erindring. Jeg kan saaledes ikke glemme Professor Abrahams's flove Udtryk og Stilling en Aften hos Brøndsted. Denne viste os en til ham nylig fra Udlandet tilsendt Vase fra den græsk-klassiske Old. Man havde bedt ham om at tolke de Skikkelser og symbolske Tegn, der fandtes paa denne skjønnne Vase. „Det skal jeg ogsaa nok,“ sagde Br. med sikker Selvbevidsthed om sin Dygtighed paa dette Omraade. Abrahams vilde gjerne give sin Skjerv med i Laget som den, der ogsaa var antik Kunstkjender, og ytrede: „Ja, det er et interessant Fund; hos Thorvaldsen i Rom har jeg set mange saadanne Vaser.“ Men Br. udbrød: „Gud gi la' F tage dem allesammen, det Skidt!“ Ganske forbløffet lød det da fra Abrahams med lav Stemme: „Ja, men de var meget store.“ — En anden Gang taltes der om Øhlenschlägers nysopførte Sørgespil: Tordenskjold. Iblandt andet faldt den Ytring fra Bournonville med megen Afgjorthed: „Scenen, hvor Miss Harriet dækker Tordenskjolds Lig til med Dannebrog, er ikke dramatisk, men episk.“ Vi stirrede Alle som aandsfraværende hen i Luften ved denne ny Oplysning, og Ingen havde Noget at sige dertil. — Br. kunde stundom være ikke lidet hensynsløs. Ved en af hans Soireer var en anden Prof. Gjæst hos ham. De havde tidt mødt hinanden paa deres

Rejser i Udlandet, men saas nu første Gang herhjemme. Det første, Br. da hilste ham med, var det Spørgsmaal: „Jeg hører, at De er bleven gift; er det med Deres Kjæreste i Rom eller den i Florens eller den i Paris?“ Den stakkels Tiltalte svarede halvt flov og halvt fornærmet: „Det skal jeg sige Dem ved en anden Lejlighed, Hr. Etatsraad!“ Skjelmsk kunde Br. ogsaa være. Han sad til Bords med en engelsk Dame; de talte om en ung Piges Opdragelse til „det gode Selskab.“ „Jeg har sagt til min Datter,“ ytrede Damen, „at hun aldrig maa nævne Noget af det Legemlige hos sig, der er usynligt, naar hun sidder ved et Bord!“ Dertil føjede Br.: „Ikke engang om Alt det, der er synligt ovenfor Bordet, maa hun vist tale, min Naadige!“

Han var en Mand, der havde et klart Blik paa en ædel Mennesketilværelse. Derom vidner ogsaa hans Brevveksling med J. P. Mynster, hvori han lader os se ind i en Sjæl, der føler sit Ansvar overfor den Magt, der har betroet ham en „Husholdning,“ for hvilken han skal gjøre Regnskab. Ved Siden deraf havde han en levende Æresfølelse og Selvbevidsthed om det Værd, han kunde gjøre gjældende overfor Mennesker. Kort før han kom hjem fra sin Rejse, var der i Udlandet gjort en tilsløret Beskyldning mod ham, den nemlig, at han skulde ved Udarbejdelsen af sit store Værk have gjort en utilladelig Brug af den bekjendte Arkæolog Villoisons efterladte Papirer. Det krænkede ham dybt, og han var en Tid noget bittert stemt mod sin Kollega i Græsk ved Højskolen, F. C. Petersen, fordi denne i en Anmeldelse havde talt tvetydig om dette Rygte og ikke afvist det som fuldkommen ubeføjet. Selv var han ikke fri for at beskylde en anden Arkæolog, Otfried Müller, for at have benyttet hans (Br.s) trykte Arbejder uden at angive sin Kilde. „Han pløjer med min Kalv,“ sagde han.

Saa aandfuld denne Mand endog var, havde han dog det tilfælles med alle daværende saakaldte Intelligente, at han slet ikke kunde anerkjende Grundtvig hverken som

stor kirkelig Personlighed eller som Videnskabsmand. Det kom vel tildels af, at han som de Andre i Grunden var aldeles ukjendt med Grundtvig og hans Tanker, men lod det bero med den almindelige, én Gang for alle afgjorte Dom uden Præmisses: „Gr. er en fanatisk Sværmer.“ De saas dog stundom paa tredie Sted, og det var da mærkeligt at høre disse To maale Kræfter med hinanden. Men her kom Br. altid til kort; thi Gr. var en ypperlig Disputator, altid slagfærdig, altid med Ordet paa rede Haand, mens det skortede hos Br. paa denne Gave. Men han gav sig ikke og lod sig ikke overbevise, selv naar han var bragt i en Snevring, hvoraf han ikke kunde rede sig ud. I det Hele kunne vi komme til at tænke paa Skrædderens Kone, der selv under Dødsstriden i Brønden holdt fast paa, at hendes Mand ikke „skjar“, som han paastod, det skulde hedde, men „klippede“, idet hun med Munden fuld af Vand og ude af Stand til at kunne tale brugte sin sidste Kraft til at hævde sin Mening ved at lade Tommel- og Pegefingern over Vandet gjøre den Bevægelse, som skulde betyde: „Du klipper.“ — Det kunne vi komme til at tænke paa ved Synet af saa mange Mennesker, der ikke ville bøje sig for Andres Tanke, men, selv efter at Munden er stoppet paa dem, dog bliver ved at knipse med Fingrene. Jeg kom en Gang til at tale med Brøndsted om Grundtvig og, skjøndt jeg den Gang endnu langt fra var en Discipel af ham, udtalte jeg dog min Harm over, at en Mand som Gr. var under Politiets Censur-Mundkurv (Censuren blev først hævet 1840), var, som han (Gr.) selv udtrykker det, „kun myndig under Kurator.“ Dertil svarede Br.: „Sætter Man ikke gale Folk ind i et Sindssygehus?“ Ellers var han en Frihedsmand, hvad Borgerforholdene angaar; han sagde ved Johannes Hages Jordefærd: „Denne Afdøde var en Fjende af Despotiets Jern og Enevældens Bly.“ Han stod sig derfor nok ikke rigtig godt med Frederik d. 6te, medens han var en yndet Personlighed hos „Prinds Kristian,“ særlig vel paa Grund af deres fælles Interesse

for Kunst og Videnskab. Da der holdtes Fest paa det kongelige Teater i Anledning af 25-Aars-Dagen efter „Hakon Jarls“ første Opførelse, var Br., som før sagt, meget forbitret over, at Ingen af Kongefamilien havde villet hædre Digteren (Øhlenschläger) ved at give Møde i Skuespilhuset den Aften. „Dette havde dog ikke,“ sagde han, „været saa nedværdigende for Prinds Ferdinand, om han dengang havde vist sig i Kongelogen.“ Hans Venskab for Øhlenschläger var varmt og inderligt. En Gang*) kom der dog i min Tid en Kurre paa Traaden, da Brøndsteds Søn, Georg, havde faaet Haud til Artium, hvad Faderen gav Ø. Skyld for, fordi han havde givet ham en daarlig Karakter for den danske Stil. Dér kom jeg til at spille en ubehagelig Rolle. Jeg kom da ofte til Ø., og Br. brugte mig da til at give sin gamle Ven et lille Stik. Han bad mig nemlig om at fortælle Ø., at han viste Sønnens Stil til Alle og spurgte Dem, om Dommen over den var retfærdig. Ø. gjorde imidlertid det samme og spurgte, om den Stil fortjente en bedre Karakter. Han bad da paa sin Side mig om at fortælle Brøndsted det. Men Ø. var meget bedrøvet over denne Sag og udbrød: „Herre Gud! hvor kan dog Br. være saa vred paa sin gamle Ven over det.“ De blev dog snart igjen forsonede. Men saa forunderlig smaatærnede kan store Mænd stundom være, idet de lægge denne uhyre Vægt paa Ting, der slet ikke har nogen Betydning.

Han var paa sin Maade en kirkelig Mand. Han havde, da han kom hjem, taget den Sædvane med fra England tidt at gaa i Kirke to Gange hver Søndag. Synderlig ortodoks var han vistnok ikke. Han var teologisk Kandidat og spøgede med mig, da jeg skulde op til Embedseksamen. „Jeg har,“ sagde han, „denne Eksamen tilovers og bruger den ikke. Hvad giver De

*) Jeg ser med Beklagelse, at det Følgende alt er fortalt i Artiklen om Øhlenschläger.

mig for, at jeg overlader den til Dem, saa De behøver ikke at tage en anden. Min Karakter er god — den er halv Egregie (han havde nemlig Egregie for den skriftlige Del af Eksamen).“ Det vilde han ogsaa nok, at Man skulde vide.

Men han var en ædel Mand, trofast Fader og trofast Ven, trofast Fædrelandssøn og begejstret for alt Godt og Skjønt i Livet. Der var dem, der ymtede om, at han ikke var rigtig dreven i det græske Sprogs Elementer. Det har da vistnok i al Fald været en Mangel i det pedantisk-grammatiske Snørkelvæsen; jeg er vis paa, at han ganske anderledes end de Fleste havde opfattet Aanden i Platons, Æskylos's og Perikles's Modersmaal og hele det attiske Menneskeliv. Det var ikke Bogorme-Kundskab, der tyngede ham, men et helt, fuldt Indtryk af og Indblik i det Skjønne og Beundringsværdige i det græske Aandsliv, der løftede ham. Det havde jeg en umiddelbar Følelse af ved at tale med ham og høre ham tale om den Videnskab, han med hele sin Sjæl havde givet sig hen til.

Efter at jeg var bleven Præst i Jylland, saa jeg ham kun sjældent. Han kom jo mærkværdig nok af Dage ved et Fald fra Hesten 1844. Men endnu holdes Mindet om ham levende hos mig igjennem hans Datter, der blev min Ven Halls Hustru, og med hvem jeg tidt samtaler om „Fa'r Brøndsted.“

Jeg maa dog ogsaa i disse Blade kortelig omtale et Forhold, hvori jeg kom til en Jævnaldrende, der fik et Slags Navn som Digter, hvilket Navn jeg vilde gjøre ham stridigt, hvorfor jeg indlod mig i en versificeret Fejde med ham i „Kjøbenhavnsposten“. Jeg kommer her til i Stedet for som i de foregaaende Skildringer at indtage en Baggrundsstilling at træde mer i Forgrunden, da jeg ikke fik mer at gjøre med denne min Modstander end i dette ene-

staaende Kampforhold, hvorunder jeg og han udfegtede vor Sag, saa godt vi kunde. Talen er her om

H. P. Holst.

Vi blev Studenter sammen 1829 og mødtes første Gang hos Øhlenschläger, da vi hos ham erkyndigede os om, hvad Karakter vi havde faaet for vor skriftlige Udarbejdelse i Modersmaalet. Han havde faaet Præceteris, jeg kun Laud. I et Par Aar derefter saas vi ikke uden nogle Gange først paa Ruskollegierne, siden paa teologiske Forelæsninger; thi han begyndte med at studere Teologi. Dette hans Studium varede dog kun kort, da han straks efter droges bort i en anden Retning. Der udsattes 1831 eller 32 en Prisopgave for de fire bedste Romancer forfattede af unge Digtere, som indbødes til denne Konkurrence. H. P. Holst blev den Lykkelige og bar Sejren hjem overfor F. Paludan-Müller, som ogsaa da første Gang forsøgte sig som Digter. Dette var jo mærkværdigt, og Fremtiden dømte ikke saaledes med Hensyn til den Plads i Digter-rangforordningen, disse Tvende senere skulde indtage. Men dette Held gav H. P. Holst Blod paa Tandens, og det var forbi med ethvert Fagstudium. Han blev nu meget feteret i københavnske Kredse og var en ung smuk Mand med et vindende Væsen. Der behøves ikke mere for at forrykke Hovedet hos et ungt, umodent Menneske, og fra nu af drømte han sig virkelig som dansk Poet. Kort efter udgav han et Bind lyriske Digte; men jeg fandt dem højst smagløse og uden noget poetisk Indhold eller Vingeflugt. Men hvad der især harmede mig, var det stolte, anmassende Motto, han satte paa Titelbladet af denne Verssamling. Det var intet mindre end Baggesens prægnante Ord, der lyder saaledes:

„Ve den Elendige, der vover
at nærme Kunstens Tempel sig som Skjald,
hvis ikke Stemmen i hans Bryst ham hæver over
hver Tvivl om hans guddommelige Kald.“

— en hel Parodi, syntes jeg, paa de Rimerier, Bogen indeholdt.

Jeg havde just dengang havt en Hjertesorg og trængte til aandelig at røre mig for at dulme Smerten og kastede mig da ind i Kampen med Ungdomsfrejdighed, skjød med skarpt, vel sagtens altfor skarpt, men overbevist om min Ret til at optræde imod et Produkt, der stred imod alle mine Begreber om ægte Poesi. Jeg skal her afskrive Slutningsverset af det første Indhug, jeg gjorde paa Modstanderen:

Træd derfor ned fra Bjerget i din Dal,
Du tolker aldrig værdig Aandens Stræben;
hvad hjælper det, Du siger: „jeg er Skjald.“
hvad hjælper det, at Du bevæger Læben?
Ej Skjalden laaner Farveskjæret, nej!
en Morgenrøde i hans Indre gløder,
og laante Blomster i hans Sange ej
paa Livets Savn og Tankens Tomhed bøder.

Det var grovt Skyts, jeg betjente i denne Kamp; men Man kunde ogsaa forhaabentlig se, at det var Begejstring for Skjaldskabets Renhed, Højhed og Dybde, hvormed jeg her gik i Leding, og som lyser igjennem min Udtalelse, saa ufuldkommen den end kunde være. I de Dage, da dette Indlæg var under Trykken i „Kjøbenhavnsposten,“ traf jeg Holst i Studenterforeningen. Han havde hørt derom og spurgte mig der, hvor han sad i en Kreds af Beundrere: „Er det sandt, at De vil optræde imod mig paa Prent?“ „Ja,“ svarede jeg. Temmelig haanlig henkastede han da: „Det skal være mig en Smigrelse.“ Hvad jeg svarede, husker jeg ikke; men Dagen efter, at mit Angreb havde staaet i Bladet, havde han sit Svar færdigt til samme Blad. Det gav ikke mit efter i Grovhed. Han begyndte med at ytre sig helt beskedent, idet han talte om, at „om han end ikke var en Nattergal, kunde han dog nok være en af de ringere Sangfugle, om hans Digtning end ikke var en Rose,

kunde den dog nok være f. Eks. en Reseda“ o. s. v.; men saa endte han med Følgende:

Og derfor harmes jeg ej heller, naar
med gamle Miner, men med Drengfagter
en Rabulist paa tyve Aar fremstaar
iblandt den Skare, paa hvis Dom jeg agter.
Saalænge den vil lytte til min Sang,
jeg synger frit og lader Daaren skjælde;
saa svag er dog vel ingen Lyres Klang,
at den kan døves af en Narrebjelde.

I samme Blad havde en af hans Beundrere sendt mig følgende Hilsen:

Du vil, at Den, som kaaret blev til Skjald,
skal stige ned fra Bjerget i din Dal,
hvor Birken kun, ej Laurbærtræet pranger;
nej, Birkedal, for meget Du forlanger,
en slig Omskiftning var dog altfor gal.

Jeg svarede Holst paa min Side, og ender med:

Du kalder mig en Daare, Nar, en Dreng,
en Rabulist paa tyve Aar med mere —
bliv ved, de Toner passer paa din Stræng,
paa denne Maade kan Du avancere;
skaf Dig ved slige Toner Digternavn,
tro mig, et saadant Sprog Dig aldrig glipper,
og hviler Du end ej i Musens Favn —
o, Pøpelguden ej sin Yndling slipper.

Det var „mit sidste Ord til H. P. Holst.“ Han gav ogsaa et sidste Indlæg med nogle Vers i Bladet, som havde til Motto:

Nu skal De ha' saa mange Tak,
bliv nu ej vred for Dette,

og hvori han paaduttede mig, at

De vilde selv nok paa den grønne Gren,
og mente, Skoven rummed ej os Begge.

Det var dog langt fra, at jeg dengang tænkte derpaa. Senere havde jeg nok en lille Tid, da ogsaa jeg drømte om Digterkrandsen. Gud ske Lov! at jeg ikke lod mig henrive af denne Drøm. Men saaledes døde denne min første offentlige Strid hen.

Vi saa jo skjævt til hinanden i nogen Tid, og jeg blev i Kjøbenhavn kaldt „H. P. Holsts Birkeris;“ men da 25 Aarsfesten for Øhlenschlägers „Hakon Jarl“ fejredes paa Teatret, føjede det sig, som sagt, saaledes, at Holst havde skrevet Prologen, som fremsagdes af Skuespiller Nielsen, og jeg en Sang, der istemtes af Tilskuerforsamlingen, og Man kan da sige, at vi paa en Maade sang os sammen. Thi fra den Tid var vort indbyrdes Forhold venligt. Ved vort Studenterjubilæum udbragte han min Skaal saaledes: „Han var min første Modstander; siden har jeg haft flere Angribere; men han var ikke iblandt dem, og han har haft mange Fjender, men jeg har ikke været iblandt dem — lad os da nu drikke Forlig og Broderskab.“

Det var jo en ungdommelig Færd med dette mit Angreb paa H. P. Holst. Men endnu synes jeg, at jeg saa ret: han var ikke og blev vist aldrig Digter anderledes, end i Grunden de Fleste af os, som har lidt Fantasi, kan blive det ved at pleje denne Evne, og har Greb paa at bruge vort udviklede Modersmaal. Han har skrevet adskillige smukke Sange, saaledes: „O, Fædreland! hvad har Du tabt,“ „Slumrer sødt i Slesvigs Jord,“ „Vel mødt igjen, Kong Frederik, ved Hæren,“ men et virkeligt Skjaldesyn indad, udad, opad har han ikke haft, og han har ikke kunnet lukke Løndøren op for den skjulte, usynlige Herlighedsverden. Ak, hvor mange dygtige Kræfter gaar ikke tabte i den store Verdenshusholdning derved, at unge Mænd, i falsk Indbildning om at besidde Digtningens Gave, ødsle deres Aar og Liv paa at løse en Opgave, som ikke ligger for dem, og saaledes lader en Plads tom, hvori de kunde have udrettet en virkelig god Livsgjerning — blive middelmaadige Poeter i Stedet for dygtige Arbejdere i Livets Tjeneste. Har Man en lille

poetisk Gave, da skal den nok komme til god og frugtbare Brug selv under den mest dagligdags Virksomhed ved at kaste Glands over Stillingen og Tilværelsen, ja kan til Velsignelse og Glæde for En selv og Andre plejes og give sig Udslag i lejlighedsvisse smaa poetiske Frembringelser. Saaledes M. Rosing, der vist heller ikke gjør Fordring paa at være Digter i egentlig Forstand, men som kan fornøje sig selv og Andre ved sine fordringsløse Sange; saaledes ogsaa Joh. Helms, medens Begge dog have en Hovedopgave at løse af anden Art. Jeg mindes et Æventyr fra min Barndom: en Kvinde skal lære en Mand at synge; hun siger til ham: „Der sidder et lidet Korn paa din Tunge — det hindrer Dig i at faa Tonen frem.“ Saaledes siger Digtingens Muse til saa Mange, der ville synge, d. e. være Skjalde: „Der sidder et lille Korn, et Fnug i dit Øje — Du kan med det ikke faa en virkelig Digterbeskuelse; der sidder et lille Korn paa din Tunge, Du kan med det ikke i Ordet trylle Skjønheds-synet frem. Du kan se det, naar Andre stiller det frem, Du kan høre det, naar Andre synger — men selv kan Du det ikke ud af dit eget Indre; din Sang og dit Syn bliver paa anden, tredie Haand.“ Der er en Mand, som har sagt, at Forskjellen paa Geniet og den Fornuftige er denne, at Geniet søges af Tanken og Synet, mens den Fornuftige søger begge Dele.

Og vil Man med al Vold og Magt være Digter imod Naturen, da sker det tidt, at Man bliver bitter og misundelig og taber Evnen til at glæde sig over den virkelige Digtnings Herlighed, som Øhlenschläger skriver i sit Sørgekvad over Karl Heger:

„Flersidigt, Karl, var dit Geni,
 ej skabt til Verden at berige,
 det var det Imodtagelige,
 som styrker med sin Sympati.
 Og skjønnere jeg dette ved;
 thi Egenkjærlighed vil handle,
 men til Beundring sig forvandle
 det kan kun from Uskyldighed.“

Ja, vi Mange, som har en lille poetisk Aare til at nyde det skønne Digteriske, men ikke til selv at frembringe det, vi, som har „Imodtagelighedens Gave,“ vi skulde sætte som Indskrift for os ved Indgangen i Skjaldskabets og Kunstens Hal, hvad Ø. fremdeles siger om Karl Heger:

„En Stjerne var Du ikke selv.
men fra det Nære, fra det Fjerne
stod Billedet af hver en Stjerne
med Blinken spejlet i din Elv.“

Vi skal ikke begjære Mere; men dette er ogsaa nok: at kunne lade Aandens Stjerner spejle sig i Sjælens Elv.

Hans Lassen Martensen.

Det var i det Hele en død Tid ved Universitetet og da navnlig ved det teologiske Fakultet, mens jeg, som det kaldtes, „studerede“ til Embedseksamen. Hos Professorerne skulde Man ikke faa „Stødet til den evige Bevægelse.“ P. E. Müller var nylig bleven Biskop i Sjælland, saa ham fik jeg ikke at høre. Jens Møller var da dengang, da jeg begyndte, Summus Theologus. Han var en livlig Mand, der krydrede sine Foredrag med Smaaanedkoter; han var vistnok ogsaa ortodoks, men af en afdæmpet eller afbleget Farve, der ikke kunde sætte en Dæmning mod den raadende Rationalisme. Trods hans underlige Fagter og Minespil, der maatte afnøde os mangt et Smil, var han dog Den, Man bedst kunde høre med en Slags Interesse paa Grund af hans Livlighed. Han læste Kirkehistorie, og skjøndt han ikke gav os nogen som helst Ariadne-Traad til at finde ud af alle de kirkehistoriske Labyrinter, men Alt i Grundèn efter hans Fremstilling laa hulter til bulter imellem hinanden, og skjøndt han som sædvanlig skjenkede Kjætteerne en lige-

saa udførlig og omhyggelig Behandling som den virkelige Menighed, fordi han savnede Maalestokken, kjendte ikke den af Herren satte Grændse, ikke blot mellem Verden og Kirken, men ogsaa imellem sand og falsk Kristendom — saa formaade han dog at kaste Strejflys over Personer og Begivenheder, der kunde fængsle Opmærksomheden. H. N. Clausen var uden Sammenligning den Dygtigste af Professorerne ved Kollegiet, med adskillig Gave til at hævde en fremragende Plads, hvilken Gave han ogsaa som bekjendt brugte i over 50 Aar til at sætte sit Præg paa „den teologiske Videnskab“ hos os ved Universitetet, ja brugte den ofte til at lukke i, hvor der skulde lukkes op, og lukke op, hvor der skulde lukkes i. Begejstringen for ham var dog i min Tid ikke lidet ringere, end den var i det første Decennium af hans Lærerstilling. Det kom vel ganske naturligt af, at der hos ham med hans nøgterne Forstandsretning og kjølige Fremstillingsmaade Intet var, der varigt kunde henrive. Thi nøgtern var han som Lærer. Hans Foredrag løftede sig aldrig op over det jævne Niveau — der var intet Sving, ingen beaadende Luftning, der udgik fra ham, og hans Tanker var aldrig høje eller dybe, saa de kunde aabne Indblik i en Aandsverden. Han var jo dæmpet Rationalist, og hans Eksegese, som dengang var hans egentlige Fag, var blottet for dybere Forstaaelse af de hellige Forfattere, og hans Udvikling blev en for mig i det Mindste temmelig usmagelig Kriticisme. Senere holdt han jo Forelæsninger over Dogmatik og udgav en Troslære. S. Kierkegaard med sin bidende Spot karakteriserede denne Bog saaledes: „Forf. bruger den persiske Konges Skik, da han drog i Kamp mod Ægypterne; han stillede deres hellige Dyr foran sin Hær for at forfærde Fjenden, idet han troede, at dette vilde lamslaa disse. Prof. Clausen stiller foran hver af sine dogmatiske Paragrafer en Skare af de hellige Skriftsteder, i den Tanke, at han bag ved disse (i sin Fremstilling af Dogmet) kan skaffe sin Betragtning Plads, idet han mener, at Man skal blive forskrækket for hele

denne Opstilling af hellig Skrift og lade ham rolig vinde Sejr for sine Meninger.“ Skjøndt disse Ord vel er utilbørlig strenge og navnlig kjærlighedsløse, saa er der dog Noget deri. Clausens Troslære er en fattig Bog: Tre-enigheden er vist hen i Baggrunden som et meget tvivlsomt Appendiks til Troen; hvert Dogme faar et Pro og Contra, uden at Man kommer til et virkeligt positivt Trosindhold, idet de modstaaende Grunde for og imod klasker imod hinanden og i Grunden lader os staa der foran et ubestemt Noget. Herrens Undfangelse ved Helligaanden lader han staa hen som et Spørgsmaal; Forsoningens Mysterium negtes; Sakramentet med sit „det er“ bliver behandlet i calvinsk Retning o. s. v., o. s. v. Naar dertil kom, at hans Foredragsmaade var saare præget af en vis tør, skolastisk Tone, afmaalt og klangløs — da var det i det Mindste mig umuligt at blive tilfredsstillet af ham. I én Gren af hans Videnskab har han derimod hævdet sig en berettiget Plads som en ikke blot ualmindelig dygtig, men meget frugtbar Lærer. Det er i det Historisk-Dogmatiske: Fremstillingen af Dogmernes Udvikling gennem Tiderne. Hvorvidt han i sine sidste Aar kom til en klarere og mere kirkelig Opfattelse af Kristendommen, véd jeg ikke. Men der er jo Mange, som har den Overbevisning, og det vilde jo være glædeligt, om det var saaledes.

Saa var der Hohlenberg, en human og stille Mand, der vistnok havde gode Kundskaber i sit Fag, det Hebraiske, men ogsaa var uden Sving og navnlig under sin Fortolkning af G. T.s poetiske Bøger altfor meget lod det mangle paa Forstaaelse, fordi han selv var uden poetisk Syn, og Man lader nok være at trænge ind i og hjælpe Andre til at trænge ind i Davids og Profeternes høje, mægtige og dybe Billeder og Tanker, naar Man ikke har den Gave at kunne lade sig løfte af Synet og skue Lys i det Lys, der skinnede for de hellige Mænd. Ogsaa han var vistnok Rationalist, men der var noget Urbant og Ædelt ved hans Personlighed, som gjorde godt. —

Engelstoft blev Lektor i Slutningen af min Studietid, og ham kan jeg personlig ikke have nogen Dom om, da jeg aldrig kom til at høre ham uden dengang, han konkurrerede i Regenskirken med F. Fenger og Lic. Hald til den teologiske Lærerplads ved Højskolen. Der fik jeg imidlertid det Indtryk af ham, at han med Klarhed kunde udvikle sine Tanker og beherske navnlig det kirkehistoriske Stof. — Scharling kom til Professorstillingen, just som jeg var færdig, og jeg havde kun med ham at gjøre som Eksaminator ved Attestatsen, da jeg underkastede mig den.

Der er noget Forbrugt ved det tradionelle Forelæsningsvæsen ved Universiteterne, i det Mindste hvad det teologiske Fakultet angaar. Mundtlige Foredrag var jo fra Begyndelsen, da Højskoletanken traadte ind i Livet med Midalderen, en Nødvendighed. Der var ingen trykte Bøger, og Afskrifterne af Andres Frembringelser vare kostbare, ja uoverkommelige for de Allerfleste. De faa Mænd, der da sad inde med Tidens Dannelse og Kundskab, havde da intet andet Middel til Meddelelsen af deres Lærdom og Tankerigdom end igjennem Mundens det hørlige Ord. Anselm, Lanfranc og de Andre, Mystikere som Skolastikere, opslog da paa egen Haand deres Lærestole, og kaldte videlystne Mennesker til at flokkes omkring dem. Det var en sand Velgjerning i Midalderen, og uvurderlig var den frugtbare Fløst, som indbragtes efter Udsæden paa disse Steder; havde de ikke været, vilde Tiden være bleven endnu mere barbarisk og kaotisk, end den blev. Det var i Forening med Klostervæsenet en Dæmper paa det Raa og Vilde og lod Aandsblomster skyde frem midt i en Verden, hvor ellers Haandens Jerngreb vilde have knust mere og mere af Menneskeligheden. Dertil kom, ikke som det Ringeste, men som det Største, at de Fleste af disse Banebrydere virkelig fra Først af vare Mænd, der ikke blot havde Kundskab, men havde en Tunge, hvorpaa og hvorfra Aandslyset spillede, skikket til at tænde en Ild i de lyttende Tilhøreres Sjæle

og til at vække et virkeligt Trosliv hos dem. De kunde blæse Kjødstøvet fra Øjet og aande levende Bevægelse ind i Sjælelivet. Men nu! Der behøves ikke i vore Dage saa og saa mange dertil indsatte Mænd, der skulle meddele Kundskaber ved Foredrag. Man har Bøger nok, der indeholder nok af Kundskabs- og Lærdomsstof, og det i Almindelighed bedre ordnet og bearbejdet, end det sædvanligvis kan ske i en timevis udstykket Forelæsning. Og hvad angaar Omfanget af Kundskab, der skal kunne gøres Rede for til Embedsprøven, trænge vi sandelig ikke til at ansætte Mænd, der i 4 à 5 Aar skal meddele, hvad Man dertil kræver, og som meget lettere kan tilegnes gennem en god Bog end igjennem en tidt tør Undervisning fra Katedret. Ganske vist er det godt, at der findes og kaldes Mænd med Kundskab og Dannelse til at forestaa Ledelsen af det teologiske Studium — thi det er jo om dette, jeg her fortrinsvis taler — men dette Krav fyldestgøres fuldkomment, naar disse Mænd er de Studerendes Vejledere til at finde de bedste Bogveje til Erhvervelsen af den fornødne Modenhed, eller i fornødent Fald selv udgiver Bøger i deres Fag, der indeholder, hvad der fordres. Samtaler i Stedet for Professor-Ene-taler vilde her være paa deres Plads, hvor Spørgsmaal (ikke fra dem, der véd Noget i Forvejen, men fra de Unge, der søger Viden) og Svar kan skabe en levende Vekselvirkning. Men den egentlige Forelæsning, hellere Foredrag, skulde paa Højskolen være forbeholdt dem, der havde Aandens Gave til at løfte eller med deres dybe Ord og Tanker lukke en Lysverden op for dem, som høre, kunde blæse paa Sjælene, tænde Lys og opvarme Hjertet. De skulde nok kunne samle Skarer omkring deres Lærestol, og der skulde kjendes Virkning derefter. At lade Studenten sidde og svede med Pennen i Haanden for at nedskrive et ofte saare tyndt Indhold, i Stedet for, at Øret skulde aabnes til at høre — det er bagvendt, og det er ligesaa bagvendt at betragte det som noget Formaalstjenligt ved en udvortes eller moralsk Tvang at

bringe alle disse „Skriverkarle“ sammen, som, naar de ikke var tvungne af Hensyn til, at Professorerne tillige skulde være deres Eksaminatorer, ikke vilde sætte en Fod i disse Høresale. Naar en Mand som Martensen eller Rasmus Nielsen træder op paa Katedret, da er der Mening i en Forelæsning, og da synker Pennen snart ud af Haanden paa Studenten, og han lytter til med stigende Sjælsbetagethed. Professorerne kan betragte Det som Maalestokken for deres virkelige Brugbarhed som Ordførere, om Pennen under deres Tale skratter paa Papiret, eller der hersker aandeløs Stilhed, mens det straalende Øje følger Ordet, de taler. Dersom der var indsat en Eksamenskommission, der, uafhængig af Professorerne, og hvad de havde givet Studenterne paa deres Forelæsninger, skulde prøve disse og værdsætte deres Kundskabsrang, da vilde sagtens mangen teologisk Professor komme til at tale for tomme Bænke. Men det viser, at der er noget Bagvendt i det Hele.

Den teologiske Studentertilstand i min Tid svarede nøjagtig til Professortilstanden: nøgtern og flad. Naar Man kom sammen, var der saa godt som aldrig Tale om noget Trosproblem, noget Evigheds spørgsmaal. Var der Noget angaaende vort Studium, som blev omhandlet iblandt os, var det, hvorledes Man skulde komme gennem Attestatsen paa bedste Maade, og om Kollegiehefternes større eller mindre Vanskelighed for Hukommelsen. Æstetik var meget mere paa Dagsordenen end Evangeliet. Der var vistnok meget faa teologiske Studenter, der stadig gik i Kirke. Jeg skal anføre et Eksempel paa, hvor himmelvidt et teologisk Præsteæmne kunde være fra Forstaaelsen af, hvad det var at indstille sig til Prøven over dem, der skulde være Ordets Forkyndere. Jeg stod en Gang efter en endt Eksamen i Studiegaarden blandt en Flok Studenter, der omringede en Kandidat, der just kom fra det grønne Bord og nu derudenfor ventede paa, at Censuren over hans Præstationer skulde sluttes, for saa at komme ind og modtage sin Dom, sin Karakter.

Han var meget spændt og var navnlig bange for, at Prof. Clausen, som havde eksamineret ham skarpt, skulde støde ham fra den gode Karakter, han ønskede. Jeg hørte ham da sige: „Den O . . . gale i Clausens Hals!“ Hall, som stod hos mig, hviskede: „En værdig Beredelse til at være en Kirkens hellige Ordfører.“ — Skjøndt Rationalismen allerede havde haft sin Blomstringstid ved Højskolen og ikke mere kunde begejstre de unge Teologer, var det dog i Almindelighed langt fra, at der var nogen virkelig, om end kun død og aandløs Forstandstilegnelse af den gamle kirkelige Lære. Man gyste for en hel og fuld Udtalelse af den saakaldte „Ortodoksi.“ Jeg var med 23 Andre oppe til Embedseksamen, og vi fik i Dogmatik det Spørgsmaal, naturligvis paa Latin: „Hvad skal der dømmes om den gamle Sætning, at der ingen Frelse er udenfor den kristne Kirke?“ Da vi efter Besvarelsen samtalte udenfor Universitetsbygningen herom og meddelte hverandre, hvorledes vi havde behandlet dette Spørgsmaal, viste det sig, at jeg var den Eneste, der havde besvaret det bejaende. De Andre rystede paa Hovedet ad mig over denne grundbornerte Synsmaade og spaaede mig en daarlig Karakter. Og da jeg om Eftermiddagen mødte i Borgerdydskolen, hvor jeg havde en Time for en syg Lærer, stod de andre Lærere og samtalte om den Skandale, der var begaaet af mig ved en saadan Besvarelse af Spørgsmaalet. Rygtet var allerede naaet derhen.

Efter den Tids Sædvane søgte jeg til en Manuduktør, dernæst til en Anden, men Ingen af dem kunde tilfredsstille mig. Da gav daværende Lic. theol. F. Fenger mig Anvisning paa en teologisk Kandidat, der nylig havde bestaaet sin Eksamen med Udmærkelse. Det var Hans Lassen Martensen. I Forening med min Barndomsven, P. Dorph, senere ogsaa med Karl Fog, død som Præst i Skjolde, blev jeg og de hans første Manuducender. Og det var noget Andet at sidde hos ham og høre hans Udviklinger i Dogmatik end paa Forelæsninger hos Professorerne at faa gennemgaaet samme Dogmatik: hos

Martensen var der Lysglands, Solstraaler over Gjenstanden, ja Lyset skinnede igjennem den — i Højskolens Høresale var Alt saa træet, intet Gjær, der kunde løfte Massen, der sank sammen i sin Massivitet eller opløst i Dunst og Taage. Jeg kan sige med Sandhed, at det først var ved ham, at jeg kom til at smage et Studiums Glæde, Jublen over at være lukket ind i en Tankens, en Aandens Verden saaledes, at jeg selv kunde begynde at tænke. Thi ganske vist havde jeg alt længe, ja fra Barndommen følt det Livsalige i Digtningens, den umiddelbare aandelige Sandnings Syner; men at tænke saaledes, at det billedlige Teppe drages til Side, og Man faar Øje der bagved for en ligesaa rig Tankeverden, hvori Man selv kan være med, om end kun famlende og lidet bidragydende — det var en ny og henrivende Nydelse for mig. Martensen havde, som han selv siger i sin Levnetsbeskrivelse, fra sin første Ungdom været temmelig stærkt paavirket af Grundtvig, og jeg er overbevist om, at han uden denne Paa-virkning aldrig var bleven den, han var. Thi skjøndt han senere trods al sin, vel fra først af saare betingede, Aerkjendelse af Grundtvig, dog blev hans bitre og — jeg føjer til: uretfærdige Modstander, saa mener jeg alligevel, at det Bedste, Dybeste og Varigste, vi skyldte denne udmærkede begavede Mand, det er ikke mindst Det, han har modtaget, eller som er blevet levende mærket af Grundtvig. Da jeg kom i Forhold til ham, stod han i en Overgangstid. Han havde aandelig levet en længere Tid med Schleiermacher, der var saa at sige den diametrale Modsætning til Grundtvig, idet den Første vilde spinde den kristne Tro som et Spindelvæv ud af sin egen Følelse, en Subjektivisme af det reneste Vand, mens Gr. altid lagde alt Eftertryk paa „Herrens Ord til os,“ som vi kun skulde favne i Troens Inderlighed. Men Martensen var alt, da jeg kom til ham, kommen bort fra det Schleiermacherske, og havde dengang endnu ikke noget fast Stade. Desto friere og livligere brød da hans egen Genius, uhindret af fremmede Skranker, frem som et sprudlende

Væld, og hans egne Tanker fik Lov til at tumle sig frejdig og ustandset af nogen udvortes Dæmning. Det var Højtidstimer, naar vi sad hos ham og hørte hans Udviklinger; han gav os ikke som de andre Manuduktører Lektier for og hørte os i dem. Nej, han sagde til os: „Næste Gang vil vi tale om det eller det i Troslæren; tænk nu selv over det, at det kan blive til gjensidig Befrugtning.“ Saa kom vi, og han udviklede da uden Bog frit det Foreliggende og gav os da ogsaa Lejlighed til en frugtbar Samtale om Sagen. Sjældent gik vi fra ham uden at have faaet et nyt Stød til en aandelig, ja ogsaa hjertelig Bevægelse. Han var trods den Gjæring, hvori han da befandt sig, en Sjæl med dyb og varm Ærefrygt for Kristendommen, Troen, Kristi Kirke og den hellige Skrift og vilde vistnok ikke med Vidende og Vilje forkrænke det aabenbarede Ord; men alligevel var det jo naturligt, at han i sin daværende Tilstand maatte famle og navnlig ikke kunde skille „Tro“ og „Viden“ fra hinanden, hvad han jo for Resten aldrig kom til. Men Tankelyn var der altid hos ham, og at sætte Evighedsproblemer i Røre var han i Stand til. Jeg skal aldrig glemme taknemlig at mindes at have siddet ved hans Fødder og ladet mig overrisle af hans Tales Væld. Thi det var en aandelig Engvanding, hvorunder mange visne Spirer i vor Sjæl fik Hjælp til at rejse sig og vokse. Og han stillede sig i et personligt Venneforhold til sine Manuducender; det interesserede ham at kjende vore Forhold — ogsaa vore Sjælstilstande, og han havde altid et godt Ord at sige os. Han besøgte mig paa mit tarvelige Kammer og gav mig der en aandelig Bispisning, mens jeg ikke engang kunde byde ham en Kop Te. Disse smaa Træk skal ikke forbigaa, naar Talen er om Martensens Personlighed. Det skal vidnes, at der var et varmt Gemyt bagved hans senere saa forunderlig afmaalte og udvortes lidt kejtede Væsen, der stundom syntes at vise Tilnærmelsen bort, naar det da ikke var hans nærmeste Venner, der søgte ham. Det gjaldt kun om at

bringe ham ned fra de Stylter, hvorpaa han tidt stillede sig i misforstaaet Følelse af sin senere Stillings Værdighed. Da kunde det Hjertelige og Elskværdige komme frem, selv overfor dem, der stod ham fjernere, ja endog stod i Modsætningsforhold til ham. Et Vidnesbyrd om, at han tog anderledes paa sin Opgave end de almindelige Manuduktører, er det, at han, da han i Sommerferien gjorde en Rejse til Flensborg og Kiel, laante Dorph og mig hver et Skrift af mer end almindelig Betydning og anbefalede os at fordybe os deri, til han kom igjen, for at vi senere kunde forhandle dets Indhold. Mig gav han saaledes Schleiermachers „Reden über die Religion.“

Schleiermacher kom selv til Kjøbenhavn, og vi Studenter var sammen med ham en Aften i Studenterforeningen, ligesom vi ogsaa bragte ham et Fakkeltog paa Skydebanen, hvortil Monrad havde skrevet en Sang. Men Martensen, som ogsaa havde forfattet en Sang (paa Tysk) til Æresgjæsten, omgikkes ham næsten daglig i den Tid, han var her, og disputerede saa dygtigt med den fejrede Tænker, at denne sagde: „Er hat mich beinahe irre gemacht.“ Martensen havde jo alt dengang løsgjort sig fra Schleiermachers subjektive Følelsteologi. Men han vedblev dog stadig at betragte Schleiermacher som En af Aandens Stormænd, og jeg husker tydelig, hvorledes han et halvt Aar efter fortalte os Dennes Død (1834) med saare nedstemt Sind og Tone, i de Ord: „Nu er det efter denne Død næsten ikke værd at være Teolog.“ Han havde endnu ikke givet sig ind under nogen anden bestemt Aandsstrømning og stod derfor lidt ensom med sit eget, for ham selv ikke tilfredsstillende Tankeliv, der krævede et Midtpunkt, som endnu ikke var fundet. Det er et Spørgsmaal, om det ikke havde været bedre for ham og den danske Kirke, om han uden nogen ny gjen-nemgribende Paavirkning udenfra havde ladet sit eget ejendommelige Aandsliv udfolde sig ud af sig selv, og om han ikke da i Grunden kunde og vilde have fundet det Midtpunkt, han søgte; thi for mig staar det rigtignok

som afgjort, at den fremmede, udenlandske Paavirkning og de Gaver, han dèr modtog, just gjorde, at han i sin Tænkning og Videnskab fik, i Stedet for ét, to Midtpunkter, og at der ud fra disse udgik saa forskjellige Strømninger, at hans Frembringelser i flere Henseender blev en Blanding, ikke en Støbning ud af et stort beherskende Tankeprincip.

At han dog allerede den Gang havde fornummet en Luftning andetsteds fra og navnlig fra Schellings Naturfilosofi, har jeg en Forestilling om, idet jeg mindes flere Ytringer af ham, som jeg ikke dengang ret forstod, men som formentlig tydede derpaa. Han var saaledes en Tid nedtrykt og klagede over, at Sindet var formørket. Det kom, sagde han, af en Desorganisation i Legemet, da der jo var en Enhed af Natur og Aand (Identitetssystemet). „Jeg maa sætte mig mere i Rapport til Naturen,“ sagde han.

Saaledes levede jeg nogle Aar sammen med Martensen, naturligvis som en villig Lærling af den begavede, tanke- rige unge Mand, men dog saaledes, at vi gjensidig stod i et Hjerteforhold til hinanden. Og hvormeget vi end i sildigere Tid kom til at staa adskilte i forskjellige, kirke- lige Lejre — jeg kan ikke uden dyb Taknemlighed gjen- kalde mig hine Dage, da der under hans befrugtende Omgang brød Tankeknopper frem hos mig, der hjalp mig til at føle et dybere Studiums Glæde. Ogsaa hans gamle Moder, en Skipperenke fra Flensborg, tog stundom imod Sønnens Lærling til en Køp Te og viste mig Vel- vilje. De levede under tarvelige Kaar; men der var et smukt Forhold mellem den aandfulde Søn og den for alt Spekulativt fremmede Moder. Men naar jeg siden saa Martensen i den fremragende Stilling med den høje Titel og de mange Ordener dog i saa mange Maader vise sig kejtet og ubehjælpelig i Omgangslivet, da maatte jeg tænke paa den simple Bopæl ved Kanalen overfor Kristians- borg Slot og de simple Omgivelser og sige til mig selv: „Han var ikke født og baaren til det finere Selskabs Tone og kunde ikke tilegne sig dets Ydre, og naar han

dog alligevel vilde eller troede sig forpligtet til at iføre sig et til Stillingen, som han mente, svarende Væsen, blev det tidt noget komisk. Han sagde engang som Biskop til mig, da vi talte om Grundtvig, at Denne var saa taktløs. Jeg svarede ifølge den fortrolige Tone, jeg fra gammel Tid var vant til overfor ham: „Takt — tal ikke derom, De, som ikke kan sidde ved et Tebord uden ved Deres uforsynlige Bevægelser at vælte alle Kopperne paa Gulvet.“ I denne Henseende var Biskop Mynster en slaaende Mod-sætning til Martensen. Den Førstnævnte var stemplet til naturlig at træde frem som Den, der var et Hoved højere end alle de Andre, mens den Sidste prøvede derpaa ikke ved indenfra udad uvilkaarlig at kunne give sig Præget af en Høvding, men som Den, der kun i Kraft af en Beslutning vilde hævde sin Stillings Værdighed.

Da han i Foraaret eller Sommeren 1834 tiltraadte sin Udenlandsrejse sammen med sin Ungdomsven F. C. Bornemann, sagde jeg ham Farvel ude paa Dampskibet. Der saa jeg ogsaa Professor Sibbern, der bragte de to unge lovende Filosofer sine bedste Ønsker om Lykke og et rigt Udbytte af denne deres Udflugt i videnskabeligt Øjemed.

Martensen har ikke i sin Levnetsskildring villet give os „Konfessioner,“ og det er et Savn; thi en betydelig Mands Levnet, naar det skal beskrives tilfredsstillende, maa først og fremmest lade os se ind i det indre Værksted, hvorfra hans Liv faar baade sin Hemmelse og sin Drivkraft; og, er det en Kristen og navnlig En af de Større, der har villet give sit Bidrag til Kristi Menigheds Fremvækst i Lys og Kraft, da er det en stor Mangel, naar just det forbigaas, som vi aller inderligst ønske at erfare: en Mindelse om, hvorledes Synd og Naade har kjæmpet sin Kamp inden i ham, baade før han kom til Troen og derefter. I Martensens Selvbiografi findes Intet herom. Det Eneste, der strejfer dette Spørgsmaal uden at give Svar, er Skildringen af den Fortrykthed i Sindet,

der hjemsøgte ham i Berlin efter hans Fordybelse i Hegels Filosofi. Men det var egentlig ikke Hjertekvide, en Kamp for at finde Forsoning med Gud, en dyb Følelse af Synd og Trang til Syndsforladelse — ikke Dette, der kastede Skygger over ham. Det var det Intellektuelle hos ham, der var i Vilderede: en Tvivl om en personlig Guds Tilværelse; det var Bégrebspanteismen, der fordunklede Aabenbaringens Gud for ham. Hvad han har lidt og stridt under Syndsbevidstheden, det giver han os ikke noget Kjendskab til, men han har naturligvis ogsaa som en levende Kristen ikke været fremmed for den Slags Kampe.

Jeg saa ham da ikke i nogle Aar. Men kort efter hans Hjemkomst mødte jeg ham paa Gaden og fulgte ham til hans Hjem. Han var den gamle, kjære, jeg tør ikke sige Ven, men venlige og imødekommende Omgangsfælle fra fordum. Noget af det Første, han spurgte mig om, var Dette, om jeg sysselsatte mig noget med „den spekulative Teologi,“ og det var klart af vor Samtale, at han her havde fundet sin Opgave for Fremtiden. Jeg svarede ham da paa hint Spørgsmaal, at lidt havde jeg havt med denne Teologi at gjøre, og at jeg navnlig nylig havde læst et lille Skrift af Frants Baader, som havde fængslet mig. Da udbrød han med Liv: „Ja, det er Manden.“ I Sammenhæng hermed vil jeg kun sige, at Martensens to første større Arbejder, hvormed han begyndte sin videnskabelig literære Virksomhed: „Grundrids til Moralfilosofi“ og „Mester Eckart,“ efter min Mening er de aandfuldeste og mest helstøbte Skrifter af ham. Det er dèr hovedsagelig kun én Grundkilde, hvoraf han øser: i det Første af Hegel, i det Andet af Mystikken, i begge Skrifter temmelig uhindret af Kristendommens Indsigelser. Han vilde have kunnet give sin Samtid et storslaet Verdenssystem, naar han havde forfulgt disse sine første Indskydelser, men naturligvis ikke en kristelig Troslære. Og paa den anden Side: havde han ladet Kristendommens Aand alene beherske sin

Fremstilling og lade den afstrejfe alt Hegelsk og usundt, mystisk Paahæng, da vilde han visselig med sin Genialitet givet os en skøn, kristelig Tankebygning, uden at den paatrængende, saakaldte „Viden“ havde taget en stor Del af Kraften fra den fyldige, positive Tro, det enfoldige og derfor dybe og høje Evangelium, hvori Tankerne skjenkes ikke nedenfra opad, men ovenfra nedad. Det har altid forekommet mig, at hans „kristelige Dogmatik“ lider af, at der er en dobbelt Tankestrøm, der gaar imod hinanden og neutraliserer hinanden, og at derfor ogsaa Aandfuldheden, som ellers i høj Grad stod til hans Raadighed, forflygtiges, fordi hans Aand standses i sin Flugt, naar en anden, modsat Aand vil arbejde sammen med den. Det er i hvad der hører Kristendommen til som med de fra Babylon tilbagevendte Israeliter, der rejste Jerusalem, den hellige Stad, og Templet paany, men maatte frabede sig Samarbejde med Samaritanerne. Det skal være helstøbt, ublandet Arbejde. Det synes mig kjendeligt, at der findes en, vel kunstnerisk, harmonisk aandelig Bygningskunst i Martensens Værker; men at der ikke blot er kjøligt i disse Marmorhaller, men at der ogsaa føles Mangel paa en ret levende Enhedsaands Vingeslag, der har sat sit Præg paa Alt. Men dette kommer som sagt ikke af et Savn paa Aandsfylde hos Forfatteren selv, men af, at hans rige Genius er bleven tvungen til at gaa i Tospand, hvor den kræver at være ene om Værket. Det ses ogsaa, at M. ingenlunde personlig tabte af sin Aandsbegavelse, det ses af hans sidste større Bog om Jakob Böhme. Der er han vendt tilbage til sin første dybe Kjærlighed: Mystikken (thi Teosofien er dog en nær Slægtning af denne), og der sprudler det af dybe, høje og varme Tanker, ihvor meget Man end kan have mod Lidt eller Meget i dette hans sidste videnskabelige Efterladenskab.

Imidlertid blev jeg snart efter kaldet til Præst i Jylland. Han blev ansat ved Universitetet, og henrev Studenterne ved sin Veltalenhed og sine Tankelyn Vi saas

da sjeldent, kun naar jeg kom til Kjøbenhavn; men da besøgte jeg ham stadig og havde altid Glæde og Udbytte af disse Besøg. Da han var bleven Hofprædikant, talte jeg engang med ham om, hvor vidt ikke denne Stilling som Præst vilde blive noget hemmende for ham som teologisk videnskabelig Højskolelærer, hvortil han meget rigtig svarede, at den gamle Kirkes mest fremtrædende Dogmatikere tillige havde været Ordets Forkyndere, og at just Dette at være kaldet til at prædike den enfoldige Kristentro vilde lede befrugtende Strømme ud over Videnskabens Mark, saa at hans Teologi vilde vinde ved, at saaledes Troslivets Umiddelbarhed kom til at inderliggjøre Troens Tankeliv, gjøre det friskere og modarbejde Faren for, at der lagde sig Skolestøv over Dogmet. Ved samme Lejlighed gjorde jeg den Erfaring, at han endnu med dybe Hjerterødder og stor Kjærlighed hængte ved den Mand Grundtvig, han i sin første Ungdom havde modtaget saa Meget af. Thi, saavidt jeg mindes, var det den Gang, han udtalte disse Ord: „Der findes mere ægte Lutherdom i Grundtvigs lille Finger, end hos os Alle sammen herinde.“ Om de andre teologiske Størrelser udtalte han sig ogsaa: „Clausen,“ sagde han, „er min Teologis Modstander, og siger, at jeg i min Spekulation forflygtiger Evangeliets Indhold; men han forstaar ikke, at der er Positivitet i min Dogmeudvikling, mens der kun er Negativitet i hans egen.“ Om den gode, i Grunden barnlige, V. Rothe, Præst ved Trinitatis Kirke, der just da holdt en Slags Forelæsninger i sit Hus for Gamle og Unge, sagde han: „Det er en naiv Mand, og han er saare indtaget af sit spekulative System. Forleden indbød han mig til at overvære hans Udviklinger med de Ord: De skal se, hvor vidunderlig dejligt alt føjer sig til en Enhed i min Tankebygning; det gaar af sig selv.“

Der kom nu den Tid, hvor vi stod i offentlig Kamp mod hinanden. Han stillede sig mer og mer i Modsætning til den Side i den danske Folkekirke, hvortil jeg havde sluttet mig af ganske Hjerter, og jeg følte, at jeg

maatte deltage i Striden, der udspandt sig. Jeg lod da gjerne efter ethvert saadant Sammenstød i Skrift og Modskrift hengaa et Aarstid, før jeg besøgte ham, for at Uviljen hos ham kunde have sat sig noget. Naar jeg da efter saadant Ordskifte atter traadte ind i hans Arbejdsstue, var han i Førstningen kold og noget fornem. Men det gik snart over, og naar jeg da i min gamle Tone overfor ham slog ham paa Skulderen og sagde: „Naa, er De vred endnu,“ sank han gjerne ned i sin Stol, og Gemyttet, der, trods mangt et hyllende Overdække, altid varmt og hjerteligt laa paa Bunden af hans Væsen, kom frem, og jeg havde da altid Glæde ved Samtalen med ham. Saa arhandlede vi Sagen, der var os imellem, stundom lidenskabeligt og heftigt, men dog som de, der følte gjensidig Velvilje for hinanden, og jeg mindes endnu med Rørelse, at han engang efter en saadan Forhandling, da jeg skulde gaa, favnede mig og sagde: „Jeg har været meget vred paa Dem, men jeg kan ikke andet end holde af Dem alligevel.“ I et saadant Øjeblik, og dem oplevede jeg flere af hos ham, var han saare elskværdig, og hans Øje kunde da straale som en Stjerne. Ved en anden Lejlighed kom jeg til at sige til ham: „Jeg holder dog alligevel af Dem;“ han svarede: „Ja, jeg holder alligevel sandelig ogsaa meget af Dem.“ „Ja,“ tilføjede jeg, „dette „alligevel“ hos os Begge tyder dog paa en Hage ved Sagen.“ „Ja,“ svarede han, „men *in fundamentalibus* er vi dog forenede, og jeg tager altid Deres Forsvar, selv paa Steder, De ikke aner. Naar De angribes, siger jeg altid: „B. er en ærlig Mand.““ Stundom kunde han dog, naar han skulde vedkjende eller ikke vedkjende sig Forholdet til mig, og der var Tilskuere til Stede, bestaa en indvortes Kamp for at gjøre det. Saaledes en Gang, da jeg stod ved Skranken i Avditoriet, hvor jeg overværede en teologisk Eksamen, og han sad som Professor ved det grønne Bord foran Kandidaten. Da han lod sit Blik glide hen over Tilhørerne, mødte det ogsaa min Skikkelse, og jeg nikkede fortrolig til ham. Han be-

svarede dette Nik med et yderst formelt Buk. Jeg saa tydelig, at det kjæmpede i ham, om han yderligere for den store Forsamling skulde lade se det nøjere Forhold, hvori vi fra gammel Tid stode til hinanden (jeg stod dengang paa en saare spændt Fod med Avtoriteterne). Tilsidst sejrede dog gammel Velvilje og det Fribaarne hos ham; han gik hen til mig ved Skranken, og talte nogle Ord med mig. Her forefaldt da en lille komisk Scene. Han spurgte mig, om jeg ikke vilde besøge ham under dette mit Ophold i Kjøbenhavn, hvortil jeg svarede, at det havde jeg tænkt. „Kan jeg træffe Dem hjemme Kl. 4?“ „Ja, vil De ikke komme Kl. 4^{1/2},“ sagde han. „Aa,“ udbrød jeg, „De faar nok en Lur Kl. 4.“ „En Lur,“ gjentog han med yderst komisk Indignationsmine over dette populære Udtryk om ham, der stod der i sin professoriske ærværdige Toga.

En anden Gang, da han var Biskop og jeg en i Unaade afskediget Præst, mødte jeg ham paa Marmorbroen. Da han i kort Frastand saa mig, skraaede han pludselig af fra den ene Side af Broen til den anden uden at gjengjælde min Hilsen. Han lod, som han ikke havde set mig. Det bedrøvede mig. Jeg tør ikke sige, om det var Vrede over min Adfærd i Rigsraadet, eller det var Sky for paa offentlig Sted at lade Folk se ham tale med mig, — hvad det var, der foranledigede ham til Dette. Det sidste er ikke usandsynligt; thi det hørte med til hans Svagheder at sætte altfor stor Pris især paa Stormænds Omdømme. Han var i ikke ringe Grad afhængig af Frygt for at støde an mod Magthaverne og saaledes, som han mente, at kompromittere sin Stilling. Det var morsomt at høre ham ærbødigt i Samtale med udvortes højtstillede Mænd, at bruge deres Titulaturer mange Gange og i sit Forhold til dem at vise en ubetimelig Submission, der vidnede om en Ufrihed i Sindet. Det kom vel ogsaa for en stor Del af hans Opvækst i Barndommen og Ungdommen i et Hjem under trykkede Forhold, der havde

hindret ham i at bevæge sig frit i Samfundets højere Kredse.

Jeg vil nu med Hensyn til de Erfaringer, jeg gjorde i Samlivet med Martensen, indskrænke mig til to personlige, ikke skriftlige Forhandlinger, jeg havde med ham. Og naar jeg her kommer til at berøre Sammenstød, der aabenbarede en Tankegang hos ham, som efter min Mening ikke er holdbar og ikke stemmer med, hvad jeg anser for biskoppeligt, — saa vil jeg forud bede Læseren være overbevist om, at jeg gør det ikke for at forringe den Hæder, der tilkommer ham, eller af smaalig Vrede over en formentlig Tilsidesættelse fra hans Side af berettigede Kirkekrav fra min Side, men fordi jeg mener, at det har historisk Betydning til Opklarelse af et ikke uvigtigt Vendepunkt i vor Folkekirkes Udvikling, og fordi det giver Bidrag til Forstaaelsen af de kirkelige Modsætninger, der i en Overgangstid vare tilstede og brødes med hinanden. Jeg har holdt alt for meget af Biskop Martensen og har ham alt for meget at takke for, til at jeg skulde have Lyst til at sige eller skrive Noget imod ham af personlig Uvilje. Det er kun i den historiske Sandheds Interesse, jeg føler mig kaldet til at gjøre Rede for en lille Episode i vor kirkelige Nutidshistorie, hvori ogsaa jeg kom til at indtage en Plads, saa ringe den end var. Heller ikke maa Man tro, at jeg her skatter til en hemmelig Forfængelighed hos mig, naar jeg maa fremstille en Kamp, hvori jeg unegtelig tror at have sejret. I hvor meget eller lidt Forfængeligheden, der er den Nisse, der følger os alle Vegne, og ikke mindst dem, der paastaar sig ganske fri for den, — ogsaa klæber ved mig, véd jeg dog, at jeg ærlig vil stræbe at afvise den ogsaa fra den følgende Fremstilling.

For at forklare mit sidste og største Sammenstød med Martensen, maa jeg begynde med, hvad der nærmest havde tildraget sig forinden. Jeg var bleven afskediget i Unaade i Oktober 1865, og fik Efterretningen herom i Ryslunge Præstegaard, hvorhen jeg fra Rigsraadet var

draget for at konfirmere de Unge. Jeg holdt da straks min Afskedsprædiken samtidig med Konfirmationen og saa nu en saare usikker Fremtid i Møde. Menigheden her vilde nu, at jeg straks skulde danne en Frimenighed; men jeg raadede dem fra, i den første lidenskabelige Hede, at gjøre noget afgjørende Skridt; selv gyste jeg tilbage for Ansvarret herved. Svag og syg var jeg, og hvad der frem for alt stod truende for mig var det Spørgsmaal: Hvad om Du med Menigheden kom til at gjøre din Herre Skam ved at begynde paa et Værk, som hverken den eller Du er voksen. Det har Han ikke fortjent. I disse tunge Tanker rejste jeg atter ind til Hovedstaden, for at indtage min Plads i Rigsraadet. Jeg kan sige, at jeg spejdede efter en Udvej til at kunne, uden at svinge min Ærlighed og Troskab mod Herren og mine Ryslinge Venner, paa en god og hæderlig Maade undgaa at tage den svære Gjerning op, Man krævede af mig, og det vilde have været en mageløs Lettelse for mig, om jeg med Ære kunde have trukket mig ud af det Hele, og henlevet mine sidste Dage i en stille Krog i Danmark. Det var naturligt, at min første Gang, da jeg var kommen til Kjøbenhavn, var til min gamle Lærefader, Grundtvig. Han var nu straks til Rede med det Raad: „De skal træde ud af Folkekirken, og samle en Menighed om Ordet i Sakramenterne som dens Præst.“ Jeg krympede mig og sagde: „Skulde jeg dog ikke afvente, hvem der bliver min Eftermand i Ryslinge, og skulde jeg ikke opgive Tanken om at træde ud, dersom der kaldes en Mand, der kan tilfredsstille den levende Menighed der?“ „Nej,“ svarede han, „Kaldet er udgaaet til Dem, De tør ikke undslaa Dem.“ „Men,“ indvendte jeg endnu, „lad os sætte det Tilfælde, at De, Biskop Grundtvig, søgte og fik Ryslinge Sognekald — vilde De dog da ikke finde det mer end ubetimeligt, ja anmassende, om jeg byggede en Kirke ved Siden af Deres og kaldte Folk fra Deres til min Forkyndelse?“ „Jeg skal sige Dem,“ svarede Grundtvig, „hvad jeg i saa Fald vilde gjøre: jeg vilde straks antage

Dem til min Kapellan, og, blev det mig negtet af Regjeringen, traadte jeg selv ud af Folkekirken med saa Mange eller saa Faa, der vilde følge mig.“ Her fik jeg da ikke et Raad, der stemmede med min Sjæls Attraa, og jeg gik bedrøvet bort, langt fra at have ladet min Frygt og min Tvivl overvindes af de alvorlige Ord, jeg havde hørt.

Jeg tror, det var Dagen derefter, at jeg paa Bordet foran mig i Rigsraadssalen fandt et Brev fra Enkedronningen. Hun skrev, at hun havde talt med Biskop Martensen om min Sag, og at hun havde fundet ham meget kjærlig stemt imod mig, raadede mig derfor venlig til at søge en Samtale med ham, og haabede, at der vilde komme noget Godt for Sagen og for mig ud af en saadan. Uagtet jeg ikke havde stort Haab om, at Martensen og jeg kunde blive enige om den Vej, jeg nu havde at gaa, var dog naturligvis den elskelige Dronnings Raad et Kjærlighedsbud for mig, som jeg maatte følge, og jeg gik da op til Biskoppen en Aftenstund kort derefter.

Da jeg kom ind til ham, begyndte jeg saaledes: „Jeg kommer til Dem i Grunden ikke af egen Drift, men fordi Dronningen har bedet mig om at tale med Dem, og jeg ønsker, at vor Samtale maa føres i gammelt Ven-skab fra begge Sider; men maa jeg, for at dette bedre kan ske, bede om, at vi Begge to ryger en Cigar sammen — det gjør det lettere for mig at tale aabent og uhindret af Bispeværdigheden, og det gjør det Dem lettere blot at tale med mig som Menneske med Menneske.“ Godmodig, som han kunde være i sine bedste Øjeblikke, gik han straks ind paa Dette, og vi satte os sammen i Sofaen. „Ja,“ saaledes begyndte han, „som Deres gamle Ven skal jeg nu raade Dem det Bedste, jeg véd: De beder Kongen om Forladelse for, hvad De har sagt i Rigsraadet, trækker Dem tilbage i et Par Aar, og forholder Dem rolig og stille. Saa bliver der et godt Præstekald ledigt, og det skal De faa.“ „Nej, Biskop Martensen,“ svarede jeg, „jeg er for gammel i Hættten til

at lade mig lokke af et fedt Levebrød til at bede om Forladelse, hvor jeg ikke kan gjøre det med Sandhed og Hjerte. De og jeg har nok kun faa gode Gjerninger at opvise, naar det kommer til Stykket. Men naar vi saa har slumpet til at gjøre en Gjerning, som vi synes er lidt bedre end de andre, da vil vi ikke for Alt give den bort ved at lyve, idet vi kalder den tilbage og beder om Forladelse. Hvad jeg gjorde i Rigsraadet var en saadan god Gjerning, idet jeg sagde Sandhed i en jammerlig Tid, og lod det komme an paa, hvad jeg rimeligvis vilde komme til at lide derfor. Jeg har ikke fornærmet Kongen, og har ved mine Ord i Rigsraadet i Grunden tiltroet ham noget Stort enten i Retning af Heltekraft eller i Retning af Selvfornegtelse. Og — føjede jeg til med nogen Bitterhed, som jeg dog nu fortryder — er der Nogen af os, Kongen eller mig, der skal bede om Forladelse, da er det ham, hvad jeg dog naturligvis ikke forlanger, thi jeg er en gammel dansk Mand, af gammel dansk Blod, som han har jaget bort fra Embede og Hjem uden Lov og Dom for en Udtalelse, som jeg udtalte i en stor Livs- og Dødssag for Danmark og i Tro til, at min Stilling som Folkets Tillidsmand gav mig Ret til at fremføre den under Forfatningens Ægide, der hjemler hver Rigsdagsmand Lov til at tale ud af sin egen Overbevisning, og hvad jeg da talte, var til Kongens Ære. Forlang derfor ikke af mig, at jeg skulde bede om Tilgivelse, naar jeg ikke kunde gjøre det uden at hykle.“ — Derpaa spurgte Martensen: „Men hvad tænker De da paa at gjøre?“ — Indtil den Stund havde Alt staaet i svømmende Dunkelhed og Dæmring for mig; men i det Øjeblik faldt der, som jeg mener, en Lystanke ligesom fra Bispeloftet ned i min Hjerne — den kom dog nok højere oppe fra — og jeg svarede med fuldstændig Klarhed og Vished: „Nu véd jeg, hvad jeg skal og vil gjøre. Jeg bliver ved at prædike i min gamle Kreds, bliver ved at døbe, konfir- mere, tage til Alters, og spørger ikke Nogen om Lov dertil, thi jeg har vor Herres Fuldmagt og en Menigheds

Kaldelse dertil. Men jeg træder ikke ud af Folkekirken, dertil har jeg ingen Grund; thi jeg er maaske mere enig med dens Tro og Love end saare mange andre Præster i Danmark. Vil De have mig ud, da maa De ved et kirkeligt Magtbud kaste mig paa Døren, om De er istand dertil.“ — Saa sank Martensen tilbage i Sofaen og udbrød: „Gud, hvad skal vi da gjøre?“ — „Ja,“ sagde jeg, „det bliver Deres Sag, nu véd jeg, hvad jeg skal gjøre.“

Nu fulgte der en lang Samtale, hvori Martensen talte mig til Samvittigheden i Kjærlighed, og jeg følte godt, hvormeget jeg trængte til at formanens paa dette alvorlige Vendepunkt i mit Liv, hvor det gjaldt ikke blot om Sikkerhed til at vælge det Rette, men fornemmelig om Ydmyghed, om at henfly med Bøn til Gud om Visdom og Kjærlighed, om i Alvor at føle sit Ansvar, og om at blive paa Herrens smalle Sti og ej at skeje ud paa Trodsens og Rethaveriets vildsomme og fordærvelige Veje. Jeg tror, jeg kan sige, at jeg hørte med Villighed og Tak paa min gamle Lærers indtrængende Ord, sad stille og lyttede. — Men jeg fik dog en uimodstaaelig Lyst til, da han var færdig, ogsaa at tale kjærligt og alvorligt ham til Samvittigheden i denne Stund, da Begges Hjerter var bløde og aabne, og vore Sjæle mødtes i en bevæget Time. Jeg sagde da: „Jeg takker Dem, Martensen, for Deres Paakaldelse af den inderste Kjærligheds og Sandheds Stemme i mit Hjerte. Jeg trænger dertil og skal ikke glemme Deres Formaning. Men vil De nu vredes, naar jeg, den afskedigede Præst, taler til Dem, den fejrede Biskop, om, hvad De maaske trænger til at høre, for lettere at kunne se mildt paa den afsatte Præst, og paa hvad De ikke kan billige, og i det Hele paa ærlige og skrøbelige Mennesker, der følger deres Overbevisning, som er modsat Deres. Har De gjort Deres Pligt som Kongehusets Skriftefader under de Forhold, De kom til at staa i, da Prindsesse Dagmar under et brutalt Krav gik over til den græsk-katolske Kirke, for at forenes med en Kejserprinds og naa en Kejserinde-Krone? Har De da holdt

Dem indenfor den Grændse, en Ordets Tjener under en saadan Begivenhed ikke tør overskride, og har De sat Deres Stilling ind som Indsats for at hævde denne Stillings Krav? Vi har engang samtalen om et lignende Tilfælde, der gjaldt Paulli som Skriftefader for Prinds Vilhelm, De var som jeg dengang forarget over hans Forhold i den Sag. Har De undgaaet denne Snare?" Under denne Tiltale kom M. i stor Bevægelse; med dirrende Stemme udbrød han: „Tal ikke derom, lad det hvile i det Forborgne — Birkedal, jeg var nødt dertil!“ — „Var nødt dertil,“ svarede jeg, „saaledes talte ikke Biskop Magne, da han stod for Sigurd Jorsalafar i Bergen og talte ham alvorligt til i sin Guds Navn, mens Kongen stod med draget Sværd foran ham, uden at kunne standse det alvorlige Domsord paa Bispens Læber. Saaledes talte ikke Mester Ole Vind, da han stod for Kong Kristian den 4de. Nødt dertil, saaledes skal og maa en Ordets Tjener ikke tale, naar han staar overfor en Sag, han erkjender for kristelig uforsvarlig, og som en saadan har De selv, da det gjaldt Paulli, for mig erklæret denne Sag at være.“ — Det var maaske ikke i sin rette Orden, at jeg dengang gik i Rette med Martensen for Noget, der jo ikke strengt taget angik min egen Sag. — Andre kunne vel ogsaa have et andet Syn paa den omtalte Sag; men han havde det ikke, som han da selv indrømmede over for mig, og for ham var det Paapegede derfor en Krænkelser af hans Samvittighedsbud. Til min Undskyldning kan dog maaske siges, dels Dette, at jeg, efter at han havde fordømt min Færd i Rigsraadet, følte Drift til at lade ham føle, at ogsaa han var en Synder, der maatte se med Ydmyghed og Overbærelse paa andre Syndere, dels Dette: at jeg var meget nedbøjet over hint Frafald, og det just nu under vort Folks Sønderrivelse ved Volds- haand; det stod for mig, med Rette eller Urette, som om dette var en Forøgelse af vor Folkejammer. — Samtalen tog tilsidst en noget bitter Vending fra hans Side, da han havde samlet sig efter sit første ydmygende Indtryk af

min Klage over hans Forhold som Kongehusets Skriftefader. Der rejste sig igjen hos ham en Følelse af, at han maatte gjøre et fornyet Indhug paa mig for at kunne faa et Slags Overtag. Han vendte tilbage til mit Angreb i Rigsraadet paa Ministeriet, og sagde blandt Andet: „Det var „Bravade og Rodomontade;“ da blev jeg varm og lod ham vide, at Den, som kun kunde finde lave Bevæggrunde til en Mands Færd, naar denne satte hele sin timelige Eksistens ind paa den Sag, han forfegtede, — han maatte enten være slaaet med Blindhed eller aldrig have havt et Ideal, han vilde følge i Liv og Død, koste, hvad det koste vilde. Tilsidst var jeg bevæget indtil Taarer. Det rørte ham, og han bad mig om Undskyldning. Sammenkomsten afbrødes ved, at Døren til Salen pludselig aabnedes for Bispinden, der mindede sin Mand om, at Vognen holdt for Døren, og at de jo skulde ud. Altsaa gik jeg; men vi skiltes med det gamle venkabelige Haandtryk. Da jeg derefter fortalte Grundtvig Resultatet af Besøget hos Martensen og mit Forsæt at blive i Folkekirken som fri Præst derinde, sagde han: „Ja, det er det Rette. Nu faar vi i en Haandevending den Frihed i Folkekirken, vi ellers maatte kjæmpe for i 30 Aar.“

I de følgende Aar besøgte jeg oftere Martensen; men sidste Gang, jeg var hos ham, var da jeg i Foraaret 1883 med Valgmenighedspræst Hoff og Landstingsmand Termansen havde den Mission at forhøre hos ham om, hvorledes han vilde stille sig i den Sag, der kunde blive af stor Betydning for hele Valgmenighedens Stilling, navnlig den kongelige Anerkjendelses Tilbagekaldelse, der var timedes Pastor Lund og hans Menighed paa Morsø. Vi vilde gjerne vide, om Biskoppen agtede at staa i bestemt Stridsforhold til os i dette Stykke, eller han vilde se at mildne paa Konflikten, saa Alt dog tilsidst kunde komme i en fredelig Gjænge. „Ih, De kommer jo 3 Mand stærk til mig som en Deputation,“ udbrød han ved vor Indtrædelse. Da vi bejaede dette og bad om en Erklæring,

viste det sig i stedse stigende Grad, at han var saare opirret over, hvad der var sket paa Morsø. „Hos Lund og hans Tilhæng er det kun Trods og Hovmod, og der er kun sket dem deres Ret.“ Der var slet ingen Udsigt til venlig og overbærende Imødekommenhed i denne Sag. Hoff begyndte at læse et lille af ham forfattet Lovforslag op om Kirkefrihed; men Biskoppen afbrød ham straks og sagde: „Alt det kan jeg ikke bruge; men skaf mig et Bispe-raad, saa skal jeg maaske skaffe Dem flere af de Friheder, de ærede Herrer ønske.“ Han udtalte sig med stor Bitterhed om Kultusministrene: „De Herrer æske engang imellem min Betænkning om kirkelige Smaating, men forbigaa mig ganske, naar Talen er om store Spørgsmaal. Nej, skaf mig et Bisperaad,“ blev han ved, „det kan maaske raade Bod paa Forvirringen.“ Der blev sagt til ham: „Se dog mildt og kjærligt paa kristne Folk, der følge deres Samvittighed, og tro dog ikke, at det altid er Trods og Hovmod, naar Man gjør, hvad De ikke kan billige. Husk paa, at det er ikke nok i Herrens Tjeneste at bære Bispekaaben; men der kræves, at der indenfor den banker et Hyrdehjerte.“ Jeg tror dog, det gjorde noget Indtryk paa ham; men i Samtalens Løb kom han jevnlig med bitre Udfald mod Grundtvig, og sagde blandt andet: „Ja, han har gjort megen Fortræd i den danske Folkekirke.“ Om Valgmenighederne udtalte han: „Jeg kan forstaa Frimenigheder udenfor Folkekirken; men de Herrer maa undskylde, at jeg anser Valgmenighed indenfor Kirken for en Uting,“ hvortil vi naturligvis svarede, at just Dette var en Bevarelse af Folkekirken, som uden dem i vor Tid ellers vilde sprænges. Sluttelig talte han om sin nær forestaaende Bortgang og var bevæget, idet han tog Afsked med os, idet han sagde: „Vi har jo forhandlet i al Fortrolighed og Venlighed.“ Det var sidste Gang, jeg saa og talte med min gamle Lærer fra Ungdommen. Ikke længe efter lukkede han sine Øjne. Forresten kunde jeg i Grunden dengang ikke opdage nogen Svækkelse hos ham hverken legemlig eller aandelig.

Det var et betydeligt Aandsmenneske, der var skjenket den danske Kirke i Hans Lassen Martensen. Hans videnskabelige Virksomhed vil kjendes længe, men hans kirkelige Gjerning i det Hele vil være forsvindende; thi, naar undtages den Bestyrkelse i Aandslivet, han udøvede hos flere Enkelte, bestød hans bispelige Idræt hovedsagelig i, at han saavidt mulig slog en Bom for kirkelige Fremskridt, og noget afgjørende Stød til en Fornyelse af Samfundsliv i Menigheden gav han ikke. De store og lyse Ideer, han udtalte i sine Værker, vil komme Tænkere til Gode, men ikke synderlig Menigheden. I den Henseende staar han ogsaa i en klar Modsætning til Grundtvig, der trods den Overseen, Martensen tvang sig selv til at lægge for Dagen — thi det er klart, at han dog altid havde en Følelse af Grundtvigs Overlegenhed paa Aandslivets Omraade — har kastet store livssvangre Tanker ud, der, om de end ikke, som Bjørnson synger, „vil rande Nordfolkets Udsigt i Tusende Aar“ — dog i Aarhundreder vil give Udviklingsstof for Folk og Kirke. Naar Man imidlertid talte med Martensen om hans Bøger og havde Noget at udsætte paa dem, blev han aldrig vred eller heftig; men Man kunde forhandle med ham i al Rolighed. Da jeg sagde om hans Treenighedslære i Dogmatikken, at der var Ingen, der i Grunden derved fik et klarere Syn paa denne Troens Hemmelighed eller Næring deraf for sit Trosliv, svarede han kun, at det kom an paa, om Man kunde forstaa Mulighedens og Tænkelighedens Kategori i deres indbyrdes Forskjel, hvad jeg ganske rigtig ikke forstod. Og da vi talte om hans Etik, og jeg sagde ham, at jeg med Glæde havde læst den 2 Gange, men indvendte, at de Udgangspunkter, han havde stillet i Spidsen for Udviklingen: Loven, Pligten, Dyden, dog i Grunden slet ikke var specifik kristelige Begreber, svarede han, at det jo kun var en formel Anordning, hvorimod jeg mente, at det maatte blive beherskende Principper, naar Man gik ud fra dem. Jeg føjede til, at, naar Grundtvig skulde ville skrive en Etik, da vilde den kunne

kaldes: Det kristelige Liv som et Kristusliv i Menigheden, og som et saadant Værk ganske anderledes maatte føre ind paa en virkelig kristelig-etisk Udvikling.

Hans sidste Bog: „Af mit Levnet,“ lider baade af Mangler og af adskilligt Fejlsyn. Jeg har allerede udtalt, at der savnes Meddelelser om Forfatterens aandelige Kampe imellem det Gamle og det Ny hos ham, hvad vi gjerne kræve af en kristelig Selvbiografi. Men hvad Man især maa beklage, det er hans Omtale af Grundtvig, hvis „Karrikatur“, Vrægebillede, han i Slutningen af Bogen særlig føler sig drevet til at give. Det er ikke muligt Andet, end at Man faar en pinlig Følelse af, at han endnu paa „Gravens Bred“ ikke har kunnet glemme de personlige Krænkelser, han har ment sig tilføjet af den Mand, der i hans Ungdom har givet ham mer end et Stød i Retning af Aand og Løftelse, den Mand, der „lyste sin Velsignelse“ over ham paa et Vendepunkt af hans glimrende Opstigen ad Hæderens Trappetige. Det kan her ikke være Hensigten at oprede disse Forhold; kun skal det ikke forties, hvorledes Martensen endog drister sig til at nedsætte Grundtvig som Salmedigter, hvor dog selv dennes ihærdigste Modstandere pleje at tilkjende ham en høj Rang. Han finder Fr. Hammerichs Dom om Grundtvigs Salmedigtning „taabelig,“ skjøndt Hammerich dog nok havde mer Forstand paa Poesi end Martensen, og næsten latterligt er det Væsen, han gjør af det Udtryk: „Istaphaand“ i en af den afdøde Digtters skjønneste Salmer. Han dadler Dennes poetiske Farvepragt og vil, at en Salme skal kun være som „Liljen paa Marken,“ og synes da at kassere Rosen og de andre Blomster som Symboludtryk i en ægte Salme. Paa den Vægtskaal vil en stor Del af vore hjemlige og fremmede Salmedigtere blive vejede og fundne for lette, ikke mindst Davids og Profeternes mægtige Billedpragt ogsaa i Salmetonen. Smerteligt har ogsaa hans Omtale af de slesvigske Kirkeforhold efter den første Krig berørt alle danske Hjerter. Uanset det Berettigede eller Uberettigede i hans skaanselsløse

Dom, maa Man vist sige, at dette Afsnit i Bogen er saa langt fra at gjøre ham Ære, at det snarere vil blive en Plet paa hans Eftermæle. At kunne nænne at udslynge en saadan Fordømmelse af den danske Regjering i Sønderjylland, kunne nænne at give vore tyske Arvefjender, der har tilføjet Danmark et Dødssaar, et velkomment Stikord mod os — det staar for mig som et Vidnesbyrd om en Haardhed, jeg aldrig havde tiltroet ham. Og det efter at det Forsmædelige er sket, og der slet ingen Mulighed er for, at det, han anker over, kan gøres om. Men han har fuldstændig Uret i den hele Betragtning af Sagen, og, skal der ankes over det danske Kirkeregimente i Slesvig, da maa det snarere være over en Uret, begaaet mod Danskheden end mod Tyskheden. — M.s uforsvarlige og uværdige Udtalelser om Grundtvig i den udgivne Brevveksling mellem ham og Biskop Laub har jeg imødegaaet i „Dansk Kirketidende.“

Men trods alt Dette og adskilligt Mere skal jeg aldrig glemme med Tak at ihukomme Martensens Betydning for mig, og at han altid selv efter bitre Kampe indrømmede, „at jeg i Grunden mente det godt.“ Jeg har adskillige venlige Breve fra ham, navnlig et, hvori han besvarer en Skrivelse fra mig, der handlede om hans Skrift: „Tro og Viden.“ Jeg kommer nok senere tilbage til denne Sag, naar jeg skal skildre mit Forhold til Rasmus Nielsen. Nu tager jeg Afsked med denne min Ungdoms Lærer, jeg gjemmer hans Minde i personlig Kjærlighed. — Til Slutning skal jeg udtale, at Man burde have opstillet hans Buste paa Universitetets Side af Frue Kirkes Plads, og ikke paa Kirkesiden. Hist havde han en ubestridelig Ret til at findes, her en saare betinget.

Frits Boisen.

Jeg erindrer ikke nogensinde at have truffet et Menneske, der i den Grad ved det første Møde saaledes kunde tiltrække En som F. E. Boisen, naar Man da traf

ham i den lyse Stemning. Thi han var og blev et Stemnings-Menneske, hos hvem de forskjelligste — aldrig onde — Sjælsrørelser afspejlede sig i hans Øje, Aasyn og hele Fremtræden. Dette dybe, sjælfulte Solskins-Øje, dette forunderlige skønne Smil, disse Ord, hvori et Hjerte bankede, hvad enten det var, som en Taare hængte ved dem og havde gennemvædet dem, eller de udtalte hans stærke Tro paa Guds Naade og hans Kjærlighed til Folket og Fædrelandet, eller naar han lod Lunets Kaskader spille — alt dette maatte uvilkaarlig drage Sjæle og Hjerter til ham. — Men paa den anden Side, naar der var Det, der trykkede, naar Omgivelserne og Oplevelserne havde givet ham et Stød — ikke sjeldent, uden at det var tilsigtet — eller naar hans eget Sinds Dybder havde bredt Tyngsel eller Mismod over ham — hvor kunde da dette skønne Aasyn blive mørkt, da hængte hans stærke Øjenbryn ned over Blikket, og hans Skikkelse fik straks Udtryk af, at han led, og saa kunde der være Noget, der stødte En bort, og gjorde, at Man kun turde nærme sig ham med Varsomhed. — Jeg, som tror at have kjendt ham nogenlunde til Bunds, og som i en lang, lang Række Aar stod ham saa nær som maaske Faa af hans Venner, der vare mange, — har haft mangfoldig Lejlighed til at se, hvorledes dette ikke almindelige Menneskehjerte blev stemt snart af denne, snart af hin Rørelse og gav forskjellig Klang. Den Haand, som rørte Hjerteharpen hos ham, aflokkede Toner, snart harmonisk bløde, snart dybt vemodige i Længsel og Savn, snart glade, jublende, snart Viddets, men ogsaa ofte mørkt klingende og stundom skjærende. Han var fortrinsvis et Hjertemenneske, og alt hos ham fik i Grunden Hjertets Præg klarere end hos de Fleste af os andre. Det var ikke den stærke Aand, der hos ham havde Overvægten, skjøndt Aanden ganske vist svævede over Hjertedybet hos ham. Men hans Ord og Tale havde altid mere Lighed med Moderen, Hjertet, end med Faderen, Aanden.

Han var mig kjær som Faa, og jeg har ham usigelig meget at takke for. Hans Bortgang har efterladt et tomt Rum i mit eget Liv her i Timeligheden; men hans Billede hænger lyst og skjønt i min Erindrings Hal, hvor jeg tidt betragter det med Smil og Suk og med Tak til ham, som førte os sammen.

Den første Gang, jeg saa F. Boisen, var i et lille Aftenselskab hos daværende Kateket ved Holmens Kirke, P. E. Hall (siden Præst i Frederiksberg). Denne Mand, for hvem jeg stundom prædikede som Student, indbød mig til der at træffe sammen med Adskillige, blandt hvilke Boisen og Kand. Hermansen, der døde som Professor i Teologi. Jeg følte mig straks tiltrukken af den Førstnævnte, og vi kom i en livlig Samtale angaaende den kirkelige Strid, som den Gang førtes med stor Heftighed i Landet, i hvilken Grundtvig og Lindberg paa den ene Side og Clausen, dengang i Spidsen for Rationalisterne, paa den anden Side stode som Forkjæmpere. Det var vistnok i Aaret 1832, efter at Grundtvig havde faaet sig indrømmet Prædikestolen i Frederikskirken paa Kristianshavn. I Hjertet stod Boisen paa Grundtvigs Side allerede den Gang, men, som vi Andre, uden stor Klarhed. Kjernepunktet i Grundtvigs kristelige Betragtning og Forkyndelse stod vistnok den Gang for ham, som for mig, i stor Dunkelhed. Vi Ældre har ikke havt det saa let med at tilegne os dette faste kirkelige Stade som de Yngre, der nu fristes til altfor let at indtage et saadant, fordi Alt, saa at sige, ligger færdigt paa en Maade fra Høvdningens Haand, og Strømmen har gaaet anderledes med „den kirkelige Anskuelse“ end i vore unge Dage. Men jeg beklager dog ikke denne vor Vanskelighed med at bryde igjennem. Den stærke Kamp for et Gode koster ganske vist Noget; men saa er Vindingen ogsaa saa meget større og Varigheden deraf mere sikker.

Boisens og mit Forhold til Grundtvig i hin Tid var da det, at han vistnok udelukkende blandt troende Præster havde kaaret sig Grundtvig til Lærefader, mens jeg hyldede

Mynster som saadan; men mit Forhold til det storslaaede Vidne var ingenlunde, som i Almindelighed de Mynsterske Lærlingers paa den Tid, et Modsætningens, ja, tidt Modsigelsens og Bitterhedens Forhold. Dertil havde jeg medbragt fra Barndommen alt for stærke og uforglemmelige Indtryk af Grundtvigs Aand, særlig gennem Roskilde-Rim, og dertil havde mine Besøg i Frelserkirken 1825—26 under mine Skoleaar, da jeg uden at forstaa Meget af Vidnesbyrdet, der lød, dog havde følt mig ombruset af en mægtig Aands-Strømning, og dertil havde P. Fenger i Skolen virket altfor meget paa mig. Derfor kunde der ikke komme nogen Strid eller Uoverensstemmelse op imellem Boisen og mig i dette Stykke, saa meget mindre, som han den Gang vistnok endnu ikke havde gjort „Ordet af Herrens egen Mund“ til Schibbolet for sit hele Kristendoms-Liv. Vi delte derfor begge den dybe Beundring for denne Herrens Herold, der stødte i Luren som ingen Anden og kaldte Kjæmper op til Værn for den gamle, uforanderlige Kristentro.

Et ejendommeligt Indtryk fik jeg af ham ved en Lejlighed, som jeg her vil omtale. Han var Lærer i Borgerdydskolen paa Kristianshavn og var som saadan med til et aarligt Bal, som Skolen efter Sædvane gjorde hver Vinter. Jeg, som havde gaaet i den Skole og derfra var udgaaet som Student, var ogsaa med. Vi stode da ved hinandens Side med vore Damer under en Vals. Da Turen kom til ham, hviskede han til mig, idet han dansede ud: „Det er Djævelens Gjerning, dette“. Og dermed gav han sig voldsomt hen i Dandsen. — Der stred to Magter i ham: Lov-Kristendommen og et Kristennemenneskes Frihed i saadanne Mellemting; den ene stødte ham bort, den anden drog ham til, og endnu var han ikke kommen til Klarhed overfor disse Forhold. Jeg tror nok, at han, idet han dog gjorde, hvad han kaldte Djævelsk, har sagt til sig selv: denne Tanke skal trodses; thi den er selv umenneskelig. Det var et Særkjende hos Fr. Boisen, at han ved at gjøre en dristig og hastig Ven-

ding i modsat Retning af Noget, der manede ham, befriede sig for det Tryk og de tunge Tanker, der kunde lægge sig over ham, især naar det var mørke Skygger, der vilde kue ham, og han dog følte, at det skulde kastes bort, for at han ikke skulde gaa til Bunds i Syndefølelsen, men kunde sænke sig i Troen paa Naadens Frigjørelse fra Lovens Trudsel. — Der er vist ikke Mange, der til sine Tider har været saa lidende og bøjet af sin Skyld for Gud som han: han kunde længe gaa under stor Tyngsel og raabe til Gud som David; men saa kunde han atter ved en kraftig Tros-Vending og Fortrøstning kaste det altsammen bort og løfte Hovedet op i Frejdighed og jublende Glæde, og det var da skjönt at se hans funklende, lysskinnende Aasyn efter en saadan Kamp og Sejr. Saaledes véd jeg, at han endnu paa sin Sotteseng sagde til En af sine Nærmeste: „Jeg har været i stor Vaande — mine Synder, mine Synder. Men“ — lagde han til med hin ham egne underlige Blanding af Alvor og Lune — „men saa samlede jeg dem allesammen, bandt dem ind i en Pakke, med forsvarligt Bindsel omkring, og kastede dem hen i Krogen derhenne, og der ligge de endnu.“ — Ja, han kunde som en Tolder slaa sig for sit Bryst og sige: Gud, vær mig Synder naadig, sige det dybere og smerteligere end de Fleste; — men saa kunde han ogsaa igjen som et Barn i Troen smile sig fra Sorgen og kaste sig i Armene paa den Herre, der havde forladt ham alle hans Synder. Her i hans Ungdom, hvorum jeg nu taler, var endnu Pietisme blandet hos ham med det klarere Naadesyn, og det var den, der skaffede sig Udtryk i hint Udbrud paa Ballet. — I det Hele kan jeg vel sige, at der for de Fleste af os Grundtvigs ældre Venner og Lærlinger var en maaske ikke kort Tid, hvor Lovens Strenghed vilde parre sig med Evangeliets Lys og Liv, og stundom bragte en Slags aandelig Dæmring over dem, deres Husliv og Samfundsliv. Men jeg tror, at der var noget Godt deri; thi denne alvorlige Baggrund fra deres første Kristenlivs Begyndelse paatrykte

dem siden bestandig Præget af, at det ikke var gjort med den lystige, flotte Kristendom, men det gjaldt om den glade og just derfor alvorlige Kristendom, alvorlige, ogsaa fordi det kunde aldrig glemmes, at den, for at komme til Evangeliets søde Kjerne, maatte arbejde sig gjennem den bitre Skal. Det er Pietismens Grundskade, at den bliver siddende i Skallen og naar ikke Kjernen; men naar den som her lykkeligen vinder igjennem, da kan der være Velsignelse i at have gjennemgaaet denne Skole. Vi skal maaske faa at se, at dette Blandingsstade senere atter bliver synligt hos min uforglemmelige Ven. —

Kort efter tog jeg min Embedseksamen og blev Huslærer paa Landet; næsten samtidig blev han ordineret Kateket i Storehedinge, og vort begyndte Samliv blev saaledes afbrudt for længere Tid. Fra dette hans Ophold i den nævnte By skriver sig ogsaa hans anerkjendende Anmeldelse i „Nordisk Kirketidende“ af Pastor Waages Doktordisputats. Af den lærte jeg en ny Side at kjende hos Boisen: en Klarhed og Dygtighed til selv i en videnskabelig logisk Form at fremsætte sine Tanker. I denne lille Afhandling, det første, B. nok lod trykke, aabenbarede det sig ogsaa, at han nu helt og holdent havde tilegnet sig Grundtvigs Betragtning af Daabspagten som Kirkens Grundvold og Trosregel, hvorimod Synet paa Troens Ord, som „Ordet i Herrens Mund“ og det, hvormed Livet følger i Daaben, vist nok endnu ikke var gaaet op for ham, saa lidt som for de fleste, for ikke at sige alle Grundtvigs, den Gang yngre, Venner.

Omtrent samtidig blev Boisen kaldet til Sognepræst i Skjørpinge og jeg til Kateket i Ringkjøbing (1837). To Aar efter skrev jeg min Bog om „Stænderforhandlingerne i Roskilde angaaende Sognebaandets Løsning“ (1839), hvori jeg tog Grundtvig, Lindberg og de sjællandske Præster, der begjærede denne Sognefrihed, i Forsvar imod de ikke blot ubillige, men bitre, skjærende, ukjærlige Domme, der vare fældede om dem i Stændersalen, og det navnlig af deres egen Biskop og selvskrevne Forsvarer;

thi mere hjertekrænkende Beskyldninger kunde neppe gøres dem, end dem, Biskop Mynster udslyngede imod dem, skjøndt han, om end uenig med dem i Sagen selv, dog skulde have hævdet deres Hæderlighed og Nidkjerhed i Ordets Tjeneste, hvad han fremfor alle Andre havde havt Lejlighed til at erfare paa sine Tilsynsrejser. — F. Boisen var en af disse hudflettede Præster, og jeg fik da et langt, kjærligt Brev fra ham, hvori han privat for mig udtalte sig om sin Stilling til de brændende Spørgsmaal og først og sidst til den grundtvigske Anskuelse.

Selv var jeg under min Gjerning som Lærer og Præst i Ringkjøbing, hvor jeg blev kaldet til at forkynde Ordet i Kirken, næsten som Sognepræst, samt under Paavirkning af en Nabopræst, den mig uforglemmelige Hassenfeldt i Vellinge, ført nærmere og nærmere ind paa den grundtvigske Betragtning, og dens eneste Forsvarlighed blev mig klarere og klarere, idet jeg, opfyldt af Harme over Stændernes uretfærdige og hjerteskjærende Behandling af de Trosbrødre, jeg altid havde set op til (blandt hvilke var min Ungdoms-Lærer P. Fenger), udarbejdede mit Forsvarsskrift for dem og deres Sag, og derved lededes til at trænge dybere ind i Spørgsmaalet: Hvad Sikkerhed har Menigheden og Du for, hvad der er den sande Kristendom og den saliggjørende Tro? og da maatte svare: I Grunden slet ingen, hvis ikke Daabs-pagten er fra Herren som Grundvolden for Kirken og alle Sjæle. Under mine stadige Forhandlinger med Hassenfeldt havde jeg idelig havt en gjærende Følelse af, at han havde et fast Stade, mens jeg stod paa gyngende Grund. Skjøndt han ikke egentlig kunde overvinde mig i Ordskiftet — han var ingen Mester i dialektisk Bevisførelse — sank dog efterhaanden for hans sikre Overbevisnings Tale den ene Sten efter den anden i min Tankebygning, og, naar jeg gik hjem fra ham langs med Fjorden, hviskede en Stemme til mig: Han har Sit paa det Rene og Faste; Du véd i Grunden ikke, hvortil Du skal støtte din Tro. — Saaledes kom det da endelig dertil, at jeg

maatte stille mig midt ind iblandt den lille stridende Flok, der løftede „Troens Ord“ som Fællesmærket i Kampen. Og jeg maatte gjøre det offentlig for Alles Øjne. — Men det kostede mig Noget, og jeg tabte, idet jeg vandt.

I Sommeren 1839 gjorde jeg en Rejse til Kjøbenhavn og Sjælland for at besøge Vennerne. Jeg havde, som før sagt, i Ungdomsaarene levet i et lifligt Brodersamfund med en Kreds af Jævnaldrende, som gjerne vilde sværge til Idealets Banner, i hvor dunkelt end dette stod for dem. Det var en almindelig Aands- og Hjerteløftelse, der bandt os sammen i trofast Venskab. Digtning, Fædrelandet, Friheden vare os lysende Stjerner, Kamp med Alt, hvad der vilde forkrænke disse Livstanker, var vort Løsen. — Men vi skiltes ad til forskjellige Sider baade legemligt og aandeligt, og da jeg nu kom tilbage til disse Venner, efter at have offentlig stillet mig i Række med dem, som den Gang endnu gjaldt for Mystikere eller endog hadefulde Modstandere af den rette, sande og sunde Kristendom (for hvilken Mynster stod som Forbillede), da maatte jeg til min dybe Smerte erfare, at der i Adskillelsens Stund havde udvidet sig en dyb Kløft imellem os, idet Nogle saa paa mig med inderlig Medlidenhed, Andre endog vare blevne bitre over Bekjendelsen, jeg havde aflagt. Der var endnu gammel Kjærlighed tilbage, og, naar vi opfriskede Ungdomsminderne, da glemte vi for en Stund vort Mellemværende; men vi bleve tavse eller heftige, naar Det, der dybest rørte mig, kom paa Tale. Det inderlige, hjertelige Samlivs Fortrolighed var borte, og, da jeg rejste fra Kjøbenhavn, var det med dyb Smerte i min Sjæl — det stod for mig, som havde jeg nu for bestandig tabt et Klenodie, jeg havde ment at skulle beholde til min Død. — De Fleste af disse Venner fandt siden, hvad jeg havde gjort til mit Livs Skat; men den Gang var det mig, som om det Brudte aldrig kunde heles.

Under disse Forhold drog jeg til Sydvestsjælland, for at træffe dem, jeg havde sluttet mig til i Kirkekampen.

Der traf jeg min gamle faderlige Ven P. Fenger — Israeliten uden Svig —, Emil Clausen, F. Fenger og — F. Boisen, og der var det, at Venskabsbaandet imellem os, det Baand, hvis Fasthed ofte blev sat paa Prøve, men visseligen aldrig brast, blev bundet. Der fandt jeg i ham og de Andre nye Venner, der ogsaa tilsidst bleve gamle Venner, i Stedet for dem, jeg mente at have tabt, og det blev Balsam til det aabne Saar, men det lukkedes ikke. Thi nye Venner i Manddommen kan skjenke Meget; men Noget kan de ikke give: det er Fællesskab om Ungdoms-Minderne og den friske Duft af den Blomst, der springer ud i Vaarens Dage.

Den Kreds, hvortil jeg her kom, havde sit ejendommelige Præg, ikke lidet forskjelligt fra, hvad det blev i senere Tider. Den Gang var der nu for det Første ingen Skilsmisse imellem dem, som i det Hele paa Kristentroens Grund i Læren arbejdede for Livet i Menigheden. Grundtvigianere og Pietisterne, Gammellutheranere og levende Højkirkelige levede i den broderligste Forening og hjalp hverandre i den fælles Stræben efter at vække og nære kristeligt Liv trindt omkring. Der var Spirer til Stede, som en Gang maatte til en vis Grad skille ad i Syn, Arbejde og Maade; men endnu slumrede de, og der spurgtes kun om Et: Troens Hjertesamfund. Det var en Morgendæmring, skøn og liflig, hvori Modsætningerne endnu ikke kunde skilles ud fra hverandre, maaske allermindst af de kristne Venner selv; thi endnu hvilte Morgendisingen over det fremdukkende Samfundsliv. Det kunde og skulde vel ikke være anderledes, end at denne første Kjærligheds-Tilstand maatte gennemgaa Adskillelsens Farefrist og delvise Kampe for tilsidst, hvad vi haabe, at ende som den sidste Kjærlighed; de forskjellige Anskuelser maatte vel komme til deres fulde Udfoldelse, maaske under ensidig Hævdelse af sit Ejendommelige, for endelig klart at vise sig som Sider af den samme Kristendom, Sider, som tilslut ikke kunde undvære hverandre. Men dog griber der os en Vemod

ved at tænke paa denne Morgendæmring med dens barnlige Tro og Tillid, dens Troskyldighed og gjensidige Anerkjendelse, dens bløde Stemningsliv, dens Broderkjærlighed og dens Ubevidsthed om Modsætningen, der laa i Samfundets Skjød — en Vemod, lig den, vi føle ved at se Barnets Umiddelbarhed og den endnu uopløste Enhed i dets Væsen og saa at tænke paa, at denne Harmoni vil blive eller er bleven afløst af Kræfternes stridige Forhold til hverandre, inden Alt hos det ordner sig under en bestemt Livsgrundsætnings Herredømme. — Jeg kan aldrig i Tanken vende tilbage til Mindet om hine Tidens underlige betagende Trylleri uden et Suk og en Længsel efter, at saadanne Dage kunde vende tilbage, naturligvis skilte fra Uklarheden og Umodenheden; efter en saadan Tid, da de, som i Sandhed høre Vorherre Jesus til, ogsaa maa se paa hverandre, trods alle Forskjelligheder, som de, der hver for sig bringer et umisteligt Bidrag til Væksten af Herrens Legeme, som er hans Menighed. — Den Gang stod Grundtvigianerne P. Fenger, Fr. Boisen, E. Clausen paa den ene Side sammen med de højst Forskjellige: Mau, Rønne, med Højkirkeemanden V. Rothe, ja tilsidst ogsaa for en Tid med den grundmuret saakaldte Gammel-lutheran Rudelbach, og anede ikke, undtagen i enkelte Øjeblikke, at de tilsidst vilde komme til at staa i modsatte Lejre, tildels i Kamp mod hverandre.

Det Præg, som dette Samfund fremviste, havde noget for mig Gribende ved sig. Aldrig før havde jeg i Grunden set paa saa nært Hold et Liv og en Samfunds-Skik som her. Man lagde udelukkende Vægten paa Livet i sine Omgangs-Forhold. Om Læren mente Man at være enig. Hvad der mest maatte føles af dem, der kom i denne Kreds, var Dette: at dette Samfund stod saa godt som udenfor alt andet borgerligt eller Folkesamfund, levede sit eget Liv, og traadte ikke i synderlig Vekselvirkning med andre Kredse, ja, vilde heller ikke ret kunne passe i andet Selskab end dets eget. Al Tanke og al Deltagelse samlede sig i Grunden kun om det ene For-

nødne. Hvad der nu hører til Dagens Orden, at de Kristne blande sig i al god borgerlig Handel — det var vistnok for største Delen ukjendt for disse Præster og de af dem samlede Lægfolk. Det gav en Styrke; men det gav ogsaa en vis Svaghed. Der var en næsten klosterlig Stilhed udbredt over disse Præstegaarde, jeg besøgte. Man følte, at der her levedes et trofast fromt Liv inden disse Mure; men dog havde jeg en Fornemmelse af, at lidt mere Solskin derudefra igjennem Dagligstuens og Studerekammerets Vinduer vilde være en Forøgelse af Velværet der inden for. Thi Velvære var der, og jeg, som kom fra ganske andre Omgivelser, blev grebet af dette ædle, varme, trofaste Tros-Stempel, som saa at sige var sat paa Alt. Det gav mig et uforglemmeligt Indtryk af, at der her nede kan leves et Liv for Gud ikke blot i det indvortes Menneske, men saaledes, at det kjendes af Alle, ogsaa Verdens Børn, at her indaandes der en anden Luft end i Verden, at her gaar der en Tone til Dagligdags gjennem Hjemmet, der vidner om, at Hjertestrengene ere stemte af en Haand, som Verden ikke kjender. Lad saa være, at dette Liv manglede Noget af de friske Luftstrømninger fra andre Himmelegne, som nu saa mangfoldig gjennemsuser Menighedslivet igjennem Folkelighedens, Borgerfrihedens og Skjaldskabets Aande, — der var just derfor en koncentreret, indad- og udadvendt Kraft til at forme Livet ensartet, og Man undgik alle falske Alliancer, der saa let kan svække den ejendommelige Gjernings Rækkevidde og udviske Farverne paa vort Banner, saa det i værste Tilfælde bliver graat i graat eller snavset og i bedste Tilfælde falmet.

Jeg har før peget paa, at der ved Grundtvigs Præstevener endnu en rum Tid klæbede sig pietistiske Eftervirkninger — hvorfor ogsaa Samfundet naturligvis kunde bevares med dem, der ikke havde sluttet sig til den store Kirkehøvding. Dette kom til Syne saa vel med Hensyn til Hjemlivet, som i Færdselen udadtil i Menigheden. Jeg véd, at længe holdtes de Unge i Præstehusene under en

paalagt Tvang, saa at deres naturlige Lyst til ungdommelige Glæder, f. Eks. en uskyldig Dands o. s. v., blev holdt i Skranker. Men endnu mere aabenbarede dette sig i Forhold til Samfundslivet. Det var den Gang, da jeg først lærte Kredsen at kjende, „de gudelige Forsamlings“ Tid. Jeg er vis paa, at disse har været et godt og næsten nødvendigt Overgangsled i Menighedens Udviklings-Historie. — Men Faren laa nær og udeblev ikke, hvad baade P. Fenger og Boisen siden ikke har lagt Dølgemaal paa: Man førtes lidt efter lidt til at betragte dem som særdeles Kjendetegn og Vidnesbyrd om virkelig levende Kristendom. Jeg hørte i den Tid idelig Tale om disse Forsamlinger, som Kjernen i Samfundslivet, og der spurgtes trindt og nær, om Denne eller Hin endelig havde sluttet sig til Forsamlingsfolket, som i vore Dage, om man hører til Venstre eller Højre, mens man havde ondt ved at tro, at Nogen, der virkelig var troende, kunde holde sig borte fra disse Møder. Der kunde da let danne sig — og dannede sig virkelig — en Forsamlings-Retfærdighed hos Adskillige med alt det Skjæve, der maatte følge dermed: Dømmesyge og en usund Sikkerhed paa sin Naadestand, fordi man var ivrigt Forsamlings-Menneske. Og hvad der ogsaa vist nok ligger nær under saadanne Omstændigheder, var, at der lagdes en overdreven Vægt paa denne Hensmelten i bløde, strømmende, taarebevægede Rørelser. Som Den, der allermest var i Stand til efter sin hele Ejendommelighed at bringe Taarer til at flyde og vidunderligt bevæge Menneskehjertet, stod Boisen som den Første. Og, naar han talte, var der en Bevægelse og Graad tilstede, som ellers aldrig. Derfor skattedes han fremfor alle de Andre i disse Forsamlinger, og der var en Rift om at have ham med, naar Man mødtes i Huse eller i Skoler. Han havde selv allerede tidlig en Følelse af, at der var noget Usundt i alt dette, og han har selv fortalt mig, at han ikke sjældent efter et saadant Møde, hvor han og de Andre havde været henrevne under Ordet, der blev talt, havde en uhyggelig Fornemmelse, just ikke

altid et Aandens Vidnesbyrd i sit Hjerte om Mødets Vel-
 signelse, ja, fornam hviskende Stemmer, der talte om, at
 Alt ikke havde været, som det skulde være. Det var
 sagtens Sandheds-Aandens ædru Røst, der vilde holde
 igjen, fordi han var kommen paa en højere Flugt, end
 der kunde svares til: han lokkede Følelser frem, der
 kunde udtømme, og hans Tilhørere virkede igjen paa
 ham til at svulme mer og mer. — Jeg tror, at Grundtvig
 ikke havde hel Ret, naar han, skjøndt fordrende borgerlig
 Frihed for disse „gudelige Forsamlinger“, dog kristelig
 brød Staven over dem; — de havde vistnok en berettiget
 Plads ved den levende Tros Gjennembrud i Folket; men
 de vare ogsaa kun et Overgangsled og kunde ikke fast-
 holdes uden betænkelige Følger. Det saa ogsaa tilsidst
 Lederne og opgave denne Form for Kristendoms-Livet. —
 Jeg tror at turde tale saaledes om denne Sag, ogsaa
 fordi jeg selv i længere Tid var hildet i denne Tro paa
 Forsamlingernes næsten ubetingede Gyldighed, hvorfor
 jeg endog maatte bestaa en lille offentlig Kamp med
 J. C. Brandt desangaaende. Jeg dømmes mig da selv,
 idet jeg dømmes Hint. — Og jeg skal kun tilføje, at denne
 Forsamlings-Rus har sit Sidestykke i vore Dages Graadig-
 hed med Hensyn til Foredrag, der efterspørges over
 det hele Land, en Graadighed, der vokser i en meget
 stigende Grad. Det blev tilsidst en Sygeligheds-Tilstand
 i Aarene 30 til 40, — og det er maaske ogsaa en
 snigende Sygdom, hvoraf vor Tids Aandsfolk lider, under
 denne idelige Hunger og Tørst efter det ene Foredrag
 efter det andet. Intet faar ret Lov til at synke; det ene
 Indtryk fortrænger det andet, og det er vist paa Tide, at
 baade Talerne og Tilhørerne sætter sig selv paa lidt
 Fastekost, for at ikke Hine skulle blive Talemaskiner, og
 Disse blive overmættede af en Føde, de ikke faar Tid til
 at fordøje, hvad i Aandens Verden er ikke mindre farligt,
 end det er i Legemets. Der var en Præst, der modtog
 det Klagemaal fra sin Menighed, at han i et Aar havde
 holdt den samme Prædiken. Han svarede: „Ja, naar jeg

ser, at denne min Prædiken har slaaet an, saa I retter Eder efter den i Livet, saa skal jeg fornøje Eder med en anden. Men det har jeg endnu ikke set, og vi skal gaa alvorlig til Værks — Begyndelses-Grunden skal først blive Sandhed, før der opføres en Bygning derpaa“. Naturligvis halter denne Lignelse, ja, mer end de fleste andre. Men der er dog det Sande deri, at denne idelige Spørgen efter Nyt, nye Syner, nye Tanker, nye Foredrag, uden at man sporer synderlige Frugter i Livet af det Talte og Hørte, ikke er af det Gode og let kan forfuske Livet, i Stedet for at opbygge det. — Foredragene har haft deres Betydning og store Velsignelse, — mon det ikke nu skulde være sundt at spare paa dem, navnlig dér, hvor de har lydt i lang Tid, for at man kan sunde sig og lade det alt Hørte blive Kjød og Blod i sit personlige Liv? —

Her er Stedet, hvor jeg maa, om jeg kan, skildre F. Boisen som Prædikant. — Jeg har aldrig hørt en Ordets Forkynder, der i den Grad som han havde Hjertet paa Tungen, hvad Grundtvig jo satte som en ret Forkynders Særkjende, idet han synger:

„Bladet fra Munden!
Glem ej, hvad Talen betyder i Grunden,
at det er Hjertet paa Tungen.“

Det var, naar man hørte ham, som om Ordet smeltede paa hans Tunge, før det smeltede Tilhørernes Hjerter. Jeg udtalte en Gang i en Skaaltale for ham, at Vorherre havde givet Hver af sine Vidner som saadan en særlig Gave, og at det var, som om han havde ladet en af sine Taarer falde i hans (Boisens) Hjerte, der gjorde, at hans Ord bleve saa ualmindeligt taarebevægede og taarebevægende. Thi Det ville Alle, der hørte ham med Sjælens Øre, kunne stadfæste, at der ligesom hængte en klar Hjertedugdraabe ved hans Ord, der opløste, hvad der af Is og Sne havde sat sig fast hos dem, og aldrig har jeg set saa mange stille Taarestømme glide ned ad Kinderne

i Menighedens Forsamling, som da, naar han, F. Boisen, med sit velsignede Aasyn og selv med Graad i Øjet forkyndte Evangelium. Da gav Hjertestrengene Klang og gennem Taareglandsen skimtede man Kjærlighedens Land og Kjærlighedens Salighed nærmere end ellers. — Alle skarpe Kanter bortskylledes, og man blev saa modtagelig for Følelsen baade af Synd og Naade. — Saadan var hans Forkyndelse i den længste Tid af hans Virksomhed. — Den havde nok ikke altid været saaledes. I hans første Præsteaar i Skjørpinge, da han endnu stod i det mindste halvt under Pietismens Aag, kunde han tale Dommedagsord, efter deres Vidnesbyrd, der da hørte ham. Og jeg har læst en Prædiken af ham fra den Tid, hvori der lyder Klang af Lovens Basun, der ligesom vil jage Folk ind i Himmerig af Frygt for Helvede. Jeg mindes, at han i denne Prædiken vil forfærde sine vantro Tilhørere ved at male dem staaende paa Fordømmelsens Strand, „belyst af Helvedes røde Flammer“. — Men da han var bleven løst fra Lovens Baand og havde set Farligheden af denne Fordybelse i Fortabelsens Verden samt af det pietistiske Væsen, som omringede ham, — da blev der ogsaa et Vendepunkt i hans Forkyndelses-Maade, da vendte han sig en Tid endogsaa polemisk mod det Forvrængede, han havde set hos sine gamle Tilhørere og Tilhængere, bekæmpede alt Lovvæsen, ikke med Lovens Torden, men med Evangeliets Magt.

Under dette mit Besøg i den Egn, som Biskop Mynster spottende kaldte „det hellige Land“, var det, at vi To, Boisen og jeg, fuldtud indgik det Fostbroderskab, som skulde blive en righoldig Kilde til Glæde, Bestyrkelse og Trøst, jeg tror, for os Begge i en lang Aarrække. — Vi vandrede om sammen ude paa hans Mark under en hjertelig Samtale om, hvad der laa os paa Sinde, — og da var det, at han standsede, saa mig mildt ind i Øjet, rakte mig Haanden og sagde: „Lad os fra nu af være Venner i Jesu Navn og sige Du til hinanden!“ Fra den Tid kan jeg sige, at der neppe var noget af Betydning i

vort indvortes eller udvortes Liv, som vi ikke delte med hinanden. Og endnu straalere Venskabsstjernen, der lyste over os i Livet, ned til mig i min Alderdom og taler til mig om, at snart skal vi fortsætte den gamle, kjære Fortrolighedssamtale der, hvor han nu er. —

Han tørstede efter Kjærlighed, ja, ganske vist ogsaa, og maaske mere end godt var, efter Kjærlighedsbevisning fra Andre, men først og sidst efter Kjærlighedsvarmen i sit eget Hjerte. Og, derfor, Ingen kunde være mere forpint end han, naar han fornam denne Kulde og Ligeegyldighed, dette „Graat i Graat“ hos sig, hvorunder det syntes ham, at han elskede hverken Gud eller Mennesker. „Kun en Draabe af din Kjærlighed, Herre Jesus!“ kunde han sukke. Han sagde oftere til mig, at det var hans største Jammer, naar han følte denne Kulde, men ogsaa, at Vorherre tidt midt under denne Pinagtighed gjød en saadan lille Draabe, om og kun for et Øjeblik, ned i hans Hjerte; og saa kunde han være saa ubeskrivelig taknemmelig, og han modtog den lille Gave som et Pant paa, at Gud ikke havde slaaet Haanden af ham, men endnu vedkjendte sig ham. Thi naar saadanne Timer — og det var ikke sjældent — kom over ham, anfegtedes han haardt af den Tanke, at han stod udenfor Naaden, og at Vorherre var vred paa ham. — Stundom kunde en bitter Stemning gribe ham imod Mennesker, naar der var Noget, der hos dem og af dem havde stødt ham. Jeg husker saaledes, hvorledes han en Gang hos en Præst paa Fyen, for hvem han havde prædikeret, frastødtes mægtig af, at efter Prædiken den ene efter den anden af de forsamlede Præster stod frem og holdt lange Taler, som unegteligen trættede Flere end ham. Han blev saa fortvivlet derover, at han efter Gudstjenestens Slutning gik bort, ud i Marken og satte sig i fuldt Ornat i en Grusgrav, hvor han endelig blev funden saare nedbøjet og bitter, idet han udbrød: Det var dog en forbistret Time i Kirken! — I Præstekonventet bag efter sad han med sit mørke Aasyn, indtil han endelig hviskede til

mig: „Nu kom Kjærlighedsdraaben, nu kan jeg se paa disse Præster med Glæde“. Og da var Ingen gladere iblandt os end han. — Jeg véd, hvorledes han, naar han saaledes besøgte af Naaden og Guds Kjærlighed, ikke havde Ro paa sig, før han fik Husets andre Beboere gjort delagtig i sin Glæde: han løb da ind til sin Hustru og sine Børn, fra dem til Karlene og Pigerne i Gaarden og tolkede for dem, hvor god Gud Fader havde været imod ham og vilde være imod dem alle. Hans Jubel kjendte ingen Grændser, ligesom hans Bøjelse og Tung-sind var ubegrændset, naar det Mørke kom over ham.

Men før jeg forlader dette Afsnit af min Skildring af F. Boisens Ejendommelighed og navnlig hans Egenskab som Ordets Forkynder, skal jeg tilføje Følgende. Enhver af os, selv den mest begavede og udprægede Personlighed, har dog sin Styrke indenfor en Begrændsning. Boisens særlige Gave som Prædikant bestod, som sagt, i en ganske ualmindelig Magt til at smelte et Menneskehjerte og vække dybe og bløde Følelser. Hvad han mindre var i Stand til, var dette: at staalsætte til ihærdig Kraftudfoldelse, at kalde frem den mandige Sluttethed overfor Verden, at kalde til standende Strid og Kamp imod alt det Modsigende. Det var de blødeste, sødeste velsignede Rørelser, der bølgede frem under hans Forkyndelse; Man gyngede paa Naadens Hav — og det lysnede og glimtede med Vinkén fra Evighedskysten paa den anden Side. Og hvad han kunde, var at give Følelsen af, at Man maatte holde Troens Ord fast, og at Man var fortabt, hvis det brast, Samfundet med den levende Gud i Jesu Navn, og derfor kaldtes Man til i sit eget Inderste at kæmpe med sig selv, ja, med Gud, for at bevare sig i Frimodighed, holde sig oppe, at Man ikke sank i Dybet; og jeg har allerede sagt, at ikke Mange som han maatte bestaa disse Hjertets Kampe i det Skjulte, for at værne om dets dyre Skat. Men altid i den personlige Inderlighed, mens det derimod ikke i lige Grad var ham givet at kalde til Kampen udadtil, dér at vogte sig for det

Fjendtlige, der vilde nærme sig og lokke til ikke at se Faren ved i det Udvortes at slaa af paa de strenge For- dringer i Forhold til Verden, hvorved det kunde ske, at det i hans Prædiken ikke skarpt nok betonedes, at der er en Skilsmisse, en Grændse, der ikke maa over- skrides, at der er Det, vi ikke kan alliere os med uden Skade for vort Kristenliv. Følelsens Inderlighed var hans stærke Side som Prædikant, Aandens Kraft til at lade Troslivets Marv og Ben komme til sin Ret var ikke saa fremtrædende hos ham. — Dette skal ikke være sagt til Dadel og Bebrejdelse. Han kunde vel ikke Andet — og den Velsignelse, hans bløde, smeltende Vid- nesbyrd har bragt Utallige, skal staa som hans uvisnelige Fortjeneste af Naade. Den Slags Vidner skal der ogsaa være i Kristenheden, og uden dem vilde der være et Hul, en Mangel i Mængden af de Naadegaver, Vorherre skjenker sin Menighed og sit Ords Tjenere. Det er kun sagt for, just ved at pege paa denne Begrændsning, at hans ejendommelige Gave som Prædikant kan komme til at staa i fuld Klarhed. Og det er sagt, for at vi kunne beundre Herrens Visdom og Naade, der fuldstændiggjør sin Gjerning i Ordet, ikke ved at give en Enkelt alle Gaver, men fordele dem, og føre os til ikke at forgude og ubetinget alene at slutte sig til en Enkelt, men at søge hos den Ene, hvad vi ikke finde hos den Anden. — I den Henseende stod hans Nabopræst P. Fenger i hans Nærhed som Den, der kunde udfylde Vennens Naadegave. Thi hos Fenger var Tros-Villien det fremherskende, hos Boisen Tros-Følelsen. — Det vilde være et stort Savn i en Folke-Menighed, om den ikke havde Forkyndere af Boisens Art; men det vilde ogsaa være en Mislighed, om der kun var den Slags Forkyndere.

Mod Slutningen af hans Virksomhed som Præst i Skjørpinge, kaldtes han (1848) ogsaa til en politisk Gjerning, idet han valgtes ind i den grundlovgivende Rigsforsamling. Det kunde synes underligt, at han, som mindst af Alt egnede sig til et saadant Hverv, ogsaa

skulde komme til at give Raad i denne Retning. Det vilde dog vist nok ikke være til liden Baade for vort politiske Liv, om Flere af den Slags danske Mænd kom til at lade deres Stemme høre i de lovgivende Forsamlinger. Thi det er vist, at Ingen mødte der med varmere Sindelag og med større og inderligere Kjærlighed til Fædrelandet og Friheden end Boisen. Og det vilde være godt, om en Hjerterøst oftere kunde klinge igjennem det for det meste kolde, tidt bitre Ordskifte, som nu saa mangfoldig, næsten udelukkende høres paa vor Rigsdag, en Hjerterøst, der kunde levende minde om, at tilsidst er det dog den varme Kjærlighed, der her, som ellers overalt, kan føre til et velsignet Udbytte og til en varig Sejr over Det, der vil som Orme undergrave Grundvolden for ethvert Samfundsliv. Og der var vist ikke Mange, der kunde lade denne Hjerterøst lyde som Boisen, naar han var i Stemning. Han sluttede sig til Bondevennerne i Rigsforsamlingen og arbejdede for Menigmands Løftelse op til Lighed med de andre højere stillede Stænder. — Hans hele Aandsbeskaffenhed førte ham naturlig til at søge sin Plads i Bøndernes og deres Meningsfællers Midte. Thi han følte sig aldrig hjemme der, hvor den saakaldte Intelligents førte Ordet. Jeg har set ham i det finere Selskab — dér var han tavs og indesluttet, og jeg har set ham i Menigmands Kredse — dér var han sig selv og forstod at løfte under Alvor og Lune Selskabets Medlemmer op til en ædlere og livligere Samtale om Livets større Anliggender. Men nogen stor Indflydelse fik han lige saa lidt som Grundtvig i Forsamlingen, og hans Stemme lød ogsaa kun sjældent.

Inden jeg forlader Boisen som Præst i Skjørpinge, maa jeg dog i Korthed noget nøjere berøre hans og andre sydvestsjællandske grundtvigske Præsters noget forandrede Forhold til Opvækkelsen, efter at de med større Sikkerhed havde stillet sig i „den kirkelige Anskuelses“ Tjeneste. Som alt paavist, havde de fra Begyndelsen stillet sig i et altfor ensidigt Kjærligheds-Forhold til de

Opvakte, og Følgen heraf var, at disse aldrig, saa at sige, bleve slupne ud af deres Præsters Ledebaand. Sjælesorgen dreves vist nok mer end gavnligt var i stor Udstrækning saaledes, at det maaske i mange Tilfælde blev til Hinder for de enkelte opvakte Kristnes aandelige Selvstændighed overfor Mennesker, og for deres faste Barne-stade overfor Gud og den Enbaarne. Der var vist nok en stadig Haandsrækning altid til Rede fra Præstens Side, der hindrede Lægfolket i at vokse ud og staa, menneskeligt talt, paa deres egne Ben i Salighedens Sag. — Mon ikke ogsaa Det skulde være medvirkende Grund til, at saa mange kristelige Opvækkelser efter en Menneskealders Forløb sygne hen, og at Livet forsvinder paa Steder, hvor det lovede en rig og gylden Høst. Luthers Ord om, at Guds Ords Kraft kun holder sig paa et Sted i en Menneskealder, har desværre tidt fundet sin Stadfæstelse. Naar da alle de Ordets Tjenere, som vare Redskaber til at bringe kristeligt Røre i en Egn, gaar bort i Døden eller paa anden Maade, viser det sig ofte, at dette Røre taber sig lidt efter lidt. Ilden slukkes, og det er ikke altid Livets velgjørende Stilhed, der afløser den forrige Bevægelse. Det kommer dog nok tidt af, at de, der vaagnede op af Søvn, bestandig bleve førte ved Haanden af Ledere, og da var ude af Stand til at finde sig til Rette, naar disse forsvandt. Det er Pietismens Grundskade, — og i den første Embedstid havde hine Præster jo, som paapeget, en Snert af den — at den glemmer mer eller mindre Helheden over de Enkelte, Kirken, Menigheden over Medlemmerne. Nu, da Blikket var blevet klarere hos hine Mænd, kunde det let ske, at man gik noget for stærkt til den anden Side: at lægge mindre Vægt, end godt er, paa den Enkelte, for at fremhæve Kirkens, Menighedens, Helhedens Betydning. Og det er jo i sin Orden at paavise, at de Enkelte skulle finde deres Plads i Menigheden, og at den Støtte, vi alle behøve til vor Vækst og Fremgang mod Maalet, ikke skal i Hovedsagen søges hos et Menneske, ihvor aands- eller hjerte-

begavet han end er, men hos og i en Menighed, hvori Herren selv er lyslevende til Stede, at det gjælder om at lade sig bære og styrke af Fællesaanden i Kirken. — Men da ligger jo Faren nær til at fæste sit Blik saa udelukkende paa dette Kirkesyn, paa det Store, at Man ikke tilstrækkeligt lader det Smaa, den Enkelte, vederfares sin Ret. Det gjælder om her ikke saaledes at se paa Træerne, at Man overser Skoven, og omvendt ikke saaledes paa Skoven, at Man overser Træerne. Den indre Mission er udsat for det Første, — den kirkelige Anskuelse for det Sidste. Jeg er gaaet ind paa denne Betragtning her, ikke fordi Boisen i nogen sær Grad for sit Vedkommende nogensinde viste Ligegyldighed for, hvad man har kaldt Sjælesorgen i det Mindre — tvært imod var han saare kjærlig imod hver anfeftet og bekymret Sjæl, — men fordi dette Spørgsmaal teoretisk kom til at danne et jævnlige forekommende broderligt Stridspunkt imellem os.

I Aaret 1851 kaldtes Fr. Boisen til Vilstrup i Sønderjylland, nær ved Haderslev. Han drog dertil med stor Kjærlighed til den Del af Fædrelandet, der nylig var gjødet med Blod og vunden tilbage for Moderlandet. Han kom vist nok ogsaa dertil med større Forventninger om, hvad en dansk-kristelig Forkyndelse igjennem ham skulde virke, end Virkeligheden vilde svare til. Haderslev Amts danskfødte Beboere vare nok for en stor Del gjen-nemsyrede paa den ene Side af Kristiansfeldts herrnhutiske, gudelige Liv og halv eller hel tysksindede Præsters ukirkelige og pietistiske Vidnesbyrd, paa den anden Side af en ufolkelig, udansk Indvirkning, der satte det Danske lavt i Sammenligning med det tyske Væsen, hvortil man saa op, som til Højdepunktet af Dannelse og Fornemhed. De sønderjydske Vestboere vare blevne mere tro imod Fædrenes Sæd og den danske Naturgrund end Østsønderjyderne, og Boisen, tror jeg nok, blev i mange Maader skuffet i sine Haab og Forventninger. Men han prædikede med sin sædvanlige Hjerteklang i Ordet, og man flokkedes i hans Kirke. — Men nogen

stor Frugt af hans Virksomhed øjnede han nok ikke, og det tyngede ham tidt haardt paa Sindet. Stundom kunde han næsten blive forsagt indtil Haabløshed; men altid lysnede det op for ham til Trøst og Oplivelse, Stemningsmenneske som han var, naar der viste sig et lille Glimt af kristeligt og folkeligt Hjerteliv i hans Kreds. — Han skrev en Gang til mig, at han havde været nær ved at fortvivle over den Jordbund, han skulde dyrke, men at han nu just havde besøgt en syg lille Pige, og at han med hende havde havt en velsignet Time. Han havde syntes, at han var til ingen Nytte; men dette Besøg havde lært ham, at det dog ikke var saaledes, og, tilføjer han, „hvad kan en Herredsfoged eller anden Embedsmand vise frem i sin Gjerning, der kan veje op imod blot en saadan Trøst og Glæde, jeg var kaldet til at bringe denne unge Kvinde?“ Saa nøjsom kunde han være, og saadan kunde han trøste sig til sine Tider, mens han til andre Tider kunde lade sit Hoved hænge i Modløshed over Mængden. Han var inderligt overbevist om, at menneskelig Folkelighed var den Jordbund, hvori Guds-Ordets Sæd skulde slaa Rod, og den Lige-gyldighed og stundom Ringeagt for Fædreland og Modersmaal, som Herrnhuterne, Pietismen og den tyske Embedsstand havde villet indpode Folket dér, var ham en Gru. Han følte, at der skulde vidnes derom, og at det slumrende Folkesind skulde vækkes, om nogen varig Frugt af hans Gjerning skulde ventes. Men han, som ikke var af Kjæmpenatur, men var af et bly, let tilbagestødt og, naar dette skete, indesluttet Væsen, — han havde ondt ved at kaste de Forblindede stærke Ord i Møde, og det pinte ham. Jeg har selv erfaret det ved personligt Skue. En Gang besøgte jeg ham i Vilstrup og var da med ham i en stor Forsamling af alle Sognets Husfædre, hvor kommunale Sager skulde forhandles. Lavrids Skau, som den Gang boede i Sognet, var til Stede som Formand. Da Forhandlingerne vare endte, bleve vi sammen i længere Tid. Men Samtalen gik tørt

og uden Sving. Da kastede jeg det brændende Spørgsmaal ind i Kredsen: Vil I være danske, som Vorherre skabte Jer til, eller tyske, som vil udslette det Stempel, Gud satte paa Jer som Danske? Da kom der Bevægelse i Flokken, og, da Skau understøttede mig, lukkedes Mundene op; der blev Liv og Røre. Og da var det, som løftedes der en Sten fra Boisens Hjerte: han fik varme og sanddru Ord paa sin Læbe; hans Øjne tindrede, og hans skjønne Aasyn lyste. Der var brudt Hul; men en Anden skulde aabne det. Det ømmede han sig ved; men var det aabnet, da traadte han frem som det ædleste og kjærligste Vidne for Det, der var ham dyrebart. I det Hele har vistnok Alle, som kjendte Boisen, gjort den Erfaring, at han i Almindelighed trængte til at færdes i en Kreds, om hvilken han vidste, at der hos den var Sangbund for hans Røst; ellers, naar han troede, at Man ikke yndede ham og hans Ord, var han gjerne tavs, ofte mørk; men blandt Venner og Aandsfæller kunde hans Varme, hans Vid og Lune sprudle saare betagende og oplivende. Efter hin Sammenkomst, jeg har omtalt, kom han hjem som en Sejrherr: han havde faaet Luft og slaæet et Slag for Danmarks Ære.

Her i Vilstrup begyndte han paa sin „Budstikke“, det stille Udløb for hans Sjæls Tanker, hans Kjærlighed til Guds Menighed og Fædrelandet samt det klare Spejl for hans dybe Blik for Synd og Naade og et Menneskehjertes forskjelligste Rørelser, snart jublende, snart sukkende og kjæmpende. Her har han skildret sig selv, som Ingen kan det; thi Pennen var ligesom dyppet i Smil og Taarer. Det var hans egne inderste Erfaringer, han her tegnede. Navnlig vare de første Aargange prægede af hans Manddoms Hjertekraft og Varme. Hans folkehistoriske Skildringer og hans Skriftudlægninger staar, synes jeg, i første Række af alt Didhenhørende. Siden blev Stilen maaske bredere end ønskeligt, og det kjendtes, at han, som næsten var ene om hver 14de Dag at fylde to trykte Ark, stundom maatte tage til Takke med det mindre Gedigne,

fördi Aaren ikke altid flöd rigeligen. Han brugte i et Brev til mig et Billede paa, hvordan det gik ham med Arbejdet for dette Blad. Han klager over, at det har været magert med Indholdet paa Grund af Magerhed hos ham selv; men, siger han, „nu er Mælken igjen faldet til som hos Koen, der har været „sen“, men nu igjen giver rigeligt.“

Hans nærmeste Omgangsfæller vare Fr. Helveg i Haderslev, Hagen i Steppinge, Hertel i Moltrup og Boesen i Fjeldstrup (siden Biskop i Sønderjylland), men især vist nok den første. De To satte megen Pris paa hinanden. Han havde en Nabopræst, der var en fuldblods dansk Mand, men ellers ikke kunde dele Boisens Syn paa Kristendommen. Om denne Mand fortalte han med sit sædvanlige Lune Noget, der, som han sagde, var meget ydmygende for ham (B.). Ved et Besøg hos denne Nabo fandt han sin „Budstikke“ liggende paa et Sted, han allermindst tænkte sig muligt. „Tænk Dig“, sagde han med sit elskværdige Smil, „tænk Dig, hvor dybt bøjet jeg blev ved denne Opdagelse!“ — Samme Nabo forlangte en Gang, at Boisen skulde meddele ham Nadveren. Han tog B. ind i sit Studerekammer, vilde ikke have nogen Skriftetale, men at han skulde i Fortrolighed før Altergangen sige ham hans Fejl og Synd. Boisen var ikke meget for denne ny Skriftemaalsform; stammende begyndte han: „De b a n d e r“. — „Hvad, bander jeg? — det véd jeg ikke noget af“. — „Jo“. — „Snak!“ — „Jo“. — Jeg véd ikke, om han kom længer i Synderegistret. Men Boisen var slet ikke tilfreds hverken under eller efter denne Forretning.

Mens Boisen var Præst i Vilstrup, besøgte vi jævnlig hinanden, og for hver Gang bandtes Baandet fastere og inderligere imellem os. Fortroligheden var gjensidig, og vi havde meget at meddele hinanden, ikke blot om vor Embeds-Førelse og Erfaringer udenfor os; men vi lukkede Døren op til det inderste Lønkammer i vort Hjerte, og mange, mange rige, vederkvægende Timer tilbragte vi

saaledes med hinanden til Trøst, Styrkelse og Glæde, dels i vort Studerekammer, dels under Samtale paa Mark og i Skov. Navnlig mindes jeg en mageløs Samtale paa en Bænk i Præstegaardsskoven ved Ryslinge, hvor to Sjæle mødte hinanden under Smil og Taarer. Det var om den Time, han mindede mig i et Brev, hvori han skrev: „Husker Du Bænken i Skoven? Der er dog vist en saadan Bænk i Paradis. Der skal vi fortsætte, og det skal blive endnu lifligere!“

Som Hjertet hos Boisen var det, der satte sit Præg paa Alt i alle hans Forhold, og Hjerteligheden laante Alt sin Farve, hvad enten det var i Sorg eller Glæde, i mørke eller lyse Dage, — saaledes naturligvis ikke mindst i hans huslige Omgængelse. Naar dette Hjerte slog let og sundt, da udgik der Solstraaler fra hans Ord og Fremtræden; men naar det slog tungt og sygt — og det var ofte — da lagde der sig ofte et Mørke over Samlivet i Hjemmet. Hans Forstand var ikke mægtig til at sprede Skyggerne i Kraft af Overvejelser og Grunde til at bortforklare Trykket — thi den beherskedes af Hjertet; og hans Villie var heller ikke i Stand til at magte hans Stemninger og til at tage sig sammen, for i det Mindste udvortes at skjule over Sindets Lidelser — han maatte vise sig for andre, som han følte det i sig selv. — Der har vist ikke været Mange, som overgik ham i Kjærlighed til sine Børn, og det var rørende at se, hvor fast hans Sjæl var bunden til Sønner og Døtre, især de Sidste, som vare i højere Grad end nogen Anden hans Fortrolige, for hvem han udøste alle sin Sjæls inderste Bevægelser og Tanker. Jeg var til Stede, da en af Døtrene gik ud fra Hjemmet som en ædel Mands Hustru. Afskeden fra Faderen var saa smeltende og taarebevæget, som jeg aldrig ellers har set den: det var, som kunde de ikke rive sig fra hinanden, og den Graadens Røst, som hørtes under brudte Ord, glemmer jeg aldrig. — Men var der Noget, der havde forstemt ham fra den ene eller anden Side, da kunde der ogsaa falde skjærende

Ord, der dog snart igjen afløstes af den gamle bløde Tale.

Men bedre end alle selv de bedste Vennetegninger af Fr. Boisen har han, uden at lægge an derpaa, uvilkaarlig skildret sig selv i sine Breve og Udtalelser navnlig i „Budstikken“. Jeg skal nu her anføre Uddrag af et Brev fra ham til mig, der ville give et dybt Indblik i denne uforglemmelige Vens ualmindelige Ejendommelighed. Thi fra hans Ankomst til Vilstrup begyndte vi for Alvor at veksle Breve med hinanden, og hver Gang jeg modtog et saadant fra ham, blev det en Hjerteglæde for mig og mit Hus. Hans Haandskrift var vel tidt næsten ulæselig, og vi stredes tidt om, hvem af os der daarligst førte Pennen i dette Stykke, hvad Ulæseligheden angaar. Men jeg kunde sige med Sandhed til ham, hvad han en Gang spøgende skrev til mig: „Der er Ingen, hvis Breve skaffer mig den Nydelse som dine. Thi mens jeg i Andres Skrivelser har overset hele Indholdet paa 10 Minuter, behøver jeg tre Uger for at stave mig igjennem dine, og stadig dukker der nye Skjønheder frem for mit Øje, som naar man staar i en skøn Egn, der dækkes af Taagen — alt som den stiger op, opdager man nye Herligheder. Ja, af dine Breve har jeg saaledes 3 Ugers Nydelse og takker Dig derfor“. Jeg forsikrede ham da, at hans Breve skjænkede mig den samme Nydelse.

Vilstrup, d. 9de Jan. 1854.

Kjære Birkedal!

Motto: Den Halte sér, den Blinde gaar,
ved fælles Hjælp de Maalet naar.

Planen var, at Du for længe siden skulde have havt Svar paa dit sidste Brev med Tak for dine gode og Utak for dine onde Ord; men det gik i Langdrag, og det er ikke saa vist, at det bliver til Noget endnu. Du er et yndigt Menneske til at holde Lovtaler, og det er en Fornøjelse at betro Dig Noget om Ens Hjertens-Anliggender, f. Eks. om min Egenskab: saa godt at kunne

taale Ros*); thi ikke blot benytter Du Dig selv deraf, men faar Andre ogsaa dertil, f. Eks. Mau. Naar jeg læser dine skjøne Ord om mine skjøne Egenskaber som Skribent, saa kan det undertiden spøge op i mig: Maaske der kan være Noget deri, maaske er Du ogsaa Noget i denne Retning og vidste det ikke selv; thi at erklære Dig for en Vrøvler, der slet ikke forstaar, hvad der hører til for at skrive godt, syntes mig uhøfligt, og erklære Dig for en falsk Smigrer, der kun vil lokke mig ud paa glat Is, for at jeg skal falde og brække Benene, det kunde jeg slet ikke. — Og dog kan Du ikke rigtig hjælpe mig op til at synes, at jeg er Noget i dette Stykke; jeg har tværtimod saa aldeles været forsagt over mig selv baade i denne og i andre Henseender, at jeg paa det Nærmeste havde ladet Budstikken dø med 53. Ja, Du klager Dig nok, saa det skjærer mig i Hjertet; men Du maa ellers ikke tro, Du er den Eneste, der har Noget at bære paa; thi jeg har blandt Andre ogsaa faaet min Del og har i denne Juletid maattet blande min „med Graad og dybe Sukke“. Jeg skulde have skrevet „Frydesang“, men dette vilde ikke gaa; thi saaledes har jeg ikke turdet benævne min Sang. — Kunde vi To rigtig komme til at skrifte for hinanden, da var det muligt, vi kom til at stemme som to ligestemte Streng. Mit inderligste Ønske gaar ud paa, at jeg bare kunde ryge Tobak, saa var jeg hjulpen; saalænge Du kan det, kan jeg ikke rigtig have Medlidenhed med Dig. Dog, det kan jeg alligevel. Du har vel sagtens dit Læs, din Stakkel! og har vel din Pæl i Kjødet, som endnu ikke vil til at bære Mandler og Figener som Aarons-Staven, og de vide slet ikke, hvad Man kan døje i sine Fødder, som ikke har Skoen paa. Man gjør sig jo til en rask Fyr ligesom Folk

*) Jeg tror virkelig, at dette var Tilfældet. Det synes mig altid, at Boisen forunderligt ydmygt tog imod Ros, hvorimod tidt det Bitre kom op i ham, naar han mødte nedsættende Domme og Udtalelser. Er der ikke dem, som blive bedre ved kjærlig Anerkjendelse, men værre ved det Modsatte?

med for smaa Støvler paa, at Ingen skal mærke, Fødderne ere større end Støvlerne; man prædiker Trøst for de Andre, er lystig og munter, slaar en Sladder af, siger en Vittighed, om Man kan være saa heldig at træffe paa en, ler og faar de Andre til at le, saa deres Mave maa revne, — og med alt det, ak, da trykker Skoen saa haardt paa Ligtornen, at Man kunde skrigte højt, med alt det viger Pælen ikke en Tomme, men borer sig dybere i Hjertet. — Naa, Du kjære, gamle Krigskammerat fra Halls Punsche-gilde, Du ser da, at der er flere end Du i Verden, der kjender til for smaat Skotøj, til Torn og Pæl i Livet; Du skal da ikke drømme Dig at være et Vidunder uden Mage. Der er ogsaa Andre, der kan snakke med, naar det endelig skal være. Du er da ikke ene om at bære paa et Dødsens Legeme, som volder Dig at raabe: „Jeg elendige Menneske!“ Thi Du har ikke den Ære at være den eneste elendige paa Jorden. Se, endnu har vi begge Hovedet over Vande, faar kun imellem en Overhaling, en Dukkert, en Gammel, som de kalde det, saa Vejret er nær ved at gaa fra os; men ellers er vi over Vande, og immer er den „udrakte Haand“ til Stede at drage os op af de dybe Vande, og den har hidtil kunnet, og den, som førte den, har hidtil villet. Alt nærmer vi os mod Land og se Stadens Taarne pippe frem, sandelig da skal vi raabe Hurra, saa Englene skal forundre sig og tie helt stille. Men ellers har jeg ingen Længsel efter det endda; jeg vil, som der staar i Budstikken, heller være et bedende Barn paa Jorden end et takkende i Himlen, ja, tillige et sukkende, lidende, slæbende, slidende; thi det er mageløst, hvor dette arme Hjerte er bundet til denne Verden, og jeg kan ikke rigtig tro, at Mine kan bestaa mig foruden, og naar jeg tænker paa dem, naar de vare forladte og skulde følge mig hen, saa gribes jeg af en saadan ubeskrivelig Medynk med dem, at al Tanke om at forlade dem gaar over, og jeg tænker: Hurraet paa den faste Grund kan altid komme, det er jo ikke glemt, fordi det er gjemt; men nu skal Du svømme og arbejde Dig frem

med Vand over Hovedet, Vand i Munden og i Ørene, og, naar Du kan, raabe i din Nød til ham, som vel lige saa godt nu som før maa kunne høre, svare og hjælpe. Saa letter det en Gang imellem, og da springer jeg over en Mur med David, ja, har bogstavelig Lyst til at springe og føler saadan Lyst til at dandse. Thi ganske i Fortrolighed skal Du vide, at jeg har begyndt at dandse og kan baade Polka og Mazurka. Men sig det ikke til Nogen i Fyen af de Hellige; thi ellers faar jeg ikke saa god en Modtagelse, som jeg gjerne vilde have, naar jeg til Sommer gjør min Visitatsrejse derovre. En saadan forestaar nemlig efter Fleres Anmodning, som vil, at jeg skal komme over at lægge Haanden paa de ny hellige Præster, som der vrimler af hos Eder, og som vist endda ere meget helligere end jeg og vilde nok sukke som den retfærdige Loth i Sodoma, naar de saa mig i Polka. Forøvrigt er jeg bleven saa smaat advaret for ikke at komme til Ryslinge, og i den Anledning har jeg faaet en Beskrivelse over Elskværdigheden paa en anden Egn, som rigtignok paa mig har forfejlet sin Virkning, saa jeg tænker at holde mig til det Skarn i Ryslinge, hellere end til Englene andetsteds, efter som lige Børn lege bedst...

F. E. Boisen.

Ved at læse dette Brev bliver, synes jeg, Boisen næsten gjennemsigtig for os. Han beklagede tidt, at han aldrig havde kunnet digte, sagde en Gang spøgende, at Grundtvig, der tidt talte om sit „urimelige Haab“, just var en Mand for ham, som aldrig havde kunnet „rime“. Man vil af hans Breve saa vel som af hans bedste Stykker i „Budstikken“ se, at han alligevel var en digterisk Natur, saasandt det er Digtningens Maal, at drage Sløret til Side fra det Hemmelighedsfulde i Menneskelivet og Menneskehjerner og lade os se Pulsens banke og kunne lukke op for den usynlige Verden, ikke under Begrebets Form, men igjennem Synets og Følelsens fine Spind. Og det kunde han — der var en Blanding af Jean Pauls Humor

og Wandsbeckerens Naivetet hos ham, hvilke To jo heller ikke vare stærke i Versbygningen og dog højt poetiske Naturer.

Flere af disse Breve især giver os ogsaa Indblik i, hvor den mørke og tunge Sindsstemning kunde tage Magten over ham. Skildringen af hans Stilling blandt det sønderjydske Folk var tidt i høj Grad mismodig. Men Man tænke paa, at han var en udpræget Dansker, og at han var, som før sagt, et Stemningsmenneske. Han har skrevet saadanne Breve i en Stund, da han saa al Ting mørkt, da hans danske Sind sagtens nylig var bleven dybt saaret. Til andre Tider kunde han ogsaa se lysere paa Forholdene. Tyskhed og Herrnhutisme vare ham i inderste Sjæl imod, den første saarede hans Folkelighed — og han mødte den jo tidt i Vilstrup — og den sidste stødte hans kristelige Menneskelighed bort. I Sjælland havde han været plaget af Pietismen, der ender med Forbenelse i Kraft af det uberettigede Ægteskab imellem Lov og Evangelium; i Vilstrup var Herrnhutismen, der ender med Forblødning, og er en brusktagtig Kristendom uden Marv, Ben og Knogler, en Anstødssten for ham. Og begge Retninger have Det tilfælles, at det er en „Marscheren paa Stedet“ uden Udvikling og Vækst. Der er hos dem en vis rørig Bevægelighed; men Man sætter stadig Foden ned paa samme Sted, hvorfra Man har løftet den.

I Aaret 1859 kaldtes Boisen fra Vilstrup til Stege paa Møen. Jeg havde selv indtrængende tilskyndet ham til at søge derhen, især fordi jeg hjertelig gjerne undte denne min Fødeøes Folk et kristeligt Vidnesbyrd som det, han kunde føre. Jeg maatte dog senere ofte døje Bebrejdelser af min Ven for den Skyld, jeg havde i hans Komme dertil; naar han i mismodige Timer plagedes af sine Tanker om, at den møenske Jordbund ikke ret vilde modtage Ordets Sæd: de samme Tanker, som ogsaa formørkede hans Sind i Sønderjylland. — Jeg var glad ved denne hans Forflyttelse, og da jeg fik Dagen til hans

Indsættelse at vide, rejste jeg til Møen for at overvære den, baade for selv at høre ham og for at gjøre Dagen mere hjemlig for ham ved, at hans gamle Ven var til Stede, og han kunde faa Hjertet lukket op i Fortrolighed for Vennen under dette første Møde med vildtfremmede Mennesker. Thi jeg vidste, hvorledes hans Hjerte trængte dertil i disse nye Forhold, og at det første Indtryk, han her i det Hele fik, vilde have stor Betydning for ham og virke enten til et lyst Blik ind i Fremtiden eller til Bøjelse og Fortrykthed. — Jeg sad i Stege Kirke, da han gik forbi op til Prædikestolen, og jeg saa, at hans alvorlige Aasyn fik en Lysning, da han fik Øje paa den kjendte Skikkelse i den store fremmede Skare. Han holdt da en skøn og smeltende Prædiken og betonedede til Slutning, at hvad der blandt Andet havde bragt ham til at søge til dette Sted, var det Haab, at han her kom til danske Mænd og Kvinder, hvem han vilde give det Bedste, han vidste af at sige. — Dér var jeg da nogle Dage sammen med ham og rejste bort med den glade Forhaabning, at han her havde fundet en Havn, hvor han kunde finde større Hjertetilfredshed end i Vilstrup; thi det var øjensynligt, at han havde gjort et ualmindelig godt Indtryk paa Folket ved sin milde Tale og sin jævne Omgang. Vi skal dog senere se, at denne Tilfredshed blev saare betinget, og at hans gamle, som han selv siger, „uroilige Hjerte“ fik mange Stød, der gjorde ham saa ondt, saa ondt.

Denne Forandring i Boisens Forhold fra at være Præst i Sønderjylland til at være det i Stege*) blev til et Vendepunkt for ham i flere Henseender. Dernede, hvor han pintes af Tyskeriet, var det hans danske Sind, som kom til at blive det fremherskende i hans borgerlige Stilling. Hans Fædrelands, Danmarks og Danskhedens Sag, saa at sige, ublandet med egentlig Politik i det Enkelte, stod der for ham som Løsen for alt, hvad han som dansk Mand kunde og vilde arbejde for. Han var

*) Vi kaldte ham den Gang spøgende „Stegevender“.

vel ogsaa en Frihedsmand til Bunds; men under Forholdene i Sønderjylland var Danskhedens sygelige Tilværelse og Striden for dens endelige Sejr over den tyske Snylteplante næsten Et og Alt; og der har vist nok været Faa, der har haft en saa dyb og ren Kjærlighed til Fædrelandet som han, Faa, der villigere har villet ofre, hvad en Dansk kan og maa ofre for dette Fædrelands Velfærd og Ære. — Da han kom til Møen, var der andre Opgaver, som laa for. Hans Fædrelandssind blev under alle Omskiftelser det samme, dybt og varmt, og selv da den Tid kom, da vi To ikke ret kunde enes om Mangt og Meget herhjemme under de brændende Rigsdagskampe, rakte jeg ham i fuld Oprigtighed Palmen i dette Stykke og sagde ham, at jeg troede, at han her overgik mig, skjøndt ogsaa jeg gjerne vilde være mit Lands trofaste Søn og det danske Folks Medkjemper for dets Frihed, Fremtid og Oprejsning. — Men i Stege blev han kastet ind i det særlig politiske Røre; thi her var Spørgsmaalet ikke først og fremmest om Tysk og Dansk, men om det forskjellige Syn paa Folkefrihed og Folkelighed indenfor det Danske. Paa Møen havde hidtil „den national-liberale“ Politik havt Overtaget, da han kom dertil. En af de dygtigste og ædleste Forkjæmper for denne, Hother Hage, Herredsfoged i Stege, havde været Øens Sendemand til Rigsdag og Rigsraad, og al modsat og modsigende Synsmaade var holdt nede. Men denne Politik kunde Boisen ikke samstemme i. Den Betragtning, at den saakaldte intelligente Stand, den klassiske Dannelse i Grunden skulde blive ved at give Tonen an i den lovgivende Forsamling, og at Bondestanden kun skulde afgive Relief for dette Parti, som han kaldte „det doktrinære Professor-Parti“ — den Betragtning var Boisen aldeles fremmed for, ja, stod haardt imod den. Hans hele Naturgrund drog ham til den menige Mand, og han mente, at Folkets Udvikling var bedre betrygget, naar „det Doktrinære“, som var grundet paa en ufolkelig Dannelse, afløstes af Det, han kaldte „folkeligt“; derfor sluttede han sig, som før til „Bonde-

vennerne“, saaledes nu til den Side, som kaldtes „Venstre“, og var blandt dem, der i god Betydning „agiterede“ for Bondens berettigede, selvstændige Optræden i det Politiske. „I god Betydning“, siger jeg, fordi jeg er vis paa, at han aldrig brugte uædle, hadefulde Midler til at hævde sin Mening, og de, som i sin Tid, ogsaa offentlig, talte umilde, snart haanende, snart hadefulde Ord om og imod ham, skal vide, at neppe slog der noget varmere og kjærligere Hjerte i noget dansk Bryst end i hans. Han kunde, som vi Alle, tage fejl, og jeg dulgte ikke for ham, at han stundom gjorde det; men altid taledede og handlede han med ærlig Hu og for at fremme, hvad der for ham stod som det Bedste for Folk og Land. Men foruden dette: at hans hele Væsen drog ham til det menige Folk, bidrog vistnok ogsaa Dette til, at han stillede sig i dettes Rækker: at hans Sønner sluttede sig til denne Side, og det kan nok være, at Dette ogsaa gjorde, at han gik videre i den af dem indslaaede Retning, end han ellers vilde have gjort. Hans Hjerte vilde være blevet søndret, om han med sin store Kjærlighed til sin Slægt, skulde have skilt sig fra dem i noget Væsentligt. Vi skiftede tidt Ord om, hvor vidt det var ham, der stod bag ved Sønerne, eller Sønerne, der stod bag ved ham. Han tilstod, at han vidste det ikke selv.

Men da det nu stod saaledes, var det intet Under, at der blev stort Oprør i Lejren, da Boisen traadte op imod de „National-Liberale“ paa Møen. Som det altid gaar, var det vanskeligt, om ikke umuligt, at en Retning, som længe har været enevældig paa et Sted og sér sin gamle, i mange Tider hævdede, Stilling angreben og lidt efter lidt rokket og gjort vaklende; ikke gjør ihærdig Modstand. Det kan ikke negtes, at det hidtil herskende Parti med stor Bitterhed og med næsten tyrannisk Magt vilde tvinge den ny Bevægelse ned og tilskrive den slette Bevæggrunde. Boisen led usigeligt ved Dette og var stundom nær ved at fortvivle. Han holdt meget af Hage, og det smertede ham dybt, at denne Mand ikke kunde

forstaa hans ærlige Mening, og at det betragtedes næsten som en personlig Fornærmelse eller som et Indgreb i velerhvervede Rettigheder, naar Boisen arbejdede for sin politiske Overbevisning, som Hage for sin. Ja, Bølgerne gik høje; men dog tror jeg, at efter hvert voldsomt Sammenstød ved Valghandlingerne mødtes de to ædle Mænd i gjensidig Venlighed, og aldrig ophørte Hage at være Boisens anerkjendende og beundrende Tilhører i Kirken. Han var selv en ærlig Kristen, af mynstersk Farve.

Da Boisen var kommen til Stege, tog han straks og ihærdig fat paa store Opgaver, navnlig i kristelig Retning. I et Brev, hvori han for mig gjorde Rede for sit Arbejde i Ordets Tjeneste, skriver han saaledes: „Selv er jeg en hel Del bedre (han havde lidt af en ondartet Halssyge), og, skjøndt Halsen ikke er god, saa jeg har Besvær ved at prædike og synge, kan jeg dog slaa mig igjennem og gjør det ogsaa uden Hensyn til det Redskab. Det er, som gaar der en ny Luftning over Folket, de komme ganske godt for at høre, og jeg tror nok, at hist og her falder det temmelig godt ved. Jeg har nu begyndt at holde Forsamling paa Raad- og Domhuset, som velvilligst dertil er blevet mig overladt af Bestyrelsen i Byen og paa Landet, og en stor Mængde Mennesker har indfundet sig for det Første. Hveranden Torsdag bliver dette Røverhus omskiftet til et Bedehus, som en Indledning til dér at afslutte borgerligt Ægteskab; dog var Begyndelsen allerede sket, mens Kirken var under Reparation, da Tjenesten saa holdtes paa Raadhuset. Hveranden Lørdag holder jeg min lille Forsamling hos gamle Hages, hvor en lille Kreds mødes af de faste Venner, og Søndag Eftermiddag holder jeg Forsamling skiftevis paa Landet, hvor Bønderne samles i stor Mængde. Kirken synes ogsaa at fyldes; udvortes er den bleven meget skjøn; Sangen gaar ogsaa bedre fra Folkets Side. I denne Uge skal jeg for første Gang holde en Forsamling i en Gaardmands Hus i Koster, ingen opvakt Mand, men dog en Mand, som vilde have det, er ogsaa i Slægt med opvakte

Folk paa Sjælland. Se, disse ere mine Bestræbelser, kjære Ven! Om de har noget at betyde, véd jeg ikke, eller om der her er „Forsommers Minde bag Gjerdet hist“, som jeg skrev om i „Budstikken“.

Man sér, at Boisen skaanede sig ikke, og, som han her begyndte, fortsatte han vistnok al den Tid, han var i Stege. Jeg har sjelden kjendt en Præst, hvis Lyst det var i den Grad at forkynde Ordet tidlig og silde. Han blev næsten aldrig træt. — Man ser ogsaa af disse hans Udtalelser, at der, da han nedskrev dem, var Lysning over hans Sind; han havde godt Haab om Frugt af sin Virksomhed. Vi skal siden se, at der kom atter Mørkningstimer, da han saa Alt „graat i graat“.

B. vilde ikke tvinge sig paa Nogen. En Gang gjorde han det; men det gik ikke godt. Af Boisens egen Udtalelse skal jeg her anføre Udfaldet. Han nødte sig selv en Gang til at ville tale en højtanset Mand til Hjertet om Omvendelse. Manden var 80 Aar, selvretfærdig og bitter imod levende Kristendom. Han gik til denne Mand og begyndte med at bede ham betænke sit nære Endeligt. Manden hørte en Stund tavs derpaa — da sagde han: „Gaa ind i Stuen til de Andre, Pastor Boisen, og tag en Cigar derinde“. — „Hvor sjokkede jeg slukøret af“, fortalte min Ven, „jeg skal aldrig gjøre Saadant mere.“ — Af det Karrikaturagtige ved en saakaldt Sjælesorg skal jeg her paapege Noget, der fandt Sted i min nærmeste Kreds. En oprigtig, men hensynsløs og ivrig kristen Lægprædikant mødte paa Landevejen en drukken Mand, der svinglede frem og tilbage. Han slog ham paa Skuldren og raabte ham ind i Øret: „Véd Du, hvorhen Du gaar, min Broder?“ Den Fulde saa med idiotisk Blik paa Spørgeren, der fortsatte: „Du gaar til Helvede, min Broder! — Farvel, min Broder!“ — Dermed troede han at have fyldestgjort sin Pligt.

Naar jeg besøgte Boisen i Stege, gjorde vi tidt Udflugter med hinanden, navnlig til Østkanten af Møen, hvor den dels storartede, dels idylliske Natur træder os

saa henrivende i Møde. Han var en mere end almindelig Elsker af Naturskønheder. Hans Skildringer af dem i „Budstikken“ kan overbevise os derom. Det blaa Hav og den hvide Klint med de grønne Bøgetræer, der voksede ud af denne — et Billede paa Haabet, der selv i haarde Livsvilkaar kan slaa Rod og svinge sin Sejrsfane; Liselund med sin underlige Blanding af Stort og Skjønt — alt Dette kunde betage ham mægtigt. I Sønderjylland havde han kaaret sig et særligt Yndlingssted, som han kaldte „Brejdablik“, hvorhen hans Gang tidt gik, et Sted, hvor Landets frugtbare, skovrige Yndighed formælede sig med Lillebelts blaa Vande, og hvor han nok havde Udsigt til Fyen. Paa Møen var Klinten og Liselund hans stadige Valfartsmaal, naar han, træt og ofte forpint fra Hjemmet, ønskede at kaste al Byrde fra sig og afryste alt Hverdagsstøv og sænke sig i Naturens Skjød. Han var beslægtet med den danske Natur, og det forekom mig, at aldrig lukkede han sit Hjerte saa uforbeholdent op for Vennen, som naar han havde taget Plads paa en Bænk eller paa et blødt græsrigt Sæde. Da hviskede Naturstemmen til ham, og hans eget Væsen smeltede sammen med Naturen, idet hans Tros-Øje saa den i et forklaret Lys.

Men hvad der mest holdt ham oppe foruden Guds Naades Haand, det var hans saakaldte Missionsrejser over det ganske Land. Allerede i Vilstrup havde han begyndt paa disse storslaaede Tog for at forkynde Evangeliet. Her i Stege fortsatte han disse efter en endnu større Maalestok, og, medens han i sin særlig anviste Virkekreds tidt savnede Følelsen af, at han udrettede Noget, saa løftedes og trøstedes han paa disse Rejser, hvor han prædikede for Masser af Mænd og Kvinder, der flokkedes om ham og „glædede gamle Boisens“ Hjerte. Det var naturligt, at han under disse kortvarige Besøg saa for det meste Folk i deres Søndagsklæder, naar de var i festlig, bevæget Stemning, og at han derfor som Stemnings-Menneske overvurderede disse Møder og disse

Rørelser paa Bekostning af den stille Gjerning i Hjemmet, hvor han jo sædvanlig maatte se Folket og sin Menighed i Hverdagsdragten. Men ubestrideligt er det, ikke blot, at det var en næsten nødvendig Oplivelse til Haab og Glæde for ham selv, men ogsaa at han paa denne Maade har gjort en god og af Gud velsignet Gjerning paa mange Steder og i mange Sjæle. Disse hans Rejser gjaldt ikke alene danske Egne, især Jylland og Sjælland, men ogsaa Norge, hvor hans Navn fik en yndig Klang for Utallige, og hvor selv Hauges Folk og de norske Pietister bleve imod deres Villie henrevne af hans Vidnesbyrd og maatte efter Hørelsen af hans Prædiken tugte sig selv tilbage i de gamle stive Folder. Jeg véd saaledes, at der var dem af dette Hold Nordmænd, der under hans Forkyndelse maatte græde som Børn.

Hvor kjærlig og trofast Boisen var imod sine Venner, delende deres Sorg som deres Glæde, fremlyser af et Brev, jeg fik fra ham, efter at min lille Søn under en Sygdom havde kjæmpet med Døden. Da Livet havde sejret, skrev han saaledes:

„Længe saa jeg efter i Aviserne for at erfare, hvad Udfaldet blev med din lille Uffe; — endelig har jeg faaet at vide, at Livet vandt Sejr, at det forundtes Eder at beholde ham. Jeg skal ikke negte, naar Man havde et Barn, der var saa modent til at gaa hjem, da véd jeg knap, om Man ret kan ønske til Lykke til, at det ikke skete; men jeg véd jo dog, at I ere glade ved at beholde ham, og saa vil jeg kun ønske, han maa blive ved Troen, som Gud har givet ham, og leve til Eders Glæde. Se, Du kjære, gamle Ven, i Drengens Liv et Vidnesbyrd om, at vor Herre kjender sig godt ved Dig! — Jeg vil dog fortælle Dig, fordi det er sandt, og det vil fornøje Dig, at jeg bad til Gud for din Uffe, bad ogsaa, at han maatte leve, skjøndt det kneb at komme igjennem den Bøn.“

I Aaret 1865 kom det for mig afgjørende Vendepunkt. Jeg blev afskediget fra mit Embede som Sogne-

præst i Ryslinge paa Grund af mit Vidnesbyrd i Rigsraadet imod den daværende Bluhmeske Regjering, der, som det stod for mig, havde svigtet vor gode Sag og ikke vovet at slaa det sidste Slag for Sønderjylland, vore Minders, vore Smerters Land, men havde sluttet den uhæderlige Fred, hvorved vi gav Fjenden Ret til „i den treenige Guds Navn“ at betragte deres ugudelige Rov som reterhvervet Ejendom. Iblandt dem, der straks meldte sig til kjærlig Tjeneste for den gamle Ven, var Fr. Boisen ikke den sidste. Han saa i Grunden ikke min Stilling i mørke Farver, snarere i en lys Skikkelse, som Man vil se af følgende Brev, han skrev mig til kort efter, at han havde faaet min Afsked at vide:

Stege den 9de Oktbr. 1865.

Min kjære Ven!

Jeg véd ikke rigtig, hvorledes jeg skal bære mig ad med at skrive til Dig — om jeg skal søge at trøste Dig, eller jeg skal ønske Dig til Lykke. Jeg er mest tilbøjelig til det Sidste, men ved dog ikke, om Du er dermed tilfreds. Naar jeg tænker paa al den Trældom, Du er bleven udfriet fra, som da navnlig jeg lever i, naar jeg tænker paa, hvor ofte jeg selv har længtes efter at blive udfriet derfra, saa synes mig, jeg maatte ønske Dig til Lykke og ønske mig selv i dit Sted. Og nu, Du ikke selv har valgt din Udfrielse, men den er bleven Dig tildelt, vel af anden Grund, men for en god Sag, saa synes mig, Du maa være en lyksalig Mand. Du véd jo nok, jeg hører ikke til de stærke Folk, som kimses ad alle timelige Hensyn, saa, dersom jeg nu maatte se i Dig en stakkels nødlidende Mand, saa vilde det dog falde mig vanskeligt at ønske Dig til Lykke; men jeg ser ogsaa her Sagen i et straalende Lys og mener, Du vil vinde, ikke tabe ved, hvad der er sket. Jeg kan nok forstaa, at det maa trykke Dig at bryde op fra Ryslinge; men jeg tror ikke, at dette vil blive Tilfældet. Hvad skal der være til Hinder for, at Du bliver ved at udøve din Virk-

somhed, kun befriet fra Alt, hvad der var til Plage og Besvær. Jeg tænker nemlig, Du kan vedblive at forvalte Sakramenterne og prædike som sædvanlig i Kirken eller et andet Sted. Skulde dette blive Dig forment, da kan jeg nok skjønne, at Du vil faa et Valg at tage, som jeg ikke ønskede mig sat i, fordi jeg vilde have ondt ved at bestemme mig: enten træde ud eller blive og gjøre, hvad der kunde blive Dig tilstedt. Mig synes, jeg vilde nødig have en Udtrædelse og kan ikke forstaa Grundtvigs Mening i Kirketidenden eller hvad han udtalte paa Vennemødet, — og jeg frygter for, Du derved selv vilde blive dragen ind i saare vanskelige Forhold, saa det Sidste maaske kunde blive værre end det Første. Mig synes, jeg i dit Sted vilde blive selv i det værste Tilfælde, naar den frie præstelige Virksomhed blev Dig forment, og da nøjes med, hvad Du alligevel kan udrette ogsaa ved dine Venners Hjælp, til hvis Kirker Du maatte kunne faa Adgang. Jeg vilde gjerne, at en Udtrædelse maatte hvile paa en ren kirkelig Grund, ikke paa en politisk: thi hvor — — — din Afskedigelse end var, saa hviler den dog paa en politisk Grund. Men jeg antager, Du faar fuld præstelig Frihed, og da synes mig, Du er en lykkelig Mand. Jeg vilde virkelig ønske, Du vilde nedsætte Dig her paa Møen, selv om Du trak Søgningen nok saa meget fra mig, naar der ellers kunde blive Søgning nok for Dig, som jeg jo nok frygter, ikke vilde blive Tilfældet her paa denne lille Ø, hvor det aandelige Liv endnu er i sin første Barndom. Ellers trænger jeg saa haardt som Nogen til en Støtte, selv om jeg maatte sige med Ejnar Tambeskjælver: „For stor Jarl, Herre Konge!“ Jeg tror, vi skulde dejligt komme ud af det sammen, naar blot din Søgning kunde blive saadan, at Du kunde have dit timelige Udkomme deraf. Jeg begjærer ikke at være Konge paa Møen, kunde godt overlade Regimentet til en Anden, naar han da vilde føre Septeret paa rette Maade. Men Ulykken er, at her er for Lidt for en saadan Fripræst at tumle sig i. Jeg tænker mig da som det Naturligste, at

Du bliver paa Fyen, vel i Ryslinge, og tumler Dig paa din vante Valplads. Dine Modstandere holde jo med Dig paa en Maade, skjøndt Medholdet i „Fædrelandet“ er af en saa tvivlsom Natur, at det vel neppe har kunnet glæde Dig.

Maaske er Du endda mere forknytt, end jeg tænker mig, og er det Tilfældet, da vil jeg kun sige: Vær Du kun trøstig, Du har handlet som en ærlig kjæk Mand, og det holder vor Herre med, og de, han holder med, skal være trøstige. — — Mit Forhold til H. er venskabeligt, jeg har ogsaa talt med ham om din Sag, og han er paa din Side, dog véd jeg ikke, hvor vidt det gaar; han syntes, Ploug havde taget saa smukt paa denne Sag; det huede mig ikke ret vel. — Kunde Du faa Tid til at skrive til mig, da vilde det meget glæde mig, da jeg længes efter at erfare, hvorledes Du selv betragter din Stilling — hvorledes Du tager Sagen. Derinde i Rigsraadet, hvor der vel ikke kan være saa Meget for Dig at tage vare*), kunde der vel blive Stunder til at skrive et Par Ord til din gamle Ven; thi det er jeg, kjære Birkedal, hvad Du saa end siger. Jeg kan ikke altid følge med Dig; men Du har aldrig gjort Andet, end hvad jeg højagter, selv om jeg, vel snarest af Fejghed, ikke kunde gjøre det Samme. Gud velsigne Dig og alle Dine, han give Dig godt Mod og god Forstand under disse Forhold.

Din trofaste gamle Ven
F. Boisen.

Gud holdt sin Haand over os og magede det saa, at vor Menighed efter 2¹/₂ Aars Forløb blev et anerkjendt Led i Folkekirken som en „Valgmenighed“, og saaledes blev Foranledningen til, at saadanne kunne stiftes trindt om i Landet. Det opnaaedes da, hvad Grundtvig sagde til mig, da Sagen laa for: „Nu faa vi en Frihed indeni

*) Jeg sad den Gang endnu i Rigsraadet.

Folkekirken, som vi ellers havde maattet kjæmpe for i 30 Aar.“ Der er dem, og senest Biskop Martensen i hans Levnetsbeskrivelse, der anser dette for en stor Ulykke og siger til os: „Gaar ud, saa faar I jo fuld Frihed og belemrer ikke os Andre!“ Jeg mener, at dette er et kortsynet Raad; thi Valgmenigheder i Folkekirken er just en Ventil, der sikrer Folkekirken for at sprænges før Tiden og gjør, at mange levende Kræfter beholdes i den, saa at den tilsidst ikke kommer til at rumme Mere af Død end Liv. Folkekirken har nok ikke en saadan Overflod af Aand og Liv, at den godt kan se med Kulde paa, at den ene Flok af ærlige, om end skrøbelige Kristne gaar ud efter den anden. Ikke at tale om den forunderlige Ukjærlighed, der aabenbarer sig i hint Raad: Man bekymrer sig ikke om, at Folke-Samfundet kan brydes, ikke om, at de Udtraadte ville komme til at friste Farer, som de maaske endnu ikke ere stærke nok til at bestaa i. Det er det haarde, kolde doktrinære Stade, der uden Forstand lader Liv og Kjærlighed gaa til Grunde, for at Doktrinen kan hævdes.

I Aaret 1866 stod vor lille Kirkebygning færdig og indviedes den 8de Avgust. En stor Skare af Landets venligsindede og med os samstemmende Præstebrødre vare mødte og deltog i Højtiden, iblandt dem Fr. Boisen, som endogsaa var den Første, som førte Ordet fra Prædikestolen i denne Kirke og ønskede os Guds Velsignelse til den begyndte Gjerning. Men han fik ogsaa en „Næse“ af sin Biskop, fordi han havde gjort det. —

Saaledes levede vi sammen i en lang Række af Aar, og for os begge var det rige, forunderlig rige Dage, naar vi sad i Fortrolighed og lukkede vore Hjerter op for hinanden under Alvor og Gammen. De staar for mig i en yndig Lysglands, og, naar jeg nu sidder i min Alderdom og tænker derpaa, da er der Intet, jeg glemmer af dette vor Samlivs Sødme, Trøst, Bestyrkelse og Vederkvægelse. Hvad der stundom formørkede vort For-

hold under Misforstaaelse og øjeblikkelige Rivninger, det har fortonet sig i Mindets Straalebrydning, og kun Kjærligheden er bleven tilbage. Indtil denne Tid, som jeg nu har gjenkaldt paa disse Blade, var enhver Mislyd endt med Venskabets endnu bestandig fuldere Samklangs-Toner. Selv udtalte han en Gang i en Skaaltale for mig, at vort Venskab kunde sammenlignes med de Strengelige, der, for hver Gang de sønderbrødes, gav en skjønnere, blødere og finere Klang. — Ja, Gud være takket for, hvad han gav mig i Samlivet med Fr. Boisen! —

„Indtil den Tid var enhver Mislyd endt med Venskabets bestandig fuldere Samklangs-Toner,“ skrev jeg ovenfor. Der kom den Tid, da det blev noget anderledes, og jeg kan ikke tænke derpaa, uden at der gaar en Smerte igjennem min Sjæl. Ikke saaledes, at vi nogen- sinde hjertelig skiltes ad; men Samlivets Glæde blev for en Del forkrænket, fordi der var et Omraade, hvorpaa vi ikke kunde mødes uden Rivninger og uden at modtage Saar, og som vi da helst lode uomtalt, hvorved der kom en Varsomhed og Forbeholdenhed ind i vort Forhold, der følte som et Skaar i vor Nydelse ved Samværet. Det skulde jo ikke have været saaledes; det er et sørgeligt Vidnesbyrd om vor Kjærligheds Svaghed, at den ikke kan overvinde Saadant, naar Det, der kommer imellem, da ikke er af den Art, at En af Vennerne gaar over til at færdes i et andet modsat Livs-Element, og det var jo her ikke Tilfældet. — Begge bar vi vel Skyld i dette Stykke, og jeg vil ikke staa med Palmer i Hænderne overfor min usigelig kjære Ven. Men Tingen var og blev den, at vi med Suk og Smerte følte, at vi ikke længer kunde dele Alt med hinanden som før. Men, som sagt, Hjerterne skiltes ikke, og jeg véd, at jeg ikke én, men flere Gange skrev til ham i denne Tid: „Mister jeg Dig og dit Venskab, da bliver der et stort, bart og mørkt Hul i mit menneskelige Liv.“ — Man har nok allerede gjættet, at Det, som kom i Vejen, var det Politiske, der

i Verden har skilt mange Sjæle fra hinanden og frembragt ulidelige Hjertesaar. Det var efter Dannelsen af „det forenede Venstre“, at Vendepunktet kom; han sluttede sig til denne Retning, jeg kunde ikke, maatte og maa endnu betragte denne Forening imellem Grundtvigianerne og vort Venstre for en „falsk Alliance“, der har skadet Danskhedens Sag og Friheden uberegnelig meget. Jeg véd nok, at Fr. Boisen gik ind i denne Pagt med god Tro og ædel Hensigt, og det være langt fra mig at dømme Hjerterne hos dem, der staar paa denne Side; men Aanden skal vi dømme om, og for mig staar det klart, at Nordens Aand og Kristendommens Aand har har Intet at gjøre med den Aand, der raader i den omtalte Retning. — Det var da ikke ofte, vi talte derom. Jeg erindrer to Gange, det kom til alvorligt Ordskifte imellem os om dette vort forskjellige Forhold til „det forenede Venstre“. Den ene Gang var i en større Forsamling her paa Fyen, hvor Flertallet af de tilstedeværende hørte til min egen kirkelige Kreds. Boisen førte da selv Sagen frem, og jeg stod saa godt som alene, da de fleste Andre holdt med ham. Det var en pinlig Time for mig; jeg kunde have tiet, men maatte for min personlige Stillings Skyld udtale mig. Ogsaa han var dybt bedrøvet derefter; men han fulgte mig hjem, og vi skiltes ikke ad uden som de gamle trofaste Venner. — Den anden Gang var det en Forhandling mellem os To alene. Hjertet var varmt hos os begge, ja, Taarerne randt. Det var paa en Tid, da En af de ivrigste Venstremænd — den samme, tror jeg, som havde sammenlignet Ministrene med snivede Heste, der skulde slaas ned uden Barmhjertighed — havde offentlig i Bladene peget paa Boisen, som den eneste Præst, der var Folkets Ven, og kastet Snavs paa alle os andre. Jeg spurgte B., om han kunde og vilde tie til dette og saaledes faa Udseende af, at han tog mod den Slags Anerkjendelse, der antastede Mange af hans gamle Venner. Han offentliggjorde da en Afvisning af denne

Ros, og vor Forhandling endte da ogsaa med en Fornyelse af det gamle Venskabsbaand.

Saa kom hans sidste Sygdom, efter at han havde gjort en anstrengende Missionsrejse, jeg tror baade i Norge og i Jylland. Jeg saa ham fra den Tid ikke mere. Selv fik jeg i den Tid en alvorlig Mindelse om at være beredt til den sidste Rejse og maatte i Aar og Dag holde mig stille. Men vi vekslede stundom Breve med hinanden, skjøndt han jo havde ondt ved at skrive, da hans højre Arm var lammet. Men vi saas ikke mere i denne Verden. Hans Død kom jo ikke uventet; men alligevel hørte der Tid til for at gjøre sig fortrolig med den Tanke, aldrig mere at skulle trykke den trofaste Haand, se ind i dette sjæfulde Øje og høre disse forunderlige bløde og velsignede Ord fra hans Læber. Han gik jo bort mild og med Troen i sit Hjerte. „Kom saa“, var hans sidste Ord; det var hans Herre og Frelser, han i Kjærlighed havde tjent, han kaldte paa, og den Herre kom nok og bar sin gamle Tjener ind til sin Glæde. Og da han havde draget sit sidste Aandedræt, saa hans Kjære, at han laa med foldede Hænder — han havde med sin sunde Haand bragt den lamme Haand til at foldes sammen med den: et skjønt Billede paa, hvorledes det Stærke hos ham gennem hans hele Liv havde hjulpet det Svage i hans Sjæl og Hjerte til at bøje sig og føje sig efter Guds Villie.

Nu sidder jeg her i min høje Alderdom og venter min Afløsning fra Dag- og Nattevagten. Vennekredsen bliver tyndere og tyndere Aar for Aar omkring mig; der er Navne, jeg idelig nævner indvortes, og med hvis Ejermænd jeg lever om igjen i Tanken, hvad vi levede sammen i Ungdoms- og Manddoms-Dagene: Hassenfeldt, L. Blædel, Kr. Gad, Svendsen, Melbye, Helveg, Fengerne, Hammerich, Boisen, ja, og mange Flere. — Snart skal vi samles igjen, og paa den Bænk i Paradis, han saa tidt talte om, skal vi fortsætte og begynde igjen, hvor vi slap herved. Der skal vi ogsaa nok enes om Det, der

kastede en lille Skygge over vort Venskab heneden paa det Sidste; der skal det klares, hvad Uret der klæber ved Begge ogsaa i denne Sag. Indtil da sender jeg min Tak og Kjærlighed til de forklarede Skikkelser hist, og iblandt dem ikke mindst varmt og bevæget til Fr. Boisen.

